

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

WYDZIAŁ TEOLOGII

INSTYTUT NAUK TEOLOGICZNYCH

Ks. mgr lic. Tomasz Pązik

Nr albumu 156499

Postawy młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w Polsce.

Studium katechetyczno-pastoralne

Rozprawa doktorska napisana
na seminarium z katechetyki
psychologiczno-pedagogicznej
pod kierunkiem
ks. prof. dra hab. Pawła Mąkosy

Lublin 2025

Spis treści

Wykaz skrótów	5
Wstęp	6
Rozdział I. Założenia formacji eklezjalnej młodzieży w Polsce	15
1.1. Geneza i natura Kościoła	15
1.2. Wiarygodność Kościoła katolickiego	26
1.3. Zaangażowanie w życie Kościoła	40
Rozdział II. Metodologia badań własnych	56
2.1. Charakterystyka polskiej młodzieży jako środowiska badawczego	57
2.1.1. Młodzież jako kategoria badawcza	57
2.1.2. Młodzież generacji Z	64
2.2. Kwestionariusz ankiety i dobór próby badawczej	71
2.3. Procedura badań empirycznych	76
Rozdział III. Komponent poznawczy	83
3.1. Znajomość genezy i przymiotów Kościoła	86
3.2. Znajomość katolickich prawd wiary	92
3.3. Znajomość nauczania moralnego Kościoła	96
Rozdział IV. Komponent przekonaniowy	102
4.1. Akceptacja genezy i przymiotów Kościoła	103
4.2. Akceptacja prawd wiary katolickiej	113
4.3. Akceptacja nauczania moralnego Kościoła	121
Rozdział V. Komponent behawioralny	138
5.1. Praktyka modlitwy i udział w życiu sakramentalnym	141
5.2. Udział i zaangażowanie w lekcje religii w szkole	161
5.3. Zaangażowanie w życie Kościoła	178
Rozdział VI. Wnioski i postulaty pastoralno-katechetyczne	201

6.1. Weryfikacja hipotez badawczych	201
6.2. Preewangelizacyjna rola świadectwa i mediów społecznościowych	212
6.3. Odnowa katechezy parafialnej.....	222
Zakończenie	233
Bibliografia	241
Wykaz rysunków	268
Wykaz tabel.....	268
Wykaz wykresów	273
Aneksy	274
Aneks 1. Kwestionariusz ankiety	274
Aneks 2. Zestawienie wypowiedzi ankietowanych charakteryzujących się najbardziej negatywną postawą eklezjalną.	287
Aneks 3. Zestawienie wypowiedzi ankietowanych charakteryzujących się najbardziej neutralną postawą eklezjalną.....	291
Aneks 4. Zestawienie wypowiedzi ankietowanych charakteryzujących się najbardziej pozytywną postawą eklezjalną.	295

Wykaz skrótów

CBOS	<i>Centrum Badania Opinii Społecznej</i> , Warszawa 1982-
ChL	<i>Christifideles laici</i> , Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie. 30 grudnia 1988
CT	<i>Catechesi tradendae</i> , Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach. 16 października 1979
CV	<i>Christus vivit</i> , Posynodalna adhortacja apostolska Franciszka do młodych i całego Ludu Bożego. 25 marca 2019
DK	<i>Dyrektorium o katechizacji</i> , Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. 23 marca 2020
EG	<i>Evangelii gaudium</i> , Posynodalna adhortacja apostolska Franciszka o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie. 24 listopada 2013
EN	<i>Evangelii nuntiandi</i> , Posynodalna adhortacja apostolska Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym. 7 grudnia 1965
ISKK	<i>Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego</i> , Warszawa 1993-
KBPN	<i>Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii</i> , Warszawa 1993-
KDK	<i>Gaudium et spes</i> , Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II o Kościele w świecie współczesnym. 7 grudnia 1965
KK	<i>Lumen gentium</i> , Konstytucja dogmatyczna Soboru Watykańskiego II o Kościele. 21 listopada 1964
KKK	<i>Katechizm Kościoła Katolickiego</i> , Poznań 1994.
KPK	<i>Kodeks prawa kanonicznego</i> , Poznań 1984
PDK	<i>Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce</i> , Konferencja Episkopatu Polski. 20 czerwca 2001
PNR	<i>Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach</i> , Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Częstochowa 2018.
PPK	<i>Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce</i> , Konferencja Episkopatu Polski. 8 czerwca 2018
RM	<i>Redemptoris missio</i> , Encyklika Jana Pawła II o stałej aktualności posłania misyjnego. 7 grudnia 1990

Wstęp

Coraz częściej Kościół katolicki w Polsce zderza się z prawdą, że religijność młodzieży podlega bardzo wielu negatywnym i dynamicznym przemianom. Liczne badania ukazują, iż dla polskiej młodzieży coraz mniejsze znaczenie ma religijny wymiar życia. Młodzi ludzie coraz mniej praktykują wiarę, rzadziej się modlą, uczęszczają na Mszę Świętą czy korzystają ze spowiedzi¹. Gromadzone dane dowodzą także, że młodzież coraz częściej neguje katolickie prawdy wiary, moralność chrześcijańską wynikającą z Objawienia i głoszoną przez Kościół, co prowadzi do kontestacji autorytetu Kościoła². Z roku na rok spada również liczba młodzieży, która uczęszcza na lekcje religii³. Powstaje więc wiele nurtujących pytań odnośnie do przyczyn tego procesu, postaw młodzieży wobec Kościoła katolickiego w Polsce, kształtu potrzeb religijnych młodego człowieka oraz sposobu i szans na przezwycięzenie tych tendencji, żeby doprowadzić młodego człowieka do spotkania z żywym Bogiem.

Odwołując się do wielu badań socjologicznych (m. in. Pew Research Center⁴, Centrum Badania Opinii Społecznej, Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii⁵) można stwierdzić, że na przestrzeni ostatniej dekady nastąpił dość znaczny spadek liczby ludzi młodych uczestniczących w życiu sakramentalnym i religijnym w Polsce⁶. Jest to związane ze

¹ Por. A. Głowacki, *Religijność młodzieży*, w: *Młodzież 2016*, „CBOS” 2016, s. 130–140.

² Por. J. Dziedzic, *Religijność a postawy moralne polskiej młodzieży*, „Polonia sacra” 4/2016, s. 67–86.

³ Por. P. Mąkosa, *Edukacja religijna polskiej młodzieży wobec przemian religijności*, w: *Wychowanie patriotyczne*, red. P. Goliszek, Lublin 2018, s. 260, a także A. Głowacki, *Religijność młodzieży i uczestnictwo w lekcjach religii w szkołach*, s. 160, w: *Młodzież w badaniach 2018 roku*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019.

⁴ Zob. Pew Research Center, *Being Christian in Western Europe*, 2018. <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2018/05/14165352/Being-Christian-in-Western-Europe-FOR-WEB1.pdf>, [dostęp: 12.01 2022], a także: Pew Research Center, *Eastern and Western Europeans Differ on Importance of Religion, Views of Minorities and Key Social Issues*, 2018, <http://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues>, [dostęp: 12.01 2022].

⁵ Zob. CBOS, *Młodzież 2003*, Warszawa 2003; CBOS, KBPN, *Młodzież 2010*, Warszawa 2011; CBOS, KBPN, *Młodzież 2013*, Warszawa 2014; CBOS, KBPN, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016; CBOS, KBPN, *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019; CBOS, KBPN, *Młodzież 2021*, Warszawa 2022.

⁶ Warto tu również zwrócić uwagę na badania prowadzone przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego: zob.: ISKK, *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlić, W. Zdaniewicz, Warszawa 2013; ISKK, *Kościół katolicki w Polsce 1991–2011*, red. P. Ciesieląg i in., Warszawa 2014; ISKK, *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia Ad 2015*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2015; ISKK, *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia Ad 2016*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2016; ISKK, *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia Ad 2018*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2018; ISKK, *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia Ad 2019*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2019; ISKK, *Annuario statisticum Ecclesiae in Polonia Ad 2020*, red. W. Sadłoń, L. Organek, Warszawa 2020.

zmieniającymi się w sposób dynamiczny uwarunkowaniami społecznymi, kulturowymi i religijnymi. Można jednak zaobserwować, że nie jest to trend jednolity, ale raczej bardzo zróżnicowany na terenie całego kraju. Inaczej przebiega bowiem w wielkich miastach, inaczej na wsiach, jeszcze inaczej w Polsce południowo-wschodniej (choćby ze względu na głębokie przywiązanie społeczeństwa do religii i tradycji), niż w zachodnich regionach kraju. Procesy te koncentrują się przede wszystkim na przyjmowaniu negatywnych, a czasami nawet wrogich postaw wobec Kościoła katolickiego oraz szczególnie na kontestacji jego autorytetu w odniesieniu do kwestii moralnych. Jest wiele czynników mających wpływ na te zjawiska, a są nimi np. przekaz medialny, dyskusje społeczne i polityczne dotyczące nauki Kościoła w kwestiach bioetycznych, moralnych czy skandale wybuchające wokół niektórych osób duchownych⁷.

Celem naukowym, jaki stawia sobie autor powyższej dysertacji, jest przeprowadzenie badań na temat postaw młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w Polsce, a następnie przedstawienie propozycji rozwoju dotychczasowej formacji eklezjalnej. Realizacja tego założenia domaga się przeprowadzenia szerokich badań empirycznych obejmujących wszystkie diecezje w Polsce. Dzięki temu wysuwane wnioski nie przybiorą charakteru wyłącznie teoretycznego, ale będą bazowały na uzyskanych wynikach badań socjologicznych, które z kolei poddane analizie staną się podstawą praktycznych wniosków pastoralnych i katechetycznych. Zgromadzony materiał badawczy pozwoli także dokonać naukowego opisu grupy badawczej, dostrzec kluczowe czynniki mające wpływ na kształtowanie się postaw młodzieży wobec Kościoła lub w znaczącym stopniu kształtujące to odniesienie. Istotne będzie ukazanie motywacji postaw przyjmowanych przez młodzież. W konsekwencji nastąpi weryfikacji postawionych hipotez badawczych. Cel naukowy projektu badawczego obejmuje zatem warstwy: teoretyczną, metodologiczną, empiryczną i prakseologiczną.

Główny problem badawczy niniejszej rozprawy można zatem wyrazić w formie następującego pytania: Jakie postawy przyjmuje młodzież maturalna wobec Kościoła katolickiego w Polsce? Cel i problem naukowy projektu wymagają określenia hipotez badawczych, które zostaną poddane weryfikacji. Główna hipoteza nawiązuje wprost do problemu badawczego i brzmi następująco: Wśród polskiej młodzieży maturalnej dominują negatywne postawy w odniesieniu do Kościoła katolickiego.

Człowiek jest istotą społeczną, żyje w różnych społecznościach, wchodzi w skład rozmaitych grup społecznych, w których doświadcza otaczającego świata i relacji międzyludzkich. Powoduje to zajmowanie różnych postaw wobec zachodzących w jego życiu i otoczeniu

⁷ Por. W. Kućko, *Przemiany religijności młodzieży i dorosłych w Polsce – próba diagnozy na podstawie wybranych badań sondażowych Pew Research Center oraz CBOS*, „Studia Teologiczne” 37:2019, s. 204.

procesów, wydarzeń, problemów a także osób czy instytucji. Ludzie poznają przedmioty świata zewnętrznego, kształtują wobec nich określony stosunek emocjonalny, ale również oddziałują na nie przez konkretne działania.⁸ Konstrukty, który opisuje istniejący w człowieku wielopłaszczyznowy proces poznawczy, emocjonalny, determinujący do konkretnych zachowań wobec zjawisk i przedmiotów znajdującym się w otaczającym go świecie określono terminem postawa⁹. Tematyka postaw, ich procesu kształtowania się jest ważną kwestią w dzisiejszej teorii osobowości, psychologii (nawet psychologii religii), socjologii¹⁰, a nawet teologii pastoralnej, jako problematyka mająca znaczący wpływ na osobowość i sposób funkcjonowania człowieka w świecie. Oczywiście termin „postawa” ma szeroki zakres znaczeniowy. Literatura przywołuje jej liczne definicje i określenia. Wynika to z faktu, że jest ono stosowane w dziedzinach nauki opisujących różne stany i związki rozmaitych teorii naukowych, między innymi w psychologii, socjologii, filozofii a nawet anatomii. Powyższy termin jest również używany w mowie potocznej opisując stosunek i swego rodzaju wartościowanie w odniesieniu do osób, wartości duchowych, przedmiotów idei czy też sylwetki ludzkiej¹¹. Jak zauważa Helena Słotwińska: „Po raz pierwszy termin „postawa” pojawił się w pracach H. Spencera i A. Baina, którzy przez postawę rozumieli psychiczny stan gotowości do słuchania, uczenia się czegoś, stan, który jest warunkiem sine qua non przyswojenia sobie prawdziwej wiedzy. Nazwy tej używali na określenie istotnego warunku w procesie skutecznego przyswajania sobie wiadomości”¹². Na przestrzeni rozwoju nauk psychologicznych termin „postawa” ewoluował i był często wykorzystywany przez wiele innych dziedzin naukowych. Również i dziś istnieje wiele definicji tego pojęcia w psychologii społecznej, które można skategoryzować w trzech grupach: definicje odwołujące się do koncepcji socjologicznej, które podkreślają zależność nosiciela postawy do jej przedmiotu; definicje odwołujące się do teorii poznawczej; definicje odwołujące się do tradycji behawiorystycznej, bądź psychologii uczenia się¹³. Jak podaje Bogdan Wojciszke: „Postawa człowieka wobec jakiegoś obiektu (osoby, przedmiotu, zdarzenia, idei) to względnie trwała tendencja do pozytywnego lub negatywnego wartościowania przezeń tego obiektu”¹⁴. Władysław Prężyna definiuje postawę jako względnie trwałe ustosunkowanie się, wyrażane w gotowości podmiotu postawy do pozytywnych lub negatywnych reakcji (intelektualnych, emocjonalnych i behawioralnych) wobec określonego

⁸ Por. H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004, s. 110.

⁹ Por. S. Mika, *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa 1972, s. 60.

¹⁰ Por. S. Gerstmann, *Osobowość. Wybrane zagadnienia psychologiczne*, Warszawa 1970, s. 66-67.

¹¹ Por. H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw*, s. 110.

¹² Tamże, s. 111.

¹³ Por. W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s. 16.

¹⁴ B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2011, s. 200.

przedmiotu postawy¹⁵. W tak przyjętej definicji wyakcentował on następujące komponenty postawy: poznawczy, emocjonalno-motywacyjny i behawioralny. W. Prężyna analizując pojęcie religijności – wykazał, że te trzy elementy charakteryzują również strukturę religijności, co umożliwia opisywanie religijności w kategorii postaw¹⁶. Jak zauważa H. Słotwińska: „Postawa religijna, w zasadniczej swej strukturze będzie, wobec tego postawą taką jak każda inna, ale będzie miała inny, religijny przedmiot. Czyli postawa religijna będzie względnie stałym ustosunkowaniem się [...] jednostki wobec nadprzyrodzoności”¹⁷. Temat niniejszej dysertacji: „Postawy młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Studium katechetyczno-pastoralne”, będzie więc dotyczył wprost postawy religijnej polskich maturzystów.

Na temat postaw młodzieży, a zwłaszcza młodzieży maturalnej, wobec Kościoła katolickiego w Polsce powstało stosunkowo niewiele opracowań naukowych z zakresu teologii¹⁸. W tym obszarze teologowie skupiają się raczej na efektywnej edukacji religijnej, katechizacji, modelach religijności ludzi młodych, psychologicznych aspektach religijności czy duchowości chrześcijańskiej niż na ich postawie religijnej – zwłaszcza w jej strukturalnym rozumieniu. Podjęcie niniejszego problemu badawczego jest konieczne w celu kompleksowego ukazania

¹⁵ Por. J. Śliwak, R. Bartczuk, *Skala Intensywności Postawy Religijnej*, w: *Psychologiczny pomiar religijności*, red. M. Jarosz, Lublin 2011, s. 46.

¹⁶ Por. W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej*, s. 42.

¹⁷ H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw*, s. 127. Zob. także: W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej*, s. 20.

¹⁸ Najważniejsze publikacje traktujące o tej tematyce: P. Mąkosza, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009; P. Mąkosza, *The Religious Education of Polish Youth in the Face of Changes in Religiosity*, „Roczniki Teologii Katolickiej”, T. 2 17:2018 s. 87-100; D. Kiełb, P. Mąkosza, *Between personal faith and façade religiosity. Study on youth in the south-eastern Poland*, „European Journal Science and Theology” Nr 5:19 s. 47-56; J. Kowalczyk, M. Korgul, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie w kontekście nowej Podstawy programowej katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, w: *Wokół podstawy programowej i programu nauczania religii*, red. A. Bałoniak, Częstochowa 2020, s. 35-48; J. Baniak, *Religia katolicka i Kościół rzymskokatolicki w opiniach polskiej młodzieży. Od akceptacji do kontestacji*, Kraków 2005; P. Chmura, *Dynamika współczesnej polskiej młodzieży jako wyzwanie duszpasterskie*, Kraków 2008; J. Dziedzic, *Religijność a postawy moralne polskiej młodzieży. Refleksja psychologiczno-pastoralna*, „Polonia Sacra” Nr 4(45) 20:2016, s. 67-87; A. Kielian, B. Witos, *Społeczne, etyczne i religijne postawy polskiej młodzieży oraz ich konsekwencje dla nauczania religii w Polsce*, „Polonia sacra” Nr 4/45 20:2016, s. 41-65; J. Mariański, *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, Lublin 2003; J. Mariański, *Charakterystyka religijno-moralna współczesnej młodzieży*, w: *Katecheza młodzieży*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2003, s. 15-70; J. Mariański, *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008; J. Mariański, *Religijność młodzieży szkolnej w małych miastach w warunkach zmiany społecznej*, w: *Małe miasta: religie*, red. M. Zemło, Lublin-Supraśl 2006, s. 321-359; K. Święś, *Postawy młodzieży wobec Kościoła jako wyzwanie dla katechezy*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXI zeszyt 11, Lublin, s. 107-128, M. Stach-Hejusz, *Postawa religijna a relacje interpersonalne katechizowanej młodzieży gimnazjalnej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2011/1, s. 166-176; S. Siek, A. Grochowski, *Postawy religijne, a poczucie bezpieczeństwa młodzieży*, w: *Studia z psychologii T. 9*, red. S. Siek, A. Jakubiak, A. Grochowska, Warszawa 1999, s. 111-116, S.H. Zaręba, *Empiryczny obraz moralnych opinii młodzieży Warszawy*, w: *Młodzież Warszawy – pokolenia pontyfikatu Jana Pawła II*, red. W. Zdaniewicz, S.H. Zaręba, Warszawa 2005, s. 107-124, J. Baniak, *Religia katolicka i Kościół rzymskokatolicki w opiniach polskiej młodzieży. Od akceptacji do kontestacji*, Kraków 2015. A także wcześniej cytowane dzieło: H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2014.

postaw młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego, ich źródeł i czynników mających realny wpływ na ich kształtowanie. Kluczowa w tym zakresie wydaje się być pogłębiona charakterystyka tychże postaw, której można dokonać, bazując na danych empirycznych. Duże znaczenie będzie miało także ukazanie wyznawanych przez młodzież wartości religijnych i norm życia, jak również czynników leżących u podstaw przyjmowania postaw negatywnych. Wobec kryzysu wiary i często nieskuteczności podejmowanych działań katechetycznych i pastoralnych Kościoła konieczne wydaje się sięgnięcie do metod socjologicznych w celu przeprowadzenia miarodajnych badań, analiz i wyciągnięcia właściwych wniosków prakseologicznych na przyszłość. Pozwolą one bowiem w sposób spójny i kompleksowy opracować wytyczne pod adresem religijnej formacji młodzieży i dorosłych.

Osiągnięcie założeń rozprawy wymaga przyjęcia określonego paradygmatu badawczego. Wydaje się, że odpowiednią metodą wobec zaprezentowanej koncepcji badawczej mógłby być paradygmat inspirowany metodą trzech etapów analizy teologicznopastoralnej. Metoda ta polega na przeprowadzeniu procedury badawczej w trzech zasadniczych etapach: teoretycznym (kryteriologicznym), socjologicznym (kariologicznym) oraz praktycznym (prakseologicznym). Taki proces postępowania naukowego posiada charakter interdyscyplinarny, co podnosi jego wartość i rangę oraz pozwala na wykorzystanie subdyscyplin naukowych, będących naukami pomocniczymi (psychologii, pedagogiki, socjologii) wobec dyscypliny głównej, jaką jest teologia pastoralna–katechetyka. Faktem jest, że wykorzystanie narzędzi badawczych w postaci kwestionariusza ankiety i wywiadu wymaga opracowania socjologicznego oraz wiedzy w tym zakresie, jednak dzięki pomiarom empirycznym wysuwane wnioski i postulaty pastoralne posiadają walor nowości oraz prezentują aktualny stan rzeczy dotyczący m.in. przekazu wiary, wychowania religijnego, recepcji nauczania Kościoła, zwłaszcza w zakresie moralności, szkolnego nauczania religii oraz przede wszystkim postaw ludzi młodych wobec Kościoła katolickiego. Wnioski te wydają się być kluczowe w odniesieniu do teologii pastoralnej, która za swój przedmiot obiera zbawczą działalność Kościoła w kontekście współczesnych uwarunkowań społeczno-kulturowych.

Ostatecznie osiągnięcie zakładanych celów oraz weryfikacja przyjętych hipotez zasadniczo polegać będzie na realizacji etapów badawczych inspirowanych paradygmatem analizy teologicznopastoralnej¹⁹.

Pierwszy etap obejmie eksplikację problematyki badawczej (etap kryteriologiczny). Przedmiotem prowadzonych badań jest ukazanie postaw młodzieży maturalnej wobec Kościoła

¹⁹ Zob. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” Tom 10 2009, s. 36-39.

katolickiego w Polsce oraz czynników, które mają kluczowy wpływ na ich przyjmowanie. Dlatego pracę badawczą należy rozpocząć od zebrania założeń jakie stawia sobie Kościół wobec młodzieży w dziele szeroko rozumianej katechezy. Szczególną definicję katechezy odnaleźć można w adhortacji apostolskiej *Catechesi Tradendae* Jana Pawła II: „jest wychowywaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych; obejmuje przede wszystkim wyjaśnianie nauki chrześcijańskiej, podawane na ogół w sposób systematyczny i całościowy w celu wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego”²⁰. Podstawowymi źródłami ukazującymi koncepcję formacji eklezjalnej, a w konsekwencji kształtowania postaw religijnych młodzieży będą dokumenty katechetyczne Kościoła katolickiego, zwłaszcza polskie, które w precyzyjny sposób określają zadania i cele katechizacji w warunkach szkolnej lekcji religii. Wraz z wprowadzeniem reformy edukacji w polskim szkolnictwie dnia 1 września 2017 roku, koniecznym było dostosowanie katechezy szkolnej do nowych wymogów formalnych, zarówno nowej struktury systemu kształcenia ogólnego, a także nowych podziałów etapów edukacyjnych. Dnia 9 czerwca 2018 roku Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła *Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*²¹. W ten sposób opracowana podstawa programowa pozwoliła na to, by w oparciu o nią stworzyć *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*²². Dokument ten, przygotowany przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, został przyjęty w Częstochowie w dniu 19 września 2018 roku. W oparciu główne założenia formacji eklezjalnej wynikające z analizy tych dokumentów w kierunku formacji eklezjalnej i kształtowania postawy religijnych, podjęta zostanie próba teoretycznego sprecyzowania kierunku dalszych badań.

Zasadniczym celem na drugim etapie badań będzie przeprowadzenie ilościowych badań w grupie młodzieży maturalnej w Polsce według przyjętej metodologii:

1. opracowanie kwestionariusza ankiety jako narzędzia badania ilościowego;
2. przeprowadzenie badań wśród młodzieży maturalnej;
3. opracowanie wyników badań empirycznych;
4. analiza statystyczna materiału empirycznego;
5. weryfikacja hipotez.

²⁰ CT, 18.

²¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018 [dalej: PPK].

²² Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019 [dalej: PNR].

Z racji tego, że główny problem badawczy implikuje szereg pytań szczegółowych, to w oparciu o nie przygotowany zostanie kwestionariusz ankiety. Wśród najważniejszych pytań domagających się uzyskania odpowiedzi zaliczyć można następujące:

1. Jaka jest istota Kościoła katolickiego w świadomości młodzieży?
2. Jakie są opinie młodzieży na temat Kościoła katolickiego?
3. Na ile młodzież utożsamia się z Kościołem katolickim?
4. Jaki jest związek młodzieży maturalnej ze wspólnotą parafialną i czy związek ten ma wpływ na przyjmowane postawy wobec Kościoła?
5. Jaki jest poziom religijności wśród młodzieży maturalnej w Polsce?
6. Jakie są przyczyny pozytywnego lub negatywnego stosunku młodzieży wobec Kościoła?
7. Jakie są czynniki oddziałujące na przyjmowane postawy wśród młodzieży?
8. Jaki jest wpływ środków społecznego przekazu na postawy młodzieży wobec wspólnoty wierzących?
11. Na ile młodzież zgadza się z nauczaniem moralnym Kościoła, a w jakim stopniu kontestuje to nauczanie?
12. W jakich kwestiach moralnych młodzież wyraża dezaprobatę wobec nauczania Kościoła?
14. Jaki jest wpływ skandali w Kościele katolickim na negatywny stosunek do osób duchownych?
15. Jakie są przestrzenie, które dostrzega młodzież, a które mogą prowadzić i motywować do kształtowania pozytywnych postaw wobec Kościoła katolickiego?

Na tym etapie przewidziane było opracowanie kwestionariusza internetowej ankiety służącego do ilościowego badania postaw młodzieży maturalnej wobec Kościoła. Podstawą przygotowania narzędzi badawczych były rozważania teoretyczne dotyczące *sensu stricte* pojęcia postawy, wieku badanej młodzieży oraz zmian rozwojowych zachodzących w tejże grupie społecznej, charakterystyki poszczególnych regionów Polski a także czynników mających potencjalny wpływ na kształtowanie postaw. W dalszej kolejności konieczne było określenie zmiennych a także kluczowych wskaźników. W toku realizacji projektu przeprowadzono badania pilotażowe w jednej z diecezji (Diecezji legnickiej²³) w celu weryfikacji adekwatności i klarowności narzędzi badawczych oraz czasu przewidzianego na udzielenie odpowiedzi. Wzięło

²³ Jest to diecezja rodzinna autora powyższej dysertacji.

w nim udział 188 maturzystów. Natomiast kluczowe znaczenie dla rozwiązania problemu rozprawy miały badania we wszystkich diecezjach terytorialnych w Polsce.

Dobór wielkości próby badawczej oszacowano na około 1400 osób, a rzeczywiście wzięło w nim udział 1509 ankietowanych maturzystów z 41 diecezji polskich (diecezje o charakterze terytorialnym). Ankieta przekazywana była przez katechetów (za pośrednictwem diecezjalnych wydziałów katechetycznych) metodą kuli śnieżnej. Uzyskane dane zostały poddane analizie statystycznej. Do osiągnięcia tego celu wykorzystano także współczynniki korelacji, tj. *Chi kwadrat* oraz współczynniki miar zależności *Fi* i *V Kramera*. Pomocą w prezentacji danych będą tabele i wykresy. Dane dotyczące jakościowej części badania zostaną poddane analizie, która pozwoli na wysunięcie wniosków teoretycznych, jak i praktycznych. Na podstawie wszystkich danych będzie możliwa weryfikacja oraz rozstrzygnięcie hipotez, a także wnioskowanie prakseologiczne dotyczące postaw młodzieży wobec Kościoła²⁴.

Ostatni etap badawczy został poświęcony wnioskom i postulatom o charakterze pastoralno–katechetycznym. Dyscypliny naukowe, jakimi są teologia pastoralna, zwłaszcza katechetyka, mają na celu wskazanie postulatów praktycznych dotyczących działalności zbawczej Kościoła. Wnioski te mają za swój cel zwiększenie efektywności działań eklesjalnych, których podmiotem w przypadku niniejszego projektu są ludzie młodzi. Postulaty te mają swoje realne zastosowanie w konstruowaniu programów duszpasterskich w odniesieniu do młodzieży oraz uwzględnianiu treści, metod i form, które są skuteczne w formacji chrześcijańskiej. Wysuwane wnioski na podstawie badań empirycznych ukazują realistyczny obraz działania Kościoła wśród ludzi młodych, przez co ich wartość jest bardzo wysoka. Pomiary empiryczne wskazują także na dynamiczne zmiany mentalnościowe tej grupy społecznej. W konsekwencji pomiary te mają istotny wpływ na tworzenie podręczników do szkolnego nauczania religii oraz szeroko rozumianego wychowania chrześcijańskiego, w związku z czym możliwa jest komercjalizacja uzyskanej wiedzy.

Poniższa dysertacja podzielona została na sześć rozdziałów. Pierwszy rozdział nawiązuje do pierwszego etapu paradygmatu. Stanowi próbę analizy i syntezy katechetycznej działalności Kościoła wobec młodzieży. Podjęta refleksja prowadzi od ogólnokościelnych dokumentów do tych, które regulują dzieło katechetyczne w polskiej szkole. Drugi rozdział zatytułowany „Metodologia badań własnych” jest próbą charakterystyki środowiska badawczego – polska młodzież wieńcząca proces edukacji i katechizacji. W oparciu o tę charakterystykę, omówiony zostanie kwestionariusz ankiety, a także zostanie wyjaśniony dobór próby badawczej. Następnie

²⁴ Szczegółowe informacje na temat przeprowadzonych badań empirycznych zostały zamieszczone w rozdziale metodologicznym niniejszej rozprawy.

opisana zostanie procedura przeprowadzonej ankiety internetowej. Kolejne trzy rozdziały będą prezentacją wyników analizy zebranych danych wg. klucza jakim są poszczególne komponenty postawy. Trzeci rozdział: Komponent poznawczy, zaprezentuje przeanalizowane dane na temat wiedzy, a w sposób szczególny: znajomości genezy Kościoła i jego przymiotów, znajomości prawd wiary, a także nauczania moralnego Kościoła katolickiego przez respondentów. Rozdział dotyczący komponentu przekonaniowego ukaże, jak maturzyści utożsamiają się z wyżej wymienionymi aspektami doktryny chrześcijańskiej. Piąty rozdział jest próbą ujęcia faktycznego związku z Kościołem, poprzez praktykę życia z Bogiem i we wspólnocie wierzących, które ujęte zostały jako komponent behawioralny postawy. Znajdziemy tu zestawienie parametrów określających poziom religijności ankietowanych (praktyka modlitwy i udział w życiu sakramentalnym). Ukazany zostanie udział i zaangażowanie w szkolne lekcje religii, a także w życie wspólnoty Kościoła. Ostatni, szósty rozdział zawiera analizę wniosków i postulatów pastoralno-katechetycznych. Podjęta w nim zostanie ostateczna weryfikacja postawionych hipotez badawczych. Autor niniejszej dysertacji przedstawi również propozycję innego spojrzenia na proces ewangelizacji, czy raczej preewangelizacji młodzieży, a także zaproponuje nowe ścieżki odnowy formacji eklezjalnej wobec młodych ludzi.

Realizacja niniejszej rozprawy może przyczynić się do rozwoju teologii pastoralnej i katechetyki, dostarczając obszernych i pogłębionych danych empirycznych, a także szerokiej refleksji teoretycznej i prakseologicznej. Może to mieć realny wpływ na konstruowanie programów nauczania religii i katechezy parafialnej, powstawanie podręczników, zeszytów ćwiczeń oraz innych pomocy katechetycznych.

Rozdział I. Założenia formacji eklezjalnej młodzieży w Polsce

Kościół, który jest wspólnotą wiary, nadziei i miłości nieustannie zabiega o formację młodych ludzi, żeby ich prowadzić do spotkania z Chrystusem. Szkolna lekcja religii jest jedną z form edukacji religijnej, która wpisuje się w ten proces, będąc także przestrzenią dla formacji eklezjalnej. Ma ona prowadzić do głębokiego doświadczenia przynależności do wspólnoty uczniów Chrystusa. Formacja eklezjalna młodzieży w Polsce jest dziś szczególnym zadaniem wobec wyzwań kulturowych, przemian społecznych i postępującej sekularyzacji. Liczne dane statystyczne wskazują na poważny kryzys religijności wśród młodzieży, który przejawia się także w odniesieniu do uznawania wiarygodności Kościoła i praktycznego zaangażowania w jego życie. W tym kontekście rodzi się pytanie o przyczyny tych zjawisk, a także o założenia formacji religijnej (w tym eklezjalnej) młodzieży, która jest istotnym czynnikiem kształtującym religijność. Niniejszy rozdział dysertacji będzie próbą analizy założeń formacji eklezjalnej obecnych w założeniach programowych nauczania religii. Rozważania w nim zawarte mają na celu zarysowanie teologicznego, katechetycznego a także poniekąd duszpasterskiego kontekstu dla dalszej analizy formacji eklezjalnej polskich maturzystów.

1.1. Geneza i natura Kościoła

Jedną z najczęściej przywoływanych w Polsce definicji szkoły stworzył klasyk polskiej pedagogiki Wincenty Okoń. Określa ją jako „instytucję oświatowo-wychowawczą zajmującą się kształceniem i wychowaniem dzieci, młodzieży i dorosłych, stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań oraz koncepcji oświatowo-wychowawczych i programów; osiągnięciu tych celów służy odpowiednio wykształcona kadra pedagogiczna, nadzór oświatowy, baza lokalowa i wyposażenie oraz zabezpieczenie budżetowe ze skarbu państwa, samorządów lokalnych lub innych źródeł”¹. W myśl powyższej definicji podstawowym zadaniem szkoły jest kształcenie i wychowanie, które odbywa się w sposób usystematyzowany w oparciu o przyjętą koncepcję, którą określają podstawy programowe, a uszczegóławiają je programy nauczania.

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 383.

Szkolne nauczanie religii katolickiej to proces dydaktyczno-wychowawczy, który dąży do rzetelnego przekazu informacji na temat religii oraz przedstawianiu znaczenia treści nauczania w osobowym, duchowym i społecznym dojrzewaniu ucznia. „W ten sposób lekcja religii bardziej koncentruje się na wymiarze dydaktycznym i pedagogicznym niż ściśle katechetycznym”². *Dyrektorium o Katechizacji* podkreśla również różnice między klasycznie pojmowaną katechezą, a lekcją religii: „nauczanie religii katolickiej w szkole przez lata przeszło wiele zmian. Odróżnia się ono od katechezy, a zarazem jest wobec niej komplementarne. Tam, gdzie rozróżnienie nie jest wyraźne, istnieje zagrożenie, że utracą one swoją tożsamość”³. Powstaje więc pytanie czy taki sposób rozumienia nauczania religii jest wystarczający i stwarza warunki oraz szanse dla formacji eklezjalnej młodzieży uczęszczającej na lekcje religii w szkole ponadpodstawowej.

Formacja eklezjalna to proces mający na celu doprowadzenie człowieka do dojrzałości w wierze, która będzie wyrażała się w konkretnych postawach wobec Boga, a przede wszystkim w świadomym uczestnictwie w życiu eklezjalnym. Sam termin formacja (łac. *formatio, formare* – formować, kształtować, modelować), oznacza długotrwały i bardzo złożony proces, którego celem jest swego rodzaju transformacja aktualnej kondycji osoby w wielu płaszczyznach egzystencji, na najbardziej optymalną (zakładaną przez bliżej określony program – swego rodzaju formę). Od strony metodycznej, wg. Teresy Paszkowskiej formacja opiera się na nabywaniu właściwych informacji, eksploracji wzorów osobowych oraz absorbowaniu tychże pozytywnych wzorców do własnego doświadczenia⁴. Upraszczając, można wysnuć wniosek, iż formacja poprzez gromadzenie wiedzy, nabywanie przekonania o słuszności pewnych wzorców i aplikowanie ich do swojego życia powinno prowadzić do ukonstytuowania się zakładanej postawy. W ujęciu eklezjalnym, proces ten ma doprowadzić chrześcijanina do ukształtowania swego rodzaju tożsamości eklezjalnej, która jak zakładają autorzy *Podstawy programowej katechezy* ma „pomóc w odkrywaniu miejsca i zadań w Kościele, a także wychować do identyfikacji i odpowiedzialności za wspólnotę”⁵. Formacja eklezjalna ma zatem za zadanie doprowadzić człowieka do szeroko rozumianej dojrzałej postawy wobec Kościoła jako wspólnoty Bosko-ludzkiej. Andrzej Czaja w swoim wykładzie zatytułowanym *Formacja eklezjalna w gimnazjum*, w kontekście formacji eklezjalnej dzieci i młodzieży, zaproponował, żeby proces katechetyczny skupiał się, między innymi, na następujących zadaniach:

² K. Misiaszek, *Pedagogika religii w relacji do szkolnego nauczania religii*, w: *Pedagogika religii*, red. Z. Marek, A. Walulik, Kraków 2020, s. 53.

³ DK, 313.

⁴ T. Paszkowska, *Formacja eklezjalna*, Kraków 2019, s. 23-24.

⁵ PPN, str. 100.

1. wskazywać na sens, Boskie pochodzenie i dobrodziejstwo Kościoła;
2. bez uproszczeń prezentować niepowtarzalność natury i struktury Kościoła;
3. wyjaśnić, na czym polega równość i zróżnicowanie członków Kościoła⁶.

Te trzy wspomniane zadania dla katechezy, skonfrontowane z wyżej przytoczoną definicją formacji, posłużyły do wyodrębniania trzech najistotniejszych elementów formacji eklezjalnej, które będą przedmiotem dalszych analiz. Pierwszy z nich polega na przekazie racjonalnych informacji na temat genezy Kościoła, jego natury, co ma w konsekwencji prowadzić do uzyskania niezbędnej wiedzy o wspólnotcie, w którą młody człowiek został wszczepiony przez chrzest. Kolejny element formacji eklezjalnej będzie próbą dostarczenia argumentów przemawiających za wiarygodnością Kościoła, co ma doprowadzić do akceptacji jego misji. Ważne jest także zapewnienie pozytywnych doświadczeń, żeby doprowadzić do zażyłej więzi emocjonalnej ze wspólnotą eklezjalną. Ostatni element ma natomiast prowadzić i wychowywać do konkretnego działania oraz zaangażowania w życie wspólnoty wierzących w Chrystusa. Te trzy elementy formacji eklezjalnej wydają się bardzo mocno korespondować z komponentami postawy. Postawa człowieka rozumiana jako „względnie trwała tendencja do pozytywnego lub negatywnego wartościowania przezeń tego obiektu [...] zakłada ona, iż na postawę składa się nie tylko stosunek emocjonalny (składnik uczuciowo-oceniający), lecz także przekonania człowieka na temat danego obiektu (składnik poznawczy) oraz tendencja do pozytywnych lub negatywnych zachowań w stosunku do tego obiektu (składnik behawioralny)”⁷. Chcąc przebadąć w jakim kierunku formacja eklezjalna w szkołach ponadpodstawowych prowadzi do poznania i ugruntowania genezy i natury Kościoła trzeba jednak najpierw sięgnąć do dokumentów katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce.

Wraz z wprowadzeniem reformy edukacji w polskim szkolnictwie dnia 1 września 2017 roku, koniecznym było dostosowanie katechezy do nowych wymogów formalnych, zarówno nowej struktury systemu kształcenia ogólnego, a także nowych podziałów etapów edukacyjnych. Dnia 9 czerwca 2018 roku Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła *Podstawę Programową Katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*⁸. W oparciu o ten dokument powstał następnie *Program*

⁶ Por. A. Czaja, *Formacja eklezjalna w gimnazjum*, w: *Katecheza w Kościele i dla Kościoła*, red. R. Czekalski, Płock 2006, s. 25-36. Wykład wygłoszono w czasie sympozjum katechetycznego zorganizowanego w Częstochowie w dniach 20-21 września 2005 roku.

⁷ B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2011, s. 200.

⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018 [dalej w przypisach: PPK; w tekście: *Podstawa programowa*].

*nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*⁹. Dokument ten, przygotowany przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, został przyjęty w Częstochowie w dniu 19 września 2018 roku.

Podstawa programowa każdego szkolnego przedmiotu jest materiałem źródłowym dla autorów programów nauczania, zawierając niezbędne treści, które muszą się znaleźć w każdym programie. Podstawa programowa, w myśl definicji zamieszczonej w encyklopedii PWN, „zawiera kanon podstawowych treści nauczania i uczenia się, precyzuje zakres i rodzaj sprawności oraz umiejętności, które powinni nabyć uczniowie w toku edukacji, wskazuje także na postawy i wartości, którym powinno sprzyjać wychowanie i kształcenie”¹⁰. Taki sam kierunek obiera *Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*.

Natomiast program nauczania to „program szkolny, przedstawienie celów, treści oraz metod nauczania i uczenia się danego przedmiotu, niekiedy również wyników, które powinny być osiągnięte przez uczniów. W nowoczesnym ujęciu program nauczania jest programem czynności uczniów i założonych wyników tych czynności”¹¹. Program nauczania jest systematycznym opisem i próbą organizacji sposobu przekazania zakładanych treści nauczania, zakładanych umiejętności ucznia i kształtowanych w podstawie programowej dla danego etapu edukacyjnego. W oparciu o *Podstawę programową katechezy* Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, realizując również powyższe kryteria, opracowała również program nauczania, ale jest on tylko przykładem programu, gdyż może istnieć wiele takich dokumentów stworzonych do tej samej podstawy programowej.

Na każdym etapie szkolnego nauczania religii, *Podstawa programowa katechezy* zakłada pewne wymagania ogólne, które rozumie jako cele katechetyczne, którym następnie przypisuje konkretne zadania. *Podstawa programowa katechezy* dzieli treści według zadań katechezy określonych przez *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*: 1) rozwijanie poznania wiary, 2) wychowanie liturgiczne, 3) formacja moralna, 4) wychowanie do modlitwy, 5) wychowanie do życia wspólnotowego, 6) wprowadzenie do misji. Do każdego z wyżej postawionych zadań katechezy przyporządkowano konkretne treści, a do nich z kolei wymagania szczegółowe (na które składają się wiedza i umiejętności), a także postawy (rozumiane jako konkretne zachowanie

⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Częstochowa 2019 [dalej w przypisach: PNR, w tekście: *Program nauczania*].

¹⁰ *Podstawa programowa*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/podstawa-programowa;3958941.html> [dostęp: 12.10.2023]

¹¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 316-317.

i przekonania uczniów, które osiąga się w wyniku działań wychowawczych i katechetycznych¹²). Składowe treści nauczania, a więc opanowany materiał dydaktyczny, nabyte umiejętności i ukształtowane postawy – wspólnie mają na celu przekazanie wiedzy (komponent poznawczy postawy), pogłębiać więź emocjonalną (komponent emocjonalny), a także budzić chęć odpowiedzialności (komponent behawioralny). Formacja eklezjalna to proces integralny, dlatego ciężko jest jednoznacznie założyć treści katechezy przydzielić do konkretnych wcześniej wspomnianych elementów składających się na proces takiej formacji, ponieważ rozwijają je w pewien sposób równolegle.

Niestety spadek religijności młodzieży, udokumentowany najnowszymi badaniami CBOS¹³, a także coraz niższa liczba uczęszczających na lekcje religii ukazują smutną prawdę, że realizacja zakładanych postaw to pewna teoria, która (przynajmniej, nie w całości) nie ma odzwierciedlenia w praktyce szkolnego nauczania religii. Autorzy *Podstawy programowej katechezy* zauważają, że: „okres adolescencji to czas dojrzewania do religijnej pełnoletności, która uzewnętrznia się do samodzielnego życia religijnego. Powierzchnowa obserwacja zachowań prowadzi do wniosku, że wiele młodych ludzi nie interesuje się sprawami religii, a zagadnienia te zajmują mało znaczące miejsce w ich rankingu światopoglądowym”¹⁴. Pojawia się więc pytanie, czy powyższe dokumenty właściwie kładą nacisk na formację eklezjalną w szkołach ponadpodstawowych. Dlatego też autor powyższej dysertacji podjął się analizy treści nauczania i przypisanych do nich szczegółowych założeń dotyczących wiedzy, umiejętności i postaw w wyżej wymienionych dokumentach katechetycznych, żeby ukazać założenia formacji eklezjalnej w szkole ponadpodstawowej¹⁵.

Przedmiotem analizy w tej części niniejszej dysertacji, będą zagadnienia dotyczące genezy i początków Kościoła katolickiego oraz jego natury. Poniższa tabela zawiera wybrane treści nauczania skoncentrowane wokół tych kwestii, przewidzianych do realizacji w liceum.

¹² Por. A. Zellma, *Słowniczek podstawowych pojęć stosowanych w nowych dokumentach katechetycznych*, w: *Wokół nowej Podstawy Programowej i Programu nauczania Religii*, red. A. Błoniak, Częstochowa 2020, s. 7-8.

¹³ Zob. M. Grabowska, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*, CBOS 2021.

¹⁴ PPN, s. 98-99.

¹⁵ Analizie poddano dla przykładu treści katechezy przypisane do lekcji religii w liceach ogólnokształcących. Dlatego też nie odnoszono się do innych typów szkół ponadpodstawowych.

Tabela 1: Treści nauczania dotyczące genezy i natury Kościoła w Podstawie programowej katechezy oraz ich występowanie w Programie nauczania religii.

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (niepodlegające ocenę szkolnej) Uczeń:	Obecność w Programie nauczania (na danym etapie)
A. Rozwijanie poznania wiary	A.4. Objawienie nadprzyrodzone i jego przekazywanie. Tradycja a Pismo Święte. Interpretacja depozytu wiary - Urząd Nauczycielski Kościoła. Natchnienie biblijne.	A.4.1. opowiada o objawianiu się Boga światu (motywach, etapach i formach); A.4.2. charakteryzuje istotę Tradycji i formy jej przekazywania; A.4.3. definiuje natchnienie biblijne; A.4.4. odróżnia w Biblii czynnik Boski od własnego wkładu autorów.	A.4.a. kształtuje postawę szacunku i posłuszeństwa wobec Pisma Świętego.	Kl. I - 1 raz Kl. II - 2 razy
	A.20. Kościół zrodzony w sercu Ojca. Misterium Kościoła.	A.20.1. definiuje, czym jest Kościół; A.20.2. charakteryzuje poszczególne etapy przygotowania i istnienia Kościoła (zapowiedziany, przygotowany, ustanowiony, ukazany i wypełniony)	A.20.a. kształtuje w sobie postawę wdzięczności Bogu za Kościół.	Kl. III - 1 raz
	A.21. Cechy ludu Bożego.	A.21.1. wylicza i omawia cechy ludu Bożego (kapłański, prorocki i królewski).	A.21.a. włącza się w realizację kapłańskiej, prorockiej i królewskiej misji Kościoła; A.21.b. umacnia swoją tożsamość jako członek ludu Bożego.	Kl. III - 1 raz

	A.22. Kościół jeden, święty, powszechny i apostołski. Powołanie i odpowiedzialność papieża, biskupów, prezbiterów, świeckich i osób konsekrowanych	A.22.1. wylicza i wyjaśnia przymioty Kościoła; A.22.2. wyjaśnia specyfikę powołań, zadań i funkcji w Kościele, a także wynikającej z niej odpowiedzialności.	A.22.a. utożsamia się ze wspólnotą Kościoła; A.22.b. rozeznaje swoje miejsce w Kościele; A.22.c. kształtuje postawę szacunku dla osób pełniących urzędy i funkcje w Kościele.	Kl. I - 1 raz Kl. III - 1 raz
	A.23. Obcowanie świętych jako komunია dóbr duchowych oraz komunია Kościoła w niebie i na ziemi. Maryja zjednoczona ze swoim Synem; Wniebowzięcie NMR	A.23.1. wyjaśnia istotę obcowania świętych; A.23.2. definiuje macierzyńską rolę Maryi wobec Kościoła i każdego wierzącego, wniebowzięcie Maryi.	A.23.a. modli się za wstawiennictwem świętych; A.23.b. dąży do świętości, kształtuje w sobie postawę miłości do Maryi i naśladuje Ją w drodze do nieba.	Kl. I - 1 raz Kl. III - 1 raz
B. Wychowanie liturgiczne	B.5. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego. Celebracja sakramentu chrztu św. Celebracja sakramentu bierzmowania. Liturgiczna celebracja sakramentu Eucharystii. Znaki i symbole w liturgii sakramentów wtajemniczenia.	B.5.1. wyjaśnia, że chrzest, bierzmowanie i Eucharystia są sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego; B.5.2. interpretuje czynności wykonywane podczas liturgii sakramentów wtajemniczenia; B.5.3. analizuje i interpretuje obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego; B.5.4. interpretuje znaki i symbole pojawiające się podczas Eucharystii.	B.5.a. wyraża wdzięczność Bogu i ludziom za przyjęte sakramenty wtajemniczenia; B.5.b. rozwija w sobie świadomość przyjętego chrztu; B.5.c. pielęgnuje dary Ducha Świętego i żyje według nich; B.5.d. rozwija w sobie postawy eucharystyczne.	Kl. II - 1 raz
E. Wychowanie do życia wspólnotowego	E.1. Dzieje Kościoła na przestrzeni wieków: początki chrześcijaństwa i pierwsze	E.1.1. opowiada o początkach chrześcijaństwa oraz	E.1.a. z szacunkiem odnosi się do Kościoła i jego historii;	Kl. I - 2 razy

prześladowania chrześcijan (apostołowie męczennicy, św. Szczepan, św. Ignacy Antiocheński); formowanie się Credo. Św. Augustyn	starożytnych prześladowaniach chrześcijan; E.1.2. opierając się na Nowym Testamencie, szczególnie na Dziejach Apostolskich, omawia rolę św. Piotra i św. Pawła u początków Kościoła; E.1.3. wskazuje na kwestie związane ze spotkaniem świata pogańskiego i kultury antycznej z chrześcijaństwem; E.1.4. opowiada o życiu starożytnych chrześcijan; E.1.5. podaje przykłady prześladowań chrześcijan; E.1.6. omawia znaczenie edyktu mediolańskiego; E.1.7. wskazuje ogólnie na proces formułowania prawd wiary; E.1.8. wyjaśnia pojęcia: dogmat i herezja	E.1.b. modli się za Kościół i jego pasterzy.	Kl. II - 1 raz
E.6. Kościół w życiu narodu polskiego: chrzest Polski, rola działalności i kultu św. Wojciecha i św. Stanisława. Chrześcijaństwo czasów jagiellońskich, św. Jadwiga Królowa. Polska krajem tolerancji religijnej. Unia brzeska i wschodnie Kościoły katolickie. Wkład Kościoła w rozwój nauki, szkolnictwa, procesu wychowawczego, opieki społecznej.	E.6.1. uzasadnia znaczenie chrztu dla historii Polski; E.6.2. omawia życie i działalność św. Wojciecha i św. Stanisława jako patronów Polski; prezentuje tzw. spór o św. Stanisława; E.6.3. ukazuje rolę Maryi w historii Polski dla zachowania wolności i tożsamości chrześcijańskiej Polski: hymn Bogurodzica, obrona Jasnej Góry, ogłoszenie Maryi Królową Polski	E.6.a. z szacunkiem odnosi się do Kościoła w Polsce; E.6.b. występuje w obronie Kościoła w Polsce; E.6.c. przyjmuje postawę właściwie pojmowanej tolerancji wobec innych wyznań; E.6.d. wykazuje modlitewną troskę o swoją Ojczyznę.	Kl. I - 1 raz Kl. II - 1 raz Kl. III - 1 raz Kl. IV - 1 raz

		przez Jana Kazimierza, odsiecz wiedeńska; E.6.4. omawia wysiłki na rzecz rozwoju nauki i szkolnictwa, wychowania, opieki nad biednymi, jedności chrześcijan i wolności religijnej; E.6.5. ocenia inicjatywy na rzecz jedności Kościoła i tolerancji religijnej, podejmowane na ziemiach polskich.		
	E.7. Najważniejsze fakty i postaci z historii Kościoła w Polsce w okresie niewoli narodowej oraz w XX wieku.	E.7.1. opisuje związek Kościoła z życiem narodu polskiego w okresie niewoli; E.7.2. prezentuje postaci i zaangażowanie polskich świętych i błogosławionych; E.7.3. omawia obecność wątków religijnych w kulturze narodu polskiego (literatura, muzyka, pieśni, sztuka, malarstwo) i rolę religii w kształtowaniu patriotyzmu i postaw społecznych; E.7.4. wyjaśnia, na czym polega patriotyzm; E.7.5. wyjaśnia i wskazuje, jakie niebezpieczeństwa niesie szowinizm, ksenofobia, antysemityzm, rasizm, kosmopolityzm; E.7.6. przytacza najważniejsze wydarzenia z życia Kościoła w Polsce w XX wieku.	E.7.a. z szacunkiem odnosi się do Kościoła w Polsce; E.7.b. angażuje się w jego rozwój i działalność; E.7.c. występuje w obronie Kościoła w Polsce.	Kl. III - 1 raz Kl. IV - 1 raz

Źródło: Podstawa programowa katechezy i Program nauczania religii. Opracowanie własne.

Autorzy tychże dokumentów, pragnąc ukazać młodemu człowiekowi genezę i naturę Kościoła katolickiego, wyszczególniają wiele treści dotyczących genezy i natury Kościoła. Bardzo istotne wydaje się w kontekście eklezjalnym przekazanie młodzieży teorii związanej z początkiem Kościoła i jego Boskim pochodzeniem. Autorzy proponują więc, aby ugruntować w katechizowanych wiedzę na temat nadprzyrodzonego objawienia i sposobu jego przekazywania. Wiążą to zagadnienie z wyjaśnieniem zależności Tradycji Kościoła z Pismem Świętym i przedstawiając zadania Urzędu Nauczycielskiego Kościoła¹⁶. Istotnym czynnikiem przekazywanym w zaproponowanej treści katechetycznej jest wyjaśnienie terminu natchnienie biblijne, które ma ukazać proces, w jaki Bóg swoje Objawienie przekazuje przez człowieka - autora poszczególnych tekstów biblijnych. Dla chrześcijanina jednym z najważniejszych fundamentów wiary jest przyjęcie Pisma Świętego, które ukazuje motywy i etapy odsłaniania misterium Boga. Ma to doprowadzić do konstytuowania się postawy głębokiego szacunku wobec Biblii, a nawet podporządkowania jej życia¹⁷. Te zagadnienia w katechezie licealnej pojawiają się jeden raz w pierwszej klasie i dwukrotnie w drugiej. Kolejnym elementem jest propozycja, aby młodemu człowiekowi przekazać Boskie pochodzenie Kościoła. Nie chodzi tu tylko o katechizmową definicję, ponieważ autorzy zauważają, że bardzo istotnym będzie ukazanie genezy Kościoła jako ciąg przyczynowo skutkowy, wynikający z Pisma Świętego: „zapowiedziany, przygotowany, ustanowiony, ukazany, wypełniony”¹⁸. Istotnym efektem takiego przedstawienia zagadnienia, powinna być zakładana postawa „wdzięczności Bogu za Kościół”¹⁹.

By młody człowiek mógł kształtować odpowiednio swoją tożsamość eklezjalną musi poznać również dzieje Kościoła począwszy od czasów apostoelskich, przez jego pierwsze wieki, a także genezę chrześcijaństwa i jak ono się rozwijało przez lata na ziemiach Polski²⁰. Realizacja tych treści nauczania ma między innymi przekazać historyczne fakty dotyczące realizacji nakazu misyjnego kierowanego do apostołów przez Jezusa i wpływu jakie chrześcijaństwo zaczęło wywierać na całym świecie. Czasy prześladowań uczniów Chrystusa, konfrontacja ze światem pogańskim oraz ekspansja Ewangelii przez świadectwa męczenników, a potem naśladowców ich świętego życia mają pobudzać katechizowanych do szacunku wobec Kościoła w Polsce i na całym

¹⁶ Por. Tabela 1, A.4.

¹⁷ Tamże, A.4.a.

¹⁸ Tamże, A.20.2.

¹⁹ Tamże, A.20.a.

²⁰ Tamże, E.1.; E.6.; E7.

świecie²¹, dostarczyć intelektualnych argumentów by stawać w obronie wspólnoty eklezjalnej²², a także kształtować postawę zaangażowania w jego działalność i ustawiczny rozwój²³. Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż autorzy *Podstawy programowej katechezy* pragną ukonstytuować w młodym człowieku szczególną wrażliwość i tolerancję wobec ludzi odmiennych wyznań czy też światopoglądów, zakładając, iż przy realizacji tych treści nauczania, katecheci opracują wraz z uczniami, między innymi, pojęcia, takie jak patriotyzm, szowinizm, ksenofobia, antysemityzm, rasizm, czy też kosmopolityzm²⁴. Tak ważne kwestie w *Programie nauczania religii* pojawiają się stosunkowo często. Realizację treści E.1. zaplanowano w pierwszej klasie i raz w drugiej; E.6. powinna być podjęta w każdej klasie, natomiast E.7., dotycząca najważniejszych faktów historycznych z okresu zaborów i XX wieku, pojawia się w ostatnich dwóch klasach liceum²⁵.

Autorzy zauważają również potrzebę, aby katechizacja prowadziła do aktywnego udziału w misji Kościoła (kapłańskiej, prorockiej i królewskiej) a także prowadziła do rozwijania samoświadomości, iż katechizowany jest członkiem ludu Bożego²⁶, natomiast treść katechezy zatytułowana „Cechy ludu Bożego” występuje według *Programu nauczania religii* tylko raz w 3. klasie liceum. Autorzy tego dokumentu, chcąc zaprosić młodzież do rozeznawania ich miejsca w Kościele i pomóc jej w utożsamianiu się ze wspólnotą eklezjalną proponują, aby w 1. i 3. klasie liceum katecheci zrealizowali lekcje obejmującą zagadnienia dotyczące przymiotów Kościoła i roli papieża, biskupów, prezbiterów, osób konsekrowanych i wiernych świeckich²⁷. Jest to bardzo istotna kwestia, ponieważ wydaje się, iż młodzież właśnie negując hierarchiczny ustrój Kościoła, nie widzi dla siebie w nim miejsca.

Istotnym zagadnieniem dla rozumienia genezy i natury Kościoła katolickiego, jest ukazanie młodzieży w jaki sposób dokonuje się wtajemniczenie chrześcijańskie, które wprowadza do poznanej w powyższy sposób wspólnoty. Jest to niezbędna wiedza, żeby młody człowiek mógł wspólnotę eklezjalną odróżnić od innych społeczności czy instytucji. Dlatego też w omawianej *Podstawie programowej katechezy* pojawia się w części dotyczącej wychowania liturgicznego obszerna treść katechezy dotycząca sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego²⁸. Autorzy

²¹ Tamże, E.1.a.; E.6.a.; E.7.a.

²² Tamże, E.6.c.; E.7.c.

²³ Tamże, E.7.a.

²⁴ Tamże, E.7.4-5.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, A.21.a.; A.21.b.

²⁷ Tamże, A.22.

²⁸ Tamże, B.5.

pragną w ten sposób przekazać i ugruntować świadomość, iż stawanie się członkiem wspólnoty wierzących w Chrystusa dokonuje się przez zanurzenie w Jego śmierci i zmartwychwstaniu. Przyglądając się zakładanym umiejętnościom i wiedzy jaką katechizowani powinni nabyć, a jakie są zakładane przy realizacji tych treści, jest przede wszystkim budowanie świadomości, iż wtajemniczenie chrześcijańskie to pewien proces duchowy, którego uwieńczeniem są poszczególne sakramenty²⁹. Tak ukierunkowana katecheza ma prowadzić do wdzięczności za przyjęte sakramenty i rozwijać świadomość tego, że chrzest rodzi wiarę i wszczepia w Chrystusa³⁰. Bierzmowanie uposaża w niezbędną do jej rozwijania moc i dary Ducha Świętego³¹, a Eucharystia staje się niezbędnym pokarmem dla duszy³². Autorzy *Programu nauczania religii* wymieniają jednak tak ważne kwestie tylko raz w klasie II w cyklu kształcenia.

Mówiąc o Kościele, jego genezie i naturze, nie sposób nie wspomnieć młodzieży o tym, że istotną jego częścią jest Kościół uwielbiony, który ma stać się celem ostatecznym Kościoła pielgrzymującego na ziemi. Dlatego też *Podstawa programowa katechezy* zakłada, że w pierwszej klasie dwa razy i raz w klasie drugiej, katechizowanym zostanie wyjaśniona i przybliżona w czasie zajęć prawda wiary dotycząca obcowania świętych i komunii kościoła ziemskiego z niebiańskim³³. Ma to prowadzić do rozwijania poznawania wiary, a przede wszystkim do kształtowania duchowej łączności katechizowanych ze świętymi, a pośród nich na pierwszym miejscu z Matką Bożą³⁴.

1.2. Wiarygodność Kościoła katolickiego

Kolejnym istotnym elementem formacji eklezjalnej jest kształtowanie w katechizowanych poczucia wyjątkowości i wiarygodności Kościoła katolickiego. Jak zauważa P. Mąkosa: „epoce dialogu i spotkania kultur nie wystarczy po prostu zostać chrześcijaninem, trzeba wiedzieć, dlaczego się nim jest, być świadomym swojego wyboru, aby umieć uzasadnić ów wybór i pozostać mu wiernym”³⁵. Dostarczenie takich intelektualnych argumentów młodzieży ma pomóc odnaleźć ich miejsce we wspólnocie wierzących a także pośród innych religii świata. Aby rozważyć pojęcie

²⁹ Tamże, B.5.1.

³⁰ Tamże, B.5.a.; B.5.b.

³¹ Tamże, B.5.c.

³² Tamże, B.5.d.

³³ Tamże, A.23.

³⁴ Tamże, A.23.a.; A.23.b.

³⁵ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 436-437.

wiarygodności Kościoła katolickiego, należy w pierwszej kolejności pochylić się nad wyjątkowością chrześcijaństwa. Ona opiera się na nadzwyczajności Jezusa Chrystusa i Objawieniu. Istotą objawienia jest przede wszystkim to, że jest ono działaniem osobowego Boga. Bóg, który odkrywa misterium w Objawieniu, jest Stwórcą wszystkiego, co istnieje. W literaturze pojawia się pojęcie wyjątkowości chrześcijaństwa, które bierze swój początek z XIX wiecznej filozofii niemieckiego idealizmu. W tym nurcie filozoficznym między innymi Georg Wilhelm Friedrich Hegel i Ernst Troeltsch formułowali tezę o „absolutnym charakterze chrześcijaństwa”³⁶. Zwłaszcza to ostatnie określenie zostało przyjęte z heglowskiej myśli filozoficznej, która w kontrze do oświeceniowej koncepcji religii naturalnej, chciała potwierdzić najwyższy i powszechny, czyli absolutny sens i status chrześcijaństwa w stosunku do innych religii³⁷. Tak rozumiane pojęcie trafiło do nauk teologicznych, a szczególne zastosowanie znalazło się w teologii fundamentalnej i teologii religii, gdzie przedstawia się religię chrześcijańską jako nadrzędną i uniwersalną, w porównaniu do innych konfesji. Ireneusz Sławomir Ledwoń wyjaśnia, że pojęcie absolutności „rozumieć należy jako ostateczność i pełnię zawartej w chrześcijańskim Objawieniu prawdy o zbawieniu, pozostającej w ścisłym związku z Wydarzeniem Osoby Chrystusa i mającej charakter uniwersalny tak w sensie czasowym, jak i przestrzennym”³⁸. Natomiast dziś w teologii odchodzi się od pojęcia absolutności chrześcijaństwa, ponieważ to określenie może wydawać się zbyt ostre i może nieco dewaluować religie pozachrześcijańskie, ukazując swego rodzaju ekskluzywizm. Obecnie szeroko rozumiany dialog międzyreligijny, ale również doświadczenie ułomności i grzeszności chrześcijan, braku pełnej komunii całego chrześcijaństwa a także jego współczesnych niepowodzeń w cywilizacji Zachodu, przy jednoczesnym dostrzeżeniu autentycznych postaw etycznych wyznawców innych religii, dopomina się złagodzenia dotychczasowego określenia. W konsekwencji współcześni teolodzy chętniej używają pojęcia: „wyjątkowy charakter chrześcijaństwa”, co pozytywnie ukazuje fenomen Objawienia i uniwersalny charakter historii zbawienia³⁹. Marian Rusecki wyjaśnia: „wyjątkowy charakter chrześcijaństwa wynika przede wszystkim z pełni objawienia Bożego i zbawienia w Jezusie Chrystusie. We Wcieleniu swego Syna Bóg wkroczył w historię. Jezus Chrystus jako Bóg-Człowiek w sposób najdoskonalszy objawił Boga. Nie może więc być Objawienia doskonalszego i pełniejszego niż to, które zrealizowało się w Osobie Syna Bożego.

³⁶ Por. S. Bartnicki, *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa wśród religii świata*, „Studia Teologiczne Białystok Drohiczyn Łomża” 36 nr 1 (2018), s. 77–94.

³⁷ Por. I. S. Ledwoń, *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. M. Rusecki i inni, Lublin-Kraków 2002, s. 1342-1352.

³⁸ Tamże.

³⁹ Por. H. Ciereszko, *Absolutny charakter chrześcijaństwa: współczesna interpretacja tezy*, „Studia Teologiczne” nr 11/1993, s. 185–186.

Jest to objawienie definitywne i w pełni nadprzyrodzone, zbawcze. Zdecydowanie — i to jakościowo — przewyższa ono Objawienie poprzez dzieła stworzone, proroków, charyzmatyków i innych wysłanników Bożych lub dokonujące się na sposób czysto wewnętrzny⁴⁰.

W Bożym planie Objawienia dokonuje się konsekwentny i metodyczny progres, który prowadzi w konsekwencji do pełni, która wcześniej została zakorzeniona w Starym Testamencie, a realizuje się w osobie Jezusa Chrystusa. Ta Boska pedagogia świadczy o tym, iż Objawienie chrześcijańskie staje się szczególnie oryginalne, ponieważ inkarnacja oznacza akt przyjęcia ludzkiej natury przez Syna Bożego oraz zjednoczenia z nim Bóstwa i prawdziwego człowieczeństwa w osobie Jezusa Chrystusa⁴¹.

Paweł Mąkosa zauważa, że: „wykazanie historyczności istnienia Jezusa Chrystusa winno stanowić pierwszy, ważny etap w kształtowaniu w młodzieży przekonania o wiarygodności chrześcijaństwa”⁴². Wyjaśnia on, że powinno się to dokonać za pomocą historycznych źródeł chrześcijańskich⁴³ i pozachrześcijańskich⁴⁴. Zwłaszcza te drugie są na tym polu szczególnie cenne, ponieważ nie można ich posądzić o brak obiektywności. Zazwyczaj dzieli się je na trzy grupy: rzymskie, żydowskie i islamskie⁴⁵.

Bardzo istotnym argumentem przemawiającym za wyjątkowością chrześcijaństwa i jego wiarygodnością są świadectwa samych apostołów, jako naocznych świadków realizowania się Objawienia chrześcijańskiego w osobie Mistrza z Nazaretu. Ważnym argumentem na historyczność i zmartwychwstanie Jezusa jest męczeńska śmierć apostołów, będąca niezwykle przekonującym świadectwem⁴⁶. Męczeństwo apostołów i wielu ich naśladowców na przestrzeni wieków stało się pieczęcią potwierdzającą prawdziwość Objawienia w Jezusie Chrystusie. Paweł Mąkosa zauważa, że jest to od strony psychologicznej, argument świadczący o prawdziwości

⁴⁰ M. Rusecki, *Objawienie Boże podstawą religii*, w: *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia*, red. G. Dziewulski, Łódź - Kraków 2007, s. 166.

⁴¹ Por. H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele – dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*, tł. A. Paciorek, Katowice 1993, s. 83-84.

⁴² P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, s. 437.

⁴³ Istotne argumenty świadczące o historyczności Jezusa niosą w sobie również pisma spoza kanonu Pisma Świętego. M.in.: *Testimonia* (spisane po 50 r.), *Didache* (ok. 70-80 r.), *Pasterz Hermasa* (z ok. 90 roku), *List św. Klemensa* (z ok. 96 r.), *Listy św. Ignacego z Antiochii* (ok. 110r.), *List św. Polikarpa ze Smyrny* (sprzed 135r.). Do źródeł z kręgu chrześcijańskiego można zaliczyć również apokryfy z I-II wieku, m.in. *Ewangelie Jana, Piotra, Protoewangelię Jakuba, Nauczanie Piotra, Dzieje Andrzeja, List Apostołów, List Pilata do cesarza Klaudiusza, czy też Apokalipsę Piotra*. Zob. Cz.S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka T. 1*, Lublin 2003, s. 550-554.

⁴⁴ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej*, s. 437.

⁴⁵ Zob. Cz.S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka T. 1*, s. 546-547; J. Banak, *Świadectwa niechrześcijańskie o Jezusie Chrystusie*, „Ateneum Kapłańskie” 74:1982 t.99 z. 2(441), s. 250-265.

⁴⁶ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej*, s. 437.

i wiarygodności zmartwychwstania Chrystusa, gdyż: „nikt nie byłby w stanie oddać życia za coś, co uważa za fikcję czy mit”⁴⁷. Wspólnoty chrześcijańskie od początku otaczały kultem świętych męczenników, dzielono się opisami ich świadectwa, darzono szczególną czcią miejsca ich śmierci, czy też pochówku, które stawały się miejscami spotkań chrześcijan i sprawowania Eucharystii⁴⁸. Warto tu również zauważyć, że Kościół katolicki od początku stał na straży depozytu wiary i tradycji przekazanej przez pierwszych uczniów Chrystusa. Tych wartości strzeże Nauczycielski Urząd Kościoła, którego zadaniem jest troska o doktrynę chrześcijańską, czego przykładem mogą być soborowe odpowiedzi na błędy doktrynalne pojawiające się przez wieki istnienia Kościoła. Mimo iż zarzuca się Kościołowi katolickiemu niepodążanie za nowoczesnością i małą elastyczność w rozumieniu doktryny, to właśnie ta stałość w rozumieniu dogmatów staje się dowodem na wiarygodność Objawienia i Kościoła, który jest jego depozytariuszem⁴⁹. Ważnym argumentem jest także sukcesja apostolska, rozumiana jako przekazywanie urzędu następcy apostoła, czyli biskupa, przez sakrament święceń. Kolejni biskupi katoliccy, stają się niejako zinstytucjonalizowaną formą kontynuacji dzieła samego Jezusa, co uwiarygadnia Kościół katolicki na tle innych wyznań chrześcijańskich⁵⁰.

Wiarygodność Kościoła katolickiego należy również ukazywać młodzieży w korelacji do innych religii. W wielu religiach świata pojawiają się idee ekskluzywistyczne, chociaż z różnym natężeniem wpływającym często z ich doktryn. U podstaw judaizmu leży bardzo mocno zakorzeniona idea wybraństwa. Dlatego też naród izraelski przywykł widzieć w sobie znak zbawienia dla pozostałych narodów. Oczywiście nie oznacza to, że każdy kto chce zbawienia musi zostać żydem. Do zbawienia nie-żydów konieczne natomiast jest przyjęcie Tory i przestrzeganie przykazań – *micwot*. Talmud w traktacie *Sanhedrin* (105a) naucza, że nie-żydzi, ale za to „sprawiedliwi wszystkich narodów” będą mieli udział w świecie, który ma nadejść⁵¹. „Aby mieć udział w „świecie, który ma nadejść”, nie-żyd nie jest zobligowany do przyjęcia na siebie obowiązków przestrzegania 613 *micwot*. Jedynym kryterium będzie ocena jego postępowania w świetle przykazań, które obowiązują wszystkich ludzi, a które zostały zapisane w przymierzu z Noem. Nazwane „prawem narodów” czy „prawem ludzkości” obligują do siedmiu zasad: wystrzegania się niesprawiedliwego postępowania wobec bliźnich, bałwochwalstwa,

⁴⁷ Tamże, s. 439.

⁴⁸ Por. J. Morawa, *Znaki prawdziwości Kościoła*, w: *Kościół Chrystusowy*, red. T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski, Kraków 2019, s. 82-84.

⁴⁹ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej*, s. 440.

⁵⁰ Por. J. Morawa, *Znaki prawdziwości Kościoła*, s. 170.

⁵¹ Por. *Tosefta Sanhedryn* 13; *Hilchot Teszuwa* 3,5; *Hilchot Melachim* 8,11; *Jalkut Szimoni* 429.

bluźnierstwa, zabójstwa, kradzieży, rozpusty, ćwiartowania żywych zwierząt i spożywania ich”⁵². Warto tu wspomnieć, że w relacji do chrześcijaństwa, pisma takie jak *Testimonium Flavianum* Józefa Flawiusza, *De morte peregrini* Lucjana z Samostaty czy *Toledoth Jessuah* z VI w. są jednymi z najważniejszych źródeł historyczności Jezusa spośród źródeł żydowskich⁵³.

Islam również zawiera w sobie pewną ekskluzywność. Święta księga islamu – Koran, odnosząc się do wspólnego początku wszystkich narodów w Abrahamie, okazuje swego rodzaju szacunek dla żydów i chrześcijan jako „ludzi Księgi”, ale nakazuje ich wszystkich poszukiwać, aby podporządkowali się woli Bożej na koranicznej *hudā*, tłumaczonej jako „droga prosta” i wyrażająca ideę „prowadzenia, wskazywania drogi” do nawrócenia⁵⁴. Islam dla pogan natomiast jest bezwzględnie surowy, dlatego też można odczuć jego prozelityczne nastawienie do pozostałych religii. Odnosząc się do chrześcijaństwa, islam wydaje się w pewnym stopniu akceptować chrześcijaństwo i wspólnotę Kościoła, jego autorytet moralny i polityczny oraz pełnione dzieła miłosierdzia. Niestety w praktyce dość silne bywają tendencje wrogie chrześcijaństwu⁵⁵. Wynika to przede wszystkim z kontrastu interpretacyjnego wspólnych prawd religijnych: „absolutny i niedostępny Bóg islamu – i samo udzielający się Bóg w Trójcy Świętej w chrześcijaństwie; człowiek jako rycerz Boży w islamie — i jako dziecko Boże w chrześcijaństwie; teokratyczne państwo islamu — i zachowujące autonomię rzeczy ziemskich społeczeństwo w ujęciu Kościoła. [...] Przewyciężenie tej sytuacji jest dla islamu — jak się wydaje — dużo trudniejsze niż dla Kościoła”⁵⁶. Warto dodać, iż *Koran* aż 40 razy potwierdza historyczność Jezusa, bazując na księgach starszych od siebie, m.in. na *Protoewangelii Jakuba* i *Arabskiej Ewangelii Dzieciństwa*⁵⁷.

Religie Dalekiego Wschodu (hinduizm, buddyzm), w przeciwieństwie do islamu, podchodzą do innych religii w otwarty i tolerancyjny sposób. Jest to rezultatem ich motywacji religijno-filozoficznych i wielowiekowej tradycji. Przykładowo historia hinduizmu wydaje się być nieustannym poszukiwaniem nowych dróg, które kierują do połączenia się z bóstwem. Charakteryzuje go swego rodzaju dynamizm, który obserwuje się poprzez następujące po sobie

⁵² E. Zając, *Koncepcja zbawienia w głównych nurtach judaizmu*, w: *Zbawienie bez zbawiciela? Idea samozbawienia i jej kulturowe konsekwencje*, red. R.T. Ptaszek, Lublin 2014, s. 49.

⁵³ Por. P. Mąkosza, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, s. 437.

⁵⁴ Por. K. Modras, „Droga prosta” do zbawienia w islamie, w: *Zbawienie bez zbawiciela? Idea samozbawienia i jej kulturowe konsekwencje*, red. R.T. Ptaszek, Lublin 2014, s. 24–26.

⁵⁵ Por. H. Ciereszko, *Absolutny charakter chrześcijaństwa*, s. 186–187.

⁵⁶ W. Waligórski, *Islam*, w: *Chrześcijaństwo wśród religii*, red. M. Wojciechowski, Warszawa 1990, s. 108.

⁵⁷ Zob. M. Rusecki, *Pozachrześcijańskie świadectwa o historycznym istnieniu Jezusa*, w: *Najważniejsza jest miłość. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Waleriana Słomki*, red. M. Chmielewski, Lublin 1999, s. 361–375.

etapy życia jednostek i grup społecznych, ewolucję hierarchii wartości, nowe teksty świętych ksiąg, różnice światopoglądowe, a nawet pewna rytualna swoboda dotycząca oblicza Bóstwa. Nie ma potrzeby tworzenia instytucji czuwającej nad doktryną, bo dominuje relatywizacja i tolerancja. Podobnie można postrzegać buddyzm, który powstał jako pewnego rodzaju owoc nurtu reformistycznego w hinduizmie. *Madhjamaka*, czyli „Droga środka”, jawi się jako surowa, ale zrównoważona metoda prowadząca do wyzwolenia, przeciwstawia się wszelkim objawieniom nadprzyrodzonym, nie snuje rozważań dotyczących natury Absolutu, natomiast opiera się wyłącznie na nauczaniu, które Budda opierał na własnym poznaniu i empirii duchowej⁵⁸. Budda tak opisuje „Drogę środka” w *Sutrze Króla Medytacyjnej Koncentracji*: „Zarówno egzystencja, jak i nieistnienie są skrajnościami. Czystość i nieczystość to również ekstrema. Dlatego porzuciwszy obie skrajności, Mędrzec nie spoczywa nawet w ich środku”⁵⁹. Buddyzm od swego początku, w kontakcie z innymi religiami, głosi pewnego rodzaju perspektywę wyzwolenia i pragnie do tak rozumianej wolności je doprowadzić. W przypadku gdy zostanie przez nie uznana za ostateczną, wyznawcy buddyzmu zakładają przyjazne stosunki, a nawet asymilację z nimi⁶⁰. Przyniesione elementy charakterystyczne dla hinduizmu i buddyzmu, prowadzą do wniosku, że te konfesje dalekie są od absolutyzacji czy ekskluzywizmu drogi religijnej. Hinduizm, mimo iż prowadzi do swobody w wyrażaniu przywiązania do jednej tylko tradycji, szkoły czy mistrza, nie aprobeuje ukazywania własnej religii jako prawdziwej, wyłącznej lub absolutnej. Pomimo że hinduizm jawi się jako otwarty na światopoglądy, a buddyzm chce być uważany za tolerancyjny, w praktyce dochodzi do konfliktów i przemocy na tle religijnym. Mimo, iż buddysta może przypominać w jakimś sensie chrześcijańskiego ascetę to w chrześcijaństwie, który porzuca własną wolę, aby być posłusznym Bogu i służyć braciom, widzi jeden ze sposobów do zwalczania pożądania i złudzenia, jako proces wyzwolenia, który poprzez „Drogę środka” byłby dla chrześcijanina pewniejszy i szybszy. Tymczasem chrześcijaństwo jest międzyosobową relacją z Bogiem w Trójcy jedynym.

Podsumowując, hinduizm i buddyzm zazwyczaj nie przybierają formy agresywnego prozelityzmu, aczkolwiek nietrudno zauważyć, że próbują rozpowszechniać własne posłanie i drogę doprowadzenia wszystkich stworzeń ku „wyzwalającemu przebudzeniu”⁶¹.

⁵⁸ Por. J. Scheuer, *Więźniowie odmiennego spojrzenia*, „Communio” 9:1989 nr 4(52), s. 67-69.

⁵⁹ K. Brühnholz, *The Center of the Sunlit Sky: Madhyamaka in the Kagyu Tradition*, New York 2004, s. 32. Tłumaczenie własne. Tekst oryginalny: „Both existence and nonexistence are extremes. Purity and impurity are extremes too. Therefore, having left behind both extremes, The wise do not abide even in a middle”.

⁶⁰ Por. H. Cierieszko, *Absolutny charakter chrześcijaństwa*, s. 187-189.

⁶¹ Por. J. Scheuer, *Więźniowie odmiennego spojrzenia*, s. 75-76.

Powyższe, syntetyczne omówienie relacji religii pozachrześcijańskich do chrześcijaństwa ukazuje pewne idee ekskluzywizmu, które są mniej lub bardziej uwidocznione. Najbardziej charakterystyczne uwypuklają się w islamie, który poprzez naukę Mahometa proklamuje swe uniwersalistyczne dążenia. Z kolei religie dalekowschodnie, mimo teoretycznej otwartości na pluralizm religijny, zachowują raczej dystans wobec innych religii, zwłaszcza w praktyce.

Analizując *Podstawę programową katechezy* i jej system organizacji w *Programie nauczania religii* wyodrębniono na potrzeby niniejszego opracowania treści katechezy dotyczące wiarygodności chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego, które prezentuje poniższa tabela.

Tabela 2: Treści nauczania dotyczące wiarygodności chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego w Podstawie programowej katechezy z 2018 roku oraz częstotliwość ich występowania w Programie nauczania religii z 2018 roku.

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (niepodlegające ocenie szkolnej) Uczeń:	Obecność w Programie nauczania (na danym etapie)
A. Rozwijanie poznania wiary	A.3. Religie a chrześcijaństwo.	A.3.1. podaje wiadomości na temat najważniejszych religii świata oraz wyznań chrześcijańskich; A.3.2. wskazuje specyfikę chrześcijaństwa na tle innych religii.	A.3.a. rozwija postawę otwartości, tolerancji i dialogu, rozumianego jako poszukiwanie prawdy, skoncentrowanego na dobru; A.3.b. utożsamiania się z wyznawaną wiarą.	Kl. I - 1 raz
	A.13. Bóg stał się człowiekiem. Jezus - prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek.	A.13.1. wskazuje wypełnienie zapowiedzi Starego Testamentu w Jezusie Chrystusie; A.13.2. wymienia motywy przyjścia Boga na ziemię; A.13.3. wyjaśnia podwójną naturę Osoby Jezusa Chrystusa	A.13.a. z szacunkiem wypowiada tytuły Jezusa i używa ich w osobistej modlitwie; A.13.b. uznaje w Jezusie Boga.	Kl. I - 2 razy Kl. II - 1 raz Kl. III - 1 raz
	A.19. Trzecia Osoba Trójcy Świętej odkrywana	A.19.1. definiuje i opisuje imię, określenia i symbole Ducha Świętego;	A.19.a. kształtuje osobistą relację z Duchem Świętym;	Kl. I - 1 raz Kl. III - 1 raz

	poprzez imię, określenia i symbole. Obecność i działanie Ducha Świętego w historii zbawienia i w Kościele.	A.19.2. rozpoznaje w tekstach biblijnych, w historii Kościoła i znakach czasu działanie Ducha Świętego	A.19.b. umacnia się w przekonaniu o wiarygodności Boga, który spełnia swoje obietnice; A.19.c. współpracuje z darami Ducha Świętego	
B. Wychowanie liturgiczne	B.1. Działanie Trójcy Świętej w liturgii.	B.1.1. wyjaśnia działanie Boga Ojca w liturgii; B.1.2. omawia dzieło Chrystusa w liturgii; B.1.3. opisuje działanie Ducha Świętego w liturgii.	B.1.a. spotyka się z Bogiem w liturgii; B.1.b. jako członek wspólnoty Kościoła oddaje w liturgii cześć Trójcy Świętej	Kl. II - 1 raz
	B.4. Sakramenty ustanowione przez Chrystusa dla budowania Kościoła. Eucharystia zaproszeniem do osobistego spotkania z Jezusem Chrystusem. Eucharystia jako źródło miłości chrześcijańskiej. Liturgia Kościoła domowego.	B.4.1. uzasadnia, że sakramenty zostały ustanowione przez Jezusa Chrystusa; B.4.2. argumentuje uczestnictwo w liturgii jako pogłębianie osobistej relacji z Jezusem i Kościołem; B.4.3. wymienia elementy liturgii Kościoła domowego i uzasadnia potrzebę jej sprawowania; B.4.4. wyjaśnia, że Eucharystia jest źródłem i szczytem życia Kościoła.	B.4.a. z szacunkiem przyjmuje sakramenty święte; B.4.b. pogłębia relację z Panem Jezusem - angażuje się w dzieła miłości; B.4.c. docenia wartość systematycznego udziału w niedzielnej i świątecznej Eucharystii.	Kl. II - 2 razy Kl. III - 2 razy Kl. IV - 1 raz
E. Wychowanie do życia wspólnotowego	E.2. Kościół w średniowieczu: rola zakonów i klasztorów; działalność świętych: Benedykta i Franciszka, oraz dzieło podjęte przez benedyktynów i franciszkanów.	E.2.1. prezentuje rolę średniowiecznych zakonów i klasztorów; E.2.2. wymienia średniowieczne zakony i przybliża ich założycieli; E.2.3. wykazuje aktualność idei benedyktyńskiej i franciszkańskiej; E.2.4. przedstawia spór o ubóstwo;	E.2.a. odważnie przeciwstawia się stereotypom na temat wybranych wydarzeń z przeszłości Kościoła; E.2.b. dąży do jedności; E.2.c. wzoruje się na duchowości św. Benedykta i św. Franciszka;	Kl. I - 2 razy Kl. II - 1 raz

	Schizma wschodnia, reforma gregoriańska; wyprawy krzyżowe; życie umysłowe XII i XIII wieku, spór o ewangeliczne ubóstwo, Kościół w społeczeństwie feudalnym; inkwizycja, powstanie uniwersytetów; dorobek św. Tomasza z Akwinu.	E.2.5. charakteryzuje problematykę stosunków państwa i Kościoła; E.2.6. ocenia okoliczności powstania i działalność inkwizycji	E.2.d. dąży do zgłębiania nauczania Kościoła.	
	E.3. Przyczyny reformacji i reformy katolickiej; dzieło Soboru Trydenckiego.	E.3.1. wskazuje przyczyny, przebieg i główne idee reformacji oraz reformy katolickiej, przedstawia postać św. Tomasza Morusa; E.3.2. streszcza najważniejsze uchwały Soboru Trydenckiego.	E.3.a. kształtuje postawę posłuszeństwa Kościołowi; E.3.b. stara się przemieniać Kościół przykładem swojego życia; E.3.c. modli się o jedność wyznawców Chrystusa; E.3.d. zajmuje stanowisko w ocenie kart z dziejów Kościoła.	Kl. II - 1 raz
	E.4. Kościół wobec wyzwania oświecenia i rewolucji francuskiej. Narodziny katolickiej nauki społecznej.	E.4.1. charakteryzuje podstawy intelektualne oświecenia (deizm, racjonalizm, modernizm, masoneria); E.4.2. wyjaśnia pojęcia: sekularyzacja, konkordat, laicyzacja; E.4.3. opisuje przebieg prześladowań Kościoła w okresie rewolucji francuskiej;	E.4.a. troszczy się o wzrost swojej wiary; E.4.b. pogłębia swoją wiedzę o Kościele;	Kl. III - 1 raz

		E.4.4. określa wyzwania społeczne w Europie XIX wieku i udzieloną na nie odpowiedź Kościoła.		
	E.5. I Sobór Watykański. Nauczanie Soboru Watykańskiego II; współczesne życie zakonne; posoborowe nauczanie papieskie.	E.5.1. przedstawia rozwój nauczania Kościoła podczas soborów watykańskich; E.5.2. omawia działalność zakonów i ich rolę w dziejach Kościoła; E.5.3. przytacza najważniejsze fakty z życia i działalności papieży posoborowych, streszcza ich nauczanie.	E.5.a. modli się w intencji Kościoła na całym świecie; E.5.b. wspiera działalność zakonów duchowo i materialnie; E.5.c. uwzględnia naukę soborów w swoim życiu.	Kl. III - 1 raz Kl. IV - 1 raz
	E.8. Podstawy myśli ekumenicznej. Najważniejsze wyznania chrześcijańskie. Wprowadzenie w rzeczywistość Kościoła powszechnego i partykularnego.	E.8.1. wyjaśnia pojęcie ekumenizmu, E.8.2. przedstawia różnice i podobieństwa katolicyzmu i pozostałych głównych wyznań chrześcijańskich oraz wskazuje perspektywy i granice ekumenizmu; E.8.3. wskazuje inicjatywy ekumeniczne podejmowane w Kościele katolickim i innych kościołach oraz wspólnotach chrześcijańskich; E.8.4. w kontekście ekumenizmu wyjaśnia pojęcia: interkomunia, sukcesja apostolska, konieczność łaski Bożej do zbawienia i ukazuje miejsce Pisma Świętego w życiu chrześcijanina; E.8.5. przedstawia najważniejsze fakty z historii i życia swojej diecezji i parafii.	E.8.a. okazuje szacunek osobom innych wyznań; E.8.b. dąży do zrozumienia osób innego wyznania; E.8.c. włącza się w działania ekumeniczne; E.8.d. pielęgnuje postawę jednoczenia; E.8.e. włącza się w akcje ewangelizacyjne, apostolskie i charytatywne.	Kl. I - 2 razy Kl. III - 1 raz
F. Wprowadzenie do misji	F.2. Wyjątkowość i nowość chrześcijaństwa. Dialog	F.2.1. ukazuje specyfikę i wartość chrześcijaństwa wobec innych religii, zwłaszcza; judaizmu, buddyzmu, hinduizmu i islamu;	F.2.a. szanuje inne religie i ich wyznawców; F.2.b. uzasadnia postawę katolika;	Kl. I - 1 raz Kl. II - 1 raz Kl. IV - 1 raz

	międzykulturowy i międzyreligijny.	F.2.2. podaje zasady dialogu międzyreligijnego; F.2.3. wskazuje wybrane przez Kościół katolicki drogi dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego; F.2.4. wyjaśnia zaangażowanie chrześcijan w tworzenie kultury; F.2.5. uzasadnia właściwą postawę chrześcijanina wobec sekt.	F.2.c. zachowuje tożsamość katolika; F.2.d. zachowuje czujność wobec propozycji sekt; F.2.e. krytycznie reaguje na przejawy zabobonów.	
--	------------------------------------	---	---	--

Źródło: Podstawa programowa katechezy i Program nauczania religii. Opracowanie własne.

Autorzy dokumentów programowych katechezy dostrzegają istotną potrzebę ukazania wyjątkowości Kościoła katolickiego, co przejawia się w wielu zagadnieniach proponowanych w liceum ogólnokształcącym. Na szczególną uwagę zasługuje treść katechezy dotycząca inkarnacji Syna Bożego i Jego dwojakej natury: Boskiej i ludzkiej⁶². Ma ona ukazać fenomen starotestamentalnych prorocत्व mesjańskich, które realizują się w Jezusie Chrystusie⁶³. Kolejnym założeniem jest nabycie przez ucznia wiedzy i umiejętności wymienienia i wytłumaczenia motywów „przyjścia Boga na świat”⁶⁴. Proponowane treści katechezy mają prowadzić ucznia do uznania Boskiej natury Jezusa Chrystusa oraz modlitwy pełnej szacunku, podczas której wzywane są różne tytuły Zbawiciela⁶⁵. Tę tematykę do realizacji przewidziano zarówno w pierwszej, drugiej oraz trzeciej klasie.

Kontynuując tę myśl warto ukazać rolę Trójcy świętej w liturgii co jest pogłębieniem treści omówionych w poprzednim paragrafie, dotyczących sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Katechizowany powinien uznać obecność Jednego Boga w trzech Osobach: Ojca, Jezusa Chrystusa oraz Ducha Świętego w liturgii⁶⁶. Efektem kształtowanych postaw ma tu być umiejętność świadomego oddawania czci Trójjedyńemu Bogu w liturgii⁶⁷. Realizację tego zagadnienia przewiduje się na drugą klasę. Katecheza dotycząca wprost osoby Ducha Świętego⁶⁸,

⁶² Por. Tabela 2, A.13.

⁶³ Tamże, A.13.1.

⁶⁴ Tamże, A.13.2.

⁶⁵ Tamże, A.13.a.; A.13.b.

⁶⁶ Tamże, B.1.; B1.1.; B.1.2.; B.1.3.

⁶⁷ Tamże, B.1.b.

⁶⁸ Tamże, A.19.

ma za zadanie kształtowanie umiejętności rozpoznawania w Piśmie Świętym i na kartach historii Kościoła działanie Trzeciej Osoby Boskiej. Ma to prowadzić katechizowanych do „umacniania przekonania o wiarygodności Boga, który spełnia swoje obietnice”⁶⁹, zarówno w Biblii - przeszłości, ale także w życiu każdego człowieka - dzisiaj. Przeprowadzenie lekcji religii obejmujących powyższą tematykę zaplanowano na klasę pierwszą i trzecią.

Kolejną ciekawą propozycją, realizując zadanie katechezy wychowania liturgicznego, dla wiarygodności Kościoła jest zagadnienie dotyczące rozumienia sakramentów jako przestrzeni osobistego spotkania z Chrystusem⁷⁰. Temat ten zarówno pokazuje Eucharystię jako źródło miłości, ale także jako swego rodzaju „budulec” Kościoła. Katecheza ma prowadzić przede wszystkim do utwierdzenia w przekonaniu, że to Jezus ustanowił sakramenty, a korzystanie z nich pozwala pogłębiać osobiste doświadczenie Jego obecności w przestrzeni liturgii⁷¹. Nawiązując do soborowej definicji liturgii, efektem takiej jednostki lekcyjnej dla ucznia ma być zrozumienie i przyjęcie prawdy, że jest ona „szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc”⁷². Uwiarygodnienie Kościoła, poprzez głębsze zrozumienie świętej liturgii, ma dokonać się, między innymi, w pierwszej klasie (w *Programie nauczania* na tym etapie treści pojawiają się dwukrotnie) oraz w drugiej i trzeciej.

Bardzo często różne środowiska, chcąc uderzyć w wiarygodność Kościoła, przywołują z jego historii wiele trudnych wydarzeń często je wyolbrzymiając. W tym kontekście katecheza ma również za zadanie przedstawienie prawdziwych faktów, również dotyczących błędów, herezji, rozłamów w chrześcijaństwie, żeby w obiektywny sposób ukazać jego wiarygodność. Autorzy *Podstawy programowej katechezy* przygotowali szereg treści dotyczących właśnie tych trudnych i niejednoznacznych wydarzeń z przeszłości Kościoła. Wśród najważniejszych kwestii mających ukazać prawdziwą twarz chrześcijaństwa należy zauważyć temat dotyczący okresu średniowiecza⁷³. Jest on bardzo obszerny, a w *Programie nauczania* pojawia trzy razy: dwukrotnie w pierwszej klasie i raz w drugiej. Najistotniejszymi zagadnieniami podejmowanymi w tym obszarze dla ukazania wiarygodności Kościoła są przede wszystkim rola zakonów i ich wpływ na duchowość, kulturę i naukę, reforma gregoriańska, schizma wschodnia, wyprawy krzyżowe. Uczniowie mają poznać również historię powstawania uniwersytetów i zrozumieć istotę sporu o inkwizycję. Wszystko po to, żeby odkłamywać i obiektywizować spojrzenie na historię

⁶⁹ Tamże, A.19.b.

⁷⁰ Tamże, B.4.

⁷¹ Tamże, B.4.1.; B.4.2.

⁷² KL, 10; por. Tabela 2, B.4.4.

⁷³ Tamże, E.2.

Kościoła. Katechezy o tej tematyce mają prowadzić przede wszystkim do zrozumienia wpływu Kościoła na oświatę i rozwój nauki⁷⁴, kształtowania się różnych modeli relacji państw i Kościoła⁷⁵, a także w sposób sprawiedliwy zrozumieć i móc wyjaśnić czym była inkwizycja⁷⁶. Wszystko ma służyć temu, żeby dostarczyć młodemu człowiekowi racjonalnych argumentów, aby mógł „odważnie przeciwstawiać się stereotypom na temat wybranych wydarzeń z przeszłości Kościoła”⁷⁷.

Kolejne tematy historyczne, warte wyartykułowania w niniejszym paragrafie, dotyczą reformacji i dzieła Soboru Trydenckiego⁷⁸, a także rewolucji francuskiej⁷⁹. Uczniowie oprócz poznania genezy tych zjawisk, najważniejszych postaci z nimi związanymi, a także konsekwencji powstałych rozłamów chrześcijaństwa, mają uczyć się przyjmować określone postawy wobec Kościoła. Takie katechezy mają prowadzić młodzież z jednej strony do pogłębiania wiedzy o Kościele, krytycznego i prawdziwego oceniania różnych wydarzeń historycznych⁸⁰, a z drugiej do posłuszeństwa wobec Kościoła i świadomości, że mogą go zmieniać przykładem swojego życia⁸¹. Na obraz dzisiejszego Kościoła największy wpływ wywarły sobory watykańskie, dlatego też w klasie trzeciej i czwartej pojawią się jednostki lekcyjne im poświęcone⁸². Uczniowie mają dostrzec rozwój doktryny chrześcijańskiej a także kolejne fakty historyczne, które są związane soborowym nauczaniem. Budując właściwe pojęcie o tożsamości Kościoła, jednego, powszechnego i prawdziwie apostołskiego, lekcja religii ma prowadzić do odkrywania piękna nauki Magisterium Kościoła i sprawiać by katechizowani wcielali ją w życie⁸³.

Uczniowie rozumiejąc przyczyny tak wielu podziałów wśród chrześcijan zostają również zaznajomieni z różnymi wyznaniem chrześcijańskimi i budowana jest świadomość ekumeniczna⁸⁴. Autorzy *Podstawy programowej katechezy* pragną ukazać głęboki sens dialogu międzywyznaniowego, jego perspektywy, a także wskazać jego pewne granice⁸⁵. Ma to istotny

⁷⁴ Tamże, E.2.1.

⁷⁵ Tamże, E.2.5.

⁷⁶ Tamże, E.2.6.

⁷⁷ Tamże, E.2.a.

⁷⁸ Tamże, E.3.

⁷⁹ Tamże, E.4.

⁸⁰ Tamże, E.4.b.; E.3.d.

⁸¹ Tamże, E.3.a.; E.3.b.

⁸² Tamże, E.5.

⁸³ Tamże, E.5.c.

⁸⁴ Tamże, E.8.

⁸⁵ Tamże, E.8.2.

wpływ na obraz Kościoła katolickiego, który nieustannie dąży do jedności⁸⁶. Katechizowani, w czasie zajęć w pierwszej klasie i w trzeciej, mają poznać zagadnienia takie jak „interkomunia, sukcesja apostołska, konieczność łaski Bożej do zbawienia, [...] miejsce Pisma Świętego w życiu chrześcijanina”⁸⁷.

Program nauczania religii oblige również, aby autorzy podręczników do lekcji religii opracowali również zagadnienie dotyczące relacji chrześcijaństwa wobec innych religii⁸⁸. By poznać wyjątkowość Kościoła katolickiego, uczniowie muszą być zorientowani w świecie najważniejszych i najstarszych religii świata⁸⁹. Ma to prowadzić do właściwie rozumianej tolerancji, otwartości na drugiego człowieka, ale przede wszystkim na świadomym wyborze Jezusa⁹⁰. Te treści katechezy łączą się z inną, bardzo zbliżoną tematyką zatytułowaną: „Wyjątkowość i nowość chrześcijaństwa. Dialog międzykulturowy i międzyreligijny”⁹¹. Jej zasadniczym celem jest swego rodzaju porównanie chrześcijaństwa i innych religii, między innymi judaizmu, islamu, buddyzmu i hinduizmu⁹². Za wiarygodnością chrześcijaństwa mają tu również przemawiać jego cechy ukazane na tle innych religii⁹³. Uczeń po takiej katechezie obejmującej wyżej wymienione treści powinien budować postawy szacunku wobec wyznawców innych religii, ale również świadomie stać na straży swojej chrześcijańskiej tożsamości⁹⁴. Łącznie powyższe zagadnienia, których celem jest ostateczne ukazanie wyjątkowości i wiarygodności Kościoła katolickiego, pojawiają się w *Programie nauczania religii* w liceum aż pięć razy.

⁸⁶ Tamże, E.8.3.

⁸⁷ Tamże, E.8.4.

⁸⁸ Tamże, A.3.

⁸⁹ Tamże, A.3.1.; A.3.2.

⁹⁰ Tamże, A.3.a.

⁹¹ Tamże, F.2.

⁹² Tamże, F.2.1.

⁹³ Tamże, F.2.2.; F.2.3.

⁹⁴ Tamże, F.2.a.; F.2.c.; F.2.d.

1.3. Zaangażowanie w życie Kościoła

Przyswojenie odpowiedniej wiedzy na temat istoty Kościoła, a także przyjęcie argumentów za jego wiarygodnością powinny prowadzić do ostatniego z elementów proponowanego wyżej spojrzenia na proces formacji eklezjalnej. Jest nim odnalezienie własnego miejsca we wspólnocie eklezjalnej i życie.

Człowiek jest ze swej natury istotą społeczną. „Bez stosunków z innymi ludźmi nie może ani żyć, ani rozwinąć swoich uzdolnień”⁹⁵. *Dyrektorium o Katechizacji*, w rozdziale drugim dotyczącym tożsamości katechezy, wymienia zadania katechezy⁹⁶:

1. Prowadzić do poznania wiary
2. Wtajemniczyć w sprawowanie Misterium
3. Formować do życia w Chrystusie
4. Uczyć modlitwy
5. Wprowadzać do życia wspólnotowego.

Truizmem jest stwierdzenie, że realizacja tych zadań podczas katechizacji ma istotny wpływ na proces formacji eklezjalnej. Natomiast uwypuklenie ostatniego z zadań podkreśla, że proces katechizacji, a co za tym idzie również i formacji eklezjalnej ma stworzyć katechizowanego w konsekwencji, na wyznawanie wiary, jej celebrację, w sposób szczególny we wspólnocie⁹⁷. „Umożliwia to pielęgnowanie duchowości komunii. Dzięki niej jest się zdolnym dostrzec światło Trójcy Świętej także, w obliczu brata, odczuwając go w głębokiej jedności z mistycznym Ciałem jako część siebie; dzieląc jego radości i cierpienia, by wyczuwać jego pragnienia; troszcząc się o zaspokojenie jego potrzeb; dając mu prawdziwą i głęboką przyjaźń”⁹⁸. Dlatego też formacja ukierunkowana eklezjalnie, ma „rozвивać poczucie przynależności do Kościoła; uczyć poczucia jedności w Kościele, prowadząc do przyjęcia Magisterium, jedności z pasterzami i braterskiego dialogu; formować do poczucia współodpowiedzialności za Kościół, by jego członkowie aktywnie uczestniczyli w budowaniu wspólnoty i jako uczniowie-misjonarze przyczyniali się do jego rozwoju”⁹⁹. Tak rozumiana formacja ma pomóc rozwijanie postawy: „prostoty i pokory; troski

⁹⁵ KDK, 12; por. KKK, 1879.

⁹⁶ Zob. DK, 79-89.

⁹⁷ Zob. DK, 88.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże, 89.

o słabych, najmniejszych; wspierania tych, którzy zblądzili, oddalili się od Chrystusa i wspólnoty; umiejętność upominania; zdolność do wspólnej modlitwy; umiejętność przebaczenia”¹⁰⁰.

Niezwykle istotną rzeczą jest zatem ugruntowanie przekonania, zwłaszcza w odniesieniu do młodzieży, że każdy członek Kościoła jest traktowany podmiotowo w eklezjalnej społeczności. Andrzej Czaja, w przywoływanym na początku tego rozdziału wystąpieniu, zaznacza, że od reformy soborowej do dzisiaj „nie udało się przewyciężyć podziału wiernych na nauczających i słuchających, na aktywnych i biernych. Ta sytuacja nie zmienia się zbyt mimo dużego obudzenia świadomości bycia Kościołem wśród wielu wiernych”¹⁰¹. Dostrzega on również potrzebę, żeby nieustannie rozwijać u wiernych świeckich postawę odpowiedzialności za Kościół, ale również u duchownych, którzy mogą zniechęcać wiernych, przez brak zaufania i nadmierną podejrzliwość¹⁰².

Zaangażowanie młodych ludzi w życie Kościoła wymaga odkrycia swojej tożsamości jako wiernego świeckiego. Sobór Watykański II określił wiernych świeckich jako tych, którzy „wcieleni przez Chrztost w Chrystusa, ustanowieni jako Lud Boży i stawscy się na swój sposób uczestnikami kapłańskiej, prorockiej i królewskiej misji Chrystusa, sprawują właściwe całemu ludowi chrześcijańskiemu posłannictwo w Kościele i w świecie”¹⁰³. Tak rozumiana tożsamość jest przede wszystkim darem Ducha Świętego, ponieważ w Nim dokonuje się szczególne namaszczenie w sakramentach wtajemniczenia chrześcijańskiego¹⁰⁴. Dzięki temu ludzie stają się *christiano*¹⁰⁵. Owa tożsamość eklezjalna musi prowadzić do odkrycia faktu, iż wiara jest nie tylko dzielona z innymi, ale również powinna być głoszona innym¹⁰⁶.

Z wyżej wymienionych względów, w procesie katechizacji i formacji eklezjalnej, należy mocno akcentować, iż wspólnotę Kościoła stanowią ludzie, których łączy wiara w Chrystusa i wzajemna miłość¹⁰⁷. Warto także przekazywać prawdę, że pomimo rozmaitych stanów, łask,

¹⁰⁰ Z. Marek, *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji*, red. A. Hajduk, Kraków 1999, s. 102.

¹⁰¹ A. Czaja, *Formacja eklezjalna w gimnazjum*, w: *Katecheza w Kościele i dla Kościoła*, red. R. Czekalski, Płock 2006, s. 32.

¹⁰² Tamże, s. 32-33.

¹⁰³ KK, 31.

¹⁰⁴ Por. ChL, 20.

¹⁰⁵ Zob. Dz 11, 26.

¹⁰⁶ Por. DK, 84; KKK, 166; A. Offmański, *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji*, red. Hajduk A., Kraków 1999, s. 89; G. Puchalski, *Model katechezy ewangelizacyjnej w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 32-35; J. Wojkun, *Powołanie chrześcijańskie jako doświadczenie wiary*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. Łabendowicz S., Radom 2013, s. 51.

¹⁰⁷ Por. Ga 3, 28.

charyzmatów, posług duchowych, urzędów i działalności, nie ma nierówności, ani nikt nie jest zbędny, ponieważ wszystko sprawia i ożywia jeden, i ten sam Duch¹⁰⁸. Warto ukazywać młodzieży tę równość mówiąc o powołaniu do życia we wspólnocie eklezjalnej w kluczu trzech stanów: świeckim, duchownym i życia konsekrowanego – ukazując specyfikę posłannictwa każdego z nich.

Sługa Boży Franciszek Blachnicki bardzo precyzyjnie określił duchowe wymiary eklezjalnej społeczności Kościoła¹⁰⁹:

1. społeczność liturgiczna – konstytuuje ją Chrystus, który w liturgii uobecnia tajemnicę paschalną. Formować do zaangażowania w życie Kościoła, znaczy przygotować młodego człowieka do świadomego, pełnego, a także aktywnego udziału w celebracji sakramentów, przede wszystkim Eucharystii¹¹⁰.
2. społeczność miłości – chrześcijanie to ludzie odnowieni przez miłość Chrystusa do Ojca w Duchu Świętym, którzy promieniają w świecie ową miłością. Wprowadzać do życia Kościoła, znaczy tutaj uczyć jak przelewać Chrystusową miłość na świat. Można to czynić poprzez czyny miłosierdzia i szeroko rozumiany wolontariat na rzecz potrzebujących¹¹¹.
3. społeczność apostołska – wezwana do budowania Kościoła, poprzez głoszenie Ewangelii i świadectwo chrześcijańskiego stylu życia. Formować do zaangażowania w życie Kościoła, to znaczy przygotowywać do partycypacji w misji apostołskiej niesienia orędzia na cały świat¹¹², odkrywając przy tym moc bierzmowania¹¹³.

Franciszek Blachnicki jako wizjoner i propagator odnowy Soboru Watykańskiego II wielki potencjał w formacji eklezjalnej lokował w greckim pojęciu *koinonia*, którego łacińskim odpowiednikiem jest *communio*. Jest ono według niego fundamentalnym określeniem, które oddaje istotę Kościoła – wspólnoty. „Królestwo Boże to to samo, co wyraża pojęcie *koinonia* – wspólnota z Bogiem i z innymi ludźmi w Chrystusie, w Duchu Świętym”¹¹⁴. Bardzo trafnie

¹⁰⁸ Por. 1Kor 12, 11.

¹⁰⁹ Por. F. Blachnicki, *Pisma katechetyczne, T. 2: Katechetyka fundamentalna*, red. M. Marczewski, R. Murawski, K. Misiaszek, Warszawa 2006, s. 171.

¹¹⁰ Por. Dz Ap 2, 42.

¹¹¹ Por. Dz Ap 2, 44-45.

¹¹² Por. Mt 28, 19-20, zob. R. Buchta, *Katecheza wprowadzająca do życia wspólnotowego w kontekście założeń programu duszpasterskiego dla Kościoła w Polsce „Wierzę w Kościół Chrystusowy”*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” 30:2023, s. 126.

¹¹³ KKK, 1285.

¹¹⁴ F. Blachnicki, *Istotne cechy ruchu eklezjalnego*, w: *Charyzmat Światło-Życie*, red. Tenże, Kraków 1987, s. 7.

diagnozował, że najlepszym miejscem do odkrywania żywego Kościoła, jest parafia i ruchy eklezjalne. Twierdził, że „odnowa soborowa tak długo będzie fikcją, jak długo nie zejdzie na płaszczyznę parafii”¹¹⁵. Niestety parafia, może jednak sprzyjać anonimowości wiernych, a to oznacza brak większego zaangażowania w życie Kościoła lokalnego¹¹⁶. Dlatego zarówno katecheza jak i formacja eklezjalna, muszą prowadzić i budować prawdziwe doświadczenie wspólnoty żywego Kościoła¹¹⁷, przede wszystkim na poziomie parafii. Jak zauważa Halina Wrońska, „pierwszym zadaniem parafii jest ewangelizacja, która jest procesem pobudzającym, a jednocześnie umożliwiającym działanie człowiekowi udzielenie odpowiedzi wiary w sposób wolny i odpowiedzialny. Parafia nie może więc być obojętna wobec ewangelizacji, ale ma się nią interesować, w nią angażować i za nią być odpowiedzialna”¹¹⁸. Aby takie działanie było możliwe, sami parafianie muszą być zaangażowani w budowanie wspólnoty oraz działać wspólnotowo, co będzie kształtować ich wiarę¹¹⁹. Dlatego też papież Franciszek, rozpoznając znaki czasu, zatwierdził dnia 27 czerwca 2020 roku instrukcję Kongregacji ds. Duchowieństwa pod tytułem: *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*. Wskazania zawarte w tym dokumencie są zachętą kierowaną do parafii, aby „wyszły poza swoje struktury, oferując narzędzia reformy, również strukturalnej, ukierunkowanej na komunie i współpracę, spotkanie i bliskość, miłosierdzie i troskę o głoszenie Ewangelii”¹²⁰.

Należy tu również zwrócić uwagę na fakt, że budzenie takiego zaangażowania może dokonywać się w mniejszych grupach formacyjnych, charytatywnych, duszpasterskich czy ewangelizacyjnych o mniejszym lub większym stopniu formalizacji, żeby przezwyciężać anonimowość członków lokalnej wspólnoty wiernych i prowadzić parafię do wspólnoty wspólnot¹²¹. W takich grupach wierni świeccy mogą jeszcze dynamiczniej wzrastać w wierze, mocniej wsłuchiwać się w Boże wezwanie w Piśmie Świętym, sprawniej prowadzić działalność charytatywną, ale również tworzyć pewne struktury, które będą integrować zaangażowanych

¹¹⁵ Tenże, *Oaza rekolekcyjna Diakonii Ruchu Światło-Życie*, Kraków 1995, s. 146.

¹¹⁶ Por. B. Biela, *Odnowa parafii: pastoralne wskazania Jana Pawła II*, „Studia Pastoralne” 15:2019, s. 78-79.

¹¹⁷ Por. R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017, s. 388-391.

¹¹⁸ Por. H. Wrońska, *Znaczenie ewangelizacyjne małych grup parafialnych*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. P. Mąkosa, Rzeszów 2013, s. 183.

¹¹⁹ Por. M. Majewski, *Spotkanie katechezy z teologią*, Kraków 1995, s. 21.

¹²⁰ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, Wrocław 2020, 2.

¹²¹ Por. T. Pązik, *Służyć Bogu i Ojczyźnie – 25-lecie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Diecezji Legnickiej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, Rok XX 2021 nr 2 (39), s. 82.

katolików między parafiami, diecezjami czy nawet narodami¹²². Wspólnie ustalone cele, działalności i inicjatywy, programy formacyjne, przeżywane rekolekcje i dni skupienia, wyjazdy integracyjne czy szkolenia i konferencje, sprawiają, że katolicy, których niejednokrotnie dzielą setki czy tysiące kilometrów, nawiązują relacje, wymieniają doświadczenia życia duchowego, czy też związane z działalnością ich wspólnoty, mogą się ubogacać i inspirować do podejmowania kolejnych inicjatyw na rzecz Kościoła lokalnego¹²³.

Wcześniej wspomniany Sługa Boży Franciszek Blachnicki wprowadził pojęcie ruchu eklezjalnego, którego istotą jest urzeczywistnianie *communio* w jej wymiarach horyzontalnym i wertykalnym, co sprawia, że ów ruch staje się formą urzeczywistniania się Kościoła jako żywej wspólnoty¹²⁴. Wskazał on również na najistotniejsze cechy, które kształtują taki ruch:

a) „Ruchem eklezjalnym może być nazwany ruch, który w centrum swoich wysiłków i dążeń stawia sprawę *communio* wertykalnej swoich członków – a więc ich wiary pojętej jako relacja osobowa do Chrystusa w Duchu Świętym.

b) Ruch eklezjalny musi się wyrażać w tworzeniu małych wspólnot, w których członkowie w bezpośrednich międzyosobowych relacjach mogą mieć doświadczenie środowiska wiary i wspólnoty chrześcijańskiej. [...] Te żywe komórki – jako *communio* horyzontalna – muszą być znakiem Kościoła, zawierając w sobie, w swoim życiu, istotne jego elementy.

c) Pierwszym z tych elementów jest słowo Boże przeżywane jako słowo życia.

d) Wezwane słowem Bożym wspólnoty eklezjalne muszą stawiać się podmiotami modlitwy, będącej odpowiedzią na to słowo.

e) Odpowiedzią na słowo Boże, uwidoczniającą się w życiu wspólnot, jest również *metanoia*, przemiana życia jako stałe dążenie do życia według Ewangelii.

f) Wspólnoty eklezjalne muszą być dla swoich członków środowiskiem i miejscem doświadczenia ewangelicznej miłości *agape*, wyrażającej się we wzajemnym znoszeniu siebie i przebaczeniu oraz w służeniu sobie i wspólnocie za pomocą otrzymanych darów, charyzmatów.

g) Również liturgia, zwłaszcza Eucharystyczna, cechuje ruchy eklezjalne. Pielęgnować one przeżycie liturgii, widząc w niej znak wyrażający ich istotę i skutecznie pomagający w jej realizacji.

¹²² Por. H. Wrońska, *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne. Studium pastoralno-katechetyczne*, Lublin 2007, s. 169-171.

¹²³ Por. S. Dziekoński, *Katecheza wobec kryzysu życia wspólnotowego*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 315-316, a także H. Wrońska, *Znaczenie ewangelizacyjne małych grup parafialnych*, s. 184-186.

¹²⁴ F. Blachnicki, *Istotne cechy ruchu eklezjalnego*, w: Tenże, *Charyzmat Światło-Życie*, Kraków 1987, s. 22.

h) Ruchy eklezjalne starając się o wierność wobec własnego charyzmatu są otwarte ku jedności z innymi ruchami i wspólnotami oraz „w górę”, ku nadrzędnym wspólnotom eklezjalnym, zwłaszcza ku jedności we wspólnocie lokalnej – parafii czy diecezji.

i) Wreszcie cechą ruchu eklezjalnego jest uczestnictwo w misyjnej, ewangelizacyjnej świadomości Kościoła, wyrażającej się w poczuciu odpowiedzialności za zbawienie świata i w podejmowaniu różnych inicjatyw ewangelizacyjnych¹²⁵.

Papież Franciszek w trakcie swojego przemówienia w trakcie Światowych Dni Młodzieży w Krakowie w 2016 roku próbował motywować młodzież do większego zaangażowania eklezjalnego następującymi słowami: „czasy, w których żyjemy, nie potrzebują młodych kanapowych (młodzi kanapowi – dodał papież po polsku), ale młodych ludzi w butach, najlepiej w butach wyczynowych. Akceptują na boisku jedynie czołowych graczy, nie ma na nim miejsca dla rezerwowych. Dzisiejszy świat chce od was, byście byli aktywnymi bohaterami historii, bo życie jest piękne zawsze wtedy, kiedy chcemy je przeżywać, zawsze wtedy, gdy chcemy pozostawić ślad. Historia wymaga dziś od nas, byśmy bronili naszej godności i nie pozwalali, aby inni decydowali o naszej przyszłości. Nie, to my mamy o tym decydować, wy wybieracie przyszłość. Pan, jak w dniu Pięćdziesiątnicy, chce dokonać jednego z największych cudów, jakiego możemy doświadczyć: sprawić, aby twoje ręce, moje ręce, nasze ręce przekształciły się w znaki pojednania, komunii, tworzenia. Pragnie On twoich rąk, by nadal budować dzisiejszy świat. Chce go budować z tobą. A ty jak odpowiesz? Co odpowiesz? Tak czy nie?”¹²⁶.

Papież w swoim pełnym motywacji przemówieniu, wskazuje na specyfikę młodości, akcentując jej charakterystyczne cechy takie jak siła, entuzjizm, miłość i radość, ale także zauważa pewne niebezpieczeństwa, chociażby bierność, którą symbolizować ma przywiązanie do kanapy¹²⁷. Paweł Mąkosa w swoich badaniach precyzuje z kolei pozytywne cechy adolescentów, które sprzyjają szeroko rozumianemu zaangażowaniu w życie Kościoła:

1. Entuzjizm – młodzi ludzie z wyjątkową wrażliwością dostrzegają piękno, dobro i miłość, a ich zdolność do zachwytu stwarza wielką szansę na rozwój autentycznej i zaangażowanej wiary.

2. Nadzieja – to naturalna skłonność do patrzenia w przyszłość z optymizmem i oczekiwaniem spełnienia marzeń, co jest czymś charakterystycznym dla młodych ludzi. Stanowi solidną podstawę do kształtowania chrześcijańskiej nadziei opartej na Chrystusie.

¹²⁵ Tamże, s. 22 nn.

¹²⁶ Franciszek, Fragment przemówienia podczas czuwania w ramach Światowego Dnia Młodzieży. Kraków, Campus Misericordiae, 30.07.2016 r. <https://papiez.wiara.pl/doc/3332986.Kana-paszczescie-jest-cichym-paralizem> [dostęp: 01.03.2024]

¹²⁷ Por. T. Pązik, *Służyć Bogu i Ojczyźnie*, s. 83.

3. Idealizm –przejawia się mocno u młodzieży w poszukiwaniu autentycznych wartości takich jak dobro, miłość, piękno, prawda i sprawiedliwość. To pozytywne widzenie świata tworzy sprzyjające warunki do wzrostu postawy opartej na wartościach chrześcijańskich.

4. Rozwój – dorastanie to czas intensywnego rozwoju we wszystkich sferach życia. Ten naturalny dynamizm może stać się impulsem do duchowego wzrastania i dążenia do doskonałości, do której zaprasza Chrystus.

5. Pytania egzystencjalne – młodzież intensywnie poszukuje sensu życia i świata, stawiając fundamentalne pytania egzystencjalne. To wyjątkowy moment, by ukazać chrześcijaństwo jako najpełniejszą odpowiedź na te poszukiwania, zdolną zaspokoić głęboki głód sensu.

6. Odkrycie własnego „ja” –skłania młodzież do refleksji nad swoim wnętrzem i sferą duchową. Katecheza powinna ten proces wspierać, ukierunkowując go na pogłębianie duchowej wrażliwości.

7. Szukanie projektu życia – młodzież intensywnie poszukuje swojego miejsca w świecie, snując wizje przyszłości i życiowego powołania. To idealny moment, by wprowadzić perspektywę Bożą i chrześcijańskie rozumienie powołania, łącząc osobisty projekt życia z głębszym sensem i misją.

8. Twórczość – okres młodości to czas intensywnej kreatywności i odkrywania własnych talentów. Warto więc ukazać Kościół młodym ludziom jako przestrzeń, w której ta twórcza energia może się rozwijać i znajdować pełne urzeczywistnienie.

9. Potrzeba czynów niezwykłych – Młodzież ma silną potrzebę podejmowania niezwykłych działań. Warto ją odpowiednio ukierunkować, by wyrażała się w pozytywnych inicjatywach, takich jak wolontariat czy zaangażowanie społeczne, zamiast w ryzykownych czy destrukcyjnych zachowaniach.

10. Potrzeba samodzielności –w tym wieku staje się coraz silniejsza. Można ją pozytywnie wykorzystać, motywując młodzież do przejęcia odpowiedzialności za swoje życie i podjęcia procesu samowychowania¹²⁸.

W procesie formacji eklezjalnej należy więc uwzględnić te pozytywne cechy młodzieży, żeby umiejętnie motywować młodych ludzi do ich zaangażowania w życie Kościoła lokalnego. Należy się więc przypatrzeć *Podstawie programowej katechezy* oraz *Programowi nauczania religii*, w jaki sposób Kościół w Polsce chce realizować ten wymiar formacji eklezjalnej.

¹²⁸ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej*, s. 128-129.

Tabela 3: Treści nauczania dotyczące zaangażowania w życie Kościoła w Podstawie programowej oraz częstotliwość ich występowania w Programie nauczania.

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (niepodlegające ocenie szkolnej) Uczeń:	Obecność w Programie nauczania (na danym etapie)
B. Wychowanie liturgiczne	B.7. Sakramenty w służbie wspólnoty dla człowieka. Znaczenie i skutki sakramentów w służbie wspólnoty dla człowieka. Liturgia sakramentu święceń. Celebracja sakramentu małżeństwa.	B.7.1. charakteryzuje teologię sakramentów w służbie wspólnoty; B.7.2. uzasadnia, że święcenia i małżeństwo są sakramentami w służbie drugiemu człowiekowi; B.7.3. interpretuje teksty i czynności obecne w liturgii sakramentów w służbie wspólnoty	B.7.a. jest przekonany o konieczności służby innym ludziom, wynikającej z przyjętych sakramentów; B.7.b. wyraża ufność w pomoc Bożą udzielaną w sakramentach w służbie wspólnoty.	Kl. II - 1 raz Kl. IV - 1 raz
	C.9. Rodzaje powołań w Kościele i sposoby ich realizacji.	C.9.1. definiuje powołanie; C.9.2. wymienia i charakteryzuje drogi realizacji powołania; C.9.3. charakteryzuje wybrane drogi powołania chrześcijańskiego	C.9.a. rozpoznaje własne powołanie i podejmuje działania adekwatne do niego; C.9.b. dokonuje wyborów moralnych inspirowanych Ewangelią; C.9.c. pomaga innym w rozeznaniu powołania; C.9.d. modli się o powołania i za powołanych.	Kl. IV - 1 raz
C. Formacja moralna	C.13. IV przykazanie Boże i jego konsekwencje:	C.13.1. definiuje pojęcia: miłość, wdzięczność i szacunek w kontekście IV przykazania;	C.13.a. przejawia postawę szacunku wobec rodziców i opiekunów;	Kl. III - 3 razy Kl. IV - 1 raz

	- obowiązki chrześcijanina wobec rodziców, przełożonych i państwa; - wyższość prawa Bożego nad prawem stanowionym; - władza w kontekście orędzia Ewangelii.	C.13.2. analizuje zadania rodziny w Bożym planie stworzenia; C.13.3. wymienia obowiązki dzieci wobec rodziców oraz rodziców wobec dzieci, wiążąc je z czcią, jaka należy się samemu Bogu; omawia obowiązki chrześcijanina wobec władzy państwowej i przełożonych; C.13.5. interpretuje sto-sunek Jezusa do władzy; C.13.6. omawia obowiązki chrześcijanina wobec państwa; C.13.7. uzasadnia wyższość prawa Bożego nad prawem stanowionym.	C.13.b. modli się za rodziców i opiekunów; C.13.c. okazuje szacunek rządzącym i swoim przełożonym.	
	C.15. VI i IX przykazania Boże. Powołanie mężczyzny i kobiety: - miłość małżeńska, wierność, płodność, powołanie do czystości; - dziecko jako dar Boga; - wykroczenia przeciwko małżeństwu; - homoseksualizm jako problem moralny;	C.15.1. opisuje istotę miłości małżeńskiej i jej cechy; C.15.2. definiuje pojęcia: wierność; czysta miłość, wstyd, wstydlivość; C.15.3. podaje przykłady osób oraz świętych kierujących się miłością; C.15.4. wskazuje związek między seksualnością a godnością ludzką; C.15.5. wskazuje różnice prowadzące do integralności płciowej; C.15.6. podaje przykłady ról społecznych uwarunkowanych płciowo;	C.15.a. akceptuje i docenia własną płciowość; C.15.b. troszczy się o czystość serca; C.15.c. modli się o czystość serca dla siebie oraz przyszłego współmałżonka; C.15.d. inspiruje innych do zachowania czystości; C.15.e. urzeczywistnia w swoim życiu postawę czystości;	Kl. I - 1 raz Kl. III - 1 raz Kl. IV - 4 razy

	- Kościół wobec ideologii gender, - wykroczenia przeciwko małżeństwu.	C.15.7. przedstawia sens ludzkiej płciowości; C.15.8. opisuje, na czym polega czystość i jej wartość przed małżeństwem i w małżeństwie; C.15.9. wyjaśnia, jak troszczyć się o czystość w miłości; C.15.10. podaje przykłady pracy nad czystością serca; C.15.11. wyjaśnia, że dziecko jest darem Boga i owocem miłości rodziców; C.15.12. opisuje grzechy przeciw VI i IX przykazaniu (nierząd, prostytutka, gwałt); C.15.13. opisuje zagrożenia ideologii gender, odnosząc je do niewłaściwie definiowanej relacji natura - kultura.	C.15.f. akceptuje nauczanie Kościoła od-nośnie do życia i rodzicielstwa; C.15.g. podejmuje walkę z postawami zagrażającymi szczęściu.	
	C.16. VII i X przykazania Boże. Poszanowanie dóbr drugiego człowieka: - własność prywatna i wspólna; - sprawiedliwość i solidarność społeczna; - wpływ ustroju na życie człowieka; - wartość pracy człowieka; - troska o potrzebujących,	C.16.1. charakteryzuje naukę społeczną Pana Jezusa; C.16.2. wyjaśnia, czym jest katolicka nauka społeczna; C.16.3. omawia sposoby właściwego korzystania z dóbr ziemskich, wskazując na granice uprawnionej autonomii rzeczywistości ziemskich; C.16.4. wymienia rodzaje własności; C.16.5. przedstawia reguły postępowania wobec cudzej	C.16.a. przyjmuje postawę odpowiedzialności za świat stworzony, siebie i drugiego człowieka; C.16.b. szanuje własność wspólną i prywatną; C.16.c. angażuje się w pomoc biednym, uchodźcom i potrzebującym; C.16.d. szanuje ludzką pracę;	Kl. III - 3 razy Kl. IV - 3 razy

	uchodźców, walka z głodem na świecie.	własności (także intelektualnej); C.16.6. wyjaśnia, na czym polega sprawiedliwość i solidarność społeczna; C.16.7. wyjaśnia sens pracy ludzkiej; C.16.8. omawia i ocenia różne sposoby pozyskiwania dóbr; C.16.9. podaje przykłady akcji społecznych zwalczających ubóstwo i głód; C.16.10. uzasadnia potrzebę zaangażowania się w sprawy społeczne w duchu Ewangelii; C.16.11. objaśnia sposoby walki z zagrożeniami globalizacji; C.16.12. wymienia czyny, które są kradzieżą (materialną i intelektualną).	C.16.e. kształtuje postawę sprawiedliwości i solidarności społecznej; C.16.f. troszczy się o dobro wspólne.	
E. Wychowanie do życia wspólnotowego	E.10. Charyzmat w Kościele i dla Kościoła.	E.10.1. wymienia charyzmaty i wyjaśnia ich specyfikę; E.10.2. wskazuje na związek między charyzmatem i urzędem w Kościele.	E.10.a. odkrywa szczególne dary, którymi został obdarzony; E.10.b. rozwija posiadane zdolności i dary Ducha Świętego w służbie innym.	Kl. III - 1 raz Kl. IV - 1 raz
	E.11. Wspólnotowy charakter powołania osoby ludzkiej.	E.11.1. charakteryzuje uczestnictwo chrześcijanina w życiu społecznym.	E.11.a. angażuje się w działalność na rzecz dobra społeczności,	Kl. IV - 1 raz

			w których funkcjonuje.	
	E.12. Pojęcie dobra wspólnego. Zasada solidarności i pomocniczości.	E.12.1. wyjaśnia, czym jest dobro wspólne; E.12.2. definiuje działalność polityczno-społeczną jako dążenie do dobra wspólnego; E.12.3. definiuje zasadę pomocniczości i solidarności; E.12.4. wymienia skutki braku poszanowania dobra wspólnego w życiu społecznym.	E.12.a. szanuje i pomnaża dobro wspólne; E.12.b. wykazuje wrażliwość na potrzeby ludzi znajdujących się w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej.	Kl. III - 1 raz
	E.13. Rodzina podstawowym miejscem życia i wychowania. Zadania rodziny w planie stworzenia, zbawienia i uświęcenia.	E.13.1. wymienia obowiązki dzieci wobec rodziców oraz rodziców wobec dzieci; E.13.2. omawia znaczenie modlitwy w rodzinie jako Kościele domowym	E.13.a. inicjuje modlitwę w rodzinie lub za rodzinę; E.13.b. pielęgnuje relacje w rodzinie; E.13.c. troszczy się o członków rodziny; E.13.d. chętnie pomaga.	Kl. IV - 1 raz
F. Wprowadzenie do misji	F.1. Świadczenie chrześcijańskiego życia warunkiem głoszenia Ewangelii.	F.1.1. wyjaśnia, na czym polega świadczenie chrześcijańskiego życia; F.1.2. wyjaśnia, że świadczenie jest podstawowym sposobem głoszenia Ewangelii; F.1.3. uzasadnia obowiązek dawania świadectwa przez uczniów Chrystusa; F.1.4. uzasadnia potrzebę zaangażowania chrześcijanina w dzieło misyjne;	F.1.a. daje świadectwo swojej wiary; F.1.b. wykazuje zainteresowanie misyjną działalnością Kościoła; F.1.c. włącza się w pomoc duchową lub materialną na rzecz misji.	Kl. II - 1 raz Kl. III - 1 raz Kl. IV - 2 razy

		F.1.5. podaje przykłady nawróceń		
--	--	---	--	--

Źródło: Podstawa programowa i Program nauczania - opracowanie własne.

Autorzy *Podstawy programowej* wiele uwagi poświęcają temu, żeby pomóc młodemu człowiekowi rozeznaczyć jego powołanie we wspólnocie Kościoła. Tematy związane z powołaniem pojawiają się przede wszystkim w dwóch ostatnich klasach liceum ogólnokształcącego. Warto wyartykułować, że podkreślają one istotę sakramentów małżeństwa i święceń, które chcą je przedstawić młodzieży, jako sakramenty w służbie wspólnocie i dla drugiego człowieka¹²⁹. Wśród zakładanej wiedzy i umiejętności, jakie powinni zdobyć katechizowani w czasie zajęć w II i IV klasie, znajduje się wyjaśnienie sensu służebnego charakteru tych sakramentów. Katecheza ma też przybliżyć najistotniejsze teksty, a także znaki i symbole związane z celebracją sakramentu święceń i małżeństwa, odnoszące się do wspólnoty Kościoła¹³⁰. Uczeń powinien być świadomy, iż sakramenty te są związane z Bożym posłaniem we wspólnocie¹³¹.

W odniesieniu do formacji moralnej wyodrębniono treści katechezy dotyczące przykazań Bożych, które mają również otworzyć młodego człowieka na przeżywanie jego wiary we wspólnocie. W sumie treści dotyczące IV, VI i IX, VII i X przykazania w *Programie nauczania religii* pojawiają się aż 16 razy. Wyjaśniając przykazanie dotyczące czci rodziców autorzy wskazują na obowiązki i zadania dotyczące zarówno najmniejszej wspólnoty w jakiej żyje człowiek – rodziny, oraz tej większej – ojczyzny¹³². Bardzo istotny wydaje się element wychowania obywatelskiego, ponieważ ma to za zadanie otworzyć katechizowanych na prawdę, że katolik nie może być oderwany od rzeczywistości, w której żyje i Bóg daje ją człowiekowi jako dar i zadanie. Dlatego też godną pochwały jest próba kształtowania w młodym człowieku postawy szacunku wobec przełożonych i rządzących państwem¹³³, która sprzyja rozeznawaniu swojego miejsca w społeczności. Tą tematyką katechizowani zajmują się przede wszystkim w klasie trzeciej, a także takie zagadnienie *Program nauczania* porusza raz w klasie czwartej.

Kolejnym obszarem odkrywania przestrzeni zaangażowania w życie Kościoła lokalnego ma być refleksja na temat przykazań VI i IX. Na etapie kształtowania się dojrzałej tożsamości

¹²⁹ Por. Tabela 3, B.7.

¹³⁰ Tamże, B.7.1.; B.7.3.

¹³¹ Tamże, B.7.a.

¹³² Tamże, C.13.2.; C.13.3.; C.13.6.

¹³³ Tamże, C.13.c.

młodego człowieka, intencją autorów *Podstawy programowej katechezy* jest, żeby uczniowie zaakceptowali swoją tożsamość płciową i potrafili odczytać ją jako dar Boga¹³⁴. Aby człowiek mógł właściwie odnaleźć swoje miejsce w społeczności, również eklezjalnej, musi zrozumieć zamysł Boży dotyczący stworzenia człowieka jako mężczyzny i kobiety¹³⁵ oraz ich pierwotne powołanie do małżeństwa i rodzicielstwa. Autorzy zauważają, iż katechizowani powinni po takiej lekcji potrafić wyjaśnić co jest istotą małżeństwa, miłości, rodzicielstwa czy płodności¹³⁶. Ponadto powinni potrafić określić związek seksualności z godnością każdego człowieka, przedstawić istotę ludzkiej płciowości a także zauważyć pewne różnice w rolach społecznych, które są uwarunkowane ze względu na płeć¹³⁷. Przedmiotem analiz są również swego rodzaju zagrożenia dla godności osoby ludzkiej, takie jak nierząd, prostytutka, czy też ideologia *gender*¹³⁸. Tak szeroką tematykę katecheści ze swoimi uczniami mają poruszyć w pierwszej i trzeciej klasie oraz w trakcie ostatniej klasy liceum (na tym etapie *Program nauczania* zagadnienia porusza aż czterokrotnie). W *Podstawie programowej katechezy* pojawia się również inna treść zorientowana na powołanie do życia w rodzinie, która umiejscawia ją w Bożym planie stworzenia, zbawienia i uświęcenia¹³⁹. W czwartej klasie uczniowie powinni uczyć się wrażliwości wobec najbardziej podstawowej wspólnoty życia – rodziny¹⁴⁰.

Realizację tematyki dotyczącej kolejnej pary przykazań Bożych (VII i X) *Program nauczania religii* przewiduje zarówno w trzeciej i w czwartej klasie licealnej. Autorzy *Podstawy programowej katechezy* zagadnienia te pragną omówić w bardzo społecznym wymiarze. Padają tu pojęcia takie jak: własność prywatna i wspólna, sprawiedliwość i solidarność społeczna¹⁴¹. Uczeń po takich lekcjach powinien: umieć wymienić przykłady akcji charytatywnych na rzecz ubogich, uzasadnić konieczność zaangażowania się w szeroko rozumiane sprawy społeczne w duchu Ewangelii, rozumieć na czym polega walka z niebezpieczeństwem globalizacji¹⁴². Taka katecheza ma za zadanie inspirować uczniów do szczególnej wrażliwości na bliźnich (a zwłaszcza biednych, uchodźców, potrzebujących), otwierając ich na odpowiedzialność za swoje decyzje¹⁴³. Uczeń powinien również charakteryzować się postawą solidarności i sprawiedliwości społecznej a także

¹³⁴ Tamże, C.15.a.

¹³⁵ Rdz 1, 27; por. Tabela 3, C.15.

¹³⁶ Tamże, C.15.1.; C.15.8.; C.15.9.; C.15.11.

¹³⁷ Tamże, C.15.4.; C.15.6; C.15.7.

¹³⁸ Tamże, C.15.12.; C.15.13.

¹³⁹ Tamże, E.13.

¹⁴⁰ Tamże, E.13.b.; E.13.c.

¹⁴¹ Tamże, C.16.

¹⁴² Tamże, C.16.9.; C.16.10.; C.16.11.

¹⁴³ Tamże, C.16.a.; C.16.c.

troszczyć się o dobro wspólne¹⁴⁴. Powyższe zagadnienia pogłębione zostają w trzeciej klasie liceum, w trakcie realizacji zagadnienia zatytułowanego „Pojęcie dobra wspólnego. Zasada solidarności i pomocniczości”¹⁴⁵. Efektem przeprowadzenia takiej katechezy ma być uwrażliwienie młodych ludzi na potrzeby osób dotkniętych trudną sytuacją ekonomiczną i społeczną¹⁴⁶.

W *Podstawie programowej katechezy* nie mogło zabraknąć treści dotyczących charyzmatów obecnych w Kościele¹⁴⁷. Katechizowani, w trzeciej i czwartej klasie, zachęcani są do odkrywania osobistych talentów i szczególnych darów Ducha Świętego, które mogą pomóc odkryć ich miejsce w Kościele¹⁴⁸. Ma to prowadzić do pragnienia rozwijania tych darów i zdolności na rzecz społeczności¹⁴⁹. Pozostając na płaszczyźnie duchowej, należy przytoczyć treści katechezy nawiązujące bezpośrednio do odkrywania miejsca, zadań i możliwości młodego człowieka we wspólnocie Kościoła i społeczeństwie. Zagadnienia, takie jak „Rodzaje powołań w Kościele i sposoby ich realizacji”¹⁵⁰ oraz „Wspólnotowy charakter powołania osoby ludzkiej”¹⁵¹ pojawiają się tylko raz w *Programie nauczania* w ostatniej klasie liceum. Także autorzy *Podstawy programowej katechezy* nie wymieniają wielu wymagań szczegółowych dla tych zagadnień, a te zaproponowane są zapisane bardzo ogólnie, pozostawiając dużą swobodę realizacji tych treści autorom podręczników do lekcji religii. Założonym efektem tych katechez ma być jednak pomoc w odkrywaniu osobistego powołania uczniów, co ma prowadzić do konkretnych wyborów w życiu inspirowanych Ewangelią oraz zaangażowania się w aktywność lokalnej społeczności¹⁵².

Szkolne lekcje religii powinny więc zapewniać również formację eklezjalną, dlatego też zwieńczeniem tego procesu powinny być zajęcia, które w swojej treści będą wyjaśniać i pobudzać do ewangelizacyjnego przeżywania chrześcijaństwa. Zaangażowanie w życie Kościoła lokalnego domaga się świadectwa życia¹⁵³. Uczeń po takiej katechezie powinien umieć wyjaśnić czym jest takie świadectwo i że jest fundamentem wszelkiej działalności ewangelizacyjnej¹⁵⁴. Autorzy

¹⁴⁴ Tamże, C.16.e.; C.16.f.

¹⁴⁵ Tamże, E.12.

¹⁴⁶ Tamże, E.12.b.

¹⁴⁷ Tamże, E.10.

¹⁴⁸ Tamże, E.10.a.

¹⁴⁹ Tamże, E.10.b.

¹⁵⁰ Tamże, C.9.

¹⁵¹ Tamże, E.11.

¹⁵² Tamże, C.9.a.; C.9.b.; E.11.a.

¹⁵³ Tamże, F.1.

¹⁵⁴ Tamże, F.1.1.; F.1.2.

dokumentów programowych podkreślają, że uczeń nie może być biernym katolikiem, lecz jego obowiązkiem jest głoszenie Dobrej Nowiny¹⁵⁵. Uczniowie powinni być zatem przygotowani i zmotywowani do głoszenia Chrystusa innym¹⁵⁶. Kwestia ta wynika z Jezusowego nakazu misyjnego, uwrażliwiając katechizowanych na misyjną działalność Kościoła¹⁵⁷.

W niniejszym rozdziale dokonano opisu założeń programowych szeroko rozumianej formacji eklezjalnej przewidzianej do realizacji podczas lekcji religii w szkole średniej. Zorientowano je wokół trzech najistotniejszych elementów:

1. Genezy i natury Kościoła katolickiego
2. Odkrywania wiarygodności i wyjątkowości wspólnoty założonej przez Chrystusa
3. Odkrywania własnego miejsca w tejże wspólnocie.

W tym kluczu dokonano analizy treści programowych katechezy szkolnej. Przyswojenie zaproponowanych wiadomości, nabycie odpowiednich umiejętności i wzorców postępowania, winno prowadzić do ugruntowania świadomej i dojrzałej postawy katechizowanych wobec Kościoła katolickiego. Proces ten oczywiście nie zależy jedynie od założeń teoretycznych. Ostatecznie uzależniony będzie od sposobu jego prezentacji przez katechetów podczas konkretnych lekcji religii, a przede wszystkim od otwartości i chęci młodzieży uczestniczącej w szkolnej katechezie. W dalszej części niniejszej rozprawy przedmiotem analiz będą badania empiryczne i ich wyniki, które zweryfikują przedstawione założenia.

¹⁵⁵ Tamże, F.1.3.

¹⁵⁶ Tamże, F.1.a.

¹⁵⁷ Tamże, F.1.b.; F.1.c.

Rozdział II. Metodologia badań własnych

Ryszard Kamiński, omawiając proces przygotowywania pracy dyplomowej z teologii pastoralnej, zauważa, że musi się ona odnosić do konkretnego przedmiotu badań, a także niezbędne jest ukierunkowanie działań naukowca na konkretny cel. „Przedmiotem badań jest to, co chcemy zbadać i poddać wyjaśnieniu i opracowaniu. Natomiast celem badań jest to, co mamy zamiar osiągnąć przez realizację podejmowanych badań. Mogą być cele poznawcze (np. zbadanie jakiegoś zjawiska), cele teoretyczne (sformułowanie ogólnych założeń jakiejś koncepcji) oraz cele praktyczne (wskazanie dyrektyw pastoralnych i wykazanie przydatności konkretnej formy czy metody duszpasterskiej)”¹. Katechetyka jest uznawana za integralną część teologii pastoralnej². Dlatego też bp Marek Mendyk zauważył, że zadaniem badań katechetycznych jest w pierwszej kolejności opis obserwowanych zjawisk wokół przestrzeni katechetycznej, następnie dokonanie wszechstronnej i skrupulatnej jej interpretacji oraz swego rodzaju ewaluacji, co ma prowadzić do konkretnych wniosków służących konkretnym działaniom³. Dlatego też, jak to już zostało przedstawione we wstępie do niniejszej dysertacji, przedmiot badań został wyrażony w formie następującego pytania: „jakie postawy przyjmuje młodzież maturalna wobec Kościoła katolickiego w Polsce?”. Cele jakie stawia sobie autor tejże rozprawy, to z jednej strony poznawczy, żeby zrozumieć jakie postawy wobec Kościoła katolickiego prezentuje młodzież po wieloletniej katechizacji. Z drugiej strony celem podjętych działań naukowych jest wypracowanie konkretnych postulatów pastoralnych, które mogą posłużyć do efektywnego oddziaływania na katechizowanych w celu kształtowania właściwej postawy wobec wspólnoty eklezjalnej.

Niniejszy rozdział dysertacji w pierwszej części będzie poświęcony charakterystyce współczesnej młodzieży jako kategorii badawczej, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. pokolenia Z. W drugim paragrafie przedmiotem badań będzie narzędzie badawcze. Z kolei ostatnia część dotyczyć będzie zastosowanej procedury badawczej.

¹ R. Kamiński, *Prace promocyjne z teologii praktycznej*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXVI, zeszyt 6/2019, s. 44-45.

² Por. M. Marczewski, *Katechetyka integralną częścią teologii pastoralnej (refleksja nad koncepcją i teologią katechezy)*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 119n.

³ Por. M. Mendyk, *Katechetyka jako nauka*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana ks. biskupowi Gerardowi Kuszowi*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz, W. Spyra, Opole 2004, s. 142.

2.1. Charakterystyka polskiej młodzieży jako środowiska badawczego

2.1.1. Młodzież jako kategoria badawcza

Kategorie „młodzież” i „młodość” są bardzo złożone i fascynują badaczy w kontekście psychologicznym, biologicznym i społeczno-kulturowym. Wiele problemów nasręcza doszukanie się historycznych początków naukowych badań młodzieży i prób definiowania tej kategorii wiekowej. Niektórzy badacze twierdzą, iż pojęcie to w naukowym kontekście pojawiło się wraz z powstaniem społeczeństw mieszczańskich pod koniec XVIII wieku, a związane było z zjawiskiem zintensyfikowanej migracji ludności wiejskiej do miast. Inne dokumenty podają, że istotnym czynnikiem wyodrębnienia się kategorii młodości można uznać dynamiczny rozwój edukacji i chęć kształcenia potomstwa, aby zapewnić byt dla rodziny⁴. Inni badacze wskazują, że termin pojawia się dopiero w XIX wieku w wyniku przemian społecznych mających związek z rewolucją przemysłową oraz zmian w kulturze⁵ i zmian w systemie biurokratycznym, który zakładał prowadzenie skrupulatnej ewidencji urodzeń i zgonów⁶.

Młodzież jako samodzielna i charakterystyczna kategoria społeczności wyodrębniła się w połowie XX wieku w Stanach Zjednoczonych, „wypracowując swój własny styl ekspresji, norm i wartości regulujących jej relacje ze światem dorosłych”⁷. Ukonstytuowanie się dzisiejszego rozumienia młodzieży nastąpiło jednak dopiero na początku XX wieku, kiedy to powstają pierwsze prace badawcze opisujące okres pokwitania⁸, między innymi studium psychologiczne Stanleya G. Halla na temat adolescencji z 1904 roku⁹. Określił ją wtedy mianem okresu „burzy i naporu” w związku z gwałtownymi przemianami w niej zachodzącymi¹⁰. Ciekawostką jest natomiast fakt, że już wtedy obserwował i opisywał cechy młodzieży, które w jakimś stopniu korespondują ze współczesnością. Zauważał, między innymi, nastroje depresyjne, wzrost

⁴ Por. M. Oleniacz, *Przeżywanie młodości. Obraz fenomenu w badaniach biograficznych*, Kraków 2005, s. 14.

⁵ Por. L. Myszką, *Autoidentyfikacje współczesnej młodzieży – przyczynek do dyskusji na temat: Młodzież, czyli kto?*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, nr 2(4) 2013, s. 143.

⁶ Por. M. Sińczuch, *Wchodzenie w dorosłość w warunkach zmiany społecznej*, Warszawa 2002, s. 13.

⁷ E. Wysocka, *Młode pokolenie wobec wartości – bunt aksjologiczny czy egocentryczny w procesie „stawiania się” w ponowoczesnym świecie*, w: *Wartości w pedagogice, Młodzi Polacy wobec wartości*, red. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2016, s. 11.

⁸ Por. M. Siwko, *Młodzież polska w integrującej się Europie*, Koszalin 2006, s. 34.

⁹ Por. D. Hildebrand-Wypych, *Pokolenie młodzieży – próba konceptualizacji*, „Przegląd Pedagogiczny” nr 2 2009, s. 107. Zob. także: G.S. Hall, *Adolescence : its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education*, New York 1904. <https://archive.org/details/adolescenceitsps01hall/page/n5/mode/2up> [dostęp: 05.03.2024]

¹⁰ Por. L. Myszką, *Autoidentyfikacje współczesnej młodzieży*, s. 144.

zachowań dewiacyjnych, poszukiwanie mocnych doznań oraz podatność na przekaz medialny¹¹. Nowe spojrzenie na młodzież oraz poszukiwanie sposobów rozwiązywania jej problemów uwidoczniła się po zakończeniu II wojny światowej¹². Rozwój badań nad młodzieżą spotęgował się w latach sześćdziesiątych XX wieku, kiedy to przez wiele państw Europy, zwłaszcza zachodniej, przeszła fala strajków młodzieży, przede wszystkim studenckiej, związanej z rewolucją obyczajową¹³. Wstrząs wywołany licznymi buntami spowodował koncentrację obszaru badań na problemach młodzieży i doprowadził do wzrostu liczby publikacji dotyczących adolescentów.

W ten sposób młodzież jako odrębna kategoria społeczna, wyłaniała się stopniowo z grupy młodych dorosłych, a u początków tego procesu stoją m.in. przemiany społeczno-kulturowe, edukacyjne bogacenie się zachodnich społeczeństw oraz ruchy emancypacyjne¹⁴. Dziś również naukowcy doświadczają, że młodzież jako grupa badawcza stanowi „dość niejednoznaczne a przez to trudne do zdefiniowania pojęcie”¹⁵. „Młodzież jest jednym z tych pojęć w naukach społecznych i humanistycznych, które wymyka się próbom ujednolicenia i wyznaczenia sztywnych granic. Jego niejednoznaczność wynika z funkcjonowania koncepcji młodzieży w różnych wymiarach”¹⁶.

Mówiąc o młodzieży, należy również przywołać istotę pojęcia „młodość”. W zależności od kategorii w jakiej rozważa się to pojęcie proponowane jest odrębne nazewnictwo: w kontekście biologicznym – pokwitanie, w kontekście psychologicznym – dojrzewanie, a jako kategorię socjologiczną – młodość *sensu stricto*¹⁷. Klaus-Jürgen Tillmann definiuje ją jako etap życia człowieka, który polega na mniej lub bardziej świadomym poznawaniu i poszukiwaniu siebie¹⁸. Roman Leppert definiuje ją jako kategorię wiekową, która charakteryzuje się poszukiwaniem własnej tożsamości, obejmującą młodych ludzi szukających i próbujących odnaleźć własną tożsamość¹⁹. Owe poszukiwanie własnej tożsamości jest istotnym doświadczeniem młodości, która wypełnia przestrzeń między „bezpieczeństwem dzieciństwa a autonomią człowieka

¹¹ Por. J.J. Arnett, *Stanley G. Hall's Adolescence: A Centennial Reappraisal Introduction*, „History of Psychology” Vol. 9 No. 3 2006, s. 168. DOI: 10.1037/1093-4510.9.3.165

¹² Por. M. Siwko, *Młodzież polska w integrującej się Europie*, Koszalin 2006, s. 21.

¹³ Por. M. Kozakiewicz: *Młodzież – Teorie młodzieży*, w: *Encyklopedia Psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1998, str. 254.

¹⁴ Por. J. Kędzior, *Młodzież jako specyficzna kategoria społeczna*, w: *Współczesna młodzież pomiędzy eros a thanatos*, red. J. Kurzępa, A. Lisowska, A. Pierchalska, Wrocław 2008, s. 9.

¹⁵ J. Jarczyńska, *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, Bydgoszcz 2021, s. 168.

¹⁶ D. Hildebrand-Wypych, *Pokolenie młodzieży – próba konceptualizacji*, s. 106.

¹⁷ Por. K.J. Tillmann, *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 1996, s. 175.

¹⁸ Tamże, s. 174.

¹⁹ Por. J. Jarczyńska, *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, s. 172. Zob. także: R. Leppert, *Pomiędzy dzieciństwem a dorosłością. Młodzież jako obiekt badań naukowych w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2000, numer specjalny, s. 89-101.

dorosłego”²⁰, którą Erik Erickson nazwał moratorium psychologicznym. Tak rozumiane pojęcie młodości jest jednak wciąż niejednoznaczne, ponieważ ciężko jest doprecyzować koniec tego etapu życia. Klaus-Jürgen Tillmann podkreśla, że w socjologii młodzieży za powszechne kryteria końca młodości uznaje się rozpoczęcie pełnej aktywności zawodowej i małżeństwo²¹.

Jeśli więc przyjmiemy, że młodzież to „społeczno-demograficzna kategoria osobników, pozostająca w stadium przejściowym pomiędzy okresem dzieciństwa i dorastania a dorosłością, równoznaczną z osiągnięciem samodzielności ekonomicznej i społecznej”²², wydaje się, że do tej grupy zaliczyć można również osoby, których wiek jest starszy, ale nie osiągnęły ani stabilizacji zawodowej, ani samodzielności społecznej, lecz prowadzą swego rodzaju styl życia nastolatka. Uzasadniona jest więc konieczność każdorazowego definiowania, jaka grupa jest przedmiotem badań empirycznych i wszelkich dociekań teoretycznych (np. nastolatki, młodzież w okresie adolescencji, młodzież szkolna itp.)²³. Jak wynika z powyższego rozważania, kategorii młodzież i młodości nie można ująć w jednej prostej definicji. W latach 70. XX w. pojęto nawet próbę ukonstytuowania „juwentologii” jako osobnej dyscypliny naukowej o interdyscyplinarnym podejściu a obecnie używa się tego terminu jako określenie subdyscypliny pedagogicznej²⁴.

Okres młodości jest w życiu człowieka czasem najbardziej dynamicznych procesów i zachodzących zmian w sferze psychicznej, biologicznej i społecznej. Jest to okres wymagający i trudny, w którym młodzież bardziej skupia się na własnej osobie, niż na otoczeniu, próbując chwytać zachodzące zmiany a także konfrontując własne „ja” z nowymi sytuacjami, a także z ogromnym chaosem informacji, które docierają zarówno z wnętrza jednostki jak i świata zewnętrznego²⁵. Mimo tak wielu zmian, poszukiwania własnej tożsamości, młodzież ma w tym czasie konkretne zadania rozwojowe do osiągnięcia. Na przestrzeni badań nad młodzieżą, były one różnie określane. Należy tu wymienić koncepcję zadań rozwojowych Roberta J. Havighursta, który definiuje zadanie rozwojowe jako: „pojawiające się w danym okresie życia, lub około tego okresu, którego pozytywne rozwiązanie prowadzi do poczucia szczęścia, i do sukcesu/powodzenia w zadaniach późniejszych, podczas gdy jego niewypełnienie powoduje brak szczęścia

²⁰ I. Obuchowska, *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 164.

²¹ Por. K.J. Tillmann, *Teorie socjalizacji*, s. 178.

²² W. Adamski, *Młodzież współczesna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 380.

²³ Por. D. Hildebrand-Wypych, *Pokolenie młodzieży – próba konceptualizacji*, s. 106.

²⁴ Por. M. Niezgoda, *Młodzież. Kłopotliwa kategoria socjologiczna*, w: *Młodzież w społeczeństwie ryzyka*, red. M. Niezgoda, P. Długosz, S. Solecki, Kraków 2014, s. 15.

²⁵ Por. M. Jarantowska-Daczus, *System wartości młodzieży licealnej w rzeczywistości globalizującego się świata*, Poznań 2023, s. 176-177.

jednostki, dezaprobatę otoczenia i trudności w zadaniach późniejszych”²⁶. Wymienił on 8 najważniejszych zadań rozwojowych tego okresu:

1. Osiągnięcie nowych, bardziej dojrzałych więzi z rówieśnikami obojga płci;
2. Ukształtowanie roli męskiej lub kobiecej;
3. Akceptacja swojego wyglądu i skuteczne posługiwanie się własnym ciałem;
4. Osiągnięcie niezależności uczuciowej od rodziców i innych osób dorosłych;
5. Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie;
6. Przygotowanie do kariery zawodowej;
7. Rozwijanie ideologii, sieci wartości i systemu etycznego kierującego zachowaniem;
8. Dążenie i osiągnięcie postępowania odpowiedzialnego społecznie²⁷.

W oparciu o powyższe zadania jak i teorię rozwoju psychospołecznego Erika H. Eriksona, a także w toku analiz innych koncepcji zadań rozwojowych w okresie adolescencji Alina Szczurek-Boruta opisuje 10 zadań rozwojowych tego okresu:

1. „Osiąganie dojrzałych relacji z grupą przyjaciół rówieśników
2. Opanowanie roli społecznej właściwej dla swojej płci
3. Poszukiwanie partnera życiowego - miłości
4. Osiąganie niezależności emocjonalnej i ekonomicznej od Innych
5. Uzyskanie wiedzy o sobie
6. Osiąganie kompetencji w realizacji zadań szkolnych
7. Wybór i przygotowanie do zawodu
8. Rozumienie zjawisk świata społecznego (bezrobocie, polityka, ekonomia) jako przygotowanie do pełnienia ról obywatelskich
9. Zmiana i kształtowanie otaczającej rzeczywistości

²⁶ Cytat za: K. Rubacha, *Pełnienie roli nauczyciela a realizacja zadań rozwojowych w okresie wczesnej dorosłości*, Toruń 2000, s. 21. Zob. także: J.R. Havighurst, *Developmental tasks and education*, New York 1981.

²⁷ Podaję za: A. Szczurek-Boruta, *Zadania rozwojowe młodzieży i edukacyjne warunki ich wypełniania w środowiskach zróżnicowanych kulturowo i gospodarczo. Studium pedagogiczne*, Katowice 2007, 49-50.

10. Ustalenie systemu wartości²⁸.

Realizacja tych zadań domaga się od młodego człowieka określenia własnej tożsamości²⁹ i w pełni świadome odpowiedzenie sobie na pytania: „kim jestem i kim chcę być”. Jest to szczególnie istotne wobec konieczności dokonywania trudnych życiowych wyborów i podjęcia w późniejszym czasie decyzji mających wpływ na przyszłość jednostki³⁰. Tożsamość jest analizą i określeniem samego siebie a także subiektywnym umiejscowieniem swojego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturowym³¹. „Poszukiwanie własnej tożsamości jest doświadczeniem młodzieży wypełniającym przestrzeń między bezpieczeństwem dzieciństwa a autonomią człowieka dorosłego”³².

Odkrywanie tożsamości odbywa się przez doświadczenie, testowanie i weryfikowanie własnej osoby w wielu kontekstach życia młodego człowieka, dzięki czemu poznaje on swoje zalety i wady, poznaje swój potencjał, a także ograniczenia. James E. Marcia, wychodząc od teorii Erika Eriksona, takie działania i doświadczenia klasyfikuje jako pierwszą fazę kształtowania się tożsamości, którą nazywa fazą eksploracji. Efektem rozwojowym tego procesu jest „zgromadzenie wiedzy, służącej poszerzeniu i modyfikacji ukształtowanego we wcześniejszych okresach życia obrazu świata i obrazu samego siebie oraz przekształcenie relacji ja – inni z „dziecięcej podległości” na „dorosłą współzależność”³³. Po niej następuje druga faza – podejmowania zobowiązań, nazywana również fazą zaangażowania. Po uzyskaniu potrzebnej wiedzy o sobie, o innych osobach i otaczającej rzeczywistości, młody człowiek dokonuje selekcji i zwiększa zaangażowanie na niektórych płaszczyznach swojego działania oraz przyjmuje na siebie odpowiedzialność i staje się gotowy do ponoszenia konsekwencji swoich decyzji, ograniczając tym samym swoją aktywność w sferach, które są nieatrakcyjne dla niego³⁴. Badania nad kształtowaniem się tożsamości i skrzyżowanie dwóch faz jej konstytuowania: eksploracji i zaangażowania pozwoliło Jamesowi E. Marcii wyodrębnić cztery statusy tożsamości, które traktuje jako wynik przezwyciężania kryzysu tożsamości. Określane bywają one w literaturze

²⁸ Podaję za: M. Jarantowska-Daczkus, *System wartości młodzieży licealnej*, s. 179-180. Zob. A. Szczurek-Boruta, *Zadania rozwojowe młodzieży i edukacyjne warunki ich wypełniania*, s. 29.

²⁹ Termin tożsamość (łac. *identitatis*) pochodzi od łacińskiego słowa *idem*, które oznacza identyczność i ciągłość. Zob. M. Golka, *Czym bywa tożsamość?*, „Człowiek i Społeczeństwo” T. XXVI Poznań 2006, s. 9.

³⁰ Podaję za: M. Jarantowska-Daczkus, *System wartości młodzieży licealnej*, s. 180-181.

³¹ Por. M. Wróblewska, *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” Tom XVII 2011, s. 181.

³² I. Obuchowska, *Adolescencja*, s. 164.

³³ A.I. Brzezińska, *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, w: *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 48.

³⁴ Por. J. Jarczyńska, *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, s. 45.

również mianem wymiarów tożsamości, a są nimi: tożsamość osiągnięta, tożsamość moratoryjna tzn. odroczone, tożsamość nadana/przejęta oraz tożsamość rozproszona³⁵.

Tabela 2. Statusy tożsamości w ujęciu Jamesa E. Marcii.

Status tożsamości	Eksploracja	Zaangażowanie
Tożsamość osiągnięta	Obecna	Obecne
Tożsamość moratoryjna	Obecna	Brak lub słabe
Tożsamość przejęta (nadana)	Brak	Obecne
Tożsamość rozproszona lub dyfuzyjna, tzw. rozproszenie tożsamości	Brak lub słaba	Brak

Źródło: J. Jarczyńska, Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych, Bydgoszcz 2021, s. 45.

James E. Marcia twierdzi, że każda osoba wkracza w okres adolescencji z jednym z dwóch statusów, albo tożsamości rozproszonej albo przejętej. Ta pierwsza jest najmniej dojrzałą i najmniej złożoną postacią tożsamości, cechuje ją całkowity brak zaangażowania, ale także ucieczka od eksploracji samego siebie i otaczającego świata. Młodzież o takiej tożsamości wydaje się być zadowolona z życia z dnia na dzień, a w swoich decyzjach kieruje się chwilą, czy też krótkotrwałą satysfakcją, chętniej koncentrując się na przeszłości albo na teraźniejszości. Jednostka wchodząca w młodość z tożsamością przejętą, pozostaje zaangażowana w role i wartości nadane jej przez otoczenie, bez wcześniejszej samodzielnej eksploracji. U takich osób obserwuje się pewnego rodzaju zaangażowanie, lecz przez nadane schematy myślenia, decydowania i nadmierną identyfikację ze środowiskiem rodzinnym, kształtuje się tożsamość o niskim poziomie złożoności³⁶. Prowadzić to może do rezygnacji z własnych aspiracji i ograniczenia własnej autonomiczności w podejmowaniu życiowych wyborów.

Niezależnie od statusu początkowego, każda jednostka może osiągnąć inny wymiar tożsamości. Najbardziej pożądane byłoby osiągnięcie tożsamości osiągniętej, która jest najbardziej pełna ze wszystkich. Ukształtować ją można poprzez przejście obu etapów, zarówno eksploracji jak i zaangażowania, trzeba się więc wykazać najpierw wysiłkiem poznawczym, by

³⁵ Por. Tamże, s. 44-45.

³⁶ Por. A. Pilarska, *Ja i tożsamość a dobrostan psychiczny*, Poznań 2012, s. 45.

móc cieszyć się jej konstruktem. Młodzież, która ją osiąga, najczęściej dorasta w sprzyjających temu procesowi warunkach, przede wszystkim w rodzinach pełnych miłości, gdzie rodzice byli dojrzałi i przygotowali młodego człowieka do odkrywania świata oraz podejmowania mądrych decyzji o własnym życiu³⁷. Pozostaje jeszcze wyjaśnić czwarty status tożsamości, który James E. Marcia nazywa moratorium (łac. *moratorius* – zwlekający). Dotyczy on osób, które bardzo mocno angażują się na etapie eksploracji, tym samym pod kątem własnych zainteresowań i predyspozycji testują wiele dostępnych opcji, natomiast nie odnajdują w sobie wystarczającej siły do realizacji ważnych życiowych wyborów, nie w pełni albo wcale nie chodząc tym samym w etap zaangażowania. Skutkuje to odwlekaniem budowania koncepcji swojego życia, a także ucieczką od brania odpowiedzialności za podejmowane decyzje i przedsięwzięcia³⁸.

Wydaje się więc bardzo istotnym zagadnieniem, z jakim wymiarem tożsamości młodzież wkracza w dorosłość, bowiem odgrywa to decydującą rolę na poczucie jakości życia, jakość ich relacji z innymi ludźmi, tworzonych związków, realizacji zadań rozwojowych, a także przyjmowanych postaw³⁹.

Podsumowując dotychczasowe rozważanie dotyczące młodzieży jako specyficznej kategorii społecznej, można wymienić następujące cechy charakterystyczne okresu młodości:

1. Młodość jest kategorią bez sztywno określonych ram czasu, jest fazą życia pomiędzy dzieciństwem a dorosłością.
2. Młodość jest czasem uczenia się, realizacji zadań rozwojowych, przystosowywania się do pełnienia ról ludzi dorosłych i kreacją tych ról, manipulacją i kontestacją ról narzuconych przez społeczeństwa, ku kształtowaniu się własnej tożsamości.
3. Młodość jest wspólnotą norm i wartości, które owocują powstaniem poczucia przynależności i tożsamości społecznej, wprowadzeniem w przestrzeń kultury⁴⁰.

³⁷ Por. M. Jarantowska-Daczka, *System wartości młodzieży licealnej*, s. 183.

³⁸ Por. A. Piłarska, *Ja i tożsamość a dobrostan psychiczny*, s. 46; a także: M. Jarantowska-Daczka, *System wartości młodzieży licealnej*, s. 183.

³⁹ Por. J. Jarczyńska, *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, s. 47.

⁴⁰ W. Wrzesiński, *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Poznań 2003, s. 40.

2.1.2. Młodzież generacji Z

Przedmiotem niniejszej rozprawy jest młodzież maturalna i jej postawy wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Szukając więc odpowiedzi na pytanie kim jest dzisiejsza młodzież, w dalszym rozumieniu tego pojęcia tę kategorię społeczną należy zawęzić do młodzieży szkół ponadpodstawowych. Pomocą w zdefiniowaniu tak rozumianego zbioru współczesnych młodych ludzi może być perspektywa pokoleniowa w stosunku do terminu „młodzież” rozumianego jako kategoria społeczna, która odwołuje się głównie do założeń teorii Karla Mannheim’a. W teorii tej młodzież przedstawia się jako pokolenie, które oprócz faktu urodzenia się w tym samym czasie, łączą przede wszystkim wspólne doświadczenia i przeżycia⁴¹. W myśl twórcy tej teorii, pokolenia nie można rozumieć tylko jako kategorii biologicznej, której kryterium jest wiek metrykalny, natomiast trzeba je pojmować jako rezultat wielu procesów społecznych i historycznych, a także procesów ekonomicznych, politycznych oraz kulturowych⁴². Dzisiejszą młodzież szkół ponadpodstawowych należy przyporządkować przede wszystkim do tzw. „Pokolenia Z”. W literaturze pojawia się wiele różnych określeń tego pokolenia. Wśród najczęściej spotykanych można wymienić: cyfrowi tubylcy (*Digital Natives*), generacja C (od *Connected Generation*), *Net Generation*⁴³, postmilenialsi, generacja Facebooka, *Dotcom children*, *iGeneration*, pokolenie D (od *Digital generation*)⁴⁴. Do tego pokolenia zalicza się osoby urodzone w latach 1995-2010, choć niektórzy badacze sugerują, iż o takiej generacji powinno się mówić wobec osób urodzonych po 2000 roku⁴⁵. Jeszcze inni przesuwają tę cezurę czasową dla „gen z” na lata 1997-2012⁴⁶. Do wyodrębnienia tego pokolenia posłużył szczególny kontekst w jakim żyją. Od czasu ich narodzin obserwuje się dynamiczny wzrost znaczenia technologii informacyjnych. Przedstawiciele pokolenia Z nie znają życia bez Internetu a świat cyfrowy jest ich naturalnym środowiskiem. Nie znają świata, w którym nie ma komputerów, urządzeń mobilnych z dostępem do sieci, do której są podłączeni 24 godziny na dobę, pomagają zarządzać czasem, nauką, pracą i przede wszystkim

⁴¹ Por. K. Mannheim, *The Sociological Problem of Generations*, w.: *Karl Mannheim: Essays*, red. P. Kecskemeti, New York 1952, s. 276–320.

<https://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/201/articles/27MannheimGenerations.pdf> [dostęp: 22.06.2023].

⁴² Por. J. Jarczyńska, *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, s. 176-177.

⁴³ Por. Tamże, s. 81.

⁴⁴ Por. Z.E. Csobanka, *The Z Generation*, „Acta Technologica Dubnicae” 6(2) 2016, s. 67.

⁴⁵ Por. Tamże, s. 80-81; a także J. Drozdowicz, *W co wierzy pokolenie Z? Transformacje religijności cyfrowej młodzieży*, „Przegląd Religioznawczy” 1(283)/2022, s. 94.

⁴⁶ Zob. T. Wiedmer, *Generation Do Differ: Best Practices in Leading Traditionalists, Boomers and Generations X, Y and Z*, „The Delta Kappa Gamma Bulletin: International Journal for Professional Educators” 2015, s. 51-58.

rozrywką⁴⁷. Pozostawanie *always on-line* pomaga im w kontakcie z innymi użytkownikami Internetu praktycznie z całego świata, co staje się ich standardem życia⁴⁸. Co prowadzi do tego, że ich cechą charakterystyczną staje się brak prywatności, anonimowości, ponieważ codzienną aktywnością dzielą się w social mediach z innymi użytkownikami, przez co zaciera się delikatna granica między sferą prywatną, a publiczną⁴⁹.

Zsuzsa E. Csobanka (w oparciu o badania Annamării Tari⁵⁰) dokonała próby szczegółowej charakteryzacji pokolenia Z⁵¹. Pośród wielu cech charakterystycznych zauważa, że pokolenie Z nie ma tak silnych relacji ze swoimi rodzicami jak poprzednie pokolenia. Zauważalna jest także znaczna inteligencja, która nie idzie w parze z rozwojem emocjonalnym. Badania wykazały, że dzięki wielu aplikacjom, których używają, często jednocześnie, posiadają umiejętność wielozadaniowości, choć negatywnym skutkiem takiej pracy jest osłabianie pamięci. W poznawaniu świata wykorzystują angażujące i efektowne treści w coraz to nowszych urządzeniach mobilnych, czy też aplikacjach, które poznają bardzo intuicyjnie, nie przeglądając długich instrukcji użytkownika, ale raczej na zasadzie metody prób i błędów. Efektem tego jest uzyskiwanie wielu nowych umiejętności⁵². Maria Kazimierczak komentując sposób pracy i nauki przedstawicieli *gen z* zauważa, że niezwykle cenią sobie szybki i łatwy akces do informacji z wielu niepowiązanych ze sobą źródeł, przy czym przetwarzają je oni równolegle w wirtualnym środowisku, dokonując kilka operacji jednocześnie, często wykorzystując do tego materiały wideo i grafiki (np. z platform YouTube czy Google), po czym dopiero zabierają się za przeczytanie treści tekstu odnoszącego się do poszukiwanego zagadnienia⁵³.

Przedstawiciele pokolenia *iGeneration*, w związku z ich wirtualnym „naturalnym środowiskiem”, coraz częściej posługują się językiem cyfrowym w odniesieniu do desygnatów, którym przypisano już tradycyjne znaczenia i nazwy. Często tworzą również za ich pomocą nowe słowa, mające swój fonetyczny początek od słów z języka angielskiego, wszechobecnego i dominującego w cyfrowym świecie, co prowadzi do wniosku, że adaptując i rozwijając te nowe

⁴⁷ Por. R. Oliwa, „Pokolenie Z” – cyfrowe podejście do nauki języków obcych, „Kwartalnik Edukacyjny” nr 4/2015, s. 40-41. 38-49.

⁴⁸ Zob. M. Kalkowska, *Pokolenie Z wobec potrzeb kształtowania kompetencji adaptacyjnych do życia i pracy w ponowoczesnym świecie*, w: *Cyfrowy tubylec w szkole – diagnozy i otwarcia. Współczesny uczeń a dydaktyka 2.0*, red. M. Nowicka, J. Dziekońska, Toruń 2018, s. 77-92.

⁴⁹ Por. J. Jarczyńska, *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, s. 81.

⁵⁰ Zob. A. Tari, *Z generation*, Budapest 2011.

⁵¹ Zob. Z. E. Csobanka, *The Z Generation*, s. 69.

⁵² Zob. G. Róziewicz, *Dzieci sieci – specyfika pokolenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1/2011, s. 12-24.

⁵³ Zob. M. Kazimierczak, *Komunikacja międzypokoleniowa*, „Meritum”, nr 1/2018, s. 21-27.

formy wyrazu aplikują je również do „*świata off-line*”. Olbrzymią rolę w sposobie komunikowania się, zwłaszcza w sieci, *pokolenie Z* przywiązuje do skrótów, emotikonów, gifów oraz animowanych awatarów, które mają do sieci transferować ich aktualne emocje. Dlatego też, sposób w jaki postrzegają rzeczywistość wokół nich, a nawet relacje interpersonalne interpretują na podstawie cyfrowych doświadczeń⁵⁴. Ich głównym celem i zadaniem jest pozostawienie po sobie „cyfrowego śladu” dla innych użytkowników mediów społecznościowych, co może prowadzić do formowania się osobowości narcystycznej. Dla tego pokolenia opinia rówieśników i ich komentarze, reakcje na udostępniane treści stają się najważniejsze. Czymś charakterystycznym, na co zwraca uwagę Zsuzsa E. Csobanka, jest dla wielu przedstawicieli tego pokolenia chroniczny niedobór snu. Pozostają cały czas *on-line*, również w nocy, żeby nie przegapić niczego, co dzieje się w wirtualnym świecie oraz co udostępniają, znajomi, ulubieni celebryci czy autorzy ulubionych i subskrybowanych kanałów (na portalach i aplikacjach takich jak: YouTube, Twitch, TikTok, Instagram, Snapchat, Facebook itp.)⁵⁵.

Anna Brzosko w swoich poszukiwaniach zauważa, że ta generacja nie musiała o nic walczyć, ani się buntować, ponieważ powszechny dostęp do usług i dóbr konsumpcyjnych traktują jako coś całkowicie normalnego. W konsekwencji taka łatwość zaspokajania swoich potrzeb, a nawet zachcianek, prowadzi do braku wśród młodzieży odporności na przeciwności, zaangażowania i przejmowania odpowiedzialności⁵⁶. Inni badacze wskazują, iż młodzi ludzie z *iGeneracji* mają świadomość, że edukacja i podnoszenie kwalifikacji jest kluczem do realizacji swoich życiowych aspiracji⁵⁷. W trakcie nauki młodzież chętniej korzysta z ekranu komputera, tabletu i innych tego typu urządzeń, niż ich poprzednicy, którzy preferowali przede wszystkim materiały drukowane. W poszukiwaniu wiedzy i odpowiedzi na ważne dla nich pytania przefiltrowują za pomocą wyszukiwarek internetowych materiałów zgromadzonych w chmurach danych na różnego rodzaju portalach oraz internetowych wersjach encyklopedii naukowych, które nieustannie się rozwijają i proponują swoim użytkownikom coraz to nowsze narzędzia. Wolą naukę w samotności, a w pracy i nauce preferują zwięzłe instrukcje⁵⁸. Badacze tego pokolenia często zauważają, że młodzież myśląc o własnej przyszłości, warunkuje ją otrzymaniem sensownego stanowiska w pracy, które będzie cieszyć się prestiżem wobec reszty społeczeństwa

⁵⁴ Por. Tamże.

⁵⁵ Por. M. Dacka, *Potrzeba wsparcia pokolenia Z w szkole i na rynku pracy w sytuacji pandemii covid-19*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika”, T. 44, nr 2/2023, s. 185. DOI 10.12775/AUNC_PED.2022.019

⁵⁶ Por. A. Brzosko, *Pokolenie Y w szkole*, „Oświata Mazowiecka” 04(09) 2011, s. 10–11.

⁵⁷ Por. B. Chillakuri, R. Mahanandia, *Generation Z Entering the Workforce: The Need for Sustainable Strategies in Maximizing Their Talent*, „Human Resource Management International Digest”, Vol. 26 nr 4/2018, s. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.1108/HRMID-01-2018-0006>

⁵⁸ Por. M. Kazimierczak, *Komunikacja międzypokoleniowa*, s. 21-27.

a także ma być satysfakcjonująca finansowo. Mimo, że jest to dla nich ważna kwestia, to sami często angażują się w przedsięwzięcia charytatywne i społeczne. Naukowcy zauważają, że istotne są dla nich wartości takie jak równość, tolerancja, ekologia oraz innowacyjność⁵⁹. W porównaniu do pokolenia wcześniejszego (pokolenie Y, albo też mileniałsi), *gen Z* cechuje jeszcze większa otwartość na różnorodność światopoglądową, kulturową czy społeczną⁶⁰.

Pokolenie Z niemal przez cały dzień ma przy sobie telefon i chłonie treści z najchętniej wybieranych portali społecznościowych (Tik-Tok, Instagram, Facebook) nieustannie „skrolując” coraz to nowsze materiały (przede wszystkim krótkie klipy wideo). Ponadto przedstawiciele tego pokolenia wykazują się ogromnym zaufaniem (czasem naiwnym) wobec zamieszczanych w mediach informacji⁶¹. Okazuje się, że młodzi „cyfrowi tubylcy” są bardzo podani na te treści a nawet reklamy pozornie przypadkowo, a w rzeczywistości są często ofiarami algorytmów, które precyzyjnie zbierają informacje o użytkownikach, tworząc ich profile zainteresowań, poglądów czy też preferowanej muzyki, aby podsuwać konkretne treści w oparciu o te preferencje⁶². Tak działające algorytmy mogą mieć olbrzymie zastosowanie w kreowaniu opinii, wyrabianiu światopoglądu, sympatii politycznych. Tendencja *gen z* do często bezkrytycznego przyswajania pozyskiwanych informacji może być dla nich samym zagrożeniem.

Postmileniałsi dojrzewają w dobie nieustannego ekshibicjonizmu społecznego w sieci, gdzie zaciera się granica pomiędzy prywatnością jednostki a tym czym dzieli się ona na swoim profilu społecznościowym. Ich idole często publikują nawet kilka razy na dobę materiały dotyczące własnego sposobu widzenia świata, zdjęcia z życia itp., co z jednej strony ma za zadanie pootrzymywanie relacji wirtualnych ze swoimi fanami, a drugiej strony generować wyświetlenia, reakcje, komentarze (co często się przekłada na monetyzację ich działalności). W młodym człowieku może powstać z tego tytułu presja by również publikować treści, często dotyczące prywatnego życia, by manifestować swoją obecność w sieci. Jest to istotny element tożsamości społecznej dla przedstawicieli pokolenia Z⁶³.

⁵⁹ Por. P. Rusak, *X, Y, Z: Pokoleniowa bitwa biurowa*, w: *Raport Rynek pracy, Przewodnik pracodawcy 2013/2014*, Warszawa 2013, s. 11-12.

⁶⁰ Zob. K.L. Fingerman, K.A. Pillemer, M. Silverstein, J.J. Suitor, *The Baby Boomers' Intergenerational Relationships*, „The Gerontologist”, nr 2/2012, s. 10-14.

⁶¹ Digital Poland 2024 – raport social media w Polsce, <https://empemedia.pl/digital-poland-2024-raportsocial-media-w-polsce/>, [dostęp: 04.12.2024].

⁶² Zob. G. Rózewicz, *Dzieci sieci – specyfika pokolenia*, s. 12-24.

⁶³ Zob. A. Turner, *Gen Z: The culture, beliefs and motivations shaping the next generation*, Lisle 2022, s. 89-121.

Naukowcy coraz częściej przyznają, że problemy z dostępem do Internetu dla młodych ludzi (choćby, chwilowe z powodu awarii, pobytu w miejscach, gdzie nie ma zasięgu, albo gdzie niedozwolone jest korzystanie z urządzeń mobilnych, czy nawet z powodu kary wymierzonej przez rodziców ograniczających korzystanie z urządzeń mobilnych), mogą wzmacniać swego rodzaju lęk określany mianem FOMO (*fear of missing out*). W Polsce skrót ten rozwija się jako „lęk przed byciem pominiętym” czy też „lęk przed przeoczeniem”. Oczywiście zjawisko to nie dotyczy tylko obecności w przestrzeni cyfrowej, bo badania nad nim rozpoczęły się w latach 90. ubiegłego wieku i dotyczyły różnych sfer życia społecznego. Natomiast dostrzegalny jest wzrost tego problemu właśnie wobec mediów społecznościowych⁶⁴. Przyjmuje się globalnie, że zdecydowana większość adolescentów ma stały, wręcz nieograniczony dostęp do sieci w swoich smartfonach, a 10% z nich korzysta z niego niemalże bezustannie⁶⁵. Stąd syndrom zwany FOMO może przybierać na sile. Andrew K. Przybylski zdefiniował to zjawisko w 2013 roku jako pojawiający się lęk przed przeoczeniem jakiegoś interesującego doświadczenia życiowego oraz możliwości obserwowania, czym zajmują się inni ludzie⁶⁶. W toku takiego rozumienia, FOMO wywołuje niepokój, gdy użytkownik mediów społecznościowych, wypada z obiegu przepływu informacji między użytkownikami, udostępnianych przez nich treści⁶⁷. Naukowcy również wyliczają kilka istotnych symptomów towarzyszących powyższemu problemowi. Podatne są na nie osoby, które doświadczają niespełnienia podstawowej przynależności do jakiejś grupy, czy też społeczności, czego efektem może być presja by być *always on-line*, nieustannie powiększać grono swoich znajomych itp.⁶⁸ Osoby przejawiające wysoki poziom FOMO uciekają się do

⁶⁴ Zob. D. Blackwell, C. Leaman, R. Trampusch, C. Osborne, M. Liss, *Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction*, „Personality and Individual Differences”, nr 116 2017, s. 69-72. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2017.04.039>

⁶⁵ Zob. F. Gil, G. del Valle, U. Oberst, A. Chamarro, *New technologies–new disorders? The smartphone and the Fear of Missing Out*, „Aloma, Revista de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport”, nr 2/2015, s. 77-83.

⁶⁶ Zob. A.K. Przybylski, K. Murayama, C. R. DeHaan, V. Gladwell, *Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out*, „Computers in Human Behavior”, 29, nr 4/2013, s. 1841-1848.

⁶⁷ FOMO jest zjawiskiem globalnym. Powstaje coraz więcej opracowań tego zagadnienia w odniesieniu do social mediów. Skalę tego problemu w różnych krajach możemy porównać za pomocą następujących publikacji: w USA - J.D. Elhai, J.C. Levine, A.M. Alghraibeh, A.A. Alafnan, A.A. Aldraiweesh, B.J. Hall, *Fear of missing out: Testing relationships with negative affectivity, online social engagement, and problematic smartphone use*, „Computers in Human Behavior”, nr 89/2018, s. 289-298; we Włoszech - M.A. Fabris, D. Marengo, C. Longobardi, M. Settanni, *Investigating the links between fear of missing out, social media addiction, and emotional symptoms in adolescence: The role of stress associated with neglect and negative reactions on social media*, „Addictive Behaviors”, 2020, nr 106, s. 4; w Turcji - G. Can, S.A. Satıcı, *Adaptation of Fear of Missing Out Scale (FoMOs): Turkish version validity and reliability study*, „Psicologia: Reflexão e Crítica”, 2019 nr 32:3, s. 3-5. Ciekawe opracowanie powyższego zagadnienia dotyczące Polskiej rzeczywistości znajdziemy w: W.M. Czerski, *Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży*, „The stigma of technology – nomophobia and FoMO as examples of contemporary youth anxiety”, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 2022, nr 2, s. 133-144.

⁶⁸ Por. J.D. Elhai, J. C. Levine, R. D. Dvorak, B. J. Hall, *Fear of Missing Out*, s. 509-516.

kreowania jak najbardziej korzystnego, czy też kontrowersyjnego z punktu widzenia innych użytkowników, własnego cyfrowego wizerunku, żeby utrzymać swoje zasięgi, podtrzymywać relacje i „klikalność” swojego profilu. Mogą przy tym uwydatnić się cechy narcystyczne, które będą determinować do nieustannej walki o uwagę innych osób i uzyskiwania ich aprobaty⁶⁹. Takie korzystanie z sieci, pobudza do aktywności nawet w nocy, co z kolei może prowadzić do znaczących problemów ze snem, a nawet chronicznego niewyspania, wszystko z powodu nieustannej potrzeby, żeby być na bieżąco z innymi użytkownikami, a przy tym utrzymywać przyjętą autoprezentację siebie samego⁷⁰. Według badań w Polsce najbardziej narażeni na efekty FOMO są nastolatki w wieku 15-19 lat. Niemal 1/3 przyznaje się do silnego lęku przed odłączeniem od sieci⁷¹.

W tak bardzo cyfrowym świecie wszystko wydaje się dziać bardzo szybko. Pojawia się zatem pytanie o tradycyjne wartości, które nie ulegają tak wielu zmianom jak np. rodzina, państwo, religia. Okazuje się, że religijność młodzieży generacji Z wydaje się być specyficzna. Ogólnie mówiąc w ostatnich dwóch dekadach obserwujemy spadek zainteresowania młodych ludzi konkretnymi formami religijności⁷². Proces ten nie omija również młodzieży z pokolenia Z. Media często podają informacje o masowym odpływie młodzieży ze wspólnot religijnych. Oczywiście spadek jest dostrzegalny, lecz nie jest aż tak dynamiczny. Natomiast wśród iGen dostrzega się inne tendencje. Badania sondażowe przeprowadzone w kontekście amerykańskim przez Springtide Research Institute dotyczą wprost odpowiedzi na pytanie o tożsamość osób pokolenia Z. Młodzi ludzie określali siebie w zdecydowanej większości jako ludzi religijnych (71%) albo jako „uduchowionych” (78%). Co jednak ciekawe, mimo takich deklaracji w tych dwóch grupach, tylko niewielka liczba młodzieży szuka możliwości praktykowania swojej wiary, kontaktu z przewodnikami duchowymi czy też uczestnictwem w spotkaniach wspólnot religijnych. Nieco ponad połowa deklarująca się jako członkowie konkretnego wyznania przyznała, że nie ufa zinstytucjonalizowanym religiom⁷³ (wśród katolików 49%). Inne wnioski płynące z tego badania, które charakteryzują wprost katolików *gen Z* są następujące:

⁶⁹ Zob. W. Jang, E. P. Bucy, J. Cho, *Self-esteem moderates the influence of self-presentation style on Facebook users' sense of subjective well-being*, „Computers in Human Behavior”, 2018, nr 85, s. 190-199.

⁷⁰ Zob. A. Malik, A. Dhir, P. Kaur, A. Johri, *Correlates of social media fatigue and academic performance decrement: A large cross-sectional study*, „Information Technology and People” 34 nr 2 2021, s. 557- 580.

⁷¹ Por. A. Jupowicz-Ginańska (red.), *FOMO 2022: Polacy a lęk przed odłączeniem*, Warszawa 2022, s. 19.

⁷² Zob. K. Świąś, *Aktualny kontekst społeczno-kulturowy jako zagrożenie dla wiary*, w: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*, red. W. Przygoda, K. Świąś, Lublin 2013, s. 57–78.; oraz A. Żurek, *Religijność polskich rodzin a proces modernizacji rodziny*, „Przegląd Religioznawczy” 1/2020, s. 83–96. DOI: 10.34813/ptr1.2020.7.

⁷³ Por. Springtide Research Institute, *The State Religion & Young People: Relational Authority (Catholic Edition)*, Farmington 2021, s. 45.

- 24% osób deklarujących się jako katolicy nie praktykuje swojej wiary,
- blisko 1/3 młodych katolików z pokolenia Z nie widzi sensu w trwaniu we wspólnocie wiary,
- 34% badanych uczestniczy w nabożeństwach w kościele raz w roku, albo rzadziej,
- ponad jedna czwarta katolików z omawianego pokolenia wcale nie kieruje się w życiu przekonaniami religijnymi⁷⁴.

Młodzież zapytana o to, co ich zdaniem jest najważniejsze jako jedną z głównych wartości podawała chęć budowania lepszej przyszłości i świata. Analizując te odpowiedzi można stwierdzić, że te motywacje bynajmniej nie płyną z zasad doktrynalnych i religijnych. Młodzi ludzie, poproszeni o wskazanie najważniejszych dla nich spraw, w które chętnie by się zaangażowali, wskazują na takie sprawy, jak sprawiedliwość rasowa (81%), walka o prawa osób niepełnosprawnych (80%), migrantów (77%), czy LGBTQ+ (71%), kwestie związane z klimatem (78%), równouprawnienie między płciami (77%). Próżno w tej czołówce szukać kwestii związanych z wiarą religijną⁷⁵.

Polska młodzież pokolenia Z, według wielu badań, nie różni się znacząco w stosunku do wyżej przytoczonych amerykańskich opracowań. Warto tu odwołać się do opracowania Pew Reserch Center⁷⁶, w którym dokonano analizy badań religijności młodych ludzi z 106 krajów, w tym również i Polski. Wyniki badania potwierdzają tezę, że młode pokolenia są na ogół mniej religijne niż osoby starsze. Ciekawym jest również fakt, że w kilku zestawieniach dotyczących różnic między religijnością młodego i starszego pokolenia, Polska znajduje się w czołówce, gdyż procesy odchodzenia od praktykowania wiary zachodzą dynamicznie.

CBOS w swoich analizach ukazuje, że na przestrzeni lat odsetek młodych ludzi (w przedziale wiekowym 18-24) deklarujących się jako wierzący spada i rośnie odsetek niewierzących. Dla przykładu wśród młodzieży z pokolenia X⁷⁷ badanej w 1992 roku, aż 93% z nich deklarowało się jako wierzący. Wśród młodzieży z pokolenia Z, biorącej udział w badaniach CBOS w 2021 roku, osób wierzących ubyło, a ich odsetek spadł do poziomu 71%⁷⁸. Najbardziej zdumiewający jest szybko postępujący proces zarzucania praktyk religijnych wśród *gen Z*. W ciągu niespełna 7 lat odsetek osób praktykujących spadł aż o 32,7 punktów procentowych. Dla

⁷⁴ Por. Tamże, s. 48.

⁷⁵ Por. Tamże, s. 38.

⁷⁶ Zob. Pew Reserch Center, *The Age Gap in Religion Around the World*, 2018. <https://www.pewresearch.org/religion/2018/06/13/the-age-gap-in-religion-around-the-world/> [dostęp:01.12.2024]

⁷⁷ Pokolenie X – urodzeni 1965-1979.

⁷⁸ Por. M. Grabowska, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*, CBOS 2021, s. 10.

porównania spadek ten obserwujemy również wśród pokolenia o jedną generację starszą, czyli pokolenia milenialsów (pokolenie Y)⁷⁹. Mimo, że w tej kohorcie ubyłoby praktykujących katolików aż o 42,8%, to jednak dane dotyczą okresu liczącego 24 lata⁸⁰.

Kolejny rys religijności polskiego pokolenia Z mogą przedstawiać wyniki raportu z badań opublikowanych w 2024 roku przez interdyscyplinarny zespół badawczy z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II z Lublina⁸¹. Przeprowadzili oni badania ilościowe, w których wzięło udział 1670 uczniów szkół ponadpodstawowych ze wszystkich 16 województw w Polsce. Niemal 75% spośród nich zadeklarowało przynależność do Kościoła katolickiego. Komentując te dane naukowcy zauważają, że coraz wyraźniej zaznaczają się procesy emigracji młodych Polaków ze zbiorowości ludzi identyfikujących się z Kościołem katolickim. Część spośród młodzieży polskiej nie jest zdecydowana, czy identyfikuje się z kościołem katolickim. Jeżeli nawet wybiera odpowiedź „jestem katolikiem”, to niekiedy dopisuje przy pytaniu, „czy jesteś katolikiem?”, sformułowania typu „nie jestem zdecydowany”, „prawdopodobnie tak”, „pośrodku między katolikiem i nie katolikiem”, „chyba tak”, „wierzący, ale nie kościelny”, „jeszcze katolik” [...] Specyficzną kategorię badanych stanowią ci, którzy stosują do siebie określenia: „wierzę w Boga, ale nie w kościół”⁸².

2.2. Kwestionariusz ankiety i dobór próby badawczej

Prakseologicznym celem teologii pastoralnej jako nauki, jest tworzenie, w oparciu o bieżące uwarunkowania społeczne i kulturowe, konkretnych programów i modeli zbawczej działalności Kościoła⁸³. Sobór Watykański II postulował, aby w refleksji i badaniach nad duszpasterstwem: „należy uznać i stosować w dostatecznej mierze nie tylko zasady teologiczne, lecz także zdobycze nauk świeckich, zwłaszcza psychologii i socjologii, aby prowadzić wiernych do czystszej i dojrzałego życia wiary”⁸⁴. Odnosząc się do paradygmatu trzech etapów analizy

⁷⁹ Millenials, pokolenie Y – ur. 1980-1996.

⁸⁰ Por. M. Grabowska, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*, s. 12-15.

⁸¹ Zob. H. Słotwińska, J. Mariański, P. Mąkosa, M. Buk-Cegiełka, R. Rybarski, *Edukacja religijna młodzieży polskiej – stan obecny, szanse i wyzwania*, Lublin 2024.

⁸² Tamże, s. 115-116.

⁸³ Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 2009, nr 10, s. 31.

⁸⁴ KDK, 62.

teologiczno-pastoralnej, który posłużył jako inspiracja do kolejnych kroków w naukowych poszukiwaniach, po eksplikacji problematyki badawczej, następuje drugi etap tzw. operacjonalizacji, którego zasadniczym celem jest zebranie danych służących do analizy hipotez badawczych. Zazwyczaj wykorzystuje się do tego celu metody charakterystyczne dla dyscyplin empirycznych⁸⁵. W badaniach naukowych istnieje szereg metod i technik badań socjologicznych oraz pozyskiwania danych. W odniesieniu do przyjętego paradygmatu oraz prezentowanego projektu badawczego posłużono się kwestionariuszem ankiety w celu przeprowadzenia badania ilościowego. Celem, jaki sobie postawił autor powyższej dysertacji, żeby zbadać postawy maturzystów wobec Kościoła katolickiego w Polsce, było dotarcie do młodzieży maturalnej ze wszystkich diecezji o charakterze terytorialnym w Polsce. Dlatego też techniką, która pozwoliła sprawnie dotrzeć do respondentów i zebrać dane był formularz ankiety elektronicznej (CAWI - Ankieta Doodle)⁸⁶. Istotnym atutem zastosowanej techniki jest możliwość szybkiego dotarcia do wielu respondentów, w wielu miejscach na raz. Kolejnym bardzo istotnym walorem tej metody jest niewątpliwa łatwość wypełnienia kwestionariusza na osobistym urządzeniu mobilnym ankietowanego, bez wcześniejszej rejestracji, bądź też pobierania jakiegoś dodatkowego oprogramowania. Dzięki temu zebranie danych empirycznych, przebiega sprawnie. Innym walorem jest zupełna anonimowość badanych, co daje poczucie komfortu i zachęca do szczerości. Z punktu widzenia badacza największym atutem tej techniki pozyskiwania danych od respondentów jest możliwość szybkiego podglądu wyników badań, ponieważ odpowiedzi są automatycznie zbierane w bazie danych w chmurze, przez co jest do nich wgląd w każdej chwili, a przychodzące odpowiedzi można śledzić niejako na żywo. Materiał badawczy zostaje archiwizowany w elektronicznej bazie danych co usprawnia pracę naukowca, gdyż nie musi on ręcznie kodować odpowiedzi, jak to ma miejsce w przypadku tradycyjnej ankiety w formie papierowej, dlatego też te dane są gotowe do dalszej analizy statystycznej. Oprócz tak istotnych zalet, wybrana technika ma również i swoje wady. Istnieje ryzyko udzielenia przez ankietowanych powierzchownych odpowiedzi, ponieważ ankiet internetowa może zachęcać do pośpiesznego, machinalnego udzielania odpowiedzi, bez wcześniejszej głębszej refleksji⁸⁷. Natomiast podobne ryzyko może nieść również tradycyjna papierowa ankiet. Inną istotną sprawą jest refleksja nad reprezentatywnością takiego badania: czy korzystając z takiej metody, można podejmować wnioski wobec całej populacji, reprezentowanej przez ankietowanych, również tych którzy np. nie korzystają z urządzeń mobilnych z różnych przyczyn? Dla niniejszego projektu badawczego

⁸⁵ Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne*, s. 36.

⁸⁶ Zob. J. Przewłocka, *CAWI – specyfika, wykorzystanie, perspektywy rozwoju*, w: *Ewaluacja wobec wyzwań stojących przed sektorem finansów publicznych*, red. A. Haber, M. Szałaj, Warszawa 2009, s. 97-108.

⁸⁷ Zob. F. Sztabiński, *Ankieta Internetowa (CAWI): czy rzeczywiście idealna technika?*, w: *Ewaluacja wobec wyzwań stojących przed sektorem finansów publicznych*, red. A. Haber, M. Szałaj, Warszawa 2009, s. 149-172.

odpowiednio skonstruowany formularz ankiety został dedykowany młodzieży maturalnej. Można więc założyć, że klarowność przygotowanych pytań i dobrze skonstruowana kateria odpowiedzi na pytania zamknięte, odpowiednio krótki i nieobciążający czas wypełnienia ankiety oraz odpowiednio dobrana wielkość próby badawczej, może znacząco zniwelować powyższe wątpliwości.

Formularz ankiety do niniejszego badania został skonstruowany po wielu konsultacjach ze specjalistami z zakresu katechetyki, teologii pastoralnej, pedagogiki, socjologii, statystyki, a nawet psychologii. Przygotowany kwestionariusz poddano weryfikacji w trakcie badania pilotażowego, które odbyło się w listopadzie 2022 roku. Wzięło w nim udział 188 maturzystów z diecezji legnickiej, z rejonów: legnickiego, lubińsko-polkowickiego, bolesławiecko-zgorzeleckiego oraz jeleniogórsko-kamiennogórskiego⁸⁸.

Tabela 3. Anketowani maturzyści badania pilotażowego przeprowadzonego w diecezji legnickiej.

	Mężczyźni	Kobiety	Suma
Ilość respondentów	103	85	188
%	54,8%	45,2%	100%

Źródło: opracowanie własne.

Badanie pilotażowe pozwoliło zweryfikować skonstruowane narzędzie badawcze, sprawdzić jak długo trwa uzupełnienie formularza a także klarowność pytań i adekwatność przygotowanej kafeterii do pytań zamkniętych. Dzięki przeprowadzonemu badaniu udało się zrezygnować z otwartych odpowiedzi na trzy pytania na rzecz kafeterii przygotowanej w oparciu o najczęściej pojawiające się odpowiedzi maturzystów w badaniu pilotażowym.

W ten sposób udało się przygotować formularz ankiety do badania właściwego⁸⁹. Kwestionariusz został przygotowany w taki sposób, aby zapewnić łatwość wypełniania na urządzeniach mobilnych takich jak laptopy, tablety, a nawet smartfony. Ankieta została zatytułowana „Postawy młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w Polsce”, aby jej tytuł wprowadzał młodych ludzi do jej treści i budził zainteresowanie. Część formularzową przygotowanego narzędzia poprzedzał wstęp i instrukcja dotycząca wypełniania ankiety.

⁸⁸ Na podstawie uzyskanych danych z badania pilotażowego powstał artykuł naukowy. Zob. T. Pązik, *Zaufanie młodzieży wobec kościoła na podstawie badania maturzystów z terenu diecezji legnickiej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok XXIII 2024 nr 1 (44), s.77-92.

⁸⁹ Pełen formularz narzędzia badawczego zamieszczono w aneksie do niniejszej pracy.

W krótkim i zwięzłym tekście, napisanym językiem prostym, zrozumiałym, adresowanym do młodzieży, autor wyjaśnił istotę problematyki badawczej, a także swoje nadzieje związane z analizą zebranych danych. Istotną rzecz, która znalazła się we wstępie, jest zapewnienie o całkowitej anonimowości a także prośba o szczerłość udzielanych odpowiedzi. Zasygnalizowano również szacowany czas potrzebny do wypełnienia formularza (na podstawie danych z badania pilotażowego średni czas wypełnienia ankiety oszacowano na 12 minut). Ankietę kończy kilkudziesięcioletnie podziękowanie za poświęcony czas i wysiłek w wypełnianiu kwestionariusza pytań.

Zasadnicza część przygotowanego narzędzia badawczego składa się z 5 sekcji. Pierwsza z nich to tzw. „metryczka”. Pozwala ona na wstępną kategoryzację uczestników badania, nie naruszając zasady anonimowości. Pojawiają się tu istotne pytania min. o płeć respondentów, o diecezję, z której pochodzą, charakterystykę miejsca zamieszkania oraz o charakter religijności rodziców. Kolejne trzy części ankiety dotyczą głównego problemu badawczego, czyli postaw maturzystów wobec Kościoła katolickiego w Polsce, dlatego też pytania w nich zawarte mają odnosić się do poszczególnych komponentów postawy, o czym była mowa w poprzedniej części niniejszej pracy. Tak więc druga sekcja kwestionariusza zatytułowana: „Wiedza na temat Kościoła i jego nauczania” – odnosi się do komponentu poznawczego postawy i składa się na nią 13 pytań zamkniętych z przygotowaną kafeterią. Zasadniczym celem tej sekcji jest próba weryfikacji, czy badane postawy młodzieży maturalnej wobec Kościoła są ukształtowane w oparciu o choćby elementarną wiedzę dotyczącą Kościoła, Boga, Objawienia czy także bieżących spraw, które powinien znać katolik. Ten etap jest bardzo istotny, gdyż maturzyści kończąc szkołę, kończą też możliwość udziału w szkolnej katechezie. Odpowiedzi na pytania z tej sekcji mogą pomóc w uzyskaniu informacji także na temat efektywności przekazywania wiedzy w trakcie szkolnej katechezy. Wśród pytań z tej sekcji, są takie, które mają sprawdzić wiedzę na temat najbardziej podstawowych treści katechizmowych, oraz pytania dotyczące stanowiska Kościoła wobec aktualnych dylematów moralnych. Wśród tych pierwszych można przytoczyć przykładowo pytania dotyczące znajomości Osób Boskich (Bóg Ojciec, Jezus Chrystus oraz Duch Święty), natury Jezusa Chrystusa (Prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek), znajomości imion czterech ewangelistów czy też przykazań Bożych. Znalazły się tam również pytania dotyczące genezy Kościoła i jego przymiotów. Druga grupa pytań w tej sekcji dotyczyła znajomości stanowiska Kościoła katolickiego, wobec kwestii moralnych takich jak współżycie seksualne przed ślubem kościelnym oraz nauki Kościoła na temat osób LGBTQ+.

Kolejna sekcja problemowa dotyczy komponentu emocjonalnego postawy, a zatytułowana została „Opinie i stosunek emocjonalny do Kościoła”. Składa się ona z 20 pytań zamkniętych. Tę sekcję otwierają pytania dotyczące tożsamości religijnej respondentów, ich osobistej relacji

z Bogiem czy też przekonania o tożsamości Maryi. Kolejne zagadnienia dotyczą konkretnych opinii maturzystów wobec współżycia przed ślubem kościelnym, antykoncepcji, aborcji czy też opinii na temat osób LGBTQ+. Nie brakło również pytań o emocjonalne nastawienie młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Stąd też pojawiają się pytania o ich osobiste doświadczenia z Kościołem i księżmi, o stopień ufności wobec Kościoła czy też o wpływ informacji o skandalach spowodowanych przez niektórych księży na stosunek maturzystów do Kościoła. Pada również pytanie, które często się pojawia w debatach publicznych, na temat oceny zaangażowania Kościoła katolickiego w politykę.

Kolejna sekcja pytań odpowiada ostatniemu komponentowi postawy nazywanemu behawioralnym. Ta część ankiety została zatytułowana „Realny związek z Kościołem” i składa się z 15 pytań zamkniętych. Jest to kluczowy etap ankiety, ponieważ odzwierciedla dwie wcześniejsze sekcje w praktyce życia ankietowanych. Pojawiają się tu pytania, które można omówić w trzech grupach. Pierwsza z nich to pytania odnoszące się do praktyki modlitwy a także udziału w życiu sakramentalnym. Dlatego pytanie otwierające tę sekcję dotyczy przyjętych sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Kolejne pytania mają dostarczyć danych na temat praktykowania wiary przez modlitwę osobistą, udział we Mszy Świętej, częstotliwości spowiedzi i przyjmowania Komunii Świętej. Ciekawe wydają się pytania dotyczące przyszłości ankietowanych, np.: „Czy w przyszłości, jeśli będziesz mieć potomstwo, zamierzasz je ochrzcić, przygotować do I Komunii i spowiedzi, bierzmowania?”. Mogą one, jak się wydaje, dużo wniesić do zrozumienia spójności i komplementarności ukształtowanej postawy religijnej. Istotną z punktu widzenia katechetyki jest kolejna grupa zagadnień dotyczących bezpośrednio udziału w szkolnych lekcjach religii katolickiej, motywacji udziału w tych zajęciach, relacji z katechetą, czy też ich wpływu na postrzeganie Kościoła. Trzecia część pytań w tej sekcji dotyczy zaangażowania młodzieży maturalnej w życie Kościoła. Pada tu pytanie o przynależność do ruchów lub stowarzyszeń działających przy parafiach, o aktywność w czasie liturgii, o zaangażowanie w szerokorozumianą działalność parafii (np. charytatywną).

Ostatnia sekcja przygotowanego narzędzia badawczego ma znamiona bardziej jakościowe, aniżeli ilościowe. Wszyscy ankietowani zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na trzy pytania otwarte, które mogą przynieść szczególnie interesujące informacje:

1. Jakie dostrzegasz wartości (cechy pozytywne) w Kościele katolickim?
2. Jakie dostrzegasz problemy (cechy negatywne) w Kościele katolickim?
3. Co byś chciał zmienić w Kościele katolickim?

Każde z powyższych otwartych pytań opatrzone zostało krótką prośbą o uzasadnienie odpowiedzi.

2.3. Procedura badań empirycznych

Początek procedury badania empirycznego rozpoczął się od prośby skierowanej do Komisji Etyki Badań Naukowych Wydziału Teologii KUL o zaopiniowanie projektu badań. Dnia 21.04.2022 roku uzyskano pozytywną opinię w sprawie przygotowanego projektu, co dało zielone światło do dalszej pracy. Istotnym założeniem dla autora niniejszej pracy było, aby zbadać postawy maturzystów wobec Kościoła katolickiego w całej Polsce. Należało więc tak dobrać sposób doboru próby, żeby dotrzeć do respondentów z każdego województwa, a najlepiej, żeby uzyskać odpowiedzi od mieszkańców ze wszystkich diecezji o charakterze terytorialnym. Wymagało to dobrej organizacji pracy a także odpowiedniego dotarcia do ankietowanych, w miarę możliwości w jak najkrótszym czasie. W związku z tym, iż zamierzoną techniką pomiaru miała być technika CAWI, najprostszym wyjściem mogłoby być opublikowanie formularza ankiety w otwartym dostępie, np. na portalach społecznościowych z których prawdopodobnie korzystają młodzi ludzie z zaproszeniem do udziału w badaniu. Niewątpliwie dużym atutem takiego rozwiązania byłaby zupełna przypadkowość osób biorących udział w badaniu. Istniało natomiast wielkie ryzyko, że w badaniu mogłyby wziąć osoby inne niż adresaci ankiety – maturzyści. Dlatego też, autor powyższego projektu postanowił dotrzeć do instytucji diecezjalnych zajmujących się katechizacją w poszczególnych diecezjach, do katechetów, diecezjalnych duszpasterzy młodzieży oraz diecezjalnych asystentów kościelnych Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, aby z ich pomocą zaprosić młodzież maturalną ze szkół ponadpodstawowych do udziału w badaniu. Wraz z zaproszeniem do wzięcia udziału w próbie badawczej maturzyści zostali poproszeni o przekazanie internetowego linku do ankiety swoim kolegom i koleżankom z klasy.

W ten sposób ankieta rozprzestrzeniała się za pomocą metody zwanej kulą śniegową. Badanie rozpoczęło się 01.03.2023 roku⁹⁰, a zakończyło się zamknięciem formularza dnia 22.05.2023 roku wraz z zakończeniem egzaminów maturalnych⁹¹. W roku 2023 młodzież maturalną, a więc uczniów ostatnich klas ze szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych, liceum ogólnokształcącego dla dorosłych oraz branżowej szkoły II stopnia, stanowiły 287 644⁹²

⁹⁰ Pierwszy formularz wpłynął z następującą sygnaturą czasową: 2023-03-01 17:36:20.

⁹¹ Ostatni formularz wpłynął z sygnaturą czasową: 2023-05-15 13:34:09.

⁹² Dane z Systemu Informacji Oświatowej, stan na 27 kwietnia 2023 r.

osoby, z których do egzaminu maturalnego podeszło 89%⁹³. W niniejszym badaniu wzięło udział 1509 maturzystów z czego 739 mężczyzn i 770 kobiet. Ilość przebadanej młodzieży maturalnej stanowi 0,52% całej populacji maturzystów z roku 2023, co stanowi zadowalający wynik. Wyliczając błąd maksymalny dla powyższego badania na poziomie 3%, uwzględniając poziom ufności względem respondentów na poziomie 95% ($\alpha = 0,95$ – standardowy poziom ufności dla tego rodzaju badania oraz uwzględniając neutralną wielkość frakcji na poziomie 0,5, wyliczono reprezentatywność grupy badanej na poziomie 1063 osób. Rozkład procentowy przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4. Płeć respondentów.

Płeć	Częstość	Procent
mężczyzna	739	49
kobieta	770	51
ogółem	1509	100

Źródło: opracowanie własne.

Dzięki zaangażowaniu wielu życzliwych osób udało się dotrzeć do respondentów ze wszystkich województw oraz z niemal wszystkich diecezji katolickich w Polsce. Jedynie z diecezji szczecińsko-kamieńskiej nie wrócił żaden uzupełniony formularz. Największą ilość ankiet uzupełniono i przesłano z diecezji rzeszowskiej, gdzie w badaniu wzięło udział aż 217 maturzystów. Kolejnym miejscem, gdzie licznie udało się przeprowadzić badanie była archidiecezja wrocławska, z której powróciło 152 uzupełnionych kwestionariuszy. Ilość uzupełnionych formularzy z tych diecezji satysfakcjonuje, ponieważ reprezentują dwa oblicza polskiego Kościoła, tradycyjnych rejonów południowo-wschodniej Polski z Podkarpacia, które kontrastują z obrazem Kościoła zachodnich rejonów kraju, gdzie przywiązanie do religii jest dużo mniejsze. Badanie cieszyło się również powodzeniem w archidiecezji katowickiej, gdzie równo

⁹³ Tj. 254 610 osoby. Por. H. Dębowski, *Informacja o wynikach egzaminu maturalnego przeprowadzonego w terminie głównym, dodatkowym i poprawkowym w 2023 r.*, CKE 2023, s. 2.

https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2023/Informacja%20o%20wynikach%20egzaminu%20maturalnego%202023.pdf [dostęp: 15.10.2023]

100 maturzystów odpowiedziało na pytania. Średnio, w delikatnym przybliżeniu, z każdej Polskiej diecezji wróciło 37 uzupełnionych formularzy.

Istotną zmienną dla dalszych korelacji danych jest miejsce zamieszkania respondentów. Ankietowani byli zatem zapytani o status miejscowości, w której mieszkają. Wyróżniono w kafeterii odpowiedzi: wieś, małe miasta liczące do 30 tys. mieszkańców, miasta większe liczące od 30 do 100 tys. mieszkańców oraz duże miasta liczące powyżej 100 tys. mieszkańców. Nieco ponad połowa badanych maturzystów przyznała, że mieszka na wsi (52,7%). Najmniej ankietowanych mieszka w największych aglomeracjach miejskich (11,7%). Szczegółowe dane znajdują się w poniższym zestawieniu.

Tabela 5. Miejsce zamieszkania respondentów.

Gdzie mieszkasz na stałe?	Częstość	Procent
Mieszkam na wsi	795	52,7
Mieszkam w mieście liczącym poniżej 30 tys. Mieszkańców	313	20,74
Mieszkam w mieście liczącym od 30 do 100 tys. mieszkańców	224	14,84
Mieszkam w mieście liczącym powyżej 100 tys. mieszkańców	177	11,73

Źródło: opracowanie własne.

Powyższa statystyka określa codzienne środowisko życia badanych maturzystów. Następnie zapytano respondentów o religijność ich rodziców. Z racji tego, iż pytanie mogło być krępujące dla osób z rodzin niepełnych, było nieobowiązkowe i można je było pominąć w trakcie wypełniania ankiety, stąd też ilość odpowiedzi nie sumuje się do 1509. Religijność ojców określiło 1454 osoby a religijność matek skomentowało 1480 maturzystów.

Tabela 6. Religijność rodziców w opinii maturzystów.

Religijność matek	Częstość	Procent	Religijność ojców	Częstość	Procent
Wierząca i regularnie praktykująca katoliczka	846	57,2	Wierzący i regularnie praktykujący katolik	629	43,3
Wierząca, ale rzadko praktykująca	339	22,9	Wierzący, ale rzadko praktykujący katolik	346	23,8

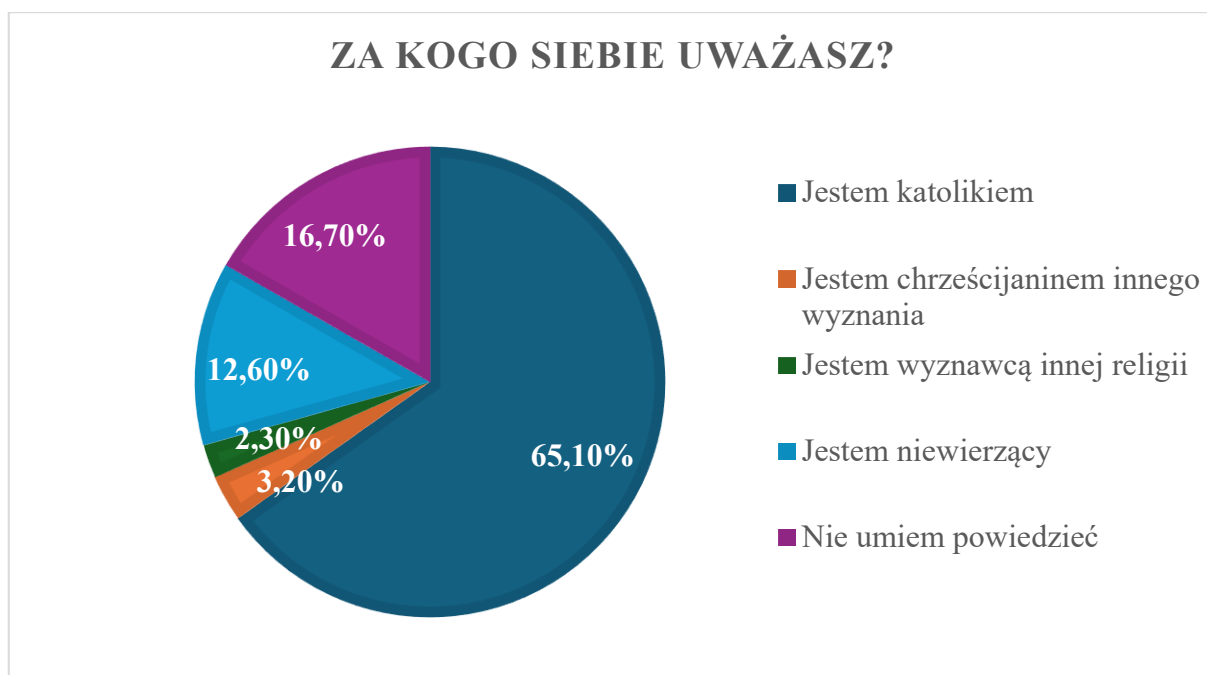
katoliczka					
Wierząca, ale niepraktykująca katoliczka	233	15,7	Wierzący, ale niepraktykujący katolik	347	23,9
Należąca do innej religii lub wyznania	19	1,3	Należący do innej religii lub wyznania	21	1,4
Niewierząca i niepraktykująca	43	2,9	Niewierzący i niepraktykujący	111	7,6
Suma	1480	100	Suma	1454	100

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione dane ukazują, że w większości przypadków wiara i jej praktykowanie to domena matek. W opiniach młodzieży praktykujące matki (regularnie i rzadko) stanowią aż 80% spośród wszystkich mam, natomiast w przypadku ojców odsetek ten stanowi 67 %.

Ankieta nie była adresowana tylko do katolików, wręcz przeciwnie mogli w niej wziąć udział wszyscy maturzyści niezależnie od wyznania, czy też wyznawanej filozofii życiowej. Największą grupę badanych stanowią jednak katolicy – 65%. Jednocześnie jednak aż 252 osoby nie potrafiły zadeklarować swojej tożsamości religijnej, co stanowi blisko 17% wszystkich ankietowanych. Dużą grupę pośród wszystkich ankietowanych stanowią osoby, które deklarują się jako osoby niewierzące – 12,6% (190 respondentów). Szczegółowy rozkład procentowy przedstawia poniższy wykres.

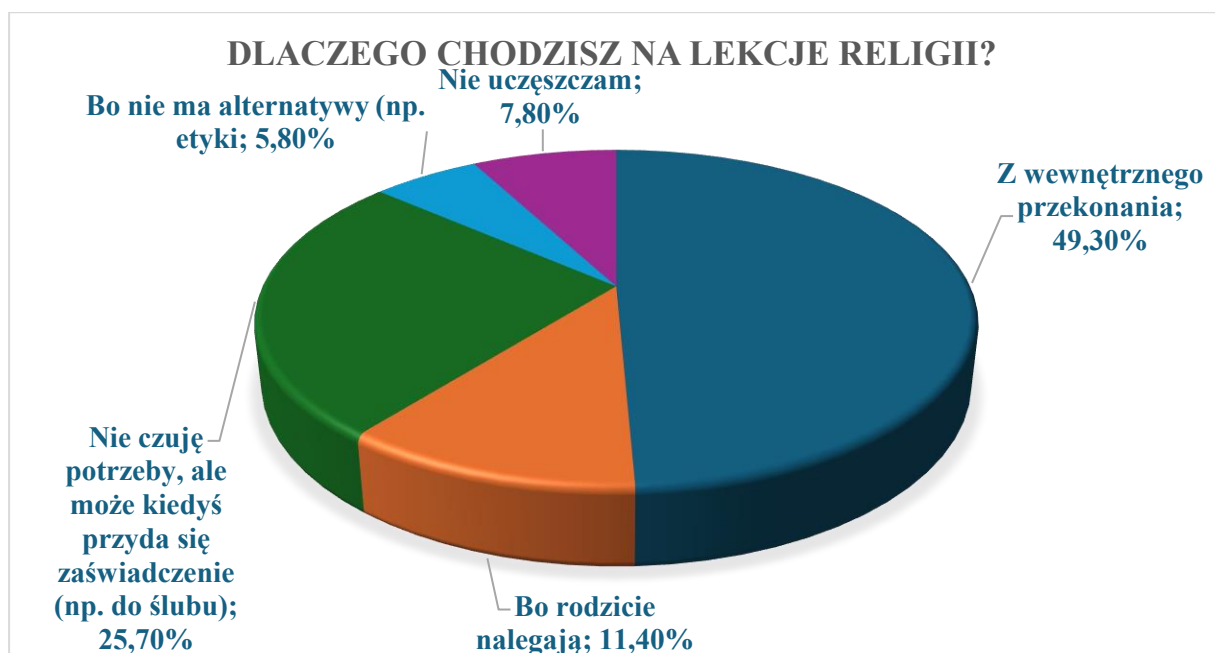
Wykres 1: Procentowe zestawienie deklaracji tożsamości religijnej badanych maturzystów.

Źródło: opracowanie własne.

Poziom religijności ankietowanych, będzie opracowany w dalszej części niniejszej dysertacji, w rozdziale dotyczącym komponentu behawioralnego postawy. Mimo, iż osób mających problem z deklaracją swojej wiary, osób niewierzących i wyznawców innych religii było w sumie 477 co stanowi niemal 32% ogółu respondentów, to 91% wszystkich ankietowanych odpowiedziało, iż uczęszcza na lekcje religii katolickiej w szkole. To wynik niezwykle interesujący i zaskakujący, ponieważ skłania do refleksji, iż blisko 1/3 wszystkich osób ankietowanych nie powinna być zainteresowana uczestnictwem w takich zajęciach. Zapytano młodzież w związku z tym o motywację ich uczestnictwa w zajęciach z religii katolickiej w szkole. Niemal połowa zadeklarowała, iż uczestniczy z wewnętrznych pobudek religijnych, blisko 27% grupę stanowią osoby, które nie odczuwają takich pobudek, ale liczą, że kiedyś może im się przydać zaświadczenie o odbytej katechizacji. Z kolei 11% ankietowanych przyznało, że uczestniczą w szkolnej katechezie, bo na to nalegali ich rodzice. Motywacje uczestnictwa ankietowanych w szkolnej lekcji religii przedstawia poniższy wykres.

Wykres 2: Motywacje uczestnictwa ankietowanych w szkolnych lekcjach religii.

Źródło: opracowanie własne.

Zebrane w ten sposób dane ilościowe, poddane zostały analizie statystycznej i obróbce graficznej, aby móc je prezentować za pomocą tabel krzyżowych i wykresów, by jak najlepiej przedstawić odpowiedzi maturzystów, a także ciekawe korelacje pomiędzy poszczególnymi zmiennymi. Do obliczeń statystycznych posłużono się pakietem SPSS 14.0PL⁹⁴. Skupiono się zasadniczo na teście chi-kwadrat oraz dwóch współczynnikach zależności: Phi i V Kramera. Wyniki testu chi-kwadrat pozwolą określić czy różnice między różnymi kategoriami respondentów są statystycznie istotne, tzn. czy są wynikiem rzeczywistej zależności, czy też przypadku. Test ten jest jednym z najczęściej stosowanych w naukach społecznych w trakcie analizy danych⁹⁵. Natomiast wspomniane współczynniki Phi i V Kramera posłużą do określenia siły związku między zmiennymi kategorycznymi. Pierwszy z nich stosuje się zasadniczo do mierzenia asocjacji między dwiema zmiennymi kategorycznymi (tabela 2x2), natomiast współczynnik V Kramera jest jego rozwinięciem i stosuje się do większych tabel. Obydwa współczynniki przyjmują wartości w przedziale od 0, sugerujący brak związku, do 1, wskazujący na pełną zależność badanych zmiennych⁹⁶. W toku analizy danych przedstawionej w kolejnych

⁹⁴ SPSS Inc. (2007) SPSS for Windows. Version 14.0PL, Chicago SPSS Inc.

⁹⁵ Zob. E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2007, s. 508.

⁹⁶ Zob. B.M. King, E.W. Minium, *Statystyka dla psychologów i pedagogów*, Warszawa 2009, s. 476.

rozdziałach niniejszej dysertacji przyjęto zasadniczo następującą skalę dla omówionych współczynników korelacji:

$V/\Phi = 0,00-0,10$: brak związku lub bardzo słaby pomiędzy badanymi zmiennymi;

$V/\Phi = 0,11-0,30$: istnieje zależność, ale jest ona raczej niewielka i może mieć mało istotne znaczenie praktyczne;

$V/\Phi = 0,31-0,50$; umiarkowany związek, dostrzega się zauważalną zależność, aczkolwiek jej siła nie jest duża;

$V/\Phi = 0,51-0,70$: silny związek badanymi zmiennymi;

$V/\Phi = 0,71-1,00$: bardzo silny związek, pozwalający na określenie pewną lub całkowitą zależność zachodzącą pomiędzy badanymi zmiennymi.

Niniejszy rozdział metodologiczny miał za zadanie przedstawienie charakterystyki współczesnych maturzystów jako grupy badawczej. Omówione zostało także narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety – przygotowane dla realizacji przedmiotu badań i celu niniejszego projektu badawczego. Ostatnia część niniejszego rozdziału wyjaśniła proces pozyskiwania danych, a także sposób ich analizy.

Rozdział III. Komponent poznawczy

Aby podjąć się próby określenia postaw polskich maturzystów wobec Kościoła Katolickiego w Polsce, raz jeszcze trzeba wrócić do samego zagadnienia postawy, jej składowych i cech, co pozwoli na głębsze zrozumienie struktury postawy. Jak wspomniano we wstępie niniejszej rozprawy, terminu tego użyto po raz pierwszy już w XIX w. Filozofowie Herbert Spencer i Read Bain¹ łączyli go z psychicznym stanem gotowości do uczenia się i słuchania czegoś, co ma stanowić niezbędny warunek do przyswajania prawdziwej wiedzy². Natomiast prekursorami dzisiejszego rozumienia tego pojęcia byli William I. Thomas i Florian Znaniecki³. Postawę zdefiniowali w swojej książce *Polish Peasant in Europe and America* uznawanej za klasykę socjologii empirycznej. Według nich jest ona złożona z pewnych procesów zachodzących w indywidualnej świadomości, które wywołują bieżące lub potencjalne reakcje jednostki wobec świata społecznego. Dotyczy ona zawsze w ich ujęciu jakiejś wartości, którą z kolei rozumieją jako każde zjawisko czy wydarzenie mające empiryczną treść, która jest dostępna dla członków jakiejś społeczności i mająca dlań znaczenie, dzięki któremu jest, bądź też może się stać obiektem działania⁴.

Kolejni badacze zainteresowani tą tematyką poszukiwali coraz to nowych technik pomiaru i opisu postaw. Należy tu wymienić Louisa L. Thurstone'a⁵, Rensisa Likerta⁶, Louisa Guttmana⁷ czy Paula F. Lazarsfelda⁸, którzy nadawali temu pojęciu ilościowy charakter, co pomagało w bardziej precyzyjnym określaniu hipotez badawczych oraz ich weryfikowaniu. Coraz prężniejszy sposób rozwijania się teorii postawy, a także ujednolicenie metod pomiaru, prowadził do powstawania różnego rodzaju „szkół”, a także tworzenia się orientacji psychologicznych, które

¹ Por. A. Ceranek-Dadas, E. Neumann-Schmidtke, *Postawy*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. 4, red. T. Pilch, s. 743. Zob. także R. Bain, *An Attitude on Attitude Research*, „American Journal of Sociology” 33:6 1928, s. 940-957. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/214598> [dostęp: 13.10.2024]

² Por. S. Mika, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1981, s. 111.

³ Za: M. Marody, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa 1976, s. 11.

⁴ Por. W.J. Thomas, F. Znaniecki, *Polish Peasant in Europe and America*, Boston 1918 - 1920, T. 1, s. 21.

⁵ Zob. L.L. Thurstone, *Attitudes can be measured*, „The American Journal of Sociology”, vol. XXXIII 1928 nr. 4, s. 529-554. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/214483>

⁶ Zob. R. Likert, *A Technique for the Measurement of Attitudes*, „Archives of Psychology” 22(140) 1932, s. 1-55.

⁷ Zob. L. Guttman, *A Basis for Scaling Qualitative Data*, „American Sociological Review” Vol. 9, No. 2 1944, s. 139-150. <https://doi.org/10.2307/2086306>

⁸ Zob. P.F. Lazarsfeld, *The Art of Asking WHY in Marketing Research: Three Principles Underlying the Formulation of Questionnaires*, „National Marketing Review”, Vol. 1, No. 1 1935, 26-38. <https://www.jstor.org/stable/4291274> [dostęp: 13.10.2024]

swoje badania opierały na uwypuklaniu i podkreślaniu pewnych płaszczyzn zjawisk wobec których stosowano termin postawa⁹. Prowadziło to do większego pluralizmu definiowania i używania tego terminu. W 1939 roku w swoim artykule *Attitudes: Their Nature and Development*, Erland Nelson wymienia aż 23 sposoby jak rozumiano postawy¹⁰. Zaczęło jednak dominować twierdzenie, iż postawy są zjawiskami mającymi strukturę złożoną, w których można różnicować wiele komponentów i własności, których obecność lub też brak, ich oddziaływanie między sobą, mają kluczowe znaczenie dla opisu i rozumienia tych zjawisk. Po raz pierwszy taką strukturalną definicję postawy, uwzględniającą trzy zasadnicze jej komponenty, opracował Mahlon B. Smith w artykule z 1947 roku¹¹. Nieco później tłumaczył, iż społeczni psycholodzy wykorzystują termin postawa, nawiązując do dyspozycji, które ukazują „integracje poznawczych, emocjonalnych i wolicjonalnych tendencji”¹² dotyczących jakiegoś obiektu w ujęciu psychologicznym.

Głównymi przedstawicielami strukturalnego rozumienia postawy w Polsce są Stefan Nowak¹³, Stanisław Mika¹⁴, Władysław Prężyna¹⁵ oraz Tadeusz Mądrzycki¹⁶. Szczególnie interesującym wydaje się być studium dorobku W. Prężyny. Jak zauważa Stanisław Kulpaczyński: „dla katechetyki najbardziej cenne są opracowania W. Prężyny dotyczące postaw, zwłaszcza religijnych”¹⁷, który zajmował się badaniem postawy religijnej, opracował również skalę pomiaru jej intensywności. Dlatego też w toku dalszych dociekań przyjmuje się w niniejszej pracy jego definicję postawy: „względnie stałe ustosunkowanie, które wyraża się w gotowości podmiotu do pozytywnych lub negatywnych reakcji (intelektualnych, emocjonalnych i behawioralnych) wobec jej przedmiotu”¹⁸. Helena Słotwińska analizując podejście Władysława Prężyny do zagadnienia postawy religijnej, zauważa, iż należy ją rozumieć jak każdą inną, różnią się one jedynie

⁹ Por. M. Marody, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, s. 11-12.

¹⁰ Por. E. Nelson, *Attitudes: Their Nature and Development*, „Journal of General Psychology” vol. 21 1939, s. 367 - 399, cyt. za H.J. Eysenck, *The Psychology of Politics*, London 1957, s. 269.

¹¹ Por. M.B. Smith, *The Personal Setting of Public Opinions*, w: *Readings in Attitude Theory and Measurement*, red. M. Fishbein, New York 1967, cyt. za S. Nowak, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teorie postaw*, red. Tenże, Warszawa 1973, s. 21.

¹² M.B. Smith, *A Map for Analysis of Personality and Politics*, „Journal of Social Issues” vol. 24 1968, s. 21.

¹³ Zob. S. Nowak, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, s. 17-88.

¹⁴ Zob. S. Mika, *Postawy i ich badanie*, w: *Materiały do nauczania psychologii*, red. L. Wołoszynowa, Warszawa 1966, s. 357 – 426.

¹⁵ Zob. W. Prężyna, *Koncepcja postawy w psychologii*, „Roczniki Filozoficzne” T. 15, z. 4 1967, s. 25-38.

¹⁶ Zob. T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1970.

¹⁷ S. Kulpaczyński, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, „Roczniki teologiczno-kanoniczne”, T. 35 z.6 1988, s. 78.

¹⁸ W. Prężyna, *Koncepcja postawy w psychologii*, s. 30.

przedmiotem¹⁹. W niniejszej dysertacji przedmiotem badań jest postawa młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w Polsce, dlatego też można mówić tu o postawie eklezjalnej. Podsumowując dotychczasowe rozważanie należy zaproponować następujące rozumienie terminu postawa eklezjalna: jest względnie stałym - pozytywnym lub negatywnym - ustosunkowaniem się (intelektualnym, emocjonalnym i behawioralnym) jednostki wobec Kościoła. W związku z tym, iż pojęcie postawy obejmuje rzeczywistość głęboką i skomplikowaną w swoich badaniach katechetycznych. Stanisław Kulpaczyński zauważa, iż dla katechetyki nie jest konieczne przedstawianie całego spektrum rozumienia psychologicznego i socjologicznego tego terminu²⁰. Badając skuteczność formacji eklezjalnej dokonującej się w ramach szkolnej lekcji religii należy się więc skupić na próbie ujęcia struktury postawy eklezjalnej, mającej być efektem tejże formacji. Tak jak każda postawa, także religijna, czy też eklezjalna jest trwałym systemem składającym się z trzech komponentów: poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego. W swoich badaniach Prężyna wskazuje na 3 szczególne cechy, które mogą umożliwić głębsze wejrzenie w strukturę postawy.

Pierwszą z cech jest złożoność (*multiplexity*), która odnosi się do poszczególnych komponentów postawy. Każdy z nich może różnić się ilością i istotnością składowych, które go tworzą²¹.

Kolejną cechą omawianej postawy eklezjalnej będzie wartość (*valence*). Nawiązując do definicji postawy, chodzi o to pozytywne czy negatywne ustosunkowanie się do przedmiotu postawy. Zazwyczaj więc jest opisywane poprzez wartość dodatnią i ujemną, ale rzeczą oczywistą jest, iż zachodzi tu również stopniowanie. Prężyna nazywa je intensywnością i zauważa opierając się na badaniach, iż między wartością a intensywnością postawy zachodzi korelacja. Im bardziej kształtowana postawa będzie nachylać wartość w stronę dodatnią czy ujemną, będzie również wzrastać jej intensywność²².

Ostatnią cechą, którą podkreśla Prężyna jest zwartość (*consistency*). Chodzi tu o próbę ustalenia zależności od siebie poszczególnych komponentów postawy w zakresie ich złożoności i wartości. Jak podaje Prężyna: „zazwyczaj zgodność jest tym większa, im większa jest intensywność całej postawy. Jeżeli np. coś uznaliśmy za wielkie zło, to zazwyczaj takiej ocenie towarzyszy większa niechęć wobec danego przedmiotu i silniejsza tendencja do jego unikania.

¹⁹ Por. H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004, s. 127; zob. także W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s. 20.

²⁰ S. Kulpaczyński, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, s. 77.

²¹ Por. W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, s. 21.

²² Por. Tamże, s. 21-23.

Przy postawach mniej intensywnych ta zgodność może być mniejsza²³. Naturalnie, udział poszczególnych komponentów w budowaniu postawy może być różny.

W rozumieniu procesu formacji eklezjalnej w kształtowaniu postawy eklezjalnej, bardzo pomocne będzie również pojęcie wprowadzone przez Gordona Allporta – dojrzałości postawy religijnej²⁴. Dojrzałość nie jest cechą postawy *sensu stricto*, lecz w Allportowskim ujęciu pewnym wzorcem, formą, jaką powinien osiągnąć człowiek wierzący. Swego rodzaju założenia formacji eklezjalnej, która dąży do ukształtowania dojrzałej postawy eklezjalnej, przedstawiono w rozdziale pierwszym niniejszej dysertacji.

Niniejszy rozdział będzie próbą ukazania jak ukształtowany jest komponent poznawczy u badanych maturzystów. W czasie badania ilościowego próbowano zweryfikować ich poziom wiedzy dotyczącej Kościoła, którą nabywają w toku formacji eklezjalnej.

3.1. Znajomość genezy i przymiotów Kościoła

W rozdziale I przedstawiono zarys formacji eklezjalnej, który realizowany jest w trakcie katechizacji. Maturzyści, kończąc szkołę ponadpodstawową, kończą również uczestnictwo w szkolnych lekcjach religii. Jednakże kilkanaście lat tej edukacji wielokrotnie obejmowało treści poddawane weryfikacji podczas badań. W trakcie prowadzonego badania, ankietowani zostali zapytani o kilka kwestii, by analizując ich poprawność odpowiedzi można było wskazać, ile wynieśli ze szklonej katechezy wiedzy na temat początków Kościoła katolickiego, a także jego najważniejszych przymiotów. Pierwsze pytanie dotyczyło założyciela Kościoła. Spośród przygotowanej kafeterii odpowiedzi młodzież miała wybrać tylko jedną, ich zdaniem prawdziwą. Zebrane dane przedstawia poniższa tabela krzyżowa.

Tabela 7. Wiedza na temat genezy Kościoła a płeć respondentów.

Kto Twoim zdaniem założył Kościół?	Kim jesteś?				
	Kobieta		Mężczyzna		%
Jezus	399	51,82%	391	52,91%	790 52,35%

²³ Tamże, s. 23.

²⁴ Por. Tamże, s. 45.

Apostołowie	137	17,79%	152	20,57%	289	19,15%
Trudno powiedzieć	165	21,43%	118	15,97%	283	18,75%
Pierwszy papież	43	5,58%	46	6,22%	89	5,90%
Cesarz Konstantyn Wielki	26	3,38%	32	4,33%	58	3,84%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Zaskakującym jest fakt, iż tylko połowa badanych polskich maturzystów wskazała Jezusa Chrystusa jako założyciela Kościoła. Blisko 19% maturzystów miała problem z jednoznacznym wskazaniem prawidłowej odpowiedzi, chociaż powyższe pytanie wydaje się być obiektywnie jednym z najprostszych z którymi musieli zmierzyć się ankietowani w trakcie wypełniania ankiety. Rację miała nieco ponad połowa respondentów, wskazując Jezusa jako tego, który założył Kościół.

Następnym krokiem, podjętym w trakcie pozyskiwania informacji o tym, jak maturzyści postrzegają Kościół, jest próba weryfikacji ich wiedzy na temat jego przymiotów. Pytanie miało charakter zamknięty, ale można było zaznaczyć kilka odpowiedzi, co miało być swego rodzaju komplikacją. Rozkład ich odpowiedzi znajdziemy w poniższym zestawieniu.

Tabela 8. Znajomość przymiotów Kościoła katolickiego a płeć respondentów²⁵.

Jakie są główne przymioty (cechy) Kościoła katolickiego?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Jeden, święty, powszechny i apostołski	595	77,27%	501	67,79%	1096	72,63%
Trudno powiedzieć	118	15,32%	124	16,78%	242	16,04%
Pierwotny i eschatologiczny	14	1,82%	28	3,79%	42	2,78%
Doskonały i bezgrzeszny	10	1,30%	29	3,92%	39	2,58%
Pierwotny i eschatologiczny, Jeden, święty, powszechny i apostołski	13	1,69%	16	2,17%	29	1,92%

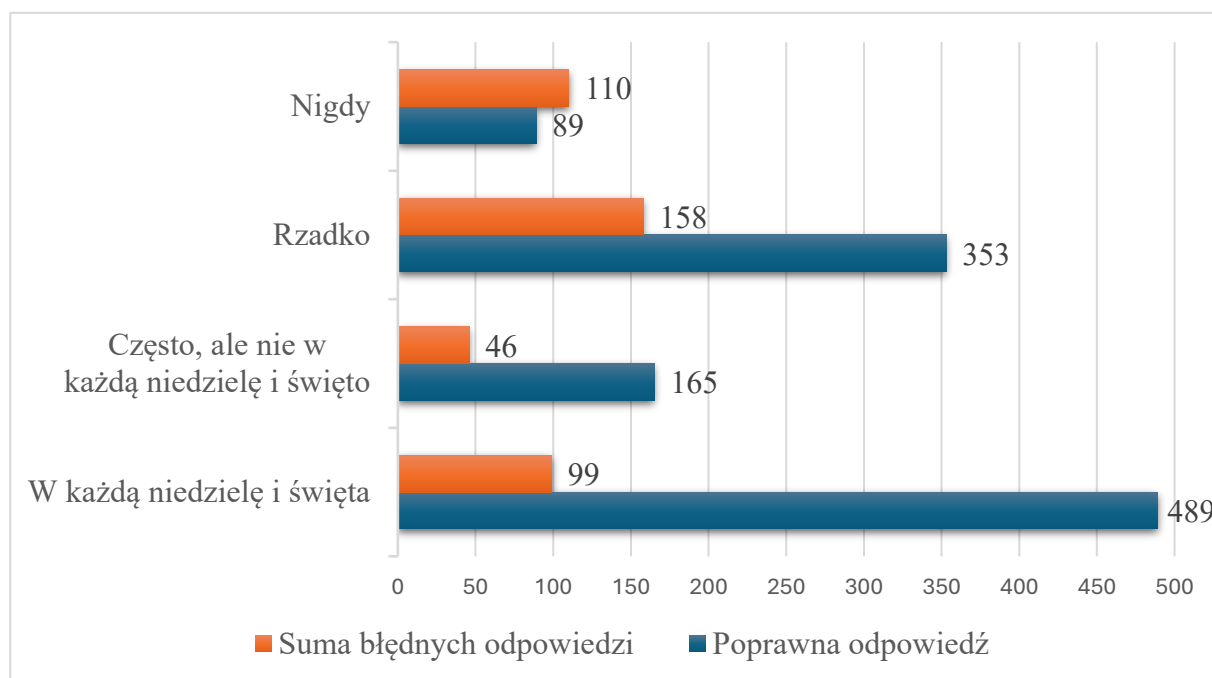
²⁵ Pominięto 7 wierszy tabeli poniżej 1% wskazań.

Doskonały i bezgrzeszny, Jeden, święty, powszechny i apostołski	5	0,65%	13	1,76%	18	1,19%
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Mimo, iż pytanie wydaje się trudniejsze niż wcześniej omawiane, zaskakuje niemal 74% poprawność uzyskanych odpowiedzi. Dodatkową trudnością w zadanym pytaniu było to, iż można było wybrać więcej niż jedną odpowiedź, dlatego też pojawiały się najróżniejsze konfiguracje odpowiedzi, zwłaszcza w pominiętych wierszach tabeli. Kobiety wykazały niemal 10% przewagę nad wiedzą mężczyzn. Spośród 1096 osób, które wskazały prawidłową odpowiedź 44,62% uczęszczają regularnie do Kościoła (w każdą niedzielę i święta), a kolejne 15% deklaruje, że uczęszczają często, lecz nie każdego tygodnia. Nie sposób nie odnieść wrażenia, że memoryzacja tych treści dokonuje się również przez wspólne odmawianie wyznania wiary w czasie świątecznej Mszy świętej.

Wykres 3. Znajomość przymiotów Kościoła a częstotliwość udziału we Mszy św.²⁶

Źródło: opracowanie własne.

Maturzyści regularnie uczestniczący we Mszy świętej w zdecydowanej większości udzielili właściwej odpowiedzi, a stosunek pozytywnych do błędnych odpowiedzi w tej kategorii wyniósł niemal 5:1. Jak można zaobserwować na powyższym wykresie stosunek ten maleje wraz ze spadkiem częstotliwości udziału w liturgii. W kategorii osób rzadziej uczęszczających na Mszę św. Analogiczny współczynnik wynosi już tylko 3,6:1. W przypadku osób przyznających się do tego, że nigdy nie biorą udziału we Mszy przeważają błędne odpowiedzi, co może potwierdzać wcześniej postawioną tezę o tym, że powtarzanie *Credo* w czasie uroczystych liturgii, pomaga zapamiętać podstawowe przymioty Kościoła katolickiego młodzieży. Ponadto większe zaangażowanie w życie tej wspólnoty

Pośród różnych zagadnień dotyczących genezy i natury Kościoła postanowiono w trakcie badania zapytać respondentów o definicję sukcesji apostolskiej. Rozumienie tego pojęcia wydaje się być bardzo istotne dla ukonstytuowania wiedzy na temat roli prymatu Piotra, który został udzielony przez samego Zbawiciela, a w konsekwencji przekazywany jest nieprzerwanie w Kościele katolickim jego następcom na tronie piotrowym oraz biskupom. Zestawienie odpowiedzi respondentów przedstawia poniższa tabela.

²⁶ Pytanie dotyczące częstotliwości udziału ankietowanych we Mszy świętej szerzej omówione zostanie w rozdziale 5 niniejszej dysertacji.

Tabela 9. Wiedza na temat sukcesji apostolskiej a płeć respondentów.

Sukcesja apostolska to:	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Przekazywanie władzy święceń nieprzerwanie od początku Kościoła	453	58,83%	446	60,35%	899	59,58%
Trudno powiedzieć	227	29,48%	172	23,27%	399	26,44%
Poczet papieży	74	9,61%	87	11,77%	161	10,67%
Dziedziczenie majątku w Kościele	16	2,08%	34	4,60%	50	3,31%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość, bo niemal 60% ankietowanych udzieliło właściwej odpowiedzi na pytanie o sukcesję apostolską. Odpowiedzi kobiet i mężczyzn różnią się nieznacznie. Warto jednak zauważyć, że aż 399 osób (26,44%) miało problem z wybraniem jednoznacznej odpowiedzi i zaznaczyło „Trudno powiedzieć”. Dość znaczny odsetek respondentów (13,98%) udzielił błędnej odpowiedzi na to pytanie, potwierdzając tym samym, że nie zna ważnego argumentu za wiarygodnością Kościoła katolickiego.

Najtrudniejszym spośród tego zbioru pytań okazało się jednak dotyczące obecnego następcy św. Piotra, a także wskazania obecnego Prymasa Polski. Spośród przygotowanej kafeterii kilku papieży i polskich prymasów, ankietowani wskazali następujące osoby:

Tabela 10. Znajomość papieża i Prymasa Polski a płeć respondentów.²⁷

Zaznacz imię aktualnego papieża oraz imię i nazwisko prymasa Polski	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Papież Franciszek, Prymas Wojciech Polak	241	31,30%	223	30,18%	464	30,75%

²⁷ Pominięto 19 wierszy tabeli poniżej 1% wskazań.

Papież Franciszek, Prymas Stefan Wyszyński	170	22,08%	154	20,84%	324	21,47%
Papież Franciszek	133	17,27%	123	16,64%	256	16,96%
Papież Franciszek, Prymas Stanisław Dziwisz	123	15,97%	104	14,07%	227	15,04%
Papież Jan Paweł II, Papież Franciszek	14	1,82%	27	3,65%	41	2,72%
Papież Benedykt XVI	18	2,34%	18	2,44%	36	2,39%
Papież Benedykt XVI, Prymas Stefan Wyszyński	15	1,95%	13	1,76%	28	1,86%
Papież Jan Paweł II	10	1,30%	17	2,30%	27	1,79%
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Niespełna 31% ankietowanych poprawnie wskazało urzędujących, w czasie trwania badania, papieża Franciszka i prymasa Polski Wojciecha Polaka. Należy zaznaczyć, że spośród 464 osób, które poprawnie odpowiedziały na to pytanie, aż 49,35% uczestniczy regularnie w Eucharystii, co potwierdza, że zaangażowanie w życie Kościoła widoczne jest nie tylko w praktykach religijnych, ale także w znajomości jego pasterzy. Warto zauważyć, że więcej ankietowanych wskazała poprawnie papieża Franciszka (16,96%), nie wskazując prymasa, co do którego nie posiadała podstawowej wiedzy. Co ciekawe, prawie 21% mężczyzn i 22% kobiet, poprawnie zaznaczyło imię aktualnego papieża, ale błędnie prymasa. Co zdumiewające, twierdzili oni, że aktualnym prymasem jest Stefan Wyszyński. Jest to sytuacja kuriozalna, bowiem prymas Wyszyński zmarł w roku 1981. Sytuacja ta może jednak potwierdzać coraz większą ignorancję młodzieży niemalże w każdej dziedzinie życia.

Podsumowując, mediana poprawnych odpowiedzi na pytania dotyczące genezy i natury Kościoła wynosi tylko 53,83%, co stanowi niewątpliwe wyzwanie dla odpowiedzialnych za edukację religijną.

3.2. Znajomość katolickich prawd wiary

Dla właściwego zrozumienia postawy eklezjalnej maturzystów i tego jak kształtuje się u nich komponent poznawczy, istotną wydaje się być sprawa znajomości prawd wiary. W tym wymiarze ankietowanym zadano 4 pytania, które dotyczą najprostszych prawd wiary. Skupiają się one wokół Osób Boskich, tożsamości Chrystusa i Maryi, a także sakramentów. W pierwszej kolejności zadaniem ankietowanych maturzystów było wybranie z przygotowanej kafeterii prawdziwych Osób Boskich, tworzących Tróję Świętą. Maturzyści mogli jednak zaznaczyć kilka odpowiedzi. Uzyskane wyniki prezentuje poniższa tabela.

Tabela 11: Znajomość Osób Boskich a płeć respondentów.²⁸

Zaznacz Osoby Boskie, o których naucza Kościół katolicki.	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Duch Święty, Jezus Chrystus, Bóg Ojciec	374	48,57%	333	45,06%	707	46,85%
Maryja, Duch Święty, Apostołowie, Jezus Chrystus, św. Jan Paweł II, Bóg Ojciec, Papież	104	13,51%	110	14,88%	214	14,18%
Maryja, Duch Święty, Apostołowie, Jezus Chrystus, Bóg Ojciec	101	13,12%	85	11,50%	186	12,33%
Maryja, Duch Święty, Jezus Chrystus, Bóg Ojciec	82	10,65%	79	10,69%	161	10,67%
Maryja, Duch Święty, Apostołowie, Jezus Chrystus, św. Jan Paweł II, Bóg Ojciec	22	2,86%	24	3,25%	46	3,05%
Maryja, Duch Święty, Jezus Chrystus	10	1,30%	14	1,89%	24	1,59%
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

²⁸ Pominięto 44 wierszy tabeli poniżej 1% wskazań.

Najwięcej osób wskazało właściwą odpowiedź, choć to tylko niespełna 47%. Biorąc pod uwagę, że pytanie dotyczyło elementarnych prawd chrześcijaństwa, uzyskane wyniki można uznać za mało satysfakcjonujące. Dziewczęta uzyskały o 3,5 punkty procentowe większą poprawność odpowiedzi (48,57%) niż chłopcy (45,06%). Dość znaczny odsetek młodzieży (14,18%) zaznaczył wszystkie możliwe odpowiedzi z kafeterii, a więc stwierdził, że osoby Boskie to Maryja, Duch Święty, Apostołowie, Jezus Chrystus, św. Jan Paweł II, Bóg Ojciec i papież. Nieco mniej, bo 12,33% maturzystów, obok Trójcy Świętej, wskazało jako Osoby Boskie jeszcze Maryję i Apostołów. Czwarta z kolei liczba wyborów, na który się zdecydowała niemal ta sama ilość mężczyzn (10,69) i kobiet (10,65), obok Boga Ojca, Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego wśród Osób Boskich wskazało również Maryję. Reszta odpowiedzi nie przekracza progu 3,5%.

Następne pytanie dotyczyło unii hipostatycznej Jezusa Chrystusa, a więc fundamentalnej prawdy chrześcijaństwa dotyczącej obecności natury boskiej i ludzkiej w osobie Chrystusa. Wartym przypomnienia jest fakt, że dogmat ten ogłoszono w czasie soboru Chalcedońskiego w roku 451²⁹. Szczegółowy rozkład odpowiedzi ankietowanych zawiera poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela 12. Wiedza na temat unii hipostatycznej a płeć respondentów.

Kościół katolicki wierzy i uczy, że Jezus Chrystus jest...	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie	619	80,39%	567	76,73%	1186	78,60%
Prawdziwym Bogiem	100	12,99%	122	16,51%	222	14,71%
Trudno powiedzieć	31	4,03%	28	3,79%	59	3,91%
Zwykłym człowiekiem	20	2,60%	22	2,98%	42	2,78%
Suma końcowa	770	100,00%	739	100,00%	1509	100,00%

Źródło: opracowanie własne.

²⁹ Por. J. Misiurek, *Chalcedoński Sobór*, w: *Encyklopedia katolicka*, T. 3, Lublin 1995, s. 50–54.

Ponad $\frac{3}{4}$ maturzystów udzieliło prawidłowej odpowiedzi na powyższe pytanie, z czego to kobiety osiągnęły poprawność na poziomie 80%. Mężczyźni wypadli tu słabiej niemal o 4 punkty procentowe. Z kolei prawie 15% badanych twierdziło, że zdaniem Kościoła, Jezus ma tylko boską naturę. Niespełna 4% respondentów nie wskazało jednoznacznej odpowiedzi, a 2,78% stwierdziło, iż Kościół katolicki naucza tylko o ludzkiej naturze Chrystusa.

Ankietowani zostali poproszeni również o odpowiedź na pytanie, które miało sprawdzić ich wiedzę o dogmatach maryjnych. Właściwa odpowiedź mówiąco o tym, że Maryja jest: „poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą”, odnosi się do dwóch dogmatów, które maturzyści powinni byli poznać w trakcie szkolnych lekcji religii. Pierwszy z nich ogłosił papież Pius IX w bulli *Ineffabilis Deus* z 8 grudnia 1854 r., a dotyczył niepokalanego poczęcia Matki Bożej³⁰. Druga część przytoczonej odpowiedzi nawiązuje do dogmatu o wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny, który został sformułowany przez Piusa XII w 1950 roku w Konstytucji Apostolskiej *Munificentissimus Deus*³¹. Rozkład odpowiedzi badanych uczniów klas maturalnych przedstawia poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela 13. Znajomość dogmatów maryjnych a płeć respondentów.

Kościół wierzy i naucza, że Maryja jest...	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą	616	80,00%	594	80,38%	1210	80,19%
Osobą Boską	100	12,99%	79	10,69%	179	11,86%
Zwyczajnym, grzesznym człowiekiem	32	4,16%	38	5,14%	70	4,64%
Trudno powiedzieć	22	2,86%	28	3,79%	50	3,31%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

³⁰ Por. S.C. Napiórkowski, *Niepokalanе poczęcie*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, T. 7, s. 303-305.

³¹ Zob. K. Witkowska, *Od Munificentissimus Deus do Katechizmu Kościoła Katolickiego – ewolucja dogmatu o Wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny na 70-lecie jego ogłoszenia*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 28/2021, s. 267-283.

Zarówno mężczyźni jak i kobiety osiągnęli zbliżoną, bardzo wysoką poprawność odpowiedzi, wynoszącą odpowiednio 80% dla dziewcząt i 80,38% dla chłopców. Równo 100 kobiet (12,99%) uznało, że Kościół katolicki wierzy i uczy, iż Maryja jest „Osobą Boską”. Natomiast nieco ponad 10% wszystkich ankietowanych mężczyzn zaznaczyło tę samą odpowiedź. Tylko 3,31% maturzystów nie zdecydowało się na żadną konkretną propozycję z przygotowanego zestawu odpowiedzi i wołało zaznaczyć opcję „trudno powiedzieć”.

Ostatnie pytanie, dotyczące znajomości katolickich prawd wiary, skupione było wokół sakramentów świętych. Respondenci mieli wskazać tylko ilość sakramentów świętych w Kościele katolickim. Pytanie wydawało się banalne a odpowiedzi oczywiste, natomiast nie wszystkim badanym udało się udzielić właściwej odpowiedzi. Wyniki przedstawia poniższa tabela.

Tabela 14. Znajomość ilości sakramentów a płeć respondentów.

Ile jest sakramentów świętych?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
7	618	80,26%	586	79,30%	1204	79,79%
5	69	8,96%	60	8,12%	129	8,55%
6	54	7,01%	46	6,22%	100	6,63%
10	29	3,77%	47	6,36%	76	5,04%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Odpowiadając na to bardzo proste pytanie 80% maturzystów udzieliło poprawnej odpowiedzi. Oznacza to jednak, że co piąty badany, po kilkunastu latach brania udziału w lekcjach religii nie wie, ile sakramentów istnieje w Kościele katolickim. Ta sytuacja zastanawia, tym bardziej że ankietowani przyjęli przecież wiele sakramentów i podczas formacji wielokrotnie słyszeli informację o siedmiu sakramentach. Potwierdza to jednak tezę, że kwestie religijne są dla młodzieży mało istotne, nie przywiązują do nich wagi i w konsekwencji nie starają się przyswoić choćby elementarnej wiedzy.

Podsumowując, w tej części ankiety poświęconej znajomości prawd wiary katolickiej, ankietowani uzyskali średnio 71,36% poprawnych odpowiedzi.

3.3. Znajomość nauczania moralnego Kościoła

Prawidłowe kształtowanie postawy eklezjalnej czy też szerzej mówiąc - religijnej, nie może się dokonać bez dostatecznej wiedzy z zakresu moralności katolickiej. Ankietowani w tej części ankiety musieli zmierzyć się z trzema pytaniami. Pierwsze z nich dotyczyło znajomości dekalogu, który jest podstawową normą moralną dla chrześcijaństwa. Kolejne dwa pytania zadano, aby dokonać pewnego kontrastu, między wiedzą na temat nauki moralnej Kościoła katolickiego w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym oraz osób LGBTQ+, a osobistymi opiniami maturzystów na te kwestie. Te korelacje zostaną przedstawione w kolejnym rozdziale dotyczącym komponentu emocjonalnego.

Aby poddać weryfikacji wiedzę na temat dekalogu, ankietowani zostali poproszeni o wybranie właściwego brzmienia V przykazania Dekalogu. Rozkład odpowiedzi z podziałem na płeć respondentów przedstawia poniższa tabela krzyżowa.

Tabela 15. Znajomość V przykazania Dekalogu a płeć respondentów.

Jak brzmi V przykazanie dekalogu?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Nie zabijaj	545	70,78%	509	68,88%	1054	69,85%
Nie kradnij	124	16,10%	120	16,24%	244	16,17%
Nie cudzołóż	74	9,61%	69	9,34%	143	9,48%
Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu	27	3,51%	41	5,55%	68	4,51%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Blisko 70% maturzystów właściwie wskazało brzmienie piątego przykazania Dekalogu. Możemy zaobserwować nieco większą poprawność odpowiedzi wśród badanych dziewcząt (70,78%) niż chłopców (68,88%).

W dalszej części pytań dotyczących znajomości nauczania Kościoła katolickiego, respondenci mieli za zadanie wskazać jego stanowisko wobec czystości przedmałżeńskiej. Szczegółowe wyniki badań w tym wymiarze przedstawia poniższa tabela.

Tabela 16. Znajomość katolickiego nauczania na temat współżycia seksualnego a płeć respondentów.

Jakie jest nauczanie Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Jest niedopuszczalne i jest grzechem	679	88,18%	598	80,92%	1277	84,63%
Jest dopuszczalne, jeśli ludzi łączy miłość	36	4,68%	55	7,44%	91	6,03%
Nie wiem	34	4,42%	51	6,90%	85	5,63%
Kościół nie wypowiada się na ten temat	10	1,30%	20	2,71%	30	1,99%
Jest dopuszczalne bez ograniczeń	11	1,43%	15	2,03%	26	1,72%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość maturzystów udzieliła właściwej odpowiedzi (84,63%) na powyższe pytanie, potwierdzając tym samym, że zna nauczanie Kościoła w odniesieniu do przeżywania seksualności. Po raz pierwszy w odpowiedziach pojawia się tu większa różnica pomiędzy płciami. Maturzystki w 88% stwierdziły, iż Kościół wzywa do czystości przedmałżeńskiej. Wśród maturzystów analogiczny odsetek wyniósł 80,92%. Tylko niecałe 6% ankietowanych przyznało, że nie zna odpowiedzi na to pytanie, a niespełna 10% zaznaczyło błędną odpowiedź. Bardzo wysoki odsetek poprawnych odpowiedzi na powyższe pytanie mógłby świadczyć o tym, iż młodzież względnie bardzo dobrze zna moralne nauczanie Kościoła. Niestety odpowiedzi na kolejne pytania kierowane do maturzystów przynoszą rozczarowanie.

Ostatnie pytanie dotyczące wiedzy na temat Kościoła i jego nauczania w kwestii moralności dotyczyło społeczności LGBTQ+. Mnogość fałszywych opinii w przestrzeni publicznej, mówiących np. o tym, że Kościół katolicki potępia takie osoby, odbija się bardzo widocznie w wynikach, które przedstawia poniższa tabela.

Tabela 17. Znajomość nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płeć respondentów.

Jaka jest nauka Kościoła na temat osób LGBTQ+?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	%
Kościół potępia osoby o takich skłonnościach	390	50,65%	342	46,28%	732	48,51%
Kościół obdarza je szacunkiem, ale wzywa do życia w czystości seksualnej	249	32,34%	255	34,51%	504	33,40%
Nie wiem	76	9,87%	81	10,96%	157	10,40%
Kościół nie wypowiada się na ten temat	45	5,84%	41	5,55%	86	5,70%
Kościół uważa, że mają prawo do zawierania małżeństw i adopcji dzieci	10	1,30%	20	2,71%	30	1,99%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Blisko połowa ankietowanych twierdzi, że Kościół w swoim nauczaniu potępia osoby o „niebinarnej” orientacji seksualnej. Takiej odpowiedzi udzieliło więcej kobiet (50,65%), niż mężczyzn (46,28%), choć różnica wynosi około 4%. Poprawnej odpowiedzi na temat nauczania Kościoła w tej kwestii udzielił co trzeci ankietowany. Z kolei 1 na 10 osób wstrzymała się od odpowiedzi i zaznaczyła opcję „nie wiem”. Istnieje uzasadniona przesłanka, iż wiedzę na ten temat młodzież pozyskuje w dużej mierze z ogólnych opinii, a także z kreowanego przez niektóre media obrazu nietolerancyjnego Kościoła. Przedstawione odpowiedzi młodzieży pokazują także brak rzetelnej wiedzy na temat nauczania Kościoła w tym aspekcie. Sytuacja taka może dziwić, ponieważ tematy są przedmiotem analiz podczas nauczania religii w szkole.

Podsumowując tę część wyników, można stwierdzić, że wiedza na temat moralności katolickiej znana jest średnio 62,63% badanym maturzystom.

W powyższym rozdziale omówione zostały odpowiedzi ankietowanych maturzystów na pytania próbujące zdiagnozować ich stopień wiedzy na temat genezy i przymiotów Kościoła, katolickich prawd wiary oraz wybranych kwestii moralnych. Wszystkie te zagadnienia są wielokrotnie omawiane podczas lekcji religii w szkole, a więc maturzyści powinni posiadać wiedzę będącą przedmiotem weryfikacji. Stwierdzenie to nabiera jeszcze większej mocy, kiedy przyzna się, że pytania dotyczyły kwestii elementarnych. W podsumowaniu tego rozdziału oraz kolejnych, dotyczących komponentów emocjonalnego i behawioralnego, podjęto próbę scharakteryzowania respondentów pod kątem udziału i siły poszczególnych komponentów. Aby podjąć próbę opisu złożoności (multiplexity) komponentu poznawczego (by móc również określić jego wpływ na inne komponenty) zastosowano prostą skalę (zbudowaną na zasadzie szkolnej skali ocen), która ma w sposób zbliżony do obiektywnego, opisać jakość i ilość informacji jakie badani maturzyści posiadają na różne wymiary nauczania Kościoła. Do odpowiedniego poziomu poprawności przypisano wartość liczbową, która posłuży później do odpowiednich korelacji i analiz statystycznych.

Tabela 18. Propozycja skali multiplexity komponentu poznawczego postawy eklezjalnej.

Poprawność (w %)	Wartość	Interpretacja
100- 90	5	Jakość i ilość wiedzy na poziomie bardzo dobrym
89-70	4	Jakość i ilość wiedzy na poziomie dobrym
69-50	3	Jakość i ilość wiedzy przeciętna
49-30	2	Jakość i ilość wiedzy na poziomie słabym
29-0	1	Jakość i ilość wiedzy wątpliwa lub przekłamana, bądź jej brak

Źródło: opracowanie własne.

Następnie przeanalizowano poprawność odpowiedzi poszczególnych osób, by móc zakwalifikować je do poszczególnych wartości dla zbadania złożoności ich komponentu poznawczego postawy eklezjalnej. Klasyfikację tę prezentuje poniższa tabela.

Tabela 19. Zestawienie poprawności odpowiedzi ankietowanych z zaproponowaną skalą multiplexity komponentu poznawczego.

Poprawność (w %)	Wartość	N = 1509	Interpretacja
100- 90	5	239 (15,84%)	Jakość i ilość wiedzy na poziomie bardzo dobrym
89-70	4	428 (28,36%)	Jakość i ilość wiedzy na poziomie dobrym
69-50	3	402 (26,64%)	Jakość i ilość wiedzy przeciętna
49-30	2	293 (19,42%)	Jakość i ilość wiedzy na poziomie słabym
29-0	1	147 (9,74%)	Jakość i ilość wiedzy wątpliwa lub przekłamana, bądź jej brak

Źródło: opracowanie własne.

Blisko 16% ankietowanych uzyskało bardzo wysoką poprawność odpowiedzi, co wskazuje na pełne powodzenie procesu kształtowania komponentu poznawczego w ramach formacji eklezjalnej. Należy wspomnieć również, że jedynie 5% badanych maturzystów odpowiedziało poprawnie na wszystkie odpowiedzi. Kolejna grupa pod względem ilości przyswojonych informacji na temat Kościoła jest niemal dwa razy większa (28,36%). Również i tę grupę można zaliczyć do dobrze uformowanego komponentu poznawczego, chociaż nie w pełnym wymiarze. W sumie te dwie grupy ankietowanych stanowią blisko połowę grupy ankietowanych (44,2%). Właśnie tym dwóm grupom można przyznać, że ich złożoność komponentu poznawczego (wiedza i jej jakość) są na wystarczającym wydaje się poziomie, by komponent poznawczy miał kluczową rolę w kształtowaniu dojrzałej postawy wobec Kościoła w oparciu o obiektywne dane.

Kolejną grupę stanowią osoby wykazujące się przeciętnym poziomem wiedzy lub jej jakości na temat Kościoła (26,64%). Nieco wiedzą o wspólnotcie eklezjalnej, ale z drugiej strony mają braki w wielu podstawowych zagadnieniach. Należy przyznać, że ich wynik należy interpretować jako neutralny wobec innych ankietowanych.

Blisko 30% ankietowanych osiąga niski poziom poprawności odpowiedzi (mówimy tu w sumie o kategoriach przypisanych do wartości 1-2), mimo iż zadane pytania nie charakteryzowały się skomplikowaniem, czy też wysokim poziomem trudności. Niesie to poważne przesłanki ku

stwierdzeniu, że nie posiadają odpowiedniej jakości wiedzy, bądź jest ona czerpana z niepewnych źródeł lub zdecydowali się oni udzielić odpowiedzi na zasadzie osobistego nieprawdziwego przekonania. Przez to tak rozwinięty komponent poznawczy nie będzie pozwalał osiągnąć, w ujęciu Allporta, dojrzałej postawy eklezjalnej. Poniższa tabela ukazuje w jaki sposób ukształtowany jest komponent poznawczy kobiet i mężczyzn w oparciu o przyjętą skalę.

Tabela 20. Korelacja złożoności komponentu poznawczego wg. przyjętej skali vs. płeć respondentów.

Skala	Kobieta		Mężczyzna		N	%
5	125	16,23%	114	15,43%	239	15,84%
4	243	31,56%	185	25,03%	428	28,36%
3	189	24,55%	213	28,82%	402	26,64%
2	139	18,05%	154	20,84%	293	19,42%
1	74	9,61%	73	9,88%	147	9,74%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie analizy statystycznej przeprowadzonej na powyższych danych nie stwierdzono znacznej zależności pomiędzy respondentami obu płci, a złożonością komponentu emocjonalnego (istotność w ujęciu statystycznym $p=0,041$; V Kramera = 0.081). W dalszej części niniejszej rozprawy zostanie podjęta próba oceny zwartości ze sobą (consistency) poszczególnych składowych postawy eklezjalnej. Natomiast możemy tutaj dokonać weryfikacji jednej z hipotez pomocniczych odnoszących się do poszczególnych komponentów postawy.

H 1: Młodzież wykazuje niski poziom wiedzy o Kościele i znajomości jego nauczania.

Aby być obiektywnym, należy stwierdzić, że powyższa hipoteza nie może być ani jednoznacznie potwierdzona, ani obalona. Istnieje duży odsetek młodzieży o niskiej wiedzy na temat wspólnoty eklezjalnej (27,66%) – stanowią go ankietowani których złożoność komponentu poznawczego przypisano do wartości 1 i 2. Jednakże dwie grupy cechujące się wysokim poziomem wiedzy składają się z 44,2% badanych maturzystów. Należy więc stwierdzić, iż wiedza młodzieży jest zróżnicowana, a sama hipoteza nierozstrzygnięta.

Rozdział IV. Komponent przekonaniowy

Istotą tego komponentu jest emocjonalna reakcja na przedmiot postawy¹. Zdaniem Stefana Nowaka ma on bezpośrednio dotyczyć sfery uczuć, które dana osoba przejawia wobec przedmiotu postawy². Akcentuje on aspekt oceniający, który łączy się z komponentem emocjonalnym. Jego zdaniem można mówić o swego rodzaju emocjonalnym naładowaniu przekonania w stosunku do przedmiotu postawy, przy czym zauważa korelację między komponentem poznawczym, a emocjonalno-oceniającym³.

Władysław Prężyna zauważa, że proces kształtowania się postaw rozpoczyna się od rozwoju poznawczego jednostki. Każda osoba musi najpierw zgromadzić odpowiednią ilość informacji o przedmiocie, przy czym zachodzi wewnętrzna ewaluacja pozyskanych wiadomości, czyli subiektywne weryfikowanie ich prawdziwości. Prowadzi to do tworzenia się przekonań, na podstawie osobistej akceptacji, bądź też odrzucenia zgromadzonych informacji. Natomiast, mimo iż tak rozumiany stosunek podmiotu do przedmiotu postawy należy przede wszystkim do sfery intelektu, to rzadko bywa by działało się to z pominięciem składników emocjonalnych. Elementy emocjonalne w jakimś stopniu są obecne w procesie poznawczym jednostki, ale co do zasady są jego skutkiem. W konsekwencji poznawane przez osobę zjawisko czy też przedmiot wywołuje w niej reakcję emocjonalną o jakiejś intensywności i kierunku, np. radość, smutek, gniew itp.⁴

Niniejszy rozdział dysertacji będzie zawierał analizę wyników badań na temat akceptacji wartości religijnych a zwłaszcza wspólnoty Kościoła katolickiego. Oczywiście akceptacja taka jest efektem nie tylko emocjonalnego stosunku do przedmiotu postawy, ale również komponentu poznawczego. Uwzględniając jednak specyfikę postaw wobec wartości religijnych, a w tym wypadku Kościoła a także fakt, że w dzisiejszych czasach stosunek emocjonalny staje się dominujący w budowaniu postaw, akceptacja tych wartości analizowana jest w ramach komponentu emocjonalnego.

¹ Por. E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Alert, *Psychologia społeczna*, Poznań 1997, s. 314.

² Por. S. Nowak, *Teorie postaw*, Warszawa 1973, s. 30.

³ Por. Fidelus A., *Postawy społeczne jako element kapitału społecznego a proces readaptacji społecznej skazanych*, „Forum Pedagogiczne” 1/2011, s.98–99; por. także: S. Nowak, *Teorie postaw*, Warszawa 1973, s. 33-43.

⁴ W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s. 17-18.

4.1. Akceptacja genezy i przymiotów Kościoła

Podczas analizy komponentu poznawczego zadano maturzystom następujące pytanie: „Kto Twoim zdaniem założył Kościół?” Poprawnej odpowiedzi na to pytanie, dotyczące obiektywnej wiedzy, udzieliła tylko połowa respondentów (52,35%). W odniesieniu do kolejnego komponentu zapytano respondentów o ich osobiste przekonanie dotyczące Jezusa jako założyciela Kościoła. Uzyskane odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela 21. Akceptacja nadprzyrodzonej genezy Kościoła a płeć respondentów.

W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki został założony przez Jezusa Chrystusa?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Zdecydowanie wierzę	259	33,64%	298	40,32%	557	36,91%
Raczej wierzę	245	31,82%	242	32,75%	487	32,27%
Nie mam zdania	162	21,04%	106	14,34%	268	17,76%
Raczej nie wierzę	43	5,58%	58	7,85%	101	6,69%
Zdecydowanie nie wierzę	61	7,92%	35	4,74%	96	6,36%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Pytanie zawiera w sobie tezę mówiącą o tym, że Jezus założył Kościół. Akceptuje ją niemal 70% maturzystów, którzy odpowiedzieli „zdecydowanie wierzę” (36,91%) i „raczej wierzę” (32,27%). Mężczyźni zdecydowanie bardziej pozytywnie ustosunkowali się do tej tezy niż kobiety. Największa różnica pomiędzy nimi widoczna jest przy odpowiedzi „zdecydowanie wierzę”. Wynosi ona 6,68% na korzyść chłopców. Z drugiej strony 268 osób (17,76%) stwierdziło, iż nie ma pewności co do założenia Kościoła przez Jezusa, a 13,05% stwierdziło, iż odrzuca taką wiarę. Wyniki przeprowadzonej analizy statystycznej przybliża tabela poniżej.

Tabela 22. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w założenie Kościoła przez Jezusa oraz płeć respondentów.⁵

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,124	<,001
	V Kramera	,124	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

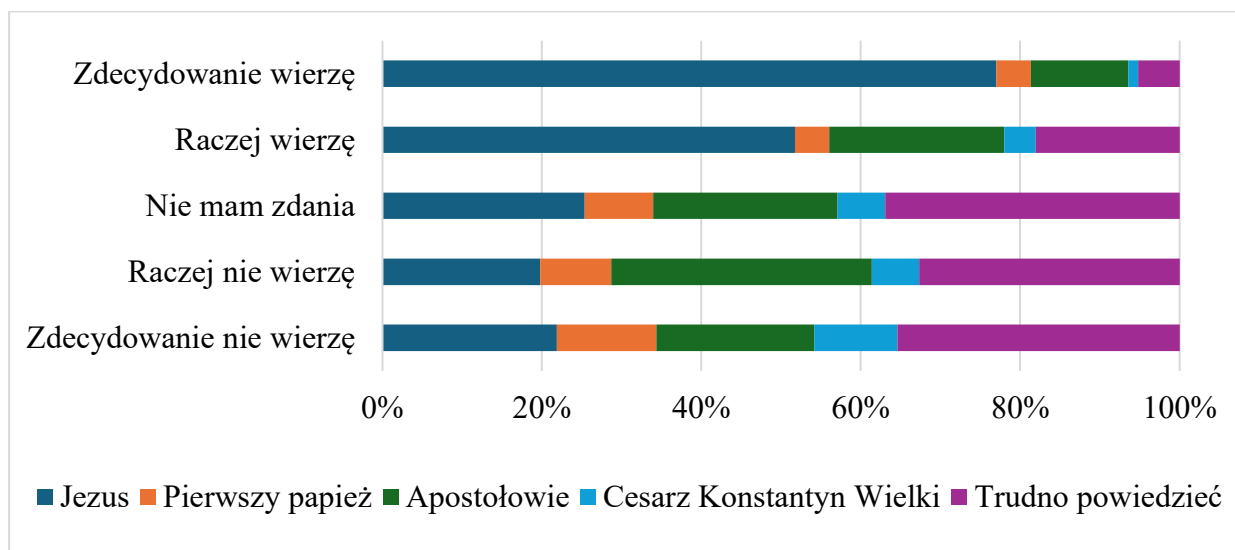
Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Otrzymana wartość p jest mniejsza niż 0,001, co potwierdza, że związek między zmiennymi jest istotny statystycznie. Badając siłę tego związku za pomocą współczynnika V Kramera należy jednak stwierdzić, iż siła tego związku statystycznie jest słaba. Z kolei z pastoralno-katechetycznego punktu widzenia można stwierdzić, że zmienna płci warunkuje w pewien sposób odpowiedzi na to pytanie. Co ciekawe częściej prawdę o boskiej genezie Kościoła akceptują mężczyźni niż kobiety.

Przeprowadzono również korelację pomiędzy odpowiedziami na niniejsze pytanie oraz pytanie omówione w poprzednim rozdziale, które dotyczyło wiedzy na temat Założyciela Kościoła. Korelację odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

⁵ Chi-kwadrat Pearsona - 23,093, df – 4, Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

Wykres 4. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: wiara w założenie Kościoła przez Jezusa a wiedza na temat genezy Kościoła.

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci, którzy pytani o stopień wiary w Jezusowe założycielstwo Kościoła, udzielili odpowiedzi „zdecydowanie wierzę” oraz „raczej wierzę” stanowią w sumie 69,18% całej badanej grupy. Natomiast ciekawe jest to, że ci sami respondenci wcześniej pytani o założyciela Kościoła nie zawsze udzielili poprawnej odpowiedzi. Takiej odpowiedzi udzieliło 45,13% wszystkich ankietowanych, którzy później wyznali wiarę w to, że Jezus założył Kościół. Taka różnica w odpowiedziach może dziwić, z drugiej jednak strony pokazuje, że dzisiejsza młodzież często nie ma wystarczającej wiedzy religijnej, natomiast akceptuje pewne prawdy na poziomie emocji. Nie jest to sytuacja optymalna, ponieważ prowadzi do sytuacji, w których komponent emocjonalny jest silniejszy niż poznawczy, co może prowadzić do osłabienia integralnej postawy wobec Kościoła. Faktem jest także to, że osoby niezdecydowane oraz sceptyczne w stosunku do wiary w Jezusowe założycielstwo Kościoła mają bardziej rozproszony rozkład odpowiedzi. W dalszej kolejności poddano odpowiednim kalkulacjom korelację powyższych zmiennych a ich wyniki obrazuje poniższa tabela.

Tabela 23. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w założenie Kościoła przez Jezusa a wiedza na temat założyciela Kościoła.⁶

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,471	<,001
	V Kramera	,236	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Otrzymane wartości w toku przeprowadzonej analizy współczynników korelacji ukazują, że istnieje istotny statystycznie ($p < ,001$) związek między wiarą w założycielstwo Kościoła katolickiego przez Jezusa Chrystusa, a przekonaniem o tym kto założył Kościół, chociaż związek ten jest umiarkowany ($V \text{ Kramera} = 0,236$). Korelacja ta zdaje się potwierdzać oczywistą prawdę, że wiedza jest istotnym warunkiem akceptacji. Z drugiej jednak strony nie jest ona silna, co wskazuje przede wszystkim na problem z wiedzą respondentów.

Istotą katolickiego rozumienia Kościoła jest nie tylko prawda, że to Jezus Chrystus jest jego założycielem. Niezwykle istotną kwestią jest przyjęcie, że w tej wspólnotce wciąż obecny jest Bóg i nią kieruje. Tylko wówczas nauczanie Kościoła oraz wymagania moralne mogą być akceptowane. W związku z tym zadano maturzystom pytanie o poziom ich wiary w to, że Kościół katolicki jest nieustannie prowadzony przez Ducha Świętego. Spośród wszystkich ankietowanych maturzystów, prawie 68% udzieliło pozytywnej odpowiedzi na to pytanie. Szczegóły przedstawiono w kolejnej tabeli.

Tabela 24. Wiara w asystencję Ducha Świętego w Kościele a płeć respondentów.

W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki jest prowadzony przez Ducha Świętego?	Kim jesteś?			
	Kobieta	Mężczyzna	N	Średnia

⁶ Chi-kwadrat Pearsona - 335,161, df - 16, Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

Raczej wierzę	238	30,91%	230	31,12%	468	31,01%
Zdecydowanie wierzę	203	26,36%	203	27,47%	406	26,91%
Nie mam zdania	168	21,82%	146	19,76%	314	20,81%
Zdecydowanie nie wierzę	93	12,08%	80	10,83%	173	11,46%
Raczej nie wierzę	68	8,83%	80	10,83%	148	9,81%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej ankietowani zaznaczali odpowiedź „raczej wierzę” (31%). Z kolei najwyższy stopień wiary w prowadzenie Kościoła przez Ducha Świętego zadeklarowało 26,91% maturzystów biorących udział w badaniu. Oznacza to, że łącznie prawie 60% młodzieży akceptuje prawdę o asystencji Ducha Świętego w Kościele, co bez wątpienia jest fundamentalną kwestią warunkującą pozytywne postawy wobec tej wspólnoty. Warto zaznaczyć, że trudno dostrzec znaczące różnice między odpowiedziami kobiet i mężczyzn. Jednocześnie, niemal 21% badanych maturzystów nie zdecydowało się na konkretną deklarację w tej materii, udzielając „neutralnych” odpowiedzi. Warto też zwrócić uwagę na fakt, że co piąty maturzysta (21%) wątpi w to, że Duch Święty prowadzi Kościół. Zapewne prowadzi to potem do odrzucania nauczania Kościoła, które uważa się za rzecz ludzką, nie boską.

Tabela 25. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w asystencję Ducha Świętego w Kościele a płeć respondentów.⁷

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,045	,559
	V Kramera	,045	,559
N ważnych obserwacji		1509	

⁷ Chi-kwadrat Pearsona - 2,994, df – 4, Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,559.

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Test Chi Kwadrat Pearsona wykazał brak istotnej statystycznej zależności między zmiennymi, a dodatkowo wartość V Kramera potwierdza, że związek między tymi zmiennymi jest marginalny.

Kolejnym krokiem badania akceptacji maturzystów dla Kościoła katolickiego i jego cech było uzyskanie odpowiedzi na pytanie czym osobiście jest dla nich Kościół katolicki. Anketowani mogli wybrać tylko jedną spośród przygotowanych propozycji określeń wspólnoty założonej przez Chrystusa. Podsumowanie odpowiedzi można znaleźć w zamieszczonej niżej tabeli.

Tabela 26. Opinia na temat tożsamości i działalności Kościoła a płeć respondentów.

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Wspólnotą wiary i miłości, która pomaga osiągnąć zbawienie	398	51,69%	391	52,91%	789	52,29%
Trudno powiedzieć	184	23,90%	148	20,03%	332	22,00%
Organizacją szkodliwą dla społeczeństwa	136	17,66%	98	13,26%	234	15,51%
Pożyteczną organizacją społeczną i charytatywną	52	6,75%	102	13,80%	154	10,21%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa ankietowanych maturzystów przyznała, że ich zdaniem Kościół katolicki jest wspólnotą wiary i miłości, która pomaga osiągnąć swoim członkom zbawienie (52,29%). Drugą z kolei najliczniejszą grupę stanowili uczniowie klas maturalnych, którzy nie mieli jasnego stanowiska w tej sprawie i z kafeterii wybrali odpowiedź „Trudno powiedzieć” (22%). Co ciekawe, 15,51% respondentów uważa, że Kościół katolicki jest organizacją szkodzącą społeczeństwu. Taką opinię wyraziło niemal 18% badanych dziewcząt oraz 13,26% chłopców. Najmniej osób z grupy badawczej (10,21%) odpowiedziało, że Kościół jest tylko pożyteczną

organizacją charytatywną i społeczną, bez wskazywania jest religijnego charakteru. Ciekawym jest fakt, że w taki sposób postrzega Kościół dwa razy więcej mężczyzn niż kobiet, dlatego też podjęto się analizy statystycznej przedstawionych zmiennych.

Tabela 27. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia o tożsamości i działalności Kościoła a płeć respondentów.⁸

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,131	<,001
	V Kramera	,131	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Warto zauważyć, że kobiety nieco częściej określały Kościół w kategoriach religijno-zbawczych, a mężczyźni w większym stopniu podkreślali społeczny i charytatywny wymiar wspólnoty eklezjalnej. Ciekawym jest również fakt, że wśród dziewcząt bardziej artykułowana była skrajna opinia o szkodliwości wspólnoty Kościoła dla społeczeństwa. Wyniki przeprowadzonej analizy danych potwierdzają, że różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami nie są przypadkowe, a wręcz istotne statystycznie ($p < ,001$). Wartości miar symetrycznych podpowiadają jednak, że owa zależność jest raczej słaba ($V \text{ Kramera} = 0,131$), dlatego istnieją jeszcze inne czynniki obok płci, które wpływają na sposób postrzegania Kościoła przez respondentów. Pomimo słabej zależności statystycznej w perspektywie pastoralno-katechetycznej warto zauważyć tę korelację.

Kolejne pytanie kierowane do ankietowanych miało na celu uzyskania opinii maturzystów na temat podawanej prawdy przez Kościół katolicki, że jest on pewną drogą do zbawienia. Ta kwestia, dotycząca zbawczej wiarygodności Kościoła, wydaje się dzisiaj szczególnie istotna

⁸ Chi-kwadrat Pearsona – 25,744; df – 4, Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

w kontekście pluralizmu religijnego. Wyniki badań dotyczące tej materii przedstawione zostały w tabeli nr 28.

Tabela 28. Wiara w zbawczą wiarygodność Kościoła a płeć respondentów.

W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki jest pewną drogą do zbawienia?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Raczej wierzę	241	31,30%	246	33,29%	487	32,27%
Zdecydowanie wierzę	199	25,84%	193	26,12%	392	25,98%
Zdecydowanie nie wierzę	123	15,97%	91	12,31%	214	14,18%
Nie mam zdania	102	13,25%	107	14,48%	209	13,85%
Raczej nie wierzę	105	13,64%	102	13,80%	207	13,72%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

W odniesieniu do akceptacji twierdzenia, że Kościół katolicki jest pewną drogą do zbawienia ankietowani maturzyści najczęściej wybierali odpowiedź „raczej wierzę” (32,27%). Jednocześnie 25,98% respondentów wiarę tę określiło jako zdecydowaną. Trzecią pod względem ilości odpowiedzi, stanowi grupa osób, które zdecydowanie odrzucają tezę o wiarygodności zbawczej Kościoła katolickiego (14,18%). Z kolei osób o neutralnym podejściu do powyższego zagadnienie było 209 co stanowi 13,85% ogółu, a niemal tyle samo zaznaczyło „raczej nie wierzę” (13,72%). Warto zauważyć, że ponad połowa respondentów uznaje, że Kościół katolicki jest pewną drogą do zbawienia. Z kolei pozostali prawdy tej nie akceptują jednoznacznie. Bez wątpienia stanowi to wyzwanie dla działalności katechetycznej, ponieważ brak akceptacji dla tej prawdy prowadzi o kontestacji nauczania i życia Kościoła. Badanie niezależności zmiennych za pomocą testu Chi kwadrat potwierdziło, iż nie ma statystycznie istotnego związku między wiarą

w to, że Kościół katolicki jest pewną drogą do zbawienia, a odpowiedzią na pytanie „Kim jesteś”⁹.

Z racji tego, iż badanie kierowane było przede wszystkim do osób uczęszczających na szkolną lekcję religii, ankietowani zostali zapytani o to czy są dumni z przynależności do Kościoła. Szczegółowe dane podaje poniższa tabela.

Tabela 29. Poczucie dumy z przynależności do Kościoła a płeć respondentów.

Czy jesteś dumny z tego, że należysz do Kościoła?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Raczej tak	263	34,16%	250	33,83%	513	34,00%
Zdecydowanie tak	170	22,08%	192	25,98%	362	23,99%
Trudno powiedzieć	172	22,34%	152	20,57%	324	21,47%
Nie należę do Kościoła katolickiego	70	9,09%	56	7,58%	126	8,35%
Raczej nie	49	6,36%	57	7,71%	106	7,02%
Zdecydowanie nie	46	5,97%	32	4,33%	78	5,17%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Należy wyraźnie podkreślić, że aż 58% badanych maturzystów odpowiedziało pozytywnie na pytanie o poczucie dumy z przynależności do Kościoła. Odpowiedź „zdecydowanie tak” zaznaczyło ok. 24% wszystkich ankietowanych, natomiast 10 punktów procentowych więcej uzyskała odpowiedź „raczej tak”, która była najczęściej wybierana przy tym pytaniu. Kolejną dużą grupę stanowili maturzyści, którzy mieli problem z jednoznaczną odpowiedzią na postawione pytanie (21,47%), natomiast tylko ok. 12% maturzystów odpowiedziało negatywnie na tak postawione pytanie. Warto zauważyć, że 126 osób przyznało, że nie są członkami Kościoła katolickiego (8,35%), choć nie weryfikowano, czy chodzi tutaj o subiektywne poczucie czy sytuację formalno-prawną. Tak jak w przypadku poprzedniego pytania wyniki przeprowadzonego

⁹ Chi-kwadrat Pearsona – 4,456; df – 4, Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,348; V Kramera - 0,054.

testu chi-kwadrat oraz V Kramera wskazują, że nie ma statystycznie istotnego związku między dumą z przynależności do Kościoła, a płcią respondentów¹⁰. Interującym wydaje się być zestawienie krzyżowe wyżej omawianego pytania z wcześniej już omówionym: czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki? Odpowiednią korelację rozkładu odpowiedzi badanych maturzystów przedstawia zamieszczony poniżej wykres.

Wykres 5. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: poczucie dumy z przynależności do Kościoła a opinia na temat tożsamości i działalności Kościoła.

Źródło: opracowanie własne.

Osoby o najwyższym stopniu utożsamiania się z Kościołem i odczuwające dumę z tego powodu w 93% dostrzegają w nim również wspólnotę wiary i miłości ewangelicznej, która pomaga w drodze ku niebu. Odsetek ten spada w kolejnej kategorii osób do 70,5%. Wśród maturzystów, którzy zaznaczyli opcję „raczej tak”, część podkreśliła wspólnotę eklezjalną jako pożyteczną organizację o charakterze społecznym i charytatywnym (12,67%), a nieco ponad 15% nie potrafiło wskazać jednoznacznie czym dla nich jest Kościół, zaznaczając „trudno powiedzieć”. W tych dwóch omówionych kategoriach pojawiają się również głosy, że Kościół szkodzi społeczeństwu. Natomiast odsetek ten jest niezwykle mały i sięga 2,19 punktów procentowych. Niestety wśród pozostałych grup badanych maturzystów rośnie, a wśród odpowiadających

¹⁰ Chi-kwadrat Pearsona – 6,939; df – 5, Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,225; V Kramera - 0,068.

„zdecydowanie nie” dochodzi nawet do poziomu 74,36%. Również i te dysproporcje w powyższych danych poddano obliczeniom statystycznym.

Tabela 30. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: poczucie dumy z przynależności do Kościoła a opinia na temat tożsamości i działalności Kościoła.¹¹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,823	<,001
	V Kramera	,475	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Do analizy między dwoma zmiennymi nominalnymi poczucia dumy z przynależności do Kościoła katolickiego oraz sposobu postrzegania jego roli w społeczeństwie wykorzystano, według przyjętej metodologii, test Chi-kwadrat i miary symetryczne, co miało pozwolić dokonać oceny ich zależności i siły. Poziom istotności mniejszy niż 0,001 wskazuje jednoznacznie na istotną statystycznie zależność zmiennych. Dodatkowo dzięki współczynnikowi V Kramera można ją ocenić jako średnio-silną. Prowadzi to do wniosku, że osoby, które postrzegają Kościół rzeczywiście jako wspólnotę wartości ewangelicznych częściej odczuwają dumę z przynależności do takiego Kościoła, a osoby skupiające się na wadach wspólnoty eklezjalnej przyjmują negatywne nastawienie do niej.

4.2. Akceptacja prawd wiary katolickiej

W poprzednim rozdziale zostały opisane wyniki testu wiedzy ankietowanych maturzystów, również z zakresu znajomości prawd wiary Kościoła katolickiego. Aby podjąć próbę opisu komponentu emocjonalnego badanej młodzieży zadano kolejne pytania mające na celu odkrycie

¹¹ Chi-kwadrat Pearsona – 1043,680; df – 15, Istotność asymptotyczna (dwustronna) - <,001.

w jaki stopniu badani maturzyści akceptują te prawdy. Pierwsze z pytań dotyczyło wprost osobistego stosunku do Trójosobowego Boga.

Tabela 31. Wiara w Tróję Świętą a płeć respondentów.

Osobiście wierzysz, że Bóg...	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Jest Tróją Osób	323	41,95%	367	49,66%	690	45,73%
Jest bezosobowy, nieokreśloną siłą	197	25,58%	156	21,11%	353	23,39%
Jest jedną Osobą	154	20,00%	126	17,05%	280	18,56%
Nie wierzę w istnienie Boga	96	12,47%	90	12,18%	186	12,33%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Blisko połowa badanych maturzystów wyznała, iż wierzy, że Bóg jest Tróją Osób (45,73%). Warto zauważyć, że odsetek ten był większy u mężczyzn o 7,71% niż u kobiet. W przygotowanej kafeterii można było również zaznaczyć odpowiedź „nie wierzę w istnienie Boga”. Na taką odpowiedź zdecydowało się 12,33% ankietowanych. Z kolei prawie 42% ankietowanych ma osobiste przekonanie, które znacząco obiega od nauki Kościoła katolickiego dotyczącej Trójjedynego Boga. Można także dostrzec różnice, choć niewielkie, w odpowiedziach kobiet i mężczyzn. Przykładowo, nieco więcej dziewcząt (25,58%), niż chłopców (21,11%) wierzy, że Bóg jest bezosobowy i jest bliżej nieokreśloną siłą. Podobnie większy odsetek odpowiedzi, że Bóg jest jedną osobą występuje u kobiet (20%), aniżeli u mężczyzn (17,05%).

Tabela 32. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w Tróję Świętą a płeć respondentów.¹²

Miary symetryczne

¹² Chi-kwadrat Pearsona – 9,929; df – 3, Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,019.

		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,081	,019
	V Kramera	,081	,019
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Wyniki testu Chi-kwadrat wskazują, że istnieje statystycznie istotny związek między osobistą wiarą w Boga, a płcią respondentów. Mężczyźni częściej niż kobiety deklarują wiarę w Tróję Świętą. Chociaż związek ten jest istotny statystycznie, wartość V Kramera 0,081 sugeruje, że siła tego związku jest słaba.

Idąc krok dalej, zadano maturzystom pytanie o ich osobistą wiarę co do tożsamości boskiej i ludzkiej Chrystusa, czyli unii hipostatycznej. Zdecydowana większość respondentów stwierdziła, że ich zdaniem Jezus Chrystus ma dwie natury, boską i ludzką (62,16%), co jest zgodne z doktryną chrześcijańską. Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż 8% respondentów wyznało, że jest On tylko prawdziwym Bogiem, pomijając przy tym Jego ludzką naturę. Szczegółowy rozkład odpowiedzi udzielonych na to pytanie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 33. Wiara w unię hipostatyczną Jezusa Chrystusa a płeć respondentów.

Za kogo uznajesz Jezusa Chrystusa?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem	467	60,65%	471	63,73%	938	62,16%
Jezus Chrystus był zwyczajnym człowiekiem	107	13,90%	108	14,61%	215	14,25%
Nie mam zdania	92	11,95%	65	8,80%	157	10,40%
Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem	58	7,53%	63	8,53%	121	8,02%
Jezus Chrystus jest postacią mityczną	46	5,97%	32	4,33%	78	5,17%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Nieco ponad 10% ankietowanych przyznało się do obojętności w tej kwestii. Natomiast, spośród 1509 badanych maturzystów, 215 wyraziło przekonanie, że Jezus był tylko zwykłym człowiekiem. Z kolei 5,17% respondentów uznało Chrystusa za postać mityczną. Przeprowadzone testy statystyczne potwierdzają, że nie ma statystycznie istotnego związku między płcią respondentów, a ich odpowiedziami na powyższe pytanie¹³. Trzeba zatem przyznać, że prawie czterech na dziesięciu maturzystów nie podziela fundamentalnej prawdy chrześcijaństwa o unii hipostatycznej w Osobie Jezusa Chrystusa. Porównując jednak wyniki zaprezentowane w powyższej tabeli z rozkładem odpowiedzi na pytanie o wiedzę w tej samej materii, można wyciągnąć ciekawe spostrzeżenia:

Tabela 34. Znajomość a akceptacja unii hipostatycznej Chrystusa.

Za kogo uznajesz Jezusa Chrystusa? Jezus...	Kościół katolicki wierzy i uczy, że Jezus Chrystus jest...				Suma końcowa
	Prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie	Prawdzi- wym Bogiem	Trudno powied- zieć	Zwykłym człowiekiem	
... jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem	55,20%	6,23%	0,46%	0,27%	62,16%
... był zwyczajnym człowiekiem	9,54%	2,12%	1,06%	1,52%	14,25%
Nie mam zdania	7,89%	1,19%	1,19%	0,13%	10,40%
... jest prawdziwym Bogiem	2,85%	4,77%	0,13%	0,27%	8,02%
... jest postacią mityczną	3,11%	0,40%	1,06%	0,60%	5,17%
Suma końcowa	78,60%	14,71%	3,91%	2,78%	100,00%

Źródło: opracowanie własne.

¹³ Chi-kwadrat Pearsona – 6,750; df – 4, Istotność asymptotyczna (dwustronna) – 0,150; V Kramera – 0,067.

Mimo, że badani maturzyści wykazali się dość dobrą znajomością nauki o bosko-ludzkiej tożsamości Jezusa (poprawność 78,60% - 1186 osób), to jednak osobistą wiarę w tę prawdę potwierdziło 938 osób, czyli o 248 mniej, a różnica sięga 16,43%. Takie wyniki zdają się potwierdzać zasadę, że większy odsetek młodzieży posiada wiedzę na temat nauczania Kościoła niż go akceptuje. Poniżej przedstawiono jeszcze wyniki analizy statystycznej tych kwestii.

Tabela 35. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiedza na temat unii hipostatycznej Chrystusa a akceptacja tej prawdy wiary.¹⁴

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,535	<,001
	V Kramera	,309	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Istotność przybliżona na poziomie mniejszym niż 0,001, sugeruje, że zaobserwowany związek między badanymi zmiennymi nie jest wynikiem przypadku, a wręcz przeciwnie, jest on bardzo realny i wyraźny. Jego siła natomiast jest umiarkowana (V Kramera = 0,309). Prowadzi to do wniosku, że osobista wiara dotycząca unii hipostatycznej Jezusa Chrystusa jest tylko częściowo determinowana przez przyswojoną wiedzę na temat nauczania Kościoła w tej kwestii.

Badając w poprzednim rozdziale poziom wiedzy ankietowanych maturzystów z zakresu prawd wiary katolickiej, zadano im także pytanie o tożsamość Matki Chrystusa w nauce Kościoła. Aby dokonać korelacji z osobistym odniesieniem maturzystów do tej kwestii zadano także pytanie o osobistą wiarę na temat Maryi i jej roli w historii zbawienia. Poniżej ukazano rozkład otrzymanych odpowiedzi.

¹⁴ Chi-kwadrat Pearsona – 431,309; df – 12, Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001. 25,0% komórek (5) ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Minimalna liczebność oczekiwana wynosi 2,17, a więc jest wystarczająca, aby uznać wynik testu za wiarygodny.

Tabela 36. Wiara na temat tożsamości Maryi a płeć respondentów.

Wierzysz, że Maryja, matka Jezusa jest...	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Poczęta bez grzechu pierwotnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą	431	55,97%	445	60,22%	876	58,05%
Zwyczajnym, grzesznym człowiekiem	134	17,40%	121	16,37%	255	16,90%
Osobą Boską	114	14,81%	108	14,61%	222	14,71%
Trudno powiedzieć	91	11,82%	65	8,80%	156	10,34%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Wiarę w Niepokalane Poczęcie Matki Bożej i Jej wniebowzięcie zadeklarowało 58% ankietowanych. Wśród mężczyzn odsetek ten był wyższy niż u badanych kobiet o 4,25%. Mimo drobnych różnic w odpowiedziach między płciami nie stwierdzono jednak istotności statystycznej pomiędzy prezentowanymi zmiennymi¹⁵. Znaczny odsetek respondentów (10,34%) nie udzielił jednoznacznej odpowiedzi. Natomiast aż 31,61% maturzystów stwierdziło, że odrzuca nauczanie Kościoła katolickiego na temat Maryi. Porównując odpowiedzi na powyższe pytanie z zaprezentowanymi w poprzednim rozdziale odpowiedziami na pytanie dotyczące wiedzy (poprawność 80,19% - 1210 osób), należy stwierdzić, iż różnica między poprawną odpowiedzią i zakładaną kształtowaną wiarą wynosi aż 22,14%. Odpowiednią korelację przedstawiono poniżej w tabeli krzyżowej, a wyniki analizy statystycznej w kolejnym zestawieniu.

Tabela 37. Wiara a wiedza na temat tożsamości Maryi w nauczaniu katolickim.

Wierzysz, że	Kościół wierzy i naucza, że Maryja jest...	
--------------	--	--

¹⁵ Chi-kwadrat Pearsona – 4,747; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,191; V Kramera - 0,056.

Maryja, matka Jezusa jest...	Poczęta bez grzechu pierworodnego...	Osobą Boską	Zwyczajnym, m, grzesznym człowiekiem	Trudno powiedzieć	Suma końcowa
Poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą	56,39%	0,99%	0,46%	0,20%	58,05%
Zwyczajnym, grzesznym człowiekiem	10,07%	1,86%	3,51%	1,46%	16,90%
Osobą Boską	6,23%	7,49%	0,40%	0,60%	14,71%
Trudno powiedzieć	7,49%	1,52%	0,27%	1,06%	10,34%
Suma końcowa	80,19%	11,86%	4,64%	3,31%	100,00%

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 38. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara a wiedza na temat tożsamości Maryi w nauczaniu katolickim.¹⁶

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,677	<,001
	V Kramera	,391	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Analiza statystyczna rozkładu odpowiedzi na temat znajomości nauczania Kościoła co do dogmatów maryjnych oraz wiary w te dogmaty wykazuje umiarkowany związek (V Kramera =

¹⁶ Chi-kwadrat Pearsona – 0,056; df – 9; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - <0,001.

0,391). Podobnie jak w pytaniu odnoszącym się do osoby Jezusa, wykazana zależność jest istotna statystycznie ($p < 0,001$).

Formacja eklezjalna bazuje również na ukazaniu młodym ludziom Kościoła jako wiarygodnego depozytariusza Objawienia, co powinno budzić uczucie zaufania. Zapytano więc maturzystów o ich stopień ufności wobec Kościoła katolickiego. Wyniki badań w tej materii przedstawia poniższa tabela.

Tabela 39. Poziom zaufania do Kościoła a płeć respondentów.

W jakim stopniu ufasz Kościołowi katolickiemu?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Średnim	221	28,70%	217	29,36%	438	29,03%
Dużym	184	23,90%	191	25,85%	375	24,85%
Żadnym	134	17,40%	92	12,45%	226	14,98%
Małym	90	11,69%	97	13,13%	187	12,39%
Bardzo dużym	57	7,40%	87	11,77%	144	9,54%
Bardzo małym	84	10,91%	55	7,44%	139	9,21%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Najwyższy stopień ufności Kościołowi katolickiemu deklaruje tylko 9,54% ankietowanych maturzystów, wśród których jest więcej mężczyzn niż dziewcząt (różnica sięga 4,37%). „Duży” poziom zaufania zadeklarowało z kolei prawie 25%. Niemal co trzeci ankietowany określił stopień swojego zaufania do Kościoła na poziomie średnim, co stanowi najczęściej wybieraną odpowiedzią dla tego pytania. Ten poziom zaufania należy rozumieć jednak jako pewien rodzaj obojętności. Natomiast kolejne odpowiedzi na temat zaufania wobec Kościoła podążają w kierunku negatywnym i określają raczej nieufność ankietowanych wobec tej instytucji. Przykładowo, 15% ankietowanych stwierdziło, że zupełnie nie ufa Kościołowi. Co ciekawe deklaruje tak więcej maturzystek (17,40%) niż maturzystów (12,45%). W konsekwencji, wyniki analizy statystycznej, przedstawione w poniższej tabeli, pokazują występowanie statystycznie

istotnego związku między stopniem zaufania do Kościoła katolickiego a płcią respondentów. Mimo, że związek ten nie jest bardzo silny, to jest jednak istotny statystycznie.

Tabela 40. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: poziom zaufania do Kościoła a płeć respondentów.¹⁷

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,115	,001
	V Kramera	,115	,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

4.3. Akceptacja nauczania moralnego Kościoła

W poprzednim rozdziale wskazano, że z zakresu moralnego nauczania Kościoła katolickiego, badana młodzież maturalna osiągnęła średnią poprawność odpowiedzi na poziomie ok. 63%. Wydaje się, że stosunek emocjonalny i wynikająca z niego akceptacja wobec moralnej nauki Kościoła, może mieć najistotniejszy wpływ na kształtowanie się postawy eklezjalnej. Dlatego też zadano ankietowanym pytania o ich osobisty stosunek wobec zagadnień z zakresu teologii moralnej. Pierwsze z nich dotyczyło akceptacji badanych maturzystów wobec współżycia seksualnego przed przyjęciem sakramentu małżeństwa. Ich odpowiedzi przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 41. Opinia na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym a płeć respondentów.¹⁸

	Kim jesteś?
--	-------------

¹⁷ Chi-kwadrat Pearsona – 19,906; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,001; V Kramera - 0,115.

¹⁸ Chi-kwadrat Pearsona – 4,480; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,345; V Kramera - 0,054.

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu	364	47,27%	347	46,96%	711	47,12%
Akceptuję bez żadnych ograniczeń	233	30,26%	197	26,66%	430	28,50%
Koniecznym warunkiem jest ślub kościelny	113	14,68%	127	17,19%	240	15,90%
Nie mam zdania	51	6,62%	55	7,44%	106	7,02%
Wystarczy ślub cywilny	9	1,17%	13	1,76%	22	1,46%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Prawie połowa badanej grupy młodych ludzi jako wystarczający warunek współżycia seksualnego, podaje miłość (kobiety - 47.27%, mężczyźni - 46,96%). Drugą z kolei pod względem ilości odpowiedzi (niemal 1/3 ankietowanych) stanowi grupa osób, które bardzo liberalnie podchodzą do aktu miłosnego, nie przypisując mu żadnych uwarunkowań czy ograniczeń (28,5%). Taką tendencję, co ciekawe, przejawia więcej kobiet (30.26%), niż mężczyzn (26,66%). Tylko ok. 16% ankietowanych przyznaje, że osobiście zgadza się w tej kwestii z nauką Kościoła katolickiego. Nie zabrakło również głosów neutralnych, które wyraziło 106 maturzystów. Tylko 22 osoby przyznały, że jedyną okolicznością, która wymagana jest do kontaktów seksualnych jest kontrakt cywilny. Warto także zauważyć, że nie stwierdzono statystycznie istotnego związku między przedstawionymi danymi.

W poniższej tabeli krzyżowej przedstawiono rozkład odpowiedzi na powyższe pytanie oraz na pytanie analizowane w poprzednim rozdziale i dotyczące wiedzy na temat nauczania Kościoła katolickiego w tej materii.

Tabela 42. Opinia na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym a znajomość nauczania Kościoła w tej materii.

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przed ślubem kościelnym?	Jakie jest nauczanie Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym?					Suma końcowa
	Jest niedopuszczalne i jest grzechem	Jest dopuszczalne jeśli ludzie łączą miłość	Nie wiem	Kościół nie wypowiada się na ten temat	Jest dopuszczalne bez ograniczeń	
Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu	41,29%	2,72%	2,19%	0,53%	0,40%	47,12%
Akceptuję bez żadnych ograniczeń	22,13%	2,65%	1,99%	0,93%	0,80%	28,50%
Koniecznym warunkiem jest ślub kościelny	14,84%	0,53%	0,20%	0,20%	0,13%	15,90%
Nie mam zdania	5,50%	0,07%	1,06%	0,27%	0,13%	7,02%
Wystarczy ślub cywilny	0,86%	0,07%	0,20%	0,07%	0,27%	1,46%
Suma końcowa	84,63%	6,03%	5,63%	1,99%	1,72%	100,00%

Źródło: opracowanie własne.

Należy przypomnieć, że w większości badani maturzyści nie mieli wątpliwości co do nauki Kościoła dotyczącej czystości przedmałżeńskiej i niemal 85% z nich wskazało poprawną odpowiedź. Natomiast odpowiedzi tych samych ankietowanych, zapytanych o ich osobiste zdanie o przedmałżeńskim współżyciu seksualnym, znacząco odbiegają od katolickiej nauki moralnej. Zdecydowana większość z nich popiera przedmałżeńską aktywność seksualną świadomie odrzucając nauczanie Kościoła. Po raz kolejny zatem wyniki badań potwierdzają, że problem erozji postaw eklezjalnych dotyczy przede wszystkim komponentu emocjonalno-wolitywnego.

Tabela 43. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym a znajomość nauczania Kościoła w tej materii.¹⁹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,262	<,001
	V Kramera	,131	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Powyższe zmienne wskazują na istotną statystycznie korelację ze sobą. Wartość współczynnika V Kramera (0,131) dowodzi jednak, że siła tej zależności jest słaba. Prowadzi to do wniosku, że chociaż dostrzega się istotny wpływ rozkładu odpowiedzi na te dwa pytania, to jednak muszą istnieć jeszcze inne czynniki, prawdopodobnie światopoglądowe, które odbijają się na osobistym stosunku ankietowanych do tematu czystości przedmałżeńskiej.

Kolejne pytanie pośrednio ma związek z poprzednim. Ankietowani zostali bowiem zapytani o ich osobiste przekonanie dotyczące stosowania antykoncepcji. Zestawienie odpowiedzi respondentów prezentuje tabela nr 44.

Tabela 44. Opinia na temat stosowania antykoncepcji a płeć respondentów.

Jaka jest Twoja opinia o antykoncepcji?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Jestem całkowicie za jej stosowaniem	411	53,38%	331	44,79%	742	49,17%
Jestem za antykoncepcją, ale odrzucam stosowanie środków wczesnoporonnych	224	29,09%	230	31,12%	454	30,09%

¹⁹ Chi-kwadrat Pearsona – 103,910; df – 16; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001. 32,0% komórek (8) ma liczebność oczekiwaną mniejszą niż 5. Minimalna liczebność oczekiwana wynosi 0,38. Żadna z komórek nie ma wartości poniżej 1, więc wynik można uznać za wiarygodny.

Nie mam zdania	79	10,26%	104	14,07%	183	12,13%
Jestem całkowicie przeciwny jej stosowaniu	56	7,27%	74	10,01%	130	8,61%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Blisko 80% ankietowanych maturzystów stwierdza, że nie widzi problemu w stosowaniu antykoncepcji, z czego zdecydowana większość (49%), całkowicie i bezwarunkowo się na nią zgadza, bez względu na metodę i jej potencjalny charakter poronny. Co trzeci ankietowany jest zwolennikiem antykoncepcji, ale odrzuca środki wczesnoporonne. Tylko 130 osób, co stanowi niecałe 9% badanej grupy, akceptuje naukę Kościoła katolickiego i odrzuca stosowanie antykoncepcji. Trzeba jednak zauważyć, że jest to najmniejsza grupa spośród badanych respondentów. Osób niezdecydowanych, a więc tych, które nie określiły jednoznacznie swojego stanowiska jest 12,13%.

Warto raz jeszcze przyjrzeć się najliczniejszej grupie osób, które całkowicie aprobują stosowanie antykoncepcji. Istnieje tam duża dysproporcja między odpowiedziami kobiet, a mężczyzn. To kobiety częściej wybierały tę odpowiedź, a różnica między odpowiedziami chłopców sięga 8,5 punktów procentowych. W tym obszarze przeprowadzono także odpowiednie testy, aby zweryfikować ewentualną istotność statystyczną i siłę związku zmiennych. Wyniki tej analizy zawarte są w kolejnej tabeli.

Tabela 45. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Opinia na temat stosowania antykoncepcji a płeć respondentów.²⁰

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,096	,003
	V Kramera	,096	,003
N ważnych obserwacji		1509	

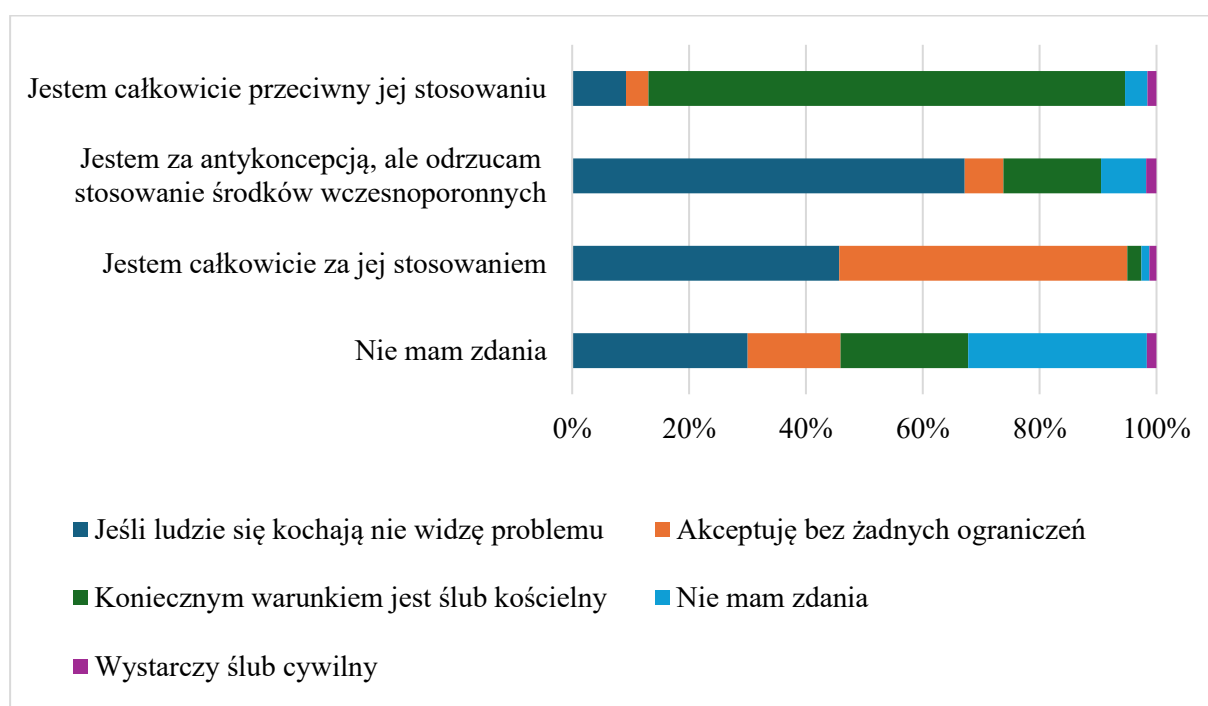
²⁰ Chi-kwadrat Pearsona – 13,981; df – 3; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,003.

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Test Chi-kwadrat potwierdza istnienie statystycznie istotnego związku między zmiennymi. Oznacza to więc, że opinia na temat antykoncepcji jest związana z płcią respondentów, natomiast niewielka wartość V Kramera (0,096) dowodzi, że chodzi o związek stosunkowo słaby. W perspektywie pastoralnej i katechetycznej warto jednak brać pod uwagę fakt, że młode kobiety mają większy dystans do katolickich zasad moralnych niż ich rówieśnicy.

Dokonano również, tak jak przy poprzednich pytaniach, korelacji przy pomocy skumulowanego wykresu zestawienia odpowiedzi na pytania o opinię ankietowanych wobec przedmałżeńskiego współżycia seksualnego i stosowania środków antykoncepcyjnych.

Wykres 6. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: opinia na temat stosowania antykoncepcji a opinia na temat współżycia przed ślubem kościelnym.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższy wykres ukazuje, że zwolennicy stosowania środków antykoncepcyjnych, swobodnie traktują akt seksualny i nie chcą czekać z nim aż do zawarcia małżeństwa. Z kolei

wśród niewielkiej grupy osób o katolickim podejściu do antykoncepcji dominuje młodzież (81,5%), która pragnie trwać w czystości, aż do zawarcia sakramentu małżeństwa.

Tabela 46. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia na temat stosowania antykoncepcji a opinia na temat współżycia przed ślubem kościelnym.²¹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,789	<,001
	V Kramera	,456	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Powyższe dane pokazują, że poglądy ankietowanych dotyczące stosowania środków antykoncepcyjnych oraz współżycia seksualnego przed ślubem są ze sobą skorelowane. Zależność ta jest istotnie statystyczna ($p < 0,001$), a jej stopień należy uznać za umiarkowanie silny (V Kramera = 0,456). W praktyce oznacza to, że poszczególne grupy osób mają bardzo podobne podejście do obydwóch omawianych kwestii.

Kolejnym istotnym zagadnieniem związanym z ogólnie rozumianą postawą eklezjalną jest aborcja. Opinie młodzieży są tym bardziej ciekawe, gdyż przedstawiciele tego pokolenia byli świadkami, bądź też sami brali udział w licznych manifestacjach proaborcyjnych, które miały miejsce w Polsce²² po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 października 2020 roku. Od tego czasu dyskusja na temat liberalizacji aborcji nieustannie była eksponowana w mediach przez środowiska proaborcyjne, feministyczne, lewicowe czy liberalne, a także wykorzystywana przez polskich polityków próbujących budować poparcie na niezadowoleniu części społeczeństwa

²¹ Chi-kwadrat Pearsona – 940,133; df – 12; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

²² Nie chodzi wprost o jakieś siłowe zaostrenie dotychczasowego prawa, natomiast o wyrok Trybunału Konstytucyjnego RP dotyczącego niezgodności z Konstytucją RP kilku artykułów ustawy zatytułowanej: „Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży”. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że tzw. „przesłanka eugeniczna”, która umożliwiała dokonanie aborcji, jest niezgodna z konstytucją. Zob. Wyrok TK z 22.10.2020 r., K 1/20, OTK ZU A/2021, poz. 4.

z obowiązujących regulacji prawnych. Opinie badanych maturzystów na temat przerywania ciąży przedstawia kolejna tabela.

Tabela 47. Opinia na temat aborcji a płeć respondentów.

Jaka jest Twoja opinia o aborcji (przerywaniu ciąży)?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Uważam ją za zło, ale czasami konieczne	207	26,88%	237	32,07%	444	29,42%
Jestem jej zwolennikiem bez żadnych ograniczeń	240	31,17%	124	16,78%	364	24,12%
Zgadzam się na nią tylko, jeśli dziecko jest chore (upośledzone)	147	19,09%	136	18,40%	283	18,75%
Jestem zdecydowanym przeciwnikiem	113	14,68%	143	19,35%	256	16,96%
Nie mam zdania	63	8,18%	99	13,40%	162	10,74%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Prawie 11% ankietowanych nie zajęło konkretnego stanowiska w sprawie. Z kolei 17% ankietowanych wyznało, iż zajmuje stanowisko zgodne z nauką Kościoła katolickiego. Natomiast 72,29% dopuszcza aborcję, choć niektórzy pod pewnymi warunkami. Najczęściej udzielaną odpowiedź na pytanie o aborcję można zilustrować następująco: „uważam ją za zło, ale czasami konieczne”. Na taką odpowiedź zdecydowało się 444 osoby (29,42%). Kolejną pod względem ilości odpowiedzi stanowili zdecydowani zwolennicy aborcji (24,12%). Warto zwrócić uwagę, że odsetek zwolenniczek aborcji (31,17%) jest niemal dwukrotnie większy niż mężczyzn (16,78%). Można więc zauważyć związek z działalnością wyżej wymienionych środowisk, które nawoływały, iż kobietom odbiera się podstawowe prawa dyskutując na temat aborcji. Ok. 18% badanych maturzystów godzi się na aborcję, gdy zachodzi tzw. „przesłanka eugeniczna”. W toku analizy różnic w odpowiedziach kobiet i mężczyzn dokonano odpowiednich kalkulacji, aby zbadać, czy zachodzi istotna zależność między płcią respondentów a ich poglądami na temat aborcji.

Tabela 48. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia na temat aborcji a płeć respondentów.²³

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,183	<,001
	V Kramera	,183	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonych obliczeń statystycznych wskazują na istotny związek między płcią respondentów, a ich opinią na temat aborcji. Wartość V Kramera wynosząca 0,183 sugeruje jednak umiarkowanie słaby związek.

Ostatnie pytanie z tej serii odnosi się wprost do postawionego w poprzednim rozdziale, a dotyczy oceny przez maturzystów nauczania Kościoła katolickiego wobec osób LGBTQ+. Należy przypomnieć, że niemal 56% respondentów błędnie określiła jego naukę w tej materii. Tylko co trzeci znał stanowisko Kościoła wobec „osób niebinarnych”, pozostali zaś powielali stereotypy medialne. Odpowiedzi na ten temat znajdują się w tabeli nr 49.

Tabela 49. Ocena nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płeć respondentów.²⁴

Jak oceniasz nauczanie Kościoła na temat osób LGBTQ+?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Zdecydowanie nie zgadzam się z Kościołem	328	42,60%	135	18,27%	463	30,68%
Nie mam zdania	169	21,95%	206	27,88%	375	24,85%

²³ Chi-kwadrat Pearsona – 50,322; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

²⁴ Chi-kwadrat Pearsona – 146,498; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001; V Kramera - 0,312.

Raczej nie zgadzam się z Kościołem	144	18,70%	116	15,70%	260	17,23%
Raczej zgadzam się z Kościołem	75	9,74%	136	18,40%	211	13,98%
Zdecydowanie zgadzam się z Kościołem	54	7,01%	146	19,76%	200	13,25%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Kafeteria przygotowanych odpowiedzi została opracowana w taki sposób, aby maturzyści mogli określić kierunek swojego nastawienia, od pozytywnego poprzez bierny, aż do negatywnego. Miały one także pozwolić na określenie stopnia intensywności. Tabela ukazująca odpowiedzi ankietowanych wskazuje, że odsetek kobiet zdecydowanie kontestujących naukę Kościoła dotyczącą LGBTQ+ jest dwa razy większy niż mężczyzn (różnica sięga 24,33%). Drugą, pod względem częstości, jest odpowiedź bez określonego stanowiska, wyrażająca neutralną opinię (24,85%). Z kolei 17,23% odpowiedziało, że raczej się nie zgadza z Kościołem. Można zatem stwierdzić, że akceptację dla nauczania Kościoła w badanej materii akceptuje 27% ogółu ankietowanych. Około 48% deklaruje dezaprobatę a ok. 25% obojętność.

Tabela 50. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: ocena nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płeć respondentów.

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,312	<,001
	V Kramera	,312	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonego testu Chi-kwadrat wskazują na statystycznie istotny związek między oceną nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płcią respondentów. Wartość V Kramera 0,312 sugeruje siłę tego związku na umiarkowanym poziomie. Prowadzi to do

stwierdzenia, że subiektywne opinie badanych maturzystów dotyczące nauczania Kościoła o osobach LGBTQ+ są istotnie powiązane płcią respondentów, chociaż nie jest ona jedynym predykatorem.

Poniższa tabela krzyżowa koreluje odpowiedzi uczniów dotyczące ich opinii i wiedzy na temat nauki Kościoła wobec osób LGBTQ+. Suma końcowa z prawej strony prezentuje wyniki z powyższej tabeli, natomiast suma u dołu tabeli przedstawia zestawienie odpowiedzi respondentów na temat znajomości nauczania katolickiego dotyczącego badanego zagadnienia.

Tabela 51 Ocena nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a jego znajomość.

Jak oceniasz nauczanie Kościoła na temat osób LGBTQ+?	Jaka jest nauka Kościoła na temat osób LGBTQ+? Kościół...					Suma końcowa
	potępia osoby o takich skłonnościach	obdarza je szacunkiem, ale wzywa do życia w czystości seksualnej	Nie wiem	nie wypowiada się na ten temat	uważa, że mają prawo do zawierania małżeństw i adopcji dzieci	
Zdecydowanie nie zgadzam się z Kościołem	23,33%	4,64%	1,59%	0,53%	0,60%	30,68%
Nie mam zdania	6,89%	7,29%	6,89%	3,25%	0,53%	24,85%
Raczej nie zgadzam się z Kościołem	9,01%	6,30%	0,99%	0,86%	0,07%	17,23%
Raczej zgadzam się z Kościołem	4,04%	8,75%	0,46%	0,53%	0,20%	13,98%
Zdecydowanie zgadzam się z Kościołem	5,24%	6,43%	0,46%	0,53%	0,60%	13,25%
Suma końcowa	48,51%	33,40%	10,40%	5,70%	1,99%	100,00%

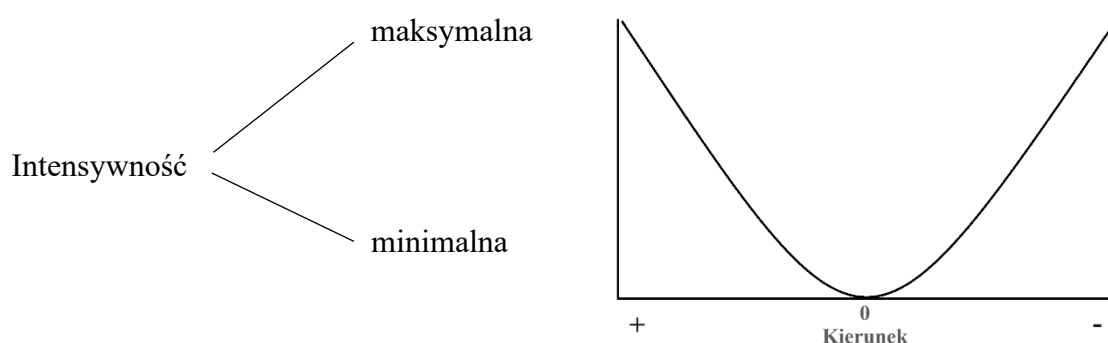
Źródło: opracowanie własne.

Wyniki powyższego zestawienia są bardzo ciekawe. Jak wyjaśniono w poprzednim rozdziale, 48,51% ankietowanych błędnie określiło naukę Kościoła wobec osób niebinarnych,

zaznaczając odpowiedź, że Kościół „potępia osoby o takich skłonnościach”. Warto zatrzymać się przy tej właśnie kolumnie w powyższej tabeli. Zdecydowana większość osób, które wybrały odpowiedź „zdecydowanie” (23,33% ogółu) albo „raczej” (9,01% ogółu) nie zgadza się z nauką Kościoła, którą jednak błędnie rozumie. Ciekawa jest również grupa osób, które błędnie rozumieją moralność katolicką, a mimo to przyznają jej rację (9,28% ogółu ankietowanych). Podobną (choć odwrotną) sytuację można zauważyć w kolejnej kolumnie tabeli. Osoby, które znały dobrze stanowisko Kościoła wobec osób LGBTQ+, przyznały, że „zdecydowanie” (4,68%) albo „raczej” (6,3%) nie zgadzają się z takim stanowiskiem. Ta radykalna w swoich podglądach grupa stanowi prawie 11% wszystkich badanych maturzystów.

W niniejszym rozdziale omówione zostały wyniki badań, które miały pomóc w opisie komponentu emocjonalnego badanych maturzystów. W celu zebrania uzyskanych informacji i nadania im jakiegoś ogólnego kształtu, podjęto próbę określenia wartości (*valence*) tej składowej postawy. W. Prężyna opisuje bowiem cechę postawy jaką jest jej *valence* jako kierunek i intensywność postawy, na co w dużej mierze ma wpływ właśnie komponent emocjonalny. Wyjaśnia to za pomocą następującej wizualizacji:²⁵

Rysunek 1. Korelacja intensywności i kierunku postawy wg. Prężyny.

Źródło: W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s. 23.
Opracowanie własne.

²⁵ Por. W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, s. 21-23.

W celu sporządzenia próby pełniejszego opisu postawy eklezjalnej oraz jej komponentu emocjonalnego (według jego wartości) trzeba pokusić się o próbę zbudowania pewnego rodzaju skali tej składowej postawy na podstawie uzyskanych odpowiedzi. Typowa, szczegółowa skala socjologiczna, czy też psychologiczna, wydaje się nie być potrzebna dla potrzeb niniejszego opracowania. Dla katechetycznego i pastoralnego wykorzystania zdobytej wiedzy na podstawie odpowiedzi ankietowanych maturzystów przygotowano prostą skalę, której zadaniem będzie badanie kierunku i intensywności odpowiedzi maturzystów biorących udział w badaniu.

Przygotowane kafeterie odpowiedzi do pytań prezentowanych w tym rozdziale niniejszej dysertacji miały na celu zbadanie nastawienia, tj. kierunku (pozytywnego, neutralnego bądź też negatywnego), poszczególnych osób biorących udział w badaniu wobec istotnych kwestii dotyczących genezy i natury Kościoła katolickiego, jego prawd wiary oraz nauki moralnej. Niektóre pytania wraz z przygotowanymi odpowiedziami typu: zdecydowanie się zgadzam, raczej się zgadzam, nie mam zdania itp., miały weryfikować nasycenie emocjonalne (intensywność) uczuć towarzyszących respondentowi w momencie wyrażania jego subiektywnych opinii. Inne miały kafeterię odpowiedzi, która była sporządzona dzięki najczęściej wybieranym odpowiedziom w trakcie badania pilotażowego. Sporządzone były w taki sposób, aby zawierać odpowiedź zgodną z nauką Kościoła katolickiego, względnie jedną neutralną oraz kilka przeciwnych stanowisku *Magisterium ecclesiae*. Dlatego też, aby na potrzebę tego badania utworzyć swego rodzaju skalę wartości komponentu emocjonalnego, poszczególnym odpowiedziom nadano wartość liczbową. Dla przykładu dla pytania „W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki został założony przez Jezusa Chrystusa?”, zastosowano następujące wartości dla danych odpowiedzi: zdecydowanie wierzę [+2]; raczej wierzę [+1]; nie mam zdania [0]; raczej nie wierzę [-1]; zdecydowanie nie wierzę [-2]. Dla pytań, które same w sobie nie zawierają w sobie stopniowania opinii za pozytywne uznaje się te, które jako owoc formacji eklezjalnej i kształtowania postawy eklezjalnej zbiegają się z nauką Kościoła. Negatywnymi będą te, które stają w opozycji do tejże nauki. Przykładowo, dla pytania: „Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przez ślubem kościelnym?”, przyjmuje się następujące wartości dla odpowiedzi: koniecznym warunkiem jest ślub kościelny [+1]; nie mam zdania [0]; jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu [-1]; akceptuję bez żadnych ograniczeń [-1]; wystarczy ślub cywilny [-1]. Analogicznie przypisano wartości do odpowiedzi wszystkich pytań przedstawionych w tym rozdziale, a ich zestawienie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 52. Wartości odpowiedzi do poszczególnych pytań, zastosowane w celu pomiaru komponentu emocjonalnego badanych maturzystów.

Pytanie	Kierunek i intensywność odpowiedzi					
	Pozytywne +		Neutralne 0	Negatywne -		
W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki został założony przez Jezusa Chrystusa?	2	1	0	-1	-2	
W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki jest prowadzony przez Ducha Świętego?	2	1	0	-1	-2	
Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki?	2	1	0	-1		
W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki jest pewną drogą do zbawienia?	2	1	0	-1	-2	
Czy jesteś dumny z tego, że należysz do Kościoła?	2	1	0	-1	-2	
Osobiście wierzysz, że Bóg...		1	0	-1		
Za kogo uznajesz Jezusa Chrystusa?		1	0	-1		
Wierzysz, że Maryja, matka Jezusa jest...		1	0	-1		
W jakim stopniu ufasz Kościołowi katolickiemu?	2	1	0	-1	-2	-3
Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przez ślubem kościelnym?		1	0	-1		
Jaka jest Twoja opinia o antykoncepcji?		1	0	-1		
Jaka jest Twoja opinia o aborcji (przerywaniu ciąży)?		1	0	-1		
Jak oceniasz nauczanie Kościoła na temat osób LGBTQ+?	2	1	0	1	-2	
Wartość maksymalna	20		0	-20		

Źródło: opracowanie własne.

Osoby, które w swoich opiniach (na zagadnienia dotyczące genezy i natury Kościoła, prawd wiary katolickiej i katolickiego nauczania moralnego) były zgodne w 100% z nauką Kościoła, mogły uzyskać maksymalnie 20 punktów (suma arytmetyczna). Analogicznie osoby najbardziej kontestujące nauczanie Kościoła katolickiego w tej części ankiety uzyskałyby maksymalnie -20 (suma arytmetyczna). Ta rozpiętość umożliwiła zbudowanie prostej skali badającej kierunek i intensywność emocjonalnego nastawienia badanej młodzieży w tych wybranych przestrzeniach, co może posłużyć do próby opisu ich emocjonalnego komponentu. Przygotowaną skalę i jej interpretację oraz ilość ankietowanych prezentuje tabela poniżej.

Tabela 53. Intensywność i kierunek komponentu emocjonalnego badanych maturzystów.

Przedział punktów (intensywność)	Skala (kierunek)	N (1509)	Interpretacja
20 – 14	2	182 12,06%	Pozytywny, bardzo intensywny
13 – 6	1	392 25,98%	Pozytywny, umiarkowanie intensywny
5 – -5	0	520 34,46%	Neutralny
-6 – -13	-1	293 19,42%	Negatywny, umiarkowana intensywność
-14 – -20	-2	122 8,08%	Negatywny, bardzo intensywny

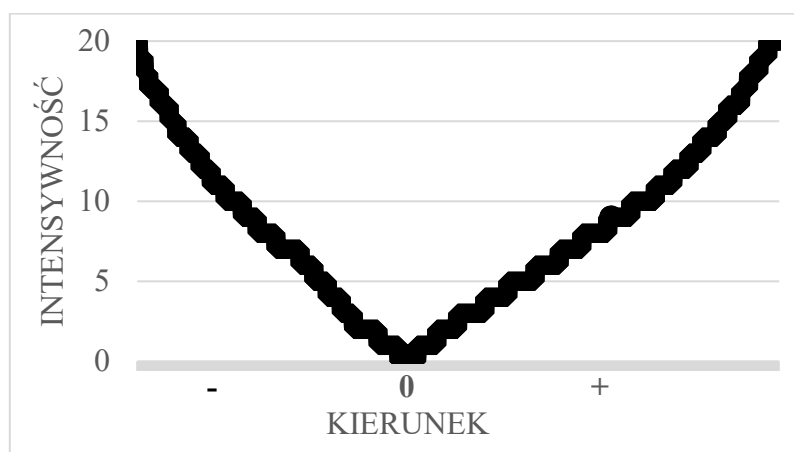
Źródło: opracowanie własne.

Analiza powyższej tabeli ukazuje, iż tylko 38% badanych maturzystów przejawia obiektywnie pozytywne opinie o Kościele. Najbardziej intensywny poziom wartości komponentu emocjonalnego osiągnęło nieco ponad 12% ankietowanych. Warto zauważyć, że tylko 27 osób w swoich emocjonalnych opiniach jest w 100% wierna nauczaniu Kościoła katolickiego, niestety grupa ta stanowi zaledwie 1,79% całej badanej grupy. Osób, które można określić jako pozytywnie ustosunkowane do Kościoła, chociaż w umiarkowany sposób, było 392 (25,98%). Z kolei największą grupę spośród badanej młodzieży stanowią osoby o neutralnym stosunku do wspólnoty eklezjalnej. Maturzystów, których tak można scharakteryzować, było ponad pół tysiąca i stanowili oni 34,46% całej badanej grupy. Osób najbardziej neutralnych, których suma arytmetyczna

zdobytch punktów zbilansowała się na poziomie zera, było 41. Ankietowani, którzy przejawiali negatywny stosunek emocjonalny do Kościoła, stanowili niemal 1/3 całej badanej grupy (27%). Umiarkowaną intensywnością emocjonalnego stosunku do Kościoła katolickiego charakteryzowało się 19,42%. Grupę najbardziej negatywnie opiniujących wspólnotę eklezyjalną stanowiło 122 osoby (8,08%). Tylko 3 osoby uzyskały najwyższy możliwy wynik (-20) intensywności negatywnego stosunku.

Poniższy wykres stanowi wizualizację, w oparciu o model wartości (valence) Prężyny, rozkład komponentu emocjonalnego badanej młodzieży. Uzyskane przez ankietowanych „punkty” określające kierunek i intensywność naniesiono odpowiednio na oś x i y.

Wykres 7. Wizualizacja kierunku i intensywności komponentu emocjonalnego postawy eklezyjalnej badanej młodzieży.

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane dane posłużą do dalszych rozważań, w czasie których podjęta zostanie próba opisu zwartości (consistency) postawy eklezyjalnej badanej młodzieży w oparciu o poszczególne jej komponenty w rozdziale 6. niniejszej dysertacji. Natomiast uzyskana wiedza na temat komponentu przekonaniowego może pomóc w weryfikacji drugiej hipotezy pomocniczej:

H: Większość młodych ludzi kontestuje genezę i naturę Kościoła, prawdy wiary i naukę moralną Kościoła.

Na podstawie analizowanych danych można powyższą hipotezę uznać za fałszywą i ją odrzucić. Większość młodzieży maturalnej (72,5%), biorącej udział w badaniu, nie ukształtowała komponentu przekonaniowego o kierunku negatywnym. Taki charakter tej składowej postawy

eklezyjalnej stwierdzono u 27,5%. Dane, z uwagi na dużą grupę ankietowanych o neutralnym usposobieniu wobec powyższych kwestii, wskazują raczej na zróżnicowanie w strukturze komponentu emocjonalnego, aniżeli dominującą kontestację.

Rozdział V. Komponent behawioralny

W badaniach nad postawami obecny był nurt nazywany behawioralnym, który skupiał się w głównej mierze na reaktywności osoby w odniesieniu do przedmiotu postawy. W celu lepszego zrozumienia tradycji behawiorystycznej, można tu przytoczyć definicję Donalda T. Campbella, który twierdzi, że: „postawa społeczna jednostki jest (trwałym) syndromem reakcji zgodnych względem pewnej grupy społecznych przedmiotów”¹. Innym przedstawicielem tej tradycji był William M. Fuson, który postawę definiuje jako „prawdopodobieństwo wystąpienia określonego zachowania”². Natomiast dla niniejszej rozprawy, jako fundament przyjęto trójskładnikową definicję postawy, dlatego też w naszym rozważaniu należy się skupić tu na zdefiniowaniu ostatniego z omawianych komponentów – behawioralnym.

Określa on zbiór predyspozycji do akcji i reakcji w stosunku do przedmiotu postawy, oraz pewien stopień koherencji tychże zachowań. Stefan Nowak w następujący sposób definiuje ten komponent: „Mówiąc o dyspozycjach do zachowania się w określony sposób wobec przedmiotu postawy, mamy na myśli to, iż w psychice danego człowieka istnieje mniej lub bardziej skryształizowany program działania wobec przedmiotu postawy. Program ten może być introspekcyjnie postrzegany przez posiadacza postawy jako zamiar, pragnienie, dążenie czy poczucie powinności zachowania się w określony sposób wobec przedmiotu postawy. Niekiedy przybiera on postać subiektywnie uświadamianego czy odczuwanego przymusu wewnętrznego, nieomal niemożliwości zachowania się inaczej”³.

Ów program działania może przejawiać się, jak zauważa Tadeusz Mądrzycki, w różnego rodzaju reakcjach: mimicznych, pantomimicznych, wokalnych, werbalnych i działaniach⁴. Przykładowymi reakcjami, które określa on jako działanie mogą być: opieka, przeszkadzanie, unikanie, czy też oddawanie czci⁵.

¹ Cyt. za: T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1970, s. 15. Zob. D.T. Campbell, *The indirect assessment of social attitudes*, „Psychological Bulletin” 47(1) 1950, s. 15–38.

² Cyt. za: A. Ceranek-Dadas, E. Neumann-Schmidtke, *Postawy*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. 4, red. T. Pilch, s. 744. Zob. także: W.M. Fuson, *Attitudes: A Note on the Concept and Its Research Context*, „American Sociological Review” vol. 7 1943, s. 11.

³ S. Nowak, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teorie postaw*, red. Tenże, Warszawa 1973, s. 30-31.

⁴ Por. T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, s. 15.

⁵ Por. Tamże, s. 26.

Helena Słotwińska zauważa, że pod względem treści reakcje behawioralne można zasadniczo podzielić na werbalne i nie werbalne. Przykładem takiej werbalnej reakcji dla postawy religijnej człowieka może być modlitwa. Jako inny przykład reakcji werbalnej podaje opinie, które można zdefiniować jako relatywnie permanentną oraz świadomą odpowiedź na przedstawione pytanie, które odnosi się do jakiejś sprecyzowanej sytuacji lub przedmiotu. Innym kardynalnym składnikiem omawianego komponentu postawy jest działanie, które należy rozumieć jako konsekwentna aktywność, skierowana na określony cel (np. pomoc, troska, znieważanie, itp.). Mimo iż zachowanie zazwyczaj bywa rozumiane jako coś zupełnie zewnętrznego od postawy, to staje się częścią jednego z jej komponentów⁶. W omawianej postawie eklezjalnej maturzystów to Kościół staje się przedmiotem działania. Dlatego też będzie się ono wyrażać w uzewnętrznianiu przekonań, opinii, stosowaniu norm moralnych czy też praktyk religijnych. Oczywiście takie działanie może mieć również różną intensywność, natomiast w obrębie badania całej postawy będzie wykazywać pewne skłonności do powtarzalności dla danej osoby⁷.

W kontekście postawy eklezjalnej komponent behawioralny będzie niezbędnym appendyksem w doświadczeniu religijnym i odkrywaniu swojego miejsca jednostki w Kościele Chrystusowym, który będzie wyrażał się (bądź nie) w konkretnym działaniu, które może przejawiać się między innymi w autodeklaracji wiary, praktyce modlitwy osobistej, udziale w życiu sakramentalnym, uczęszczaniu i zaangażowaniu w szkolonej lekcji religii oraz aktywności w życiu lokalnej wspólnoty Kościoła. Te działania stały się również przedmiotem prezentowanego badania, które mają określić sposób ukształtowania komponentu behawioralnego ankietowanych maturzystów. Punktem wyjścia w weryfikacji ukształtowanego komponentu zachowaniowego będzie opinia badanych maturzystów na temat poziomu własnej wiary. Byli więc zapytani o autodeklarację wiary. Uzyskane w ten sposób dane będziemy później korelować z poszczególnymi zachowaniami, działaniami i stopniem ich koherencji.

Poniższa tabela przedstawia odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące ich autodeklaracji wiary.

Tabela 54. Autodeklaracja poziomu wiary a płeć respondentów.

Jak dzisiaj oceniasz swoją wiarę w Boga?	Kim jesteś?
--	-------------

⁶ Por. H. Słotwińska, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004, s. 132-133.

⁷ Zob. W. Chaim, *Psychologiczna analiza religijności niespójnej*, Lublin 1991, s. 25.

	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Jestem wierzący	317	41,17%	322	43,57%	639	42,35%
Jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji i religii	152	19,74%	173	23,41%	325	21,54%
Jestem głęboko wierzący	92	11,95%	78	10,55%	170	11,27%
Jestem niewierzący	85	11,04%	77	10,42%	162	10,74%
Jestem obojętny	78	10,13%	63	8,53%	141	9,34%
Trudno powiedzieć	46	5,97%	26	3,52%	72	4,77%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Wśród ankietowanych maturzystów najliczniejszą grupę stanowiły osoby, które uważają siebie samych za osoby wierzące. Tak odpowiedziało 41,17% młodych kobiet i nieco więcej, bo 43,57%, mężczyzn. Drugą najliczniejszą grupę, chociaż dużo mniejszą niż pierwsza, stanowiły osoby, które przyznały, że są przywiązane do religii i tradycji (21,54% wszystkich ankietowanych). Nieco ponad 11% badanych maturzystów uważało siebie za osoby głęboko wierzące. Z kolei obojętnych religijnie i tych, którzy mieli problem, aby określić poziom swojej wiary było 14,11%. Znaczący odsetek (10,74%) stanowią także niewierzący.

Tabela 55. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary, płeć respondentów.⁸

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,079	,092
	V Kramera	,079	,092
N ważnych obserwacji		1509	

⁸ Chi-kwadrat Pearsona - 9,462; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,092.

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Mimo, iż dostrzegalne były drobne różnice między mężczyznami i kobietami w deklarowanym poziomie wiary religijnej, jednak związek tych dwóch zmiennych nie jest istotny statystycznie. Płeć nie jest więc silnym predykatorem autodeklarowanego poziomu wiary.

5.1. Praktyka modlitwy i udział w życiu sakramentalnym

Najnowsze *Dyrektorium o katechizacji* wyznaczając zadania współczesnej katechezie, przypomina, że musi ona wtajemniczać w Misterium Chrystusa przez formację liturgiczną i przygotowanie do życia sakramentalnego, a także ma stawiać się szkołą modlitwy, gdzie katechizowani będą mogli doświadczyć bliskości Zbawiciela⁹. Praktyka modlitwy, a także udział w sakramentach świętych, jawią się jako podstawowe czynniki doświadczenia religijnego i są fundamentem kształtowanej postawy eklezjalnej, w jej behawioralnym komponentcie. Ankietowani zostali zapytani o częstotliwość ich osobistej modlitwy. Ich odpowiedzi przedstawiono w poniższych zestawieniach.

Tabela 56. Częstotliwość modlitwy a płeć respondentów.

Jak często się modlisz?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Rzadko	251	32,60%	251	33,96%	502	33,27%
Codziennie	206	26,75%	205	27,74%	411	27,24%
Nigdy	148	19,22%	154	20,84%	302	20,01%
Co kilka dni	165	21,43%	129	17,46%	294	19,48%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

⁹ Por. DK, 81-82, 86-87.

Nieco ponad 1/3 badanych maturzystów przyznaje, że modli się rzadko. Dla przeciwwagi, kilka punktów procentowych mniej, bo 27,24% uczniów przyznało, że modlitwa towarzyszy im każdego dnia. Najmniejszą grupę, chociaż znaczącą, stanowili ankietowani, którzy o modlitwie przypominają sobie raz na kilka dni (19,48%). Te dwie grupy, dla których, jak można sądzić, modlitwa jest elementem życia duchowego stanowią w sumie prawie połowę badanych maturzystów. Co piąty ankietowany przyznał jednak, że nigdy nie praktykuje modlitwy. Młodzież, która nie modli się nigdy lub rzadko, bez wątpienia stanowi poważne wyzwanie dla edukacji religijnej i działalności pastoralnej. Rozkład odpowiedzi w korelacji z płcią respondentów wydaje się wskazywać, iż nie występuje to statystyczny związek między zmiennymi. Potwierdza to przeprowadzony test chi kwadrat i obliczony współczynnik V Kramera.

Tabela 57. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość modlitwy, płeć respondentów.¹⁰

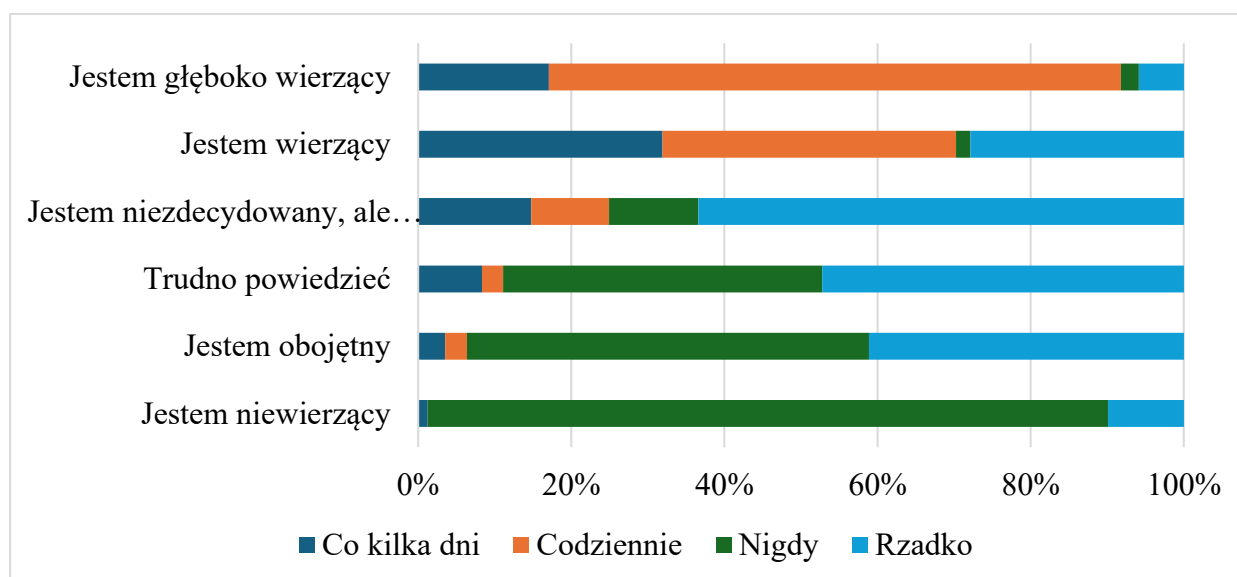
Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,051	,273
	V Kramera	,051	,273
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

W toku analizy danych, dokonano również korelacji odpowiedzi na pytania dotyczące autodeklaracji wiary oraz częstotliwości modlitwy. Ciekawostką jest to, że nawet wśród osób deklarujących się jako niewierzące, obojętnych religijnie, czy mających problem z określeniem swojej wiary w Boga zdarzają się epizody w życiu, kiedy „sięgają po modlitwę”. Do tej grupy można zaliczyć 127 maturzystów, co stanowi 8,42% całej badanej grupy. Warto przyjrzeć się uważniej tej praktyce maturzystów w korelacji do poziomu deklarowanej wiary, co ilustruje poniższy skumulowany wykres.

¹⁰ Chi-kwadrat Pearsona - 3,895; df – 3; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,273.

Wykres 8. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary, częstotliwość modlitwy.

Źródło: opracowane własne.

Analizując odpowiedzi poszczególnych kategorii osób, ze względu na ich deklarowany poziom wiary, trzeba stwierdzić, że osobista modlitwa jest jednym z czynników, który determinuje poziom deklarowanej wiary. Zdecydowana większość osób głęboko wierzących (75%) modli się każdego dnia, kolejne 17% modli się raz na kilka dni, a 5,88% przyznaje się do sporadycznej rozmowy z Bogiem. Tylko 2,35% spośród głęboko wierzących stwierdziło, że nie praktykuje osobistej modlitwy. U osób określających się jako „wierzący” spada odsetek modlących się codziennie do 38,34%, a znacząco wzrasta liczba modlących się co kilka dni (31,92%) oraz rzadko (27,86%). Wśród osób niezdecydowanych religijnie najwięcej jest takich, którzy deklarują sporadyczną praktykę modlitwy (63,38%). W pozostałych kategoriach dominują maturzyści, którzy nie praktykują modlitwy. Wśród niewierzących to niemal 89%.

Tabela 58. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość modlitwy.¹¹

Miary symetryczne

¹¹ Chi-kwadrat Pearsona - 1184,738; df – 15; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,886	<,001
	V Kramera	,512	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Na podstawie współczynników Phi i V Kramera oraz przy niskiej wartości p (istotność), można stwierdzić, że istnieje istotna statystycznie i silna zależność pomiędzy osobistym poziomem wiary a częstotliwością modlitwy. Innymi słowy, to jak badani maturzyści oceniają swoją wiarę, wyraźnie wpływa na to jak często się modlą. Zależność ta, z jednej strony oczywista, pokazuje, że fundamentem praktyk religijnych jest osobista wiara.

Ankietowani zostali zapytani także o znajomość modlitw katolickich. Ich zadaniem było wybranie spośród siedmiu popularnych modlitw te, które znają na pamięć. Można było również pominąć to pytanie, natomiast nikt nie zdecydował się na taką opcję, co prowadzi do wniosku, że każdy z ankietowanych miał pewną znajomość treści modlitw, a zapewne także jakieś doświadczenie modlitewne w życiu. Poniższa tabela prezentuje różne konfiguracje modlitw, które znają na pamięć badani uczniowie.

Tabela 59. Znajomość modlitw a płeć respondentów

Zaznacz modlitwy, które znasz na pamięć.	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Anioł Pański, Pod Twoją obronę, Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Wierzę w Boga, Aniele Boży, Duchu Święty, który oświecasz...	238	30,91%	191	25,85%	429	28,43%
Pod Twoją obronę, Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Wierzę w Boga, Aniele Boży	115	14,94%	85	11,50%	200	13,25%

Anioł Pański, Pod Twoją obronę, Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Wierzę w Boga, Aniele Boży	78	10,13%	69	9,34%	147	9,74%
Pod Twoją obronę, Ojcze nasz, Zdrowaś Maryjo, Wierzę w Boga, Aniele Boży, Duchu Święty, który oświecasz...	80	10,39%	56	7,58%	136	9,01%
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...] ¹²
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani najczęściej (28,43%) deklarowali znajomość wszystkich siedmiu zaproponowanych modlitw, z tym, że maturzystki (30,91%) częściej składały taką deklarację niż maturzyści (25,85%). Biorąc pod uwagę fakt, że pytanie dotyczyło podstawowych modlitw katolickich można uznać uzyskany wynik za mało satysfakcjonujący z katechetycznego punktu widzenia. Należy także uwzględnić fakt, że nie zawsze deklaracje pokrywają się z faktyczną wiedzą. W praktyce zatem znajomość modlitw przez maturzystów może być mniejsza.

Swego rodzaju wyznacznikiem życia religijnego badanych maturzystów są sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego, które w swoim życiu przyjęli ankietowani. Wyniki badań na temat zostały zaprezentowane w kolejnej tabeli.

Tabela 60. Przyjęte sakramenty a płeć respondentów

Jakie sakramenty przyjąłeś w Kościele katolickim?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Chrzest, Komunię Świętą, Sakrament Pokuty i Pojednania (spowiedź), Bierzmowanie	660	85,71%	614	83,09%	1274	84,43%
Chrzest, Komunię Świętą, Sakrament Pokuty i Pojednania (spowiedź)	50	6,49%	30	4,06%	80	5,30%

¹² Pominięto 48 wierszy tabeli, których odsetek odpowiedzi mniejszy był niż 5%.

Chrzest, Komunię Świętą, Bierzmowanie	26	3,38%	33	4,47%	59	3,91%
Żaden	13	1,69%	8	1,08%	21	1,39%
Chrzest	4	0,52%	15	2,03%	19	1,26%
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...] ¹³
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

W zdecydowanej większości, bo w ok 84% badani maturzyści przyjęli wszystkie sakramenty wtajemniczenia. Być może do tej liczby trzeba dodać jeszcze tych maturzystów, którzy pomyłkowo nie zaznaczyli sakramentu pokuty i pojednania, zaznaczając jednocześnie wszystkie inne (wtedy odsetek ten wzrósłby do 88,34%). Jest to bardzo możliwe, ponieważ przyjęcie Pierwszej Komunii Świętej czy bierzmowania wymaga stanu łaski uświęcającej i wcześniejszej spowiedzi. Badania potwierdzają także, że 5,30% ankietowanych nie przypieczętowało swojego wtajemniczenia chrześcijańskiego bierzmowaniem. Z kolei, spośród całej 1509 osobowej grupy, tylko 21 osób (1,39%) przyznało, że nie przyjęło żadnego sakramentu w Kościele katolickim, a 19 osób (1,26%) wskazało, że są jedyni ochrzczeni. Można zatem przyjąć, że zdecydowana większość maturzystów przyjęła wszystkie sakramenty inicjacji chrześcijańskiej przechodzą uprzednio wymaganą formację.

Jednym z najważniejszych czynników składających się na komponent behawioralny właściwie ukształtowanej postawy eklezjalnej powinno być regularne uczestnictwo w liturgii Eucharystycznej, „która jest źródłem i szczytem życia i misji Kościoła”¹⁴. *Dyrektorium o katechizacji* zauważa, że niedziela jest zarówno Dniem Pańskim i dniem eklezjalnej wspólnoty¹⁵. Kościół katolicki zobowiązuje wiernych do uczestnictwa we Mszy Świętej w każdą niedzielę i tzw. święta nakazane¹⁶. Dlatego też ankietowani zostali zapytani o częstotliwość uczęszczania na Mszę Świętą. Przeprowadzono również korelację tej zmiennej z płcią respondentów w celu zbadania ich związku. Wyniki tej analizy przedstawiają poniżej tabelaryczne zestawienia.

¹³ Pominięto 11 wierszy tabeli, których odsetek odpowiedzi mniejszy był niż 1%.

¹⁴ DK, 81.

¹⁵ Por. DK, 82.

¹⁶ Sobór Watykański II, dekret *Orientalium Ecclesiarum*, 15.

Tabela 61. *Częstotliwość udziału we Mszy św. a płeć respondentów.*

Jak często uczestniczysz we Mszy świętej?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
W każdą niedzielę i święta	290	37,66%	298	40,32%	588	38,97%
Rzadko	261	33,90%	250	33,83%	511	33,86%
Często, ale nie w każdą niedzielę i święto	117	15,19%	94	12,72%	211	13,98%
Nigdy	102	13,25%	97	13,13%	199	13,19%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Blisko 40% ankietowanych przyznało, że regularnie, tj. w każdą niedzielę i święta, uczęszcza na Mszę świętą. Co ciekawe, wg tych badań, udział w liturgii Eucharystycznej jest wyższy o niemal 12% od praktykowania codziennej modlitwy. Pozwala to na wyciągnięcie wniosków, że maturzyści chętniej uczestniczą w niedzielnej i świątecznej Mszy, aniżeli modlą się indywidualnie. Być może świadczy to o tzw. religijności fasadowej polegającej na podejmowaniu praktyk zewnętrznych nie ze względu na osobiste przekonanie, lecz oczekiwania społeczne¹⁷. Analizując wyniki badań w tym aspekcie religijności można jednak stwierdzić, że znaczna część maturzystów (53%) co najmniej często uczestniczy w Eucharystii. Z drugiej strony 1/3 respondentów przyznała, że na liturgię wybierają się rzadko, a 13,19% wcale.

Tabela 62. *Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość udziału we Mszy św. a płeć respondentów.*¹⁸

Miary symetryczne		
	Wartość	Istotność przybliżona

¹⁷ Zob. D. Kielb, P. Mąkosa, *Between personal faith and facade religiosity. Study on youth in the south-eastern Poland*, „European Journal Science and Theology” Nr 5:17 2021, s. 15-30.

¹⁸ Chi-kwadrat Pearsona - 2,343; df – 3; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,504.

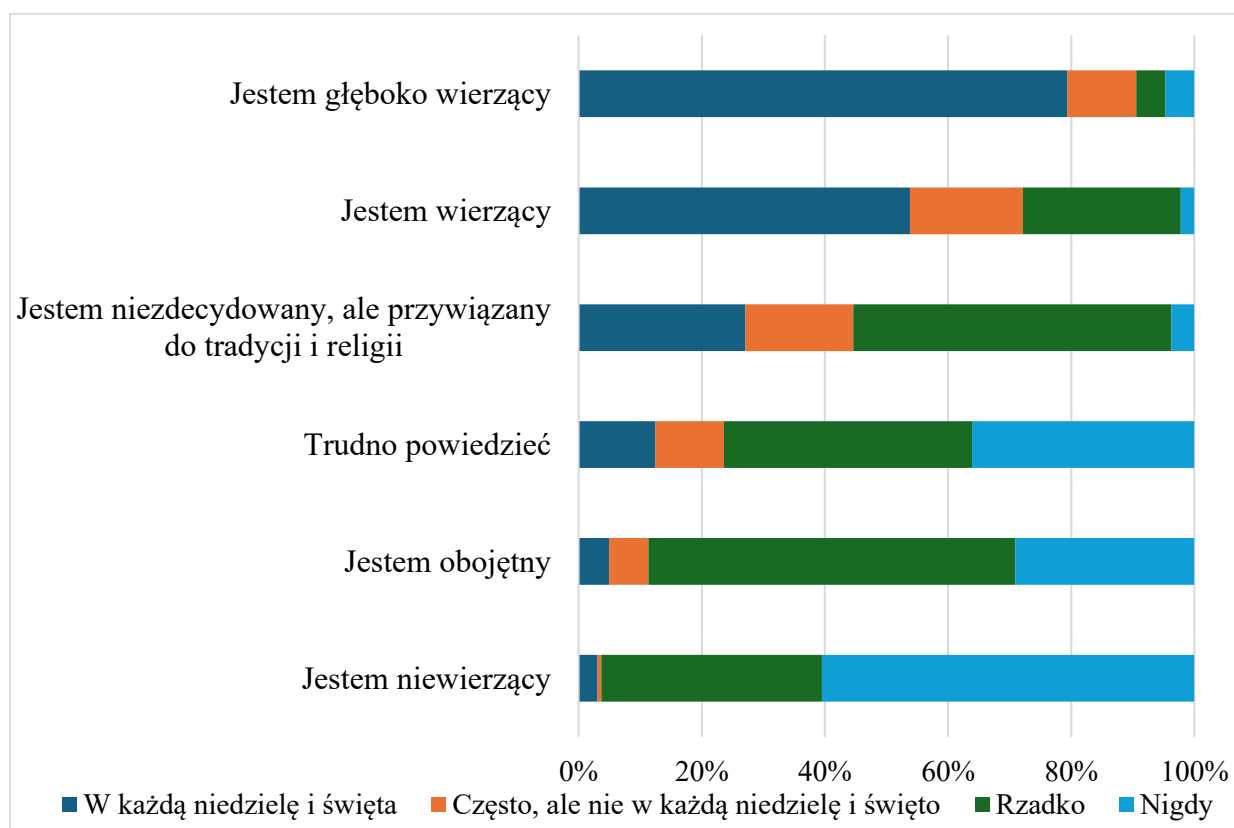
Nominalna przez Nominalna	Phi	,039	,504
	V Kramera	,039	,504
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Wartości współczynników Phi i V Kramera, jak i wysoka wartość p, wskazują na brak istotnej statystycznie zależności między płcią respondentów a częstotliwością ich uczestnictwa w Eucharystii. Zatem należy stwierdzić, iż płeć nie wpływa w sposób istotny na to, jak często osoby uczestniczą w nabożeństwach.

Oczywiście, osoby deklarujące się jako wierzące i głęboko wierzące znacznie częściej uczestniczą w Eucharystii niż respondenci niewierzący czy też mający problem z określeniem swojego stopnia zaangażowania religijnego. Odpowiednie korelacje w tej materii zawierają poniższe zestawienia.

Wykres 9. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość udziału we Mszy św.

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowany wykres ilustruje sukcesywny spadek odsetka regularnie uczestniczących we Mszy świętej wraz z obniżającym się poziomem autodeklarowanej wiary. Wśród głęboko wierzących takich osób jest niemal 80%, wśród wierzących nieco ponad połowa (53,83%), a obojętnych religijnie tylko 4,96%.

Tabela 63. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość udziału we Mszy św.¹⁹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,729	<,001
	V Kramera	,421	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Na podstawie przeprowadzonej analizy korelacji i otrzymanych wyników współczynników Phi i V Kramera oraz bardzo niskiej wartości p należy stwierdzić, że istnieje silna, istotna statystycznie zależność między deklarowanym poziomem wiary w Boga a częstotliwością uczestnictwa we Mszy świętej. Ankietowani, którzy uważają się za osoby głęboko wierzące lub wierzące znacznie częściej biorą udział we Mszy świętej niż pozostali.

Kościół zobowiązuje wiernych do przyjmowania sakramentalnej Komunii świętej przynajmniej raz w roku, stwierdzając, że powinno się to dokonać w Okresie Wielkanocnym²⁰. Zachęca jednak, żeby uczestniczący we Mszy świętej za każdym razem Ją przyjmowali, o ile są do tego wewnętrznie usposobieni²¹. Katechizm Kościoła Katolickiego, obok owoców przyjmowania Komunii świętej, które są łaską wlaną w serce przyjmującego sakrament²², przypomina: „Eucharystia tworzy Kościół. Ci, którzy przyjmują Eucharystię, są ściślej zjednoczeni z Chrystusem, a tym samym Chrystus łączy ich ze wszystkimi wiernymi w jedno

¹⁹ Chi-kwadrat Pearsona – 802,237; df – 15; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

²⁰ Por. KPK, kan. 920.

²¹ Por. KPK, kan. 917.

²² Por. KKK, 1391-1395.

Ciało, czyli Kościół. Komunia odnawia, umacnia i pogłębia wszczęcie w Kościół, dokonane już w sakramencie chrztu²³. Przyjęcie Komunii świętej jako dopełnienie uczestnictwa we Mszy św., będzie miało największe znaczenie dla właściwego procesu formacji eklezjalnej każdego wierzącego. Dlatego zapytano ankietowanych o ich częstotliwość przystępowania do sakramentu, który jak określa Katechizm: „jest streszczeniem i podsumowaniem całej naszej wiary”²⁴. Odpowiedzi respondentów oraz wyniki korelacji przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 64. Częstotliwość przyjmowania Komunii świętej a płeć respondentów.

Jak często przyjmujesz Komunię świętą?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Nigdy	178	23,12%	166	22,46%	344	22,80%
W Boże Narodzenie i Wielkanoc	143	18,57%	157	21,24%	300	19,88%
Co kilka miesięcy	153	19,87%	142	19,22%	295	19,55%
Co tydzień	162	21,04%	113	15,29%	275	18,22%
Co kilka tygodni	101	13,12%	102	13,80%	203	13,45%
Kilka razy w tygodniu	33	4,29%	59	7,98%	92	6,10%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Największy odsetek respondentów przyznało, że nigdy nie przyjmuje Komunii świętej. Tak odpowiedziało 22,8% ankietowanych. Drugą pod względem częstości była odpowiedź wskazująca na pełne uczestnictwo w Eucharystii jedynie w najważniejsze święta – Wielkanoc i Boże Narodzenie. Dokładnie 300 osób udzieliło właśnie takiej odpowiedzi, co stanowi niecałe 20% całej badanej grupy. Nieco częściej, bo co kilka miesięcy, do Komunii świętej przystępuje pięciu ankietowanych mniej (19,55% z ogółu respondentów). Największa dysproporcja między odpowiedziami mężczyzn i kobiet pojawia się przy regularnym, cotygodniowym uczestnictwie w sakramencie Eucharystii. Różnica ta wynosi niemal 6 punktów procentowych, z przewagą

²³ KKK, 1396.

²⁴ KKK, 1327.

kobiet – 21,04% wobec 15,29% u mężczyzn. Co kilka tygodni do Komunii przystępuje 13,45% badanych maturzystów, a kilka razy w tygodniu, czyli najwyższy stopień zaproponowanej częstotliwości, wybrało 13,45% ankietowanych. Przy tej odpowiedzi należy zauważyć wyższy odsetek mężczyzn (niemal 8%), względem kobiet o prawie 4 punkty procentowe, co po raz kolejny pokazuje, że w wielu aspektach religijności młodzi mężczyźni osiągają lepsze wyniki od swoich rówieśniczek. Przeprowadzono również analizę współczynników korelacji płci w stosunku do częstotliwości przyjmowania Komunii świętej.

Tabela 65. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość przystępowania do Komunii świętej a płeć respondentów.²⁵

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,106	,005
	V Kramera	,106	,005
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Mimo iż wartości obliczonej korelacji wskazują na istnienie istotnej statystycznie zależności między płcią a częstotliwością przystępowania do Komunii świętej, to jednak ta zależność jest stosunkowo słaba i trudna do zinterpretowania.

Kolejne tabele przedstawiają natomiast korelację regularności przyjmowania Eucharystii w stosunku do autodeklaracji wiary oraz jej analizę statystyczną. Dane procentowe w poszczególnych komórkach poniższej tabeli przedstawiają odsetek z sumy końcowej.

Tabela 66. Autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość przystępowania do Komunii świętej.

	Jak często przyjmujesz Komunię świętą?
--	--

²⁵ Chi-kwadrat Pearsona – 16,936; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) – 0,005.

Jak dzisiaj ocenasz swoją wiarę w Boga?	Nigdy		W Boże Narodzenie i Wielkanoc		Co kilka miesięcy		Co tydzień		Co kilka tygodni		Kilka razy w tygodniu		N	%
Jestem wierzący	35	2,32%	105	6,96%	165	10,93%	167	11,07%	129	8,55%	38	2,52%	639	42,35%
Jestem niezdecydowany, ale [...]	54	3,58%	110	7,29%	76	5,04%	34	2,25%	45	2,98%	6	0,4%	325	21,54%
Jestem głęboko wierzący	10	0,66%	9	0,6%	20	1,33%	69	4,57%	16	1,06%	46	3,05%	170	11,27%
Jestem niewierzący	135	8,95%	17	1,13%	6	0,4%	2	0,13%	2	0,13%	0	0%	162	10,74%
Jestem obojętny	76	5,04%	42	2,78%	17	1,13%	1	0,07%	4	0,27%	1	0,07%	141	9,34%
Trudno powiedzieć	34	2,25%	17	1,13%	11	0,73%	2	0,13%	7	0,46%	1	0,07%	72	4,77%
Suma końcowa	344	22,8%	300	19,88%	295	19,55%	275	18,22%	203	13,45%	92	6,1%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 67. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość przystępowania do Komunii świętej.²⁶

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,776	<,001
	V Kramera	,347	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

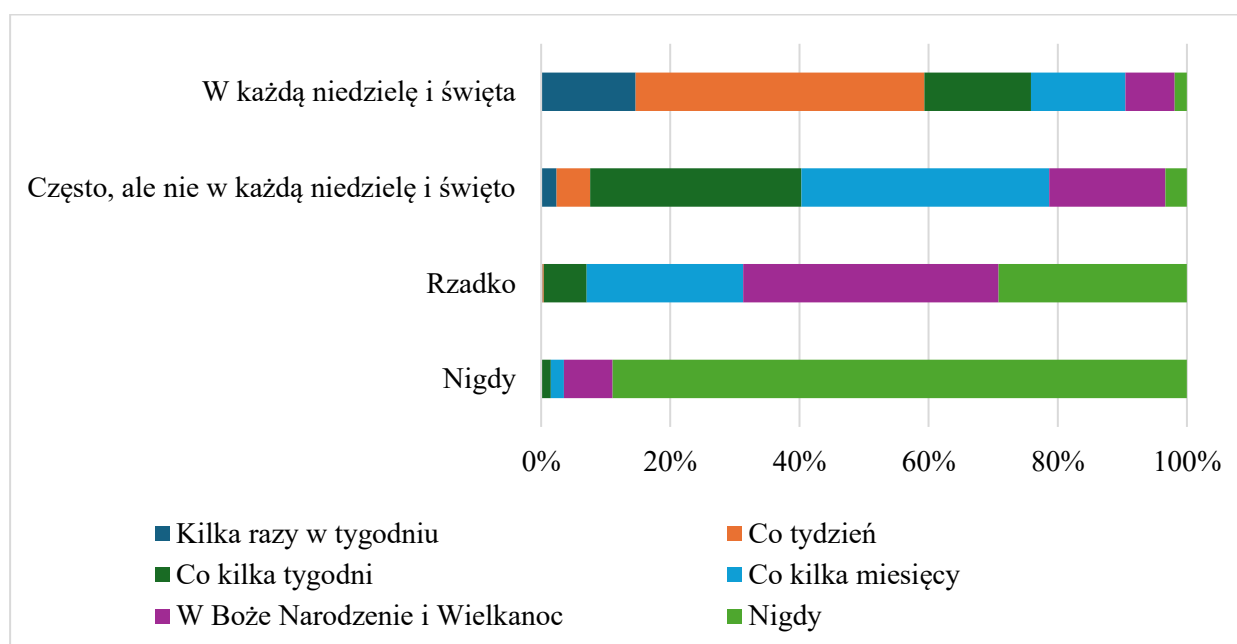
Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Otrzymana w toku analizy statystycznej wartość istotności $p < ,001$ wskazuje, że istnieje bardzo znikome prawdopodobieństwo, że taki wynik mógłby wystąpić przypadkowo. W praktyce

²⁶ Chi-kwadrat Pearsona – 908,346; df – 25; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

można więc stwierdzić, że zależność między autodeklaracją wiary a częstotliwością przystępowania do Komunii świętej jest istotna statystycznie. Wynik V Kramera wskazuje na umiarkowaną siłę zależności, co oznacza, że osoby, które oceniają swoją wiarę wyżej, prawdopodobnie częściej przyjmują Eucharystię. Dla przykładu warto odnieść się do tabeli nr 66. Spośród 170 osób deklarujących się jako głęboko wierzące, aż 69 regularnie co tydzień przystępuje do Komunii świętej, a 46 nawet częściej, co w sumie daje 62,94%. Ciekawy jest również fakt, że wśród tej wąskiej grupy ankietowanych o najgłębszej wierze, zdarzają się osoby, które nigdy nie przyjmują Eucharystii – 10 ankietowanych, co stanowi 5,88% (N=170). Dla porównania, poniżej zaprezentowano również korelację pomiędzy uczestnictwem we Mszy świętej, a częstotliwością przyjmowania Komunii.

Wykres 10. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: częstotliwość udziału we Mszy św. a częstotliwość przystępowania do Komunii św.

Źródło: opracowanie własne.

Dla niemal 60% osób uczęszczających w niedzielę i święta na Mszę świętą, oczywistym jest dopełnienie uczestnictwa w zjednoczeniu z Chrystusem w Komunii świętej. Część z nich nawet szuka spotkania z Jezusem w Eucharystii częściej i doświadcza go kilka razy w tygodniu (14,63%). Wśród tej najczęściej praktykującej udział we Mszy świętej grupy, są również osoby, które do Komunii świętej nie przystępują regularnie, albo nawet wcale (11 osób – 1,87%, N=170). Niżej analizie statystycznej poddano powyższe dane a jej wyniki prezentuje kolejna tabela.

Tabela 68. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość udziału we Mszy św. a częstotliwość przystępowania do Komunii św.²⁷

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,953	<,001
	V Kramera	,550	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Otrzymane wyniki wskazują na to, że korelacja między zmiennymi jest istotna statystycznie ($p < 0,001$), a siła tego związku jest umiarkowanie silna ($V \text{ Kramera} = 0,550$). Wniosek nasuwa się sam: im głębsza wiara, tym częściej ankietowani maturzyści przystępują do Komunii świętej. Chociaż zagadką pozostaje, dlaczego osoby wierzące i głęboko wierzące, a także regularnie uczęszczające na Mszę świętą, nie zawsze przyjmują Najświętszy Sakrament?

Kościół katolicki naucza, że aby przystąpić do Komunii świętej należy być właściwie wewnętrznie usposobionym, tzn. być w stanie łaski uświęcającej: „Jeśli ktoś ma świadomość grzechu ciężkiego, przed przyjęciem Komunii powinien przystąpić do sakramentu pojednania”²⁸. Z drugiej strony, wraz ze spadkiem religijności widać również swoisty kryzys sakramentu pokuty i pojednania. Badani maturzyści również zostali zapytani o praktykę spowiedzi. Uzyskane odpowiedzi prezentuje kolejna tabela.

Tabela 69. Częstotliwość spowiedzi a płeć respondentów.

Jak często się spowiadasz?	Kim jesteś?			
	Kobieta	Mężczyzna	N	Średnia

²⁷ Chi-kwadrat Pearsona – 1371,678; df – 15; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

²⁸ KKK, 1385.

Kilka razy w roku	314	40,78%	289	39,11%	603	39,96%
Raz na kilka lat	127	16,49%	152	20,57%	279	18,49%
Nigdy	128	16,62%	116	15,70%	244	16,17%
Raz w roku	102	13,25%	91	12,31%	193	12,79%
Raz w miesiącu lub częściej	99	12,86%	91	12,31%	190	12,59%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Regularność spowiedzi to bardzo subiektywna sprawa, ponieważ każdy człowiek sam musi uformować własne sumienie. Natomiast zaproponowana kategoria odpowiedzi oparta została o doświadczenia wielu spowiedników. Wydaje się uzasadnionym, dla właściwie rozwijanej postawy eklezjalnej i formacji sumienia, żeby spowiedź odbywała się przynajmniej raz na kilka miesięcy, a nawet co miesiąc. Tymczasem zdecydowanie najczęściej badani uczniowie klas maturalnych przyznawali, że spowiadają się kilka razy w ciągu roku – niemal 40% respondentów. Regularnie co miesiąc, bądź też częściej, spowiada się 12,59% ankietowanych. Można jednak stwierdzić, że łącznie 52,55% maturzystów przyznaje się do spowiedzi stosunkowo regularnej. Osoby, które spowiadają się tylko raz na rok stanowią 12,79% całej badanej grupy, a ci którzy czynią to co kilka lat 18,49%. Osób, które wcale nie mają zwyczaju się spowiadać było 244, co stanowi 16,17% ogółu badanych. Trzeba przyznać, iż badana młodzież generalnie spowiada się raczej rzadko, co może być odpowiedzią na wcześniej zadane pytanie dotyczące jej przystępowania do Komunii świętej.

Tabela 70. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość spowiedzi a płeć respondentów.²⁹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,053	,380

²⁹ Chi-kwadrat Pearsona – 4,196; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) – 0,380.

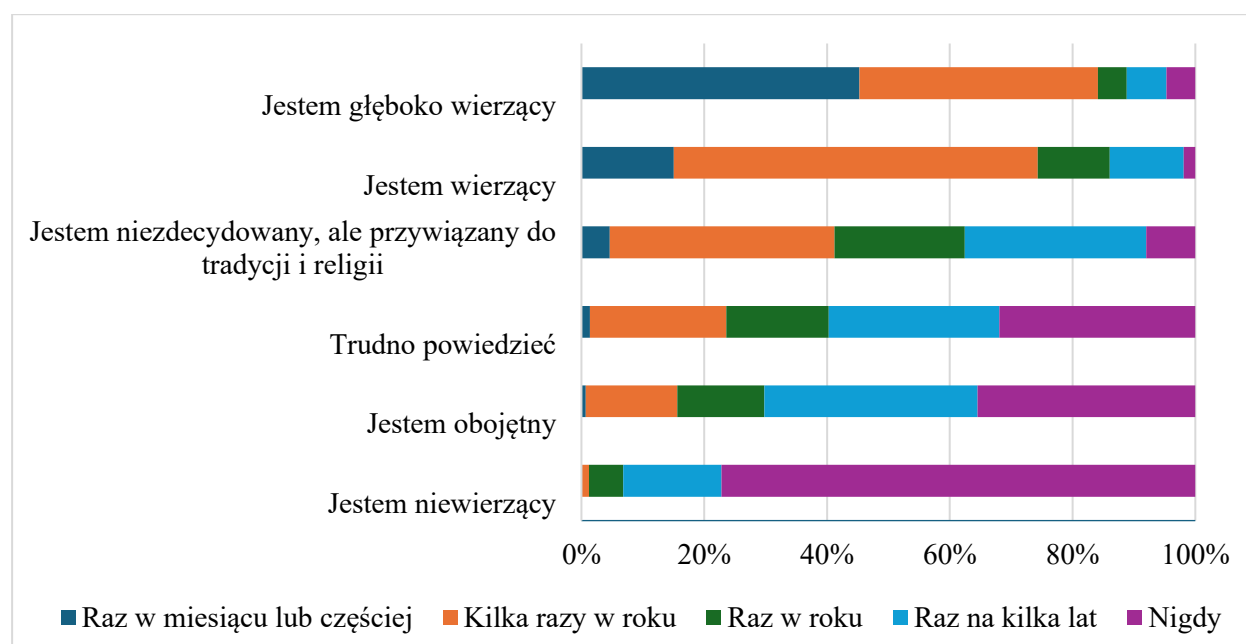
	V Kramera	,053	,380
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Warto zauważyć, że kobiety i mężczyźni wykazują bardzo symetryczne wzorce w częstotliwości spowiadania się. Analiza statystyczna korelacji tych zmiennych potwierdza ten fakt. Zarówno wartość istotności, a także współczynniku V Kramera sugerują, że zależność między częstotliwością spowiedzi a płcią respondentów jest bardzo słaba i nieistotna statystycznie.

Przeprowadzono jednak korelację pomiędzy poziomem deklarowanej wiary a częstotliwością przystępowania do spowiedzi. Jej wyniki ilustruje zamieszczony niżej wykres.

Wykres 11. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość spowiedzi.

Źródło: opracowanie własne.

Osoby głęboko wierzące, które regularnie korzystają ze spowiedzi przynajmniej raz w miesiącu stanowią 5,11% ogółu badanych, a kilka razy w roku 4,37%³⁰. Głębsza analiza

³⁰ N 1509.

pokazuje jednak, że 45,29% osób głęboko wierzących spowiada się co miesiąc, a 38,82% z nich kilka razy w roku (N 170). W sumie 84,11% osób, które uważają się za osoby o głębokiej wierze stosunkowo często przystępuje do sakramentu pokuty i pojednania, chociaż zdarzają się i w tej kategorii osoby, które nie opierają w tak dużym stopniu swojej religijności na sakramencie pokuty. Warto odnotować także, że spośród respondentów głęboko wierzących 4,7% spowiada się tylko raz w roku, 6,47% raz na kilka lat, a nawet trafiają się osoby, które nigdy nie przystępują do sakramentu spowiedzi – 4,7%³¹. Podobnie kwestia wygląda wśród osób, które określają siebie jako wierzące, chociaż tam przeważa grupa, która najczęściej spowiada się kilka razy w roku – 59,31%³². Prowadzi to do wniosku, że wśród ankietowanych częstotliwość spowiedzi jest tym częstsza im bardziej deklarują się oni jako osoby wierzące, co potwierdza przeprowadzona analiza statystyczna tej korelacji.

*Tabela 71. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość spowiedzi.*³³

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,810	<,001
	V Kramera	,405	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przytoczone dane wskazują na istotną statystycznie zależność między określonymi korelatami ($p < 0,001$), chociaż jej siła jest umiarkowana (V Kramera 0,405).

Formacja ekklezjalna i kształtowanie odpowiedniej postawy wobec Kościoła musi również prowadzić do konkretnych zachowań, które będą utrwalone w czasie. Dlatego ostatnie pytanie w tej części badania dotyczyło przyszłości, być może nawet odległej z perspektywy 18. i 19. letnich uczniów ostatniej klasy liceum. Ankietowani poproszeni zostali bowiem o odpowiedź na

³¹ N 170 – „jestem głęboko wierzący”.

³² N 693 – „jestem wierzący”.

³³ Chi-kwadrat Pearsona – 989,010; df – 20; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

pytanie: Czy w przyszłości, jeśli będziesz mieć potomstwo, zamierzasz je ochrzcić, przygotować do I Komunii, spowiedzi i bierzmowania? To pytanie było próbą weryfikacji, na ile maturzyści rzeczywiście upatrują wartość sakramentów w życiu człowieka. Oczywiście jest bowiem, że jeśli uznają te wartości, będą chcieli je przekazać swoim dzieciom. Odpowiedzi badanych ilustruje poniższa tabela krzyżowa.

Tabela 72. Zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne a płeć respondentów.

	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Tak	528	68,57%	508	68,74%	1036	68,65%
Nie wiem	156	20,26%	151	20,43%	307	20,34%
Nie	86	11,17%	80	10,83%	166	11,00%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Mimo iż wcześniejsze dane pokazują, że badana młodzież maturalna raczej sporadycznie uczestniczy w życiu sakramentalnym, to jednak zdecydowana większość młodych ludzi (prawie 70%) chce, żeby w przyszłości ich dzieci przyjęły sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego. Nieco ponad 20% ankietowanych miało co do tego wątpliwości, a 11% badanych nie jest zainteresowana wychowywaniem dzieci w wierze. Okazuje się zatem, że maturzyści dostrzegają wartość życia sakramentalnego i chcieliby przekazać te wartości swoim potomkom.

Tabela 73. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne a płeć respondentów.³⁴

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,073	,018

³⁴ Chi-kwadrat Pearsona – 8,015; df – 2; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,018.

	V Kramera	,073	,018
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przedstawione w powyższej tabeli krzyżowej dane nie wskazują na istotne różnice w odpowiedziach kobiet i mężczyzn. Potwierdza to również analiza statystyczna, ponieważ bardzo wysoki wynik istotności (p), oraz współczynnik V Kramera bliski 0 pokazują, że nie ma znaczącej korelacji między powyższymi zmiennymi.

Z kolei zaskakujący jest wynik korelacji odpowiedzi na powyższe pytanie z deklaracją badanej młodzieży na temat swojej wiary. Można było przypuszczać, że owe 11% ankietowanych, którzy nie chcą przygotować do sakramentów wtajemniczenia swoich dzieci powinno się pokryć w całości z kategorią osób niewierzących, których było 10,74%. Natomiast rzeczywistość była zgoła inna, a jej odzwierciedleniem jest rozkład odpowiedzi ankietowanych zaprezentowany w poniższej tabeli.

Tabela 74. Autodeklaracja poziomu wiary a zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne.

Jak dzisiaj oceniasz swoją wiarę w Boga?	Czy w przyszłości, jeśli będziesz mieć potomstwo, zamierzasz je ochrzcić, przygotować do I Komunii i spowiedzi, bierzmowania?							
	Tak		Nie wiem		Nie		N	%
Jestem wierzący	592	39,23%	40	2,65%	7	0,46%	639	42,35%
Jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji i religii	214	14,18%	93	6,16%	18	1,19%	325	21,54%
Jestem głęboko wierzący	153	10,14%	6	0,4%	11	0,73%	170	11,27%
Jestem niewierzący	9	0,6%	59	3,91%	94	6,23%	162	10,74%
Jestem obojętny	37	2,45%	80	5,3%	24	1,59%	141	9,34%
Trudno powiedzieć	31	2,05%	29	1,92%	12	0,8%	72	4,77%

Suma końcowa	1036	68,65%	307	20,34%	166	11%	1509	100%
---------------------	-------------	---------------	------------	---------------	------------	------------	-------------	-------------

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość osób deklarujących się jako niewierzący twierdzi, że nie będzie przygotowywać w przyszłości dzieci do sakramentów świętych. Stanowią oni 6,23% ogółu ankietowanych, a niemal 60% „niewierzących”. Przedstawione dane ukazują również, że zarówno w kategorii osób wierzących jak i głęboko wierzących pojawiają się osoby, które nie chcą w przyszłości sakramentalnie wtajemniczyć swoich dzieci. Wśród wszystkich głęboko wierzących odsetek takich osób wyniósł 6,47% (11 osób co stanowi 0,73% wszystkich ankietowanych), a wśród określających siebie jako wierzący nieco ponad 1% (7 osób - 0,46% ogółu ankietowanych). Kolejnym zaskoczeniem jest to, że w tych dwóch kategoriach ankietowanych, zdarzają się również osoby niezdecydowane co do wychowywania sakramentalnego swoich przyszłych dzieci. Spośród osób, które określiły się jako głęboko wierzące (170 osób), niezdecydowani co do przyszłości sakramentalnej potomstwa stanowią 3,53%, a wśród osób deklarujących się jako wierzące (639) odsetek ten wynosi 6,26%.

Tabela 75. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne.³⁵

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,741	<,001
	V Kramera	,524	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza powyższych zmiennych prowadzi do wniosku, że ich korelacja jest istotna statystycznie ($p < ,001$) oraz wskazuje na średnio silną zależność między nimi ($V \text{ Kramera} = 0,524$). Wynik tej analizy wskazuje na to, że to jak ankietowani określają swoją

³⁵ Chi-kwadrat Pearsona – 827,646; df – 10; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

wiarę wpływa bezpośrednio na zamiar wychowywania przyszłego potomstwa w wierze. Osoby wierzące i głęboko wierzące znacznie bardziej są do tego skłonne, a osoby niewierzące, bądź też charakteryzujące się obojętnością religijną, znacznie częściej deklarują brak takich planów wobec swoich dzieci.

5.2. Udział i zaangażowanie w lekcje religii w szkole

Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce z 2001 roku określa szkolne lekcje religii w następujący sposób: „w warunkach polskich, biorąc pod uwagę historyczne uwarunkowania oraz utwierdzoną przez ostatnie dziesięciolecia tradycję katechetyczną, należy szkolne nauczanie religii traktować jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy”³⁶. Jest to możliwe dzięki temu, że w systemie szkolnym lekcja religii ma w Polsce konfesyjny charakter, tak jak w wielu innych krajach. Dzięki temu modelowi to nie państwo, precyzyjnie rzecz ujmując - ministerstwo edukacji, lecz zarejestrowane związki wyznaniowe (uznane przez władzę państwową), mają swobodę decydowania o tym kto może takie lekcje prowadzić (osoby mające odpowiednie kwalifikacje wynikające z prawa oświatowego oraz misję kanoniczną od określonego przełożonego³⁷), oraz przygotowywania podstaw programowych i programów nauczania, przez kompetentne władze związków wyznaniowych. Tak rozumiana i organizowana lekcja religii stwarza przestrzeń dla Kościoła katolickiego w Polsce, żeby oprócz przekazu wiedzy religijnej podejmować próbę formacji dzieci i młodzieży, kształtowania odpowiednich postaw religijnych, otwierania ich na życie sakramentalne i modlitewne, budowanie zrozumienia i akceptacji wobec nauki moralnej Kościoła a także wprowadzania do ewangelizacyjnej i misyjnej rzeczywistości wspólnoty eklezjalnej. Tym samym podejmowana jest próba realizowania wszystkich zadań stawianych katechezie, dlatego też wspomniane wcześniej *Dyrektorium* nazywa szkolne lekcje religii „specyficzną formą katechezy”³⁸. Z tego powodu P. Mąkosa zauważa, że

³⁶ Konferencja episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, s. 82.

³⁷ Por. P. Mąkosa, *Confessional and catechetical nature of religious education in Poland*, „The Person and the Challenges” 5:2015 nr 2, s. 60.

³⁸ Por. H. Słotwińska, J. Mariański, P. Mąkosa, M. Buk-Cegiełka, R. Rybarski, *Edukacja religijna młodzieży polskiej – stan obecny, szanse i wyzwania*, Lublin 2024, s. 34-35.

obecność religii w szkole ukierunkowana na wychowanie religijne, stanowi „warunek integralnego rozwoju człowieka”³⁹.

Aktualnie lekcje religii w polskiej szkole organizowane przez Kościół katolicki przybierają więc model katechetyczno-ewangelizacyjny i stają się integralną częścią (a może nawet dominującą) katechezy w ogóle. Dlatego też dla właściwego kształtowania się komponentu behawioralnego postawy eklezjalnej, czymś naturalnym powinno być uczestnictwo dzieci i młodzieży w takich lekcjach religii. Ankietowanych maturzystów zapytano więc czy uczestniczą w lekcjach religii a ich odpowiedzi prezentuje poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela 76. Uczestnictwo w lekcjach religii a płeć respondentów.

Czy uczestniczysz w lekcjach religii katolickiej w szkole?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Tak	692	89,87%	681	92,15%	1373	90,99%
Nie	78	10,13%	58	7,85%	136	9,01%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Średnio 91% ankietowanych maturzystów uczęszcza na szkolne lekcje religii. Wśród kobiet był nieco większy odsetek nieuczęszczających na katechezę, a różnica pomiędzy kobietami i mężczyznami wyniosła 2,28%. Jest to niewielka różnica, która nie wskazuje na zależność badanych zmiennych. Potwierdzenie przynosi analiza statystyczna.

³⁹ P. Mąkosa, *Szkolna lekcja religii istotnym elementem wychowania w szkole*, w: *Wychowanie w szkole: od bezradności ku możliwościom*, red. R. Chałupniak, T. Michalewski, E. Smak, Opole 2014, s. 351.

Tabela 77. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: uczestnictwo w lekcjach religii a płeć respondentów.⁴⁰

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,040	,122
	V Kramera	,040	,122
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Mimo iż badane kobiety nieco rzadziej uczestniczą w lekcjach religii, to bardzo niskie współczynniki korelacji Phi (który dedykowany jest właśnie takim tabelom 2x2), a także V Kramera oznaczają, że nie ma statystycznej zależności pomiędzy zmiennymi. Ponieważ wartość p (istotność) jest znacząco wyższa niż 0,05 wynik nie jest istotny statystycznie.

W kolejnym kroku przypatrzymy się korelacji autodeklaracji poziomu wiary oraz płci respondentów. Odpowiednie dane znajdziemy w tabeli poniżej.

Tabela 78. Autodeklaracja poziomu wiary a uczestnictwo w lekcjach religii.

Jak dzisiaj oceniasz swoją wiarę w Boga?	Czy uczestniczysz w lekcjach religii katolickiej w szkole?					
	Tak		Nie		N	%
Jestem wierzący	622	41,22%	17	1,13%	639	42,35%
Jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji i religii	304	20,15%	21	1,39%	325	21,54%
Jestem głęboko wierzący	159	10,54%	11	0,73%	170	11,27%
Jestem niewierzący	103	6,83%	59	3,91%	162	10,74%

⁴⁰ Chi-kwadrat Pearsona – 2,393; df – 1; Istotność asymptotyczna (dwustronna) – 0,122.

Jestem obojętny	119	7,89%	22	1,46%	141	9,34%
Trudno powiedzieć	66	4,37%	6	0,40%	72	4,77%
Suma końcowa	1373	90,99%	136	9,01%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Wśród najliczniejszej kategorii badanych maturzystów – osób wierzących, 17 nie chodzi na lekcję religii. Może to być spowodowane niedogodnościami z tytułu pojawiającej się praktyki umieszczania lekcji religii na początku lub końcu zajęć danego dnia. Z kolei spośród 159 osób deklarujących się jako głęboko wierzący 11 nie uczestniczy w zajęciach z religii. Zaskakujące jest także to, że zdecydowana większość zarówno obojętnych, niezdecydowanych jak i tych, którzy mieli problem z określeniem poziomu swojej wiary, mimo wszystko uczestniczą w szkolnych lekcjach religii. Co ciekawe, również wśród osób deklarujących się jako niewierzące, aż 63,58%⁴¹ na takie lekcje uczęszcza. Istotnym zagadnieniem staje się więc ich motywacja do uczestniczenia w szkolnej katechezie.

Tabela 79. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a uczestnictwo w lekcjach religii.⁴²

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,356	<,001
	V Kramera	,356	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przedstawiona analiza wskazuje na istotność statystyczną zależności pomiędzy deklarowanym poziomem wiary a uczestnictwem w lekcjach religii w szkole.

⁴¹ N=162 - Jestem niewierzący.

⁴² Chi-kwadrat Pearsona – 191,262; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

Prawdopodobieństwo, że wynik ten jest wynikiem losowego błędu jest mniejsze niż 0,1% ($p < ,001$). Natomiast siłę tej zależności należy interpretować jako umiarkowaną. Nasuwa się więc kolejne pytanie dotyczące motywacji uczestnictwa w szkolnej katechezie, o co byli zapytani badani maturzyści.

Tabela 80. Motywacja uczestnictwa w lekcjach religii a płeć respondentów.

Dlaczego chodzisz na lekcje religii?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Z wewnętrznego przekonania	386	50,13%	358	48,44%	744	49,30%
Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie (np. do ślubu)	181	23,51%	207	28,01%	388	25,71%
Bo rodzicie nalegają	89	11,56%	83	11,23%	172	11,40%
Nie uczęszczam	70	9,09%	48	6,50%	118	7,82%
Bo nie ma alternatywy (np. etyki)	44	5,71%	43	5,82%	87	5,77%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Niemal połowa ankietowanych przyznaje, że uczestniczą w lekcjach religii z czysto wewnętrznych pobudek. Drugą co do liczebności grupę stanowią osoby, które nie wypisały się z religii, ponieważ boją się, że w przyszłości mogą pojawić się komplikacje w kancelarii parafialnej np. w przypadku chęci zawarcia małżeństwa. Takie pragmatyczne motywacje przejawia 25,71% badanych maturzystów. Z kolei nieco ponad 11% wskazuje, że jedyną motywacją obecności na lekcjach religii jest nacisk ze strony rodziców, a 5,77% przyznaje, że wolałoby uczestniczyć w lekcjach etyki, ale szkoła ich nie organizuje. Warto zauważyć, że nieco mniej uczniów zaznaczyło odpowiedź „nie uczęszczam”, niż w poprzednim pytaniu, ale można domniemywać, że zaznaczając jedną z innych propozycji odnosili się do swoich wcześniejszych doświadczeń z lekcjami religii. Podobny proces można zauważyć w kolejnych zestawieniach dotyczących szkolnej katechezy.

Tabela 81. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: motywacja uczestnictwa w lekcjach religii a płeć respondentów.⁴³

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,066	,166
	V Kramera	,066	,166
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Mimo iż można dostrzec pewne różnice w procentowym rozkładzie odpowiedzi mężczyzn i kobiet, to jednak na podstawie miar symetrycznych należy stwierdzić, że płeć respondentów nie ma istotnego wpływu na motywację uczestnictwa w szkolnej lekcji religii. Bardzo niskie wartości Phi i V Kramera a także poziom istotności przybliżonej ($p = 0,166$), pokazują, że siła zależności między omawianymi zmiennymi jest bardzo słaba a ponadto statystycznie nieistotna.

Kolejną kwestią, która została poddana analizie jest korelacja pomiędzy deklarowanym poziomem wiary a motywacjami uczęszczania na lekcje religii. Tabela krzyżowa zawierająca te dane została zamieszczona poniżej.

Tabela 82. Autodeklaracja poziomu wiary a motywacje uczestnictwa w lekcjach religii.

Jak dzisiaj oceniasz swoją wiarę w Boga?	Dlaczego chodzisz na lekcje religii?											
	Z wewnętrznego przekonania		Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie (np. do ślubu)		Bo rodzicie nalegają		Nie uczęszczam		Bo nie ma alternatywy (np. etyki)		N	%
Jestem wierzący	468	31,01%	119	7,89%	31	2,05%	13	0,86%	8	0,53%	639	42,35%

⁴³ Chi-kwadrat Pearsona – 6,484; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) – 0,166.

Jestem niezdecydowany, ale [...]	100	6,63%	143	9,48%	44	2,92%	19	1,26%	19	1,26%	325	21,54%
Jestem głęboko wierzący	142	9,41%	15	0,99%	4	0,27%	7	0,46%	2	0,13%	170	11,27%
Jestem niewierzący	5	0,33%	38	2,52%	41	2,72%	53	3,51%	25	1,66%	162	10,74%
Jestem obojętny	12	0,80%	46	3,05%	40	2,65%	22	1,46%	21	1,39%	141	9,34%
Trudno powiedzieć	17	1,13%	27	1,79%	12	0,80%	4	0,27%	12	0,80%	72	4,77%
Suma końcowa	744	49,3%	388	25,71%	172	11,4%	118	7,82%	87	5,77%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość osób głęboko wierzących jak i określających się jako wierzący, decyduje się na udział w lekcjach religii z wewnętrznych pobudek. Może to ukazywać pośrednio, że komponent behawioralny w ich przypadku układa się w najbardziej spójny sposób. W tej drugiej kategorii jest również znacząca grupa osób, których motywacja obecności na lekcjach religii wypływa z interesowności. Twierdzą oni bowiem, że może to im pomóc uniknąć komplikacji w przypadku ewentualnej wizyty w kancelarii parafialnej. Osób wśród wierzących (N=639) uczęszczających na lekcje religii z takich motywów było aż 119, co stanowi prawie 19% tej grupy. Takie osoby zdarzają się również wśród osób głęboko wierzących (8.82% z N=170). Przedstawione dane sygnalizują swego rodzaju powiązanie między zmiennymi.

Tabela 83. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a motywacja uczestnictwa w lekcjach religii.⁴⁴

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,686	<,001
	V Kramera	,343	<,001

⁴⁴ Chi-kwadrat Pearsona – 709,589; df – 20; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

N ważnych obserwacji	1509	
----------------------	------	--

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Istotność statystyczna na niższym niż jedna tysięczna wyklucza, że obserwowane zależności pomiędzy zmiennymi nie są przypadkowe i należy je uznać za istotne dla badanej populacji. Współczynnik V Kramera podpowiada, że siła tej zależności jest średnio-silna. Okazuje się zatem, że im większy poziom wiary tym silniejsza motywacja do udziału w lekcjach religii.

Znając już motywacje ankietowanych maturzystów udziału w szkolnych lekcjach religii, w kolejnym kroku procedury badawczej, podjęto próbę uzyskania odpowiedzi na pytanie dotyczące jakości szkolnej katechezy, a także relacji z osobą prowadzącą zajęcia z religii.

Tabela 84. Ocena lekcji religii a płeć respondentów.

Jak oceniasz twoje lekcje religii?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Tematy są ciekawe i metody interesujące	390	50,65%	466	63,06%	856	56,73%
Lekcje religii są przeciętne	154	20,00%	121	16,37%	275	18,22%
Nie mam zdania	96	12,47%	58	7,85%	154	10,21%
Tematy i metody są nudne	69	8,96%	53	7,17%	122	8,08%
Nie uczęszczam	61	7,92%	41	5,55%	102	6,76%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych maturzystów pozytywnie oceniła jakość szkolnych lekcji religii. Co ciekawe, młodzi mężczyźni wyrażają większe zainteresowanie omawianymi tematami na z religii niemal o 13 punktów procentowych niż dziewczęta. Nieco ponad 18% maturzystów uznało z kolei, że lekcje religii, w których uczestniczą, pod względem realizowanej treści i stosownych przez nauczyciela metod, nie różni się od innych przedmiotów. Jednocześnie 10,21% ankietowanych nie

miało konkretnego stanowiska w tej sprawie. Spośród całej badanej grupy tylko 8% stwierdziło, że uczestniczy w nudnej i ubogiej w metody lekcji religii.

Tabela 85. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: ocena lekcji religii a płeć respondentów.⁴⁵

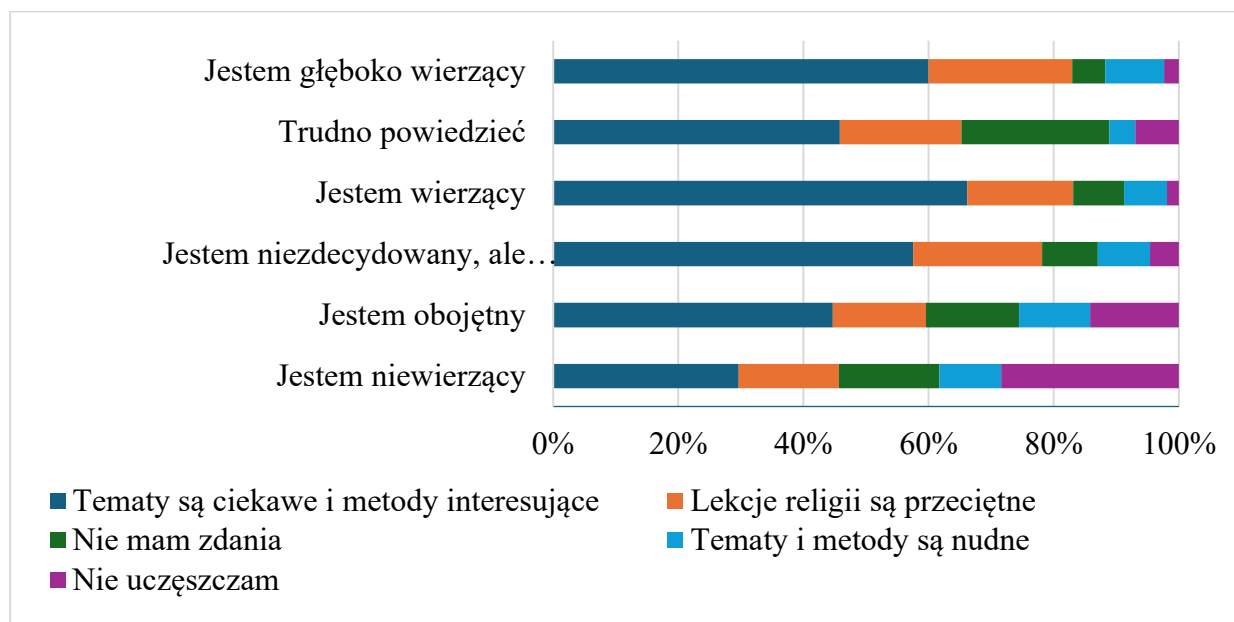
Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,130	<,001
	V Kramera	,130	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przeprowadzona korelacja między zmiennymi dowodzi, że zależność między oceną lekcji religii a płcią respondentów jest istotna statystycznie, lecz charakteryzuje się stosunkowo niską siłą ($V \text{ Kramera} = 0,130$). Prowadzi to do wniosku, że płeć ma ograniczony wpływ na sposób oceny zajęć z religii. Poniższy wykres jest natomiast graficznym obrazem korelacji zmiennych, takich jak autodeklaracja poziomu wiary i ocena zajęć z religii.

⁴⁵ Chi-kwadrat Pearsona – 25,478; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

Wykres 12. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a ocena lekcji religii.

Źródło: opracowanie własne.

Wśród wszystkich kategorii badanych osób dominuje opinia, że lekcje religii, w których uczestniczą są interesujące i prowadzone w ciekawy sposób. Aż 66,2% wierzących maturzystów udzieliło takiej odpowiedzi (N=639), a spośród głęboko wierzących dokładnie 60% (N=170). Rozczarowanych tematyką i stosowanymi przez katechetów metodami było wśród tych grup kolejno 16,9% wierzących i 22,94% głęboko wierzących. Należy także podkreślić, że zarówno wśród osób przywiązanych do tradycji, chociaż mających problem z autodeklaracją poziomu swojej wiary, jak również wśród osób obojętnych, a nawet niewierzących, pozytywnych opinii na temat lekcji religii jest więcej niż negatywnych. Przeprowadzona analiza powyższych zmiennych prowadzi do konkluzji o istotności statystycznej ich związku, chociaż jej siła jest słaba⁴⁶. Kolejna tabela dotyczy powołania realizowanego przez nauczycieli religii.

Tabela 86. Powołanie realizowane przez nauczycieli religii a płeć respondentów.

	Kim jesteś?
--	-------------

⁴⁶ Chi-kwadrat Pearsona – 228,650; df – 20; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001; V Kramera – 0,195.

Kto jest twoim nauczycielem religii?	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Ksiądz	401	52,08%	435	58,86%	836	55,40%
Osoba świecka	285	37,01%	232	31,39%	517	34,26%
Nie uczęszczam na lekcje religii	60	7,79%	38	5,14%	98	6,49%
Siostra zakonna	24	3,12%	34	4,60%	58	3,84%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Większość ankietowanych w maturalnej klasie miała lekcje religii z księżmi (55,4%). Z kolei katecheci świeccy byli nauczycielami dla 34,26% badanych maturzystów. Tylko 3,84% młodzieży miała katechezę z siostrami zakonnymi. W procesie formacji eklezjalnej, która wg. aktualnych założeń programowych ma mieć również miejsce w czasie szkolnej lekcji religii, katecheta odgrywa znaczącą rolę. Najnowsze *Dyrektorium o katechizacji* przypomina trzy zasadnicze elementy posługi katechety wobec osób, którym ma przekazywać wiarę. Taka osoba musi najpierw być „świadkiem wiary i strażnikiem pamięci o Bogu”⁴⁷. Specyfiką powołania katechety jest to, żeby swoim przykładem autentycznego życia w Chrystusie wskazywał na Boga. Kolejnym jego zadaniem jest bycie „nauczycielem i mistagogiem”⁴⁸, żeby z jednej strony przybliżał i wtajemniczał w treść wiary, a z drugiej pomagał otwierać serce katechizowanych na przyjęcie Jezusa jako jedynego Zbawiciela. Ostatecznie katecheta musi się stać „towarzyszem i wychowawcą”⁴⁹, który nie tylko wyłoży prawdy wiary, ale będzie też uczestniczył w rozwoju religijnym swoich wychowanków, będzie znał ich świat i dzielił go z nimi. *Dyrektorium* podkreśla, że katecheta musi być ekspertem w sztuce towarzyszenia. Zapytano więc ankietowaną młodzież o ich osobiste relacje z katechetami, a rozkład ich odpowiedzi przedstawia kolejna tabela.

Tabela 87. Relacje z nauczycielem religii a płeć respondentów.

Jakie masz relacje z nauczycielem religii (katechetą)?	Kim jesteś?			
	Kobieta	Mężczyzna	N	Średnia

⁴⁷ DK, 113.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

Bardzo dobre	380	49,35%	386	52,23%	766	50,76%
Dobre	216	28,05%	208	28,15%	424	28,10%
Przeciętne	84	10,91%	88	11,91%	172	11,40%
Nie uczęszczam na lekcje religii	57	7,40%	39	5,28%	96	6,36%
Słabe	17	2,21%	13	1,76%	30	1,99%
Negatywne	16	2,08%	5	0,68%	21	1,39%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Połowa ankietowanych stwierdziła, że relacje ze swoim nauczycielem religii ma na poziomie bardzo dobrym, a 28,10% oceniło je jako dobre. Sumarycznie zatem, niemal 79% młodzieży przyznało, że pozytywnie ocenia swoją relację z nauczycielem katechety. Bez wątpienia jest to imponujący wynik, prowadzący do wniosku, że katecheci w oczach uczniów wypadają bardzo dobrze i źródeł obecnego kryzysu lekcji religii nie można upatrywać w osobach nauczycieli religii. Warto dodać, że przeciętne relacje ze swoimi nauczycielami religii posiada 11,4%, 1,99% maturzystów oceniło tę relację na poziomie słabym, a jedynie 1,39% uznało je za negatywne.

Tabela 88. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: relacje z nauczycielem religii a płeć respondentów.⁵⁰

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,079	,097
	V Kramera	,079	,097
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

⁵⁰ Chi-kwadrat Pearsona – 9,328; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) – 0,097.

Mimo delikatnych różnic między wartościami procentowymi odpowiedzi kobiet i mężczyzn, analiza statystyczna nie wskazała powiązania między tymi zmiennymi. Bardzo niskie wartości miar Phi i V Kramera wskazują na niezwykle słabą siłę związku między płcią uczniów a ich oceną relacji z katechetą. Wartość istotności przybliżonej jest wyższa od standardowego poziomu 0,05, a więc jest nieistotna statystycznie. W praktyce oznacza to, że związek między zmiennymi może być przypadkowy. Dlatego też trzeba stwierdzić ostatecznie, że obie kategorie osób po prostu bardzo podobnie oceniają swoje relacje z nauczycielami religii. W zaproponowanej metodologii ukazywania rozkładu odpowiedzi ankietowanych dokonano również i przy tym pytaniu korelacji z opinią na temat deklarowanego przez maturzystów poziomu swojej wiary. Graficzną ilustrację zbieżności tych zmiennych przedstawiono poniżej.

Tabela 89. Autodeklaracja poziomu wiary a relacje z nauczycielem religii.

Jak dzisiaj oceniaasz swoją wiarę w Boga?	Jakie masz relacje z nauczycielem religii (katechetą)?													
	Bardzo dobre		Dobre		Przeciętne		Nie uczęszczam na lekcje religii		Słabe		Negatywne		N	%
Jestem wierzący	365	24,19%	187	12,39%	62	4,11%	11	0,73%	9	0,60%	5	0,33%	639	42,35%
Jestem niezdecy- dowany, ale [...]	165	10,93%	94	6,23%	42	2,78%	13	0,86%	7	0,46%	4	0,27%	325	21,54%
Jestem głęboko wierzący	100	6,63%	50	3,31%	8	0,53%	5	0,33%	3	0,20%	4	0,27%	170	11,27%
Jestem niewierzący	51	3,38%	33	2,19%	22	1,46%	43	2,85%	7	0,46%	6	0,40%	162	10,74%
Jestem obojętny	57	3,78%	35	2,32%	25	1,66%	19	1,26%	3	0,20%	2	0,13%	141	9,34%
Trudno powiedzieć	28	1,86%	25	1,66%	13	0,86%	5	0,33%	1	0,07%	0	0,00%	72	4,77%

Suma końcowa	766	50,76%	424	28,10%	172	11,40%	96	6,36%	30	1,99%	21	1,39%	1509	100%
-------------------------	------------	---------------	------------	---------------	------------	---------------	-----------	--------------	-----------	--------------	-----------	--------------	-------------	-------------

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione dane ukazują, że zasadniczo w każdej kategorii osób przeważają dobre relacje z katechetami. Zdarzają się oczywiście głosy o negatywnych relacjach nawet wśród osób wierzących i głęboko wierzących, ale jest to zaledwie kilka osób, które nie stanowią więcej niż kilka procent z całości tych kategorii. Nawet wśród osób obojętnych, niezdecydowanych, a nawet określających siebie jako niewierzący, więcej jest osób określających relacje z nauczycielami religii jako pozytywne. Dane te poddano korelacji statystycznej, żeby zweryfikować zależność między zmiennymi.

Tabela 90. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a relacje z nauczycielem religii.⁵¹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,369	<,001
	V Kramera	,165	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

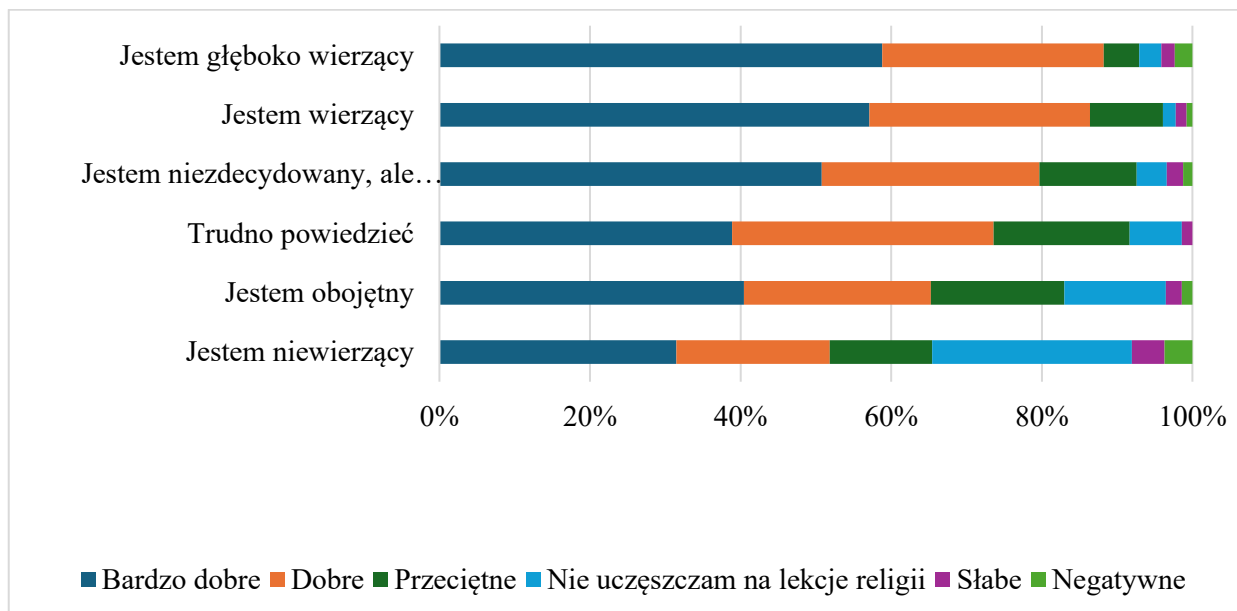
Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Z wyliczeń statystycznych wynika, iż między w/w korelatami zachodzi istotnie statystyczny związek, choć siła tego związku jest umiarkowana (V Kramera= 0,165). Można zatem stwierdzić, że osoby deklarujące się jako osoby wierzące nieco częściej przyznają się do pozytywnych relacji z katechetami, podczas gdy osoby obojętne religijnie, czy też niewierzące, mają bardziej zróżnicowane opinie w tej materii. Mimo wszystko imponującym jest fakt, że na ogół te relacje są dobre, a często bardzo dobre, mimo różnego poziomu deklarowanej wiary. Wydaje się to prowadzić do wniosku, iż nauczyciele religii na ogół są bardzo pozytywnie odbierani

⁵¹ Chi-kwadrat Pearsona – 205,522; df – 25; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

w społeczności szkolnej i generalnie młodzież chętnie wybiera ich jako towarzyszy w przestrzeni szkolnej. Niech wizualizacją tej tendencji będzie poniższy wykres.

Wykres 13. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a relacje z nauczycielem religii.

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym zagadnieniem, o które zapytano młodzież był wpływ szkolnych lekcji religii na ich postawy wobec Kościoła katolickiego. Pytanie miało sprowokować ankietowanych do oceny skuteczności budowania obrazu Kościoła w ramach lekcji religii. Ich odpowiedzi przedstawia poniższa tabela krzyżowa.

Tabela 91. Wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła a płeć respondentów.

Jaki wpływ na Twoje postawy wobec Kościoła mają lekcje religii?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Obojętny	305	39,61%	247	33,42%	552	36,58%
Raczej pozytywny	211	27,40%	225	30,45%	436	28,89%

Bardzo pozytywny	156	20,26%	190	25,71%	346	22,93%
Nie uczęszczam na lekcje religii	60	7,79%	37	5,01%	97	6,43%
Raczej negatywny	23	2,99%	27	3,65%	50	3,31%
Zdecydowanie negatywny	15	1,95%	13	1,76%	28	1,86%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Najliczniejsza grupa respondentów (36,58%) twierdzi, że lekcje religii nie zmieniają ich postaw czy opinii na temat Kościoła katolickiego. Kolejne pod względem częstości odpowiedzi, dwie kategorie respondentów reprezentują osoby, które zauważają pozytywny wpływ szkolnej katechezy na przyjmowane przez nie postawy wobec wspólnoty eklezjalnej. Deklaracje takie składa w sumie 51,82% wszystkich respondentów. Z kolei negatywny wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła dostrzega nieco ponad 5% ogółu ankietowanych. Tak jak przy wcześniej omawianych pytaniach mniej osób wybrało opcję „nie uczęszczam na lekcje religii”, co sugeruje, że ankietowani chcieli zająć jakieś konkretne stanowisko, odnosząc się przy tym do swoich wcześniejszych doświadczeń z lekcji religii, choć aktualnie nie biorą udziału w tych zajęciach. Dostrzec można również kilkuprocentowe odchylenia między odpowiedziami kobiet i mężczyzn, dlatego poddano analizie statystycznej powyższe dane.

Tabela 92. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła a płeć respondentów.⁵²

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,100	,010
	V Kramera	,100	,010
N ważnych obserwacji		1509	

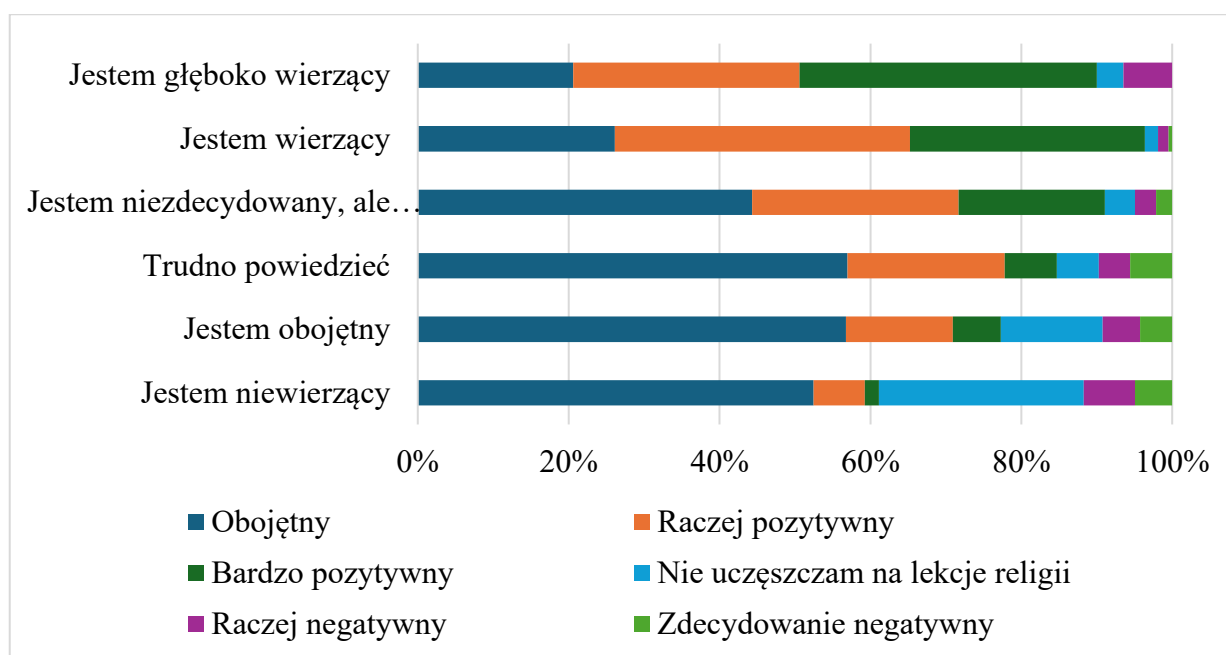
⁵² Chi-kwadrat Pearsona – 15,171; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,010.

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Otrzymane wyniki korelacji pokazują, że związek między płcią respondentów a wpływem lekcji religii na ich postawy wobec Kościoła katolickiego jest istotny statystycznie ($p=0,010$), ale o bardzo słabej sile (V Kramera= 0,100).

Trzymając się przyjętej metodologii prezentowania wyników w tej części dysertacji należy również ukazać rozkład odpowiedzi poszczególnych kategorii osób ze względu na autodeklarowany poziom wiary. Graficzną wizualizację omawianej korelacji przedstawia poniższy wykres skumulowany.

Wykres 14. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła.

Źródło: opracowanie własne.

Spośród osób, które deklarują najwyższy poziom wiary aż 20,59% twierdzi, że lekcje religii nie mają istotnego wpływu na ich postawę wobec Kościoła. Natomiast 6,47% tej grupy respondentów ocenia ich wpływ jako raczej negatywny. Z drugiej strony ani jedna osoba uważająca się za głęboko wierzącą nie oceniła go jako zdecydowanie negatywny. Zdecydowana większość maturzystów pozytywnie ocenia wpływ lekcji religii na analizowane postawy wobec

Kościoła. Podobnie w kategorii osób deklarujących się jako wierzące 70% zauważa pozytywny wpływ w tej materii. Z kolei wśród osób obojętnych religijnie, niewierzących i mających problem z określeniem poziomu wiary dominuje przekonanie, że religia w szkole ma neutralny wpływ na postawę wobec Kościoła.

Tabela 93. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła.⁵³

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,531	<,001
	V Kramera	,237	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Chociaż przeprowadzone wyliczenia ukazują istotność statystyczną związku zmiennych ($p < 0,001$) to siła tego związku jest raczej słaba (V Kramera wynosi 0,237). Dlatego też można stwierdzić, że istnieją inne czynniki, oprócz wiary, które według ankietowanych wpływają również na ich postawy wobec Kościoła katolickiego.

5.3. Zaangażowanie w życie Kościoła

W pierwszym rozdziale niniejszej dysertacji, omawiając proces formacji eklezjalnej w ramach szkolnej katechezy ukazano, że jej elementem jest prowadzenie młodych ludzi do odkrycia ich miejsca w Kościele, a co za tym idzie do określonego działania w tej wspólnoty. Badając komponent behawioralny postawy eklezjalnej maturzystów, nie mogło zabraknąć pytań o ich realny związek z Kościołem, parafią a także krytyczną opinię młodych ludzi na temat działalności Kościoła instytucjonalnego oraz duchowieństwa. Badani zostali poproszeni, o wskazanie na skali od 1-5 siłę ich związku z Kościołem, gdzie 5 wyraża najsilniejszy związek –

⁵³ Chi-kwadrat Pearsona – 425,338; df – 25; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

analogicznie 1 najslabszy, natomiast 3 oznacza neutralną intensywność tego związku. Rozkład odpowiedzi ankietowanych z podziałem na płeć przedstawia poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela 94. Siła związku z Kościołem a płeć respondentów.

Zaznacz w skali od 1 – 5 jak silny jest Twój aktualny związek z Kościołem katolickim.	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
5	79	10,26%	83	11,23%	162	10,74%
4	141	18,31%	163	22,06%	304	20,15%
3	204	26,49%	202	27,33%	406	26,91%
2	142	18,44%	132	17,86%	274	18,16%
1	204	26,49%	159	21,52%	363	24,06%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Badani uczniowie klasy maturalnej najczęściej określali swój aktualny związek z Kościołem katolickim jako neutralny (3 – 26,91%). Jednocześnie znaczna część badanych (24,06%) określiła ten związek jako bardzo słaby (1). Z kolei na przeciwnym biegunie (5) znalazło się 10,74% osób i była to najrzadziej wybierana opcja. Można zatem stwierdzić, że relacje młodzieży z Kościołem są dość słabe, negatywne lub obojętne. Nie zauważono także znaczących różnic w tej materii pomiędzy odpowiedziami dziewcząt i chłopców, co potwierdza przeprowadzona niżej analiza.

Tabela 95. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Siła związku z Kościołem a płeć respondentów.⁵⁴

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,068	,135
	V Kramera	,068	,135
N ważnych obserwacji		1509	

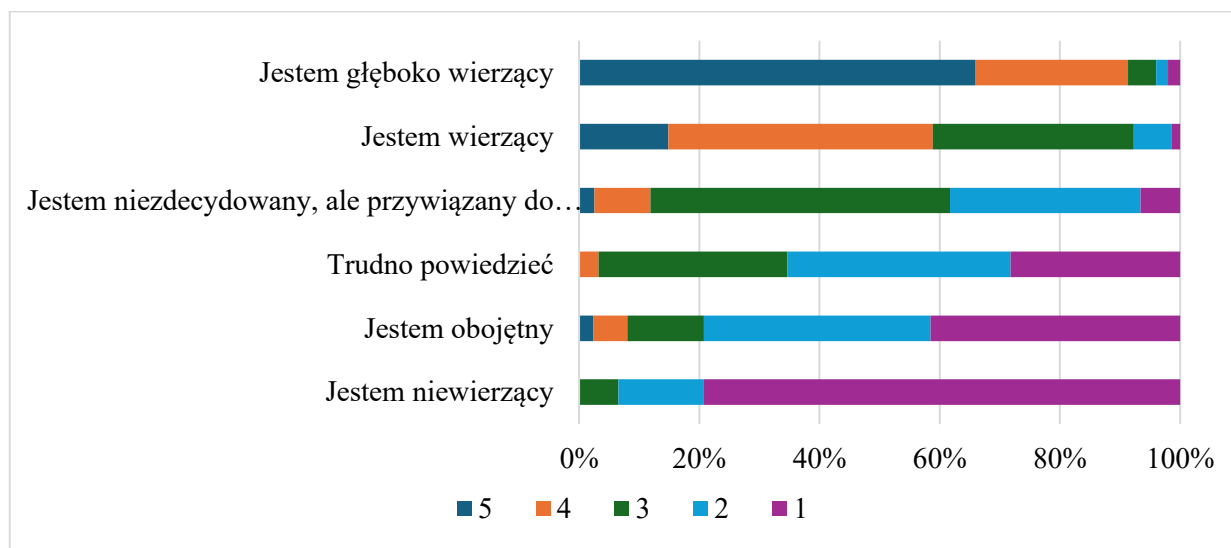
Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Niska wartość współczynnika V Kramera wskazuje na bardzo słaby związek badanych zmiennych. Ponadto wysoka wartość współczynnika p dowodzi, że wynik ten nie jest istotny statystycznie. Należy zatem stwierdzić, że płeć nie jest istotnym czynnikiem, który ma wpływ na ocenę siły związku z Kościołem wśród badanej grupy.

W toku dalszej analizy pozyskanych danych badawczych dokonano korelacji siły aktualnego związku badanych z Kościołem katolickim oraz deklarowanego przez nich poziomu wiary religijnej. Wyniki przedstawiono za pomocą skumulowanego wykresu zamieszczonego poniżej.

⁵⁴ Chi-kwadrat Pearsona – 7,010; df – 4; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,135.

Wykres 15. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a siła związku z Kościołem.

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie przedstawionych danych można stwierdzić, że wśród osób głęboko wierzących dominuje bardzo silny związek z Kościołem katolickim, bowiem takiej odpowiedzi udzieliło aż 65,86 respondentów z tej grupy. Znacząca część maturzystów określających siebie jako głęboko wierzących (25,5%) zadeklarowała nieco słabszą siłę związku z Kościołem. Warto zauważyć, że wśród osób uważających siebie za wierzących znacząco rośnie odsetek respondentów o neutralnym podejściu względem Kościoła (33,43%). Na dole wykresu można zaobserwować, że osoby niewierzące, niemal w 80%, deklarują najslabsze przywiązanie do Kościoła, co w praktyce oznacza brak takiego związku. Rozkład odpowiedzi wierzących i niewierzących maturzystów może sugerować, że deklarowany komponent behawioralny postawy eklezjalnej jest dość spójny z pozostałymi. Obydwie zmienne poddano dodatkowej analizie, żeby zbadać siłę ich wzajemnej korelacji, co prezentuje niżej zamieszczona tabela.

Tabela 96. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a siła związku z Kościołem.⁵⁵

Miary symetryczne

⁵⁵ Chi-kwadrat Pearsona – 1354,121; df – 20; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,947	<,001
	V Kramera	,474	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonej korelacji wskazują na istnienie bardzo silnego i istotnego statystycznie związku pomiędzy autodeklarowanym poziomem wiary w Boga a siłą związku z Kościołem katolickim. Osoby wierzące i głęboko wierzące mają zazwyczaj silny z nim związek i analogicznie, osoby niewierzące oraz obojętne charakteryzują się słabym związkiem lub jego brakiem. Natomiast osoby niezdecydowane mają zazwyczaj neutralny stosunek lub niski poziom związku z wspólnotą katolicką, co wskazywać może na swego rodzaju ambiwalencję wobec tej instytucji religijnej.

W kolejnym kroku zapytano młodzież o jej realne przestrzenie zaangażowania w życie Kościoła lokalnego. Wśród katechetów odpowiedzi ankietowani mogli wybrać pomiędzy następującymi możliwościami: biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.); angażuję się w działalność organizowaną przez parafię (np. charytatywną); jestem członkiem ruchu lub stowarzyszenia katolickiego działającego w parafii; nie biorę udziału w życiu parafialnym. Warto podkreślić, że pytanie to miało charakter wielokrotnego wyboru i można było wskazać kilka odpowiedzi. Wyniki badań zaprezentowano w poniższej tabeli krzyżowej. Niestety wśród różnych zestawów wybranych odpowiedzi były również wzajemnie się wykluczające, co zaznaczono przekreśleniem.

Tabela 97. Udział w życiu parafii a płeć respondentów.

Jaki masz aktualnie udział w życiu twojej parafii? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Nie biorę udziału w życiu parafialnym	579	75,19%	494	66,85%	1073	71,11%
Biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.)	50	6,49%	108	14,61%	158	10,47%

Angażuję się w działalność organizowaną przez parafię (np. charytatywną)	41	5,32%	41	5,55%	82	5,43%
Jestem członkiem ruchu lub stowarzyszenia katolickiego działającego w parafii	35	4,55%	30	4,06%	65	4,31%
Jestem członkiem ruchu lub stowarzyszenia katolickiego działającego w parafii, Biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.), Angażuję się w działalność organizowaną przez parafię (np. charytatywną)	22	2,86%	26	3,52%	48	3,18%
Jestem członkiem ruchu lub stowarzyszenia katolickiego działającego w parafii, Biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.)	15	1,95%	14	1,89%	29	1,92%
Biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.), Angażuję się w działalność organizowaną przez parafię (np. charytatywną)	11	1,43%	11	1,49%	22	1,46%
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...] ⁵⁶
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

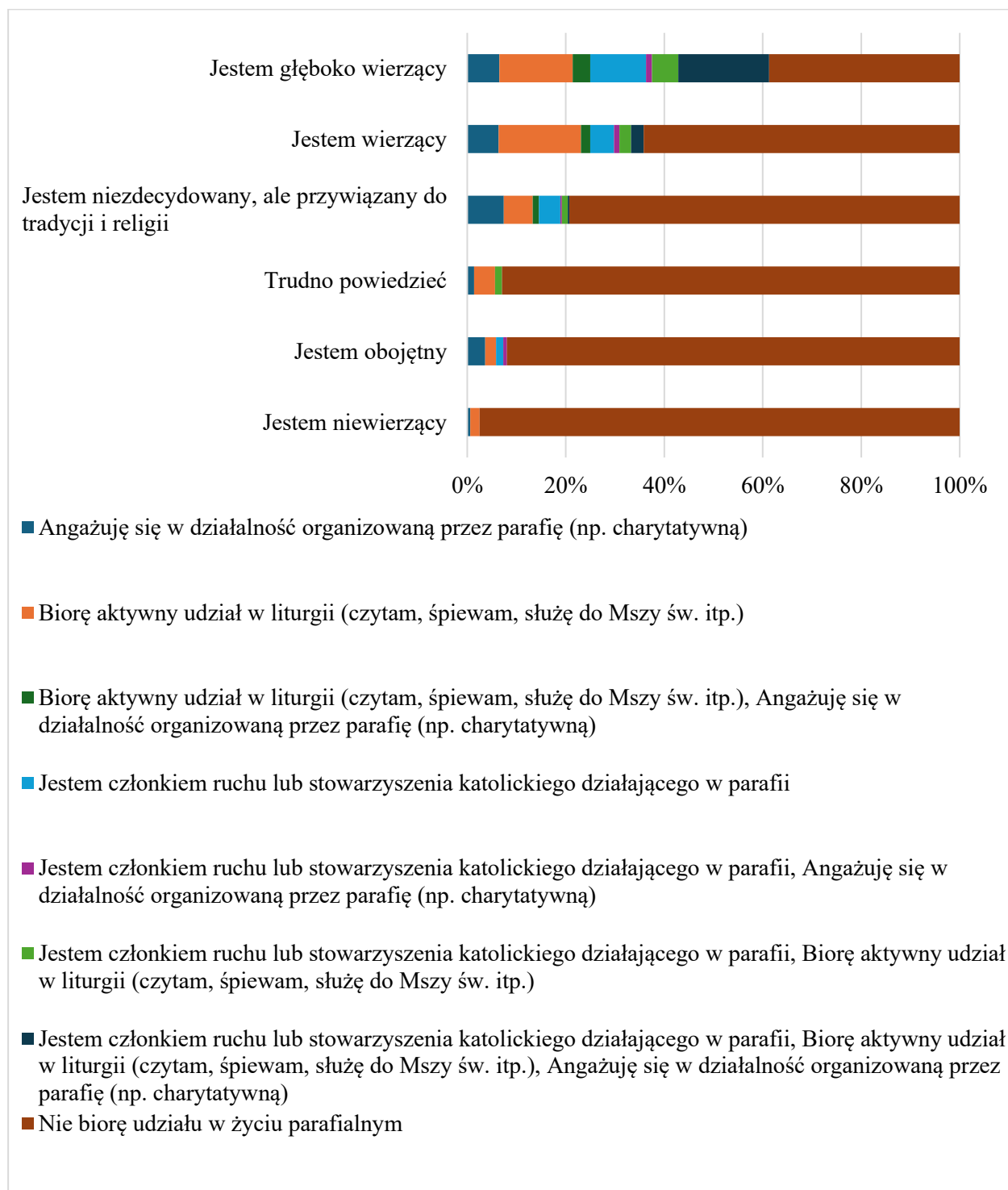
Przedstawione dane pokazują, że zdecydowana większość ankietowanych maturzystów w żaden sposób nie angażuje się w życie swojej parafii. W tej grupie można dostrzec przewagę liczebną kobiet o 8,34% względem mężczyzn, co pokazuje, że maturzystki rzadziej niż ich rówieśnicy angażują się w życie lokalnej wspólnoty religijnej. Sumując ze sobą odpowiedzi osób wskazujące na różnego rodzaju zaangażowanie w Kościele (wyłączając z sumy błędne odpowiedzi), należy stwierdzić, że jakkolwiek aktywność w swojej lokalnej wspólnocie parafialnej wykazuje 27,5% (415 osób) ogółu respondentów. Najczęściej wskazywaną odpowiedzią ukazującą owe zaangażowanie były aktywności podejmowane w czasie liturgii, tzn. odczytywanie lekcji z Pisma Świętego, wykonywanie psalmu responsoryjnego bądź też udział

⁵⁶ Pominięto 6 wierszy tabeli, których odsetek odpowiedzi mniejszy był niż 1%.

w liturgicznym zespole muzycznym oraz służba przy ołtarzu. Tego rodzaju zaangażowanie na rzecz wspólnoty deklaruje 10,47% ogółu badanych, co stanowi 38,07% wszystkich zaangażowanych osób (N=415).

Kolejną grupę respondentów, chociaż o połowę mniejszą, stanowią maturzyści wspierający różnego rodzaju dzieła charytatywne podejmowane w parafiach (19,76% spośród młodzieży aktywnej w Kościele lokalnym). Z kolei członkowie różnych grup formacyjnych to czwarta, pod względem częstości odpowiedzi, grupa angażująca się w życie lokalnej wspólnoty eklezjalnej (15,66% spośród zaangażowanych). Bardzo ciekawy jest również fakt, że 26,51% wszystkich aktywnych respondentów (N=415) deklaruje zaangażowanie we wszystkie powyższe formy udziału w życiu lokalnej wspólnoty wierzących. Poniższy wykres skumulowany przedstawia, jak odpowiadali na powyższe pytanie badani maturzyści według poziomu deklarowanej wiary.

Wykres 16. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a zaangażowanie w życie parafii.⁵⁷

Źródło: opracowanie własne.

⁵⁷ Pominięto sprzeczne odpowiedzi (Biorę/Nie biorę udziału...) – N=1488.

Powyższy wykres ukazuje, że zazwyczaj osoby deklarujące się jako głęboko wierzące uczestniczą w życiu lokalnej wspólnoty i w większości są w nią zaangażowane (61,31%). Natomiast w przypadku osób określających się jako wierzące odsetek ten spada do 35,83%. Zaprezentowane dane pokazują zależność obydwu zmiennych, co potwierdza przeprowadzona analiza statystyczna. Korelacja między nimi jest istotna statystycznie ($p < 0.001$), chociaż siła tego związku jest umiarkowana ($\Phi \approx 0.476$; V Kramera ≈ 0.213 przy $N=1488$). Pomimo że omawiana zależność nie jest bardzo silna, można stwierdzić, że poziom wiary religijnej ma istotny wpływ na podejmowanie aktywności w życiu wspólnoty wierzących.

Intrygującym wydaje się fakt, że większość badanych maturzystów nie angażuje się zupełnie w życie parafialne. W celu pogłębienia rozumienia tej kwestii zostali zapytani o ich osobiste doświadczenia z Kościołem i kapłanami. Duży odsetek osób, które przyznały się do negatywnego bagażu doświadczeń związanych z Kościołem instytucjonalnym lub księżmi mógłby wyjaśniać przyczynę bierności młodzieży, jeśli chodzi o środowisko parafialne, natomiast uzyskane odpowiedzi wskazują na zupełnie inny porządek rzeczy. Rozkład odpowiedzi na to pytanie zaprezentowano w kolejnej tabeli.

Tabela 98. Osobiste doświadczenia eklesjalne a płeć respondentów.

Jakie są Twoje osobiste doświadczenia z Kościołem i księżmi?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Dobre	233	30,26%	280	37,89%	513	34,00%
Przeciętne	250	32,47%	196	26,52%	446	29,56%
Bardzo dobre	146	18,96%	167	22,60%	313	20,74%
Złe	84	10,91%	42	5,68%	126	8,35%
Bardzo złe	38	4,94%	31	4,19%	69	4,57%
Żadne	19	2,47%	23	3,11%	42	2,78%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Co trzeci ankietowany przyznał, że ma dobre doświadczenia związane z Kościołem katolickim i jego kapłanami, a co piąty określił je jako „bardzo dobre”. Można zatem stwierdzić, że pozytywne doświadczenia eklezjalne miało niemal 55% maturzystów biorących udział w badaniu. Z kolei około 30% badanych swoje doświadczenia w tej materii określa jako neutralne a nieco poniżej 13% negatywne. Co ciekawe, 2,78% respondentów stwierdziło, że nigdy nie miało żadnych kontaktów ze wspólnotą eklezjalną. Młodzi mężczyźni częściej przyznają się do pozytywnych doświadczeń niż kobiety, dlatego też dokonano korelacji statystycznej zmiennych prezentowanych w powyższej tabeli.

Tabela 99. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: osobiste doświadczenia eklezjalne a płeć respondentów.⁵⁸

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,133	<,001
	V Kramera	,133	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Otrzymane w toku analizy wartości współczynników ϕ i V Kramera ilustrują nieprzypadkową zależność badanych zmiennych, a więc istotną statystycznie. Chociaż owa zależność nie jest silna, to niniejsza korelacja ukazuje istotną dysproporcję pomiędzy mężczyznami i kobietami. Prowadzi to do wniosku, że muszą istnieć jeszcze inne przesłanki, które wzmagają te różnice w kontekście doświadczeń eklezjalnych. Wydaje się, że media ukazujące negatywnie instytucję Kościoła mogą mieć pewnego rodzaju wpływ na podejście młodych ludzi w tej materii. Dlatego respondenci zostali zapytani o tę kwestię a ich odpowiedzi z uwzględnieniem zmiennej płci prezentuje poniższe zestawienie.

⁵⁸ Chi-kwadrat Pearsona – 26,719; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

Tabela 100. Wpływ mediów na opinię wobec Kościoła a płeć respondentów.

W jakim stopniu na Twoje podejście do Kościoła mają wpływ przekazy w mediach negatywnie ukazujące Kościół?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Średni	222	28,83%	206	27,88%	428	28,36%
Bardzo mały	149	19,35%	168	22,73%	317	21,01%
Mały	137	17,79%	142	19,22%	279	18,49%
Trudno powiedzieć	133	17,27%	94	12,72%	227	15,04%
Duży	89	11,56%	84	11,37%	173	11,46%
Bardzo duży	40	5,19%	45	6,09%	85	5,63%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Spośród wszystkich badanych maturzystów, największą grupę stanowili ci, którzy uznali średnią siłę oddziaływania negatywnych informacji medialnych na kształtowanie opinii na temat Kościoła. Warto tu zauważyć, że 15% respondentów miało problem, żeby jakkolwiek określić opiniotwórcze oddziaływanie przekazów medialnych. Natomiast 39,5% twierdzi, że wpływ mediów na obraz Kościoła jest mały (18,49%) i bardzo mały (21,01%). Wśród młodych ludzi biorących udział w badaniu istnieje jednak grupa, którą takie wątki w mediach dotyczą osobiście i wpływają na ich ustosunkowanie się do katolickiej wspólnoty. Chociaż grupa ta nie jest bardzo liczna (w sumie 17,09%) nie można lekceważyć negatywnego wpływu mediów na kształtowanie postaw wobec Kościoła. Powyższe dane procentowe prowadzą do wniosku, że negatywne obrazy Kościoła przekazywane przez niektóre media nie odgrywają dominującej roli w kształtowaniu obrazu Kościoła wśród młodzieży, chociaż ich wpływ jest widoczny.

Tabela 101. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wpływ mediów na opinię wobec Kościoła a płeć respondentów.⁵⁹

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,074	,139
	V Kramera	,074	,139
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przypatrując się rozkładowi odpowiedzi kobiet i mężczyzn, możemy zauważyć pewne różnice, chociaż są one raczej niewielkie. Natomiast analiza miar symetrycznych prowadzi do wniosku, że związek tych zmiennych jest bardzo słaby, chociaż możliwy, a wartość istotności przybliżonej należy interpretować jako nieistotną statystycznie. W przestrzeni publicznej krąży jednak wiele informacji, niekoniecznie rzetelnych, które powielane przez różne środki masowego przekazu mogą mieć na celu budowanie negatywnych emocji eklezyjalnych.

Szczególnym rodzajem takich doniesień, są te które dotyczą pedofilii wśród duchowieństwa i innych skandali z jego udziałem. Istnieje takie przeświadczenie, że to jeden z głównych powodów odchodzenia młodych Polaków od Kościoła katolickiego. Tymczasem Mirosława Grabowska, powołując się na badania CBOS z 2021 r., dotyczące motywów odchodzenia z Kościoła i zaprzestawania praktyk religijnych zauważa, że taki motyw przedstawiło tylko 5% ankietowanych i jak wskazuje, mimo wielkiej nagonki medialnej, nie jest to szczyt listy powodów rezygnacji z praktykowania wiary w Kościele katolickim (N=370)⁶⁰.

Tabela 102. Wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych a płeć respondentów.

	Kim jesteś?
--	--------------------

⁵⁹ Chi-kwadrat Pearsona – 8,332; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,139.

⁶⁰ Por. M. Grabowska, *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?*, „Komunikaty z Badań CBOS” Nr 105/2022, Warszawa 2022, s. 4-5.

W jakim stopniu na Twój stosunek do Kościoła wpływają informacje na temat pedofilii i innych negatywnych zachowań niektórych księży katolickich?	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Bardzo duży	239	31,04%	179	24,22%	418	27,70%
Duży	186	24,16%	165	22,33%	351	23,26%
Średni	155	20,13%	166	22,46%	321	21,27%
Trudno powiedzieć	79	10,26%	78	10,55%	157	10,40%
Mały	58	7,53%	81	10,96%	139	9,21%
Bardzo mały	53	6,88%	70	9,47%	123	8,15%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku szczególnie bolesnego, zarówno dla ludu Bożego jak i dla kapłanów, przekazu w mediach o skandalach i przestępstwach seksualnych popełnionych przez niektórych duchownych, rozkład odpowiedzi wydaje się być przeciwieństwem wcześniej omawianych danych. Znaczny odsetek młodzieży maturalnej twierdzi, że taki rodzaj informacji dotyka ją osobiście i wpływa negatywnie na podejście do Kościoła w stopniu bardzo dużym (27,70%) lub dużym (23,26%). Łącznie zatem ponad połowa respondentów dostrzega znaczący wpływ tego typu przekazów na postrzeganie Kościoła. Z kolei 21,27% wpływ ten uznało za średni. Pozostali nie dostrzegają takich skutków przekazów medialnych (17,36%) lub nie potrafią odpowiedzieć na to pytanie.

Tabela 103. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych a płeć respondentów.⁶¹

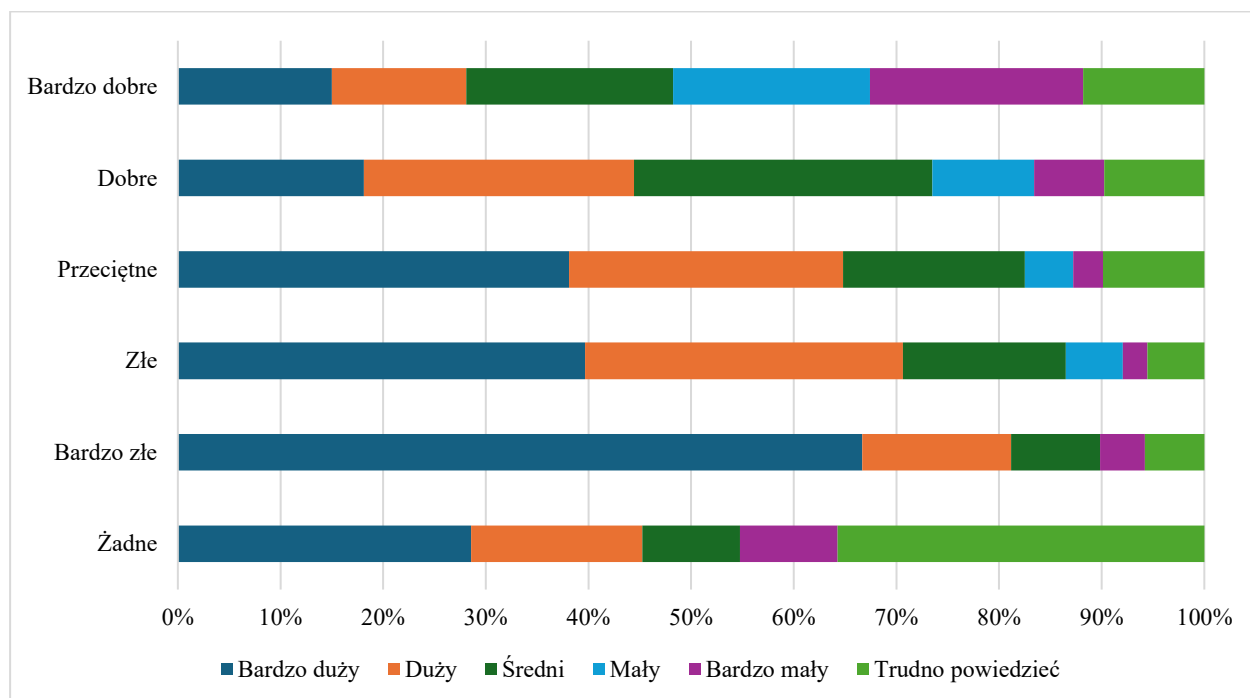
Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,102	,008
	V Kramera	,102	,008
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przeprowadzone analizy wskazują na pewne różnice między odpowiedziami kobiet i mężczyzn. Kobiety częściej przyznawały, że przekazy medialne dotyczące wykorzystywania przez niektórych duchownych osób małoletnich mają duży albo bardzo duży wpływ na ich osobistą relację z Kościołem. Natomiast młodzi mężczyźni, częściej niż dziewczęta, przyznawali, że wpływ ten jest mniej znaczący. Analiza statystyczna badanych zmiennych potwierdza istotność statystyczną tej zależności, lecz na bardzo słabym poziomie. Pojawia się zatem pytanie, co powoduje oprócz emocji, różnice wśród badanych maturzystów. Uzasadnione wydaje się zatem twierdzenie, że osobista znajomość kapłanów i pozytywne z nimi relacje mogą wpływać na sposób w jaki młodzież odbiera przekazy medialne. Można wręcz sformułować prawidłowość, że im bardziej pozytywne doświadczenia osobiste, tym mniejszy wpływ negatywnych przekazów medialnych. W tym kontekście dokonano korelacji pytań dotyczących osobistych relacji z Kościołem i duchowieństwem oraz wpływu omawianych doniesień medialnych na podejście młodzieży do wspólnoty eklezjalnej.

⁶¹ Chi-kwadrat Pearsona – 15,777; df – 5; Istotność asymptotyczna (dwustronna) - 0,008.

Wykres 17. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: osobiste doświadczenia eklezjalne a wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych.

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane prowadzą do wniosku, że osoby mające bardzo dobre i dobre relacje z kapłanami i Kościołem katolickim mają większą odporność na negatywne informacje dotyczące skandali wybuchających wokół niektórych księży. Oczywiście osoby te również bywają dotknięte takimi informacjami, natomiast ze względu na osobiste doświadczenia nie generalizują ocen i nie ekstrapolują ich na cały Kościół i całe duchowieństwo. Analogicznie, osoby określające swoje doświadczenia z duchowieństwem jako negatywne, są bardzo podatne na emocje płynące z przekazów medialnych, które utwierdzają ich w negatywnym przekonaniu.

Tabela 104. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Osobiste doświadczenia eklezjalne a wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych⁶²

Miary symetryczne		
	Wartość	Istotność przybliżona

⁶² Chi-kwadrat Pearsona – 319,062; df – 25; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

Nominalna przez Nominalna	Phi	,460	<,001
	V Kramera	,206	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Analiza statystyczna potwierdza związek zmiennych omawianych wyżej. Wartości χ^2 i V Kramera prowadzą do wniosku, że osobiste doświadczenia i relacje z Kościołem oraz kapłanami mają istotny statycznie wpływ na odbiór negatywnych doniesień o wypadkach pedofilii i innych skandalach wybuchających wokół duchowieństwa.

Innym czynnikiem, który według wcześniej przywoływanych badań CBOS, wywiera znaczący (większy niż przypadki pedofilii wśród duchowieństwa) wpływ na odchodzenie wiernych od Kościoła i rezygnację z praktyk religijnych jest przekonanie o zaangażowaniu hierarchii kościelnej w politykę. M. Grabowska, dokonując analizy tychże danych stwierdza, że przekonanie o zaangażowaniu Kościoła w politykę jest przyczyną zaprzestania praktykowania wiary u 9% Polaków biorących udział w badaniu CBOS (N=370)⁶³. Ankietowani maturzyści również zostali również poproszeni o ocenę rzekomej aktywności politycznej Kościoła. Wyniki tych badań przedstawiono w kolejnej tabeli.

Tabela 105. Ocena politycznego zaangażowania Kościoła a płeć respondentów.

Jak oceniasz zaangażowanie Kościoła katolickiego w politykę?	Kim jesteś?					
	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
Kościół za bardzo wtrąca się w politykę. Nie powinien tego robić.	463	60,13%	419	56,70%	882	58,45%
Polityka mnie nie interesuje.	157	20,39%	125	16,91%	282	18,69%
Nie mam zdania	94	12,21%	79	10,69%	173	11,46%
Polityka to dobro wspólne. Kościół ma prawo zabierania głosu w sprawach publicznych.	56	7,27%	116	15,70%	172	11,40%

⁶³ Por. M. Grabowska, *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?*, s. 4-5.

Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%
---------------------	------------	-------------	------------	-------------	-------------	-------------

Źródło: opracowanie własne.

Większość maturzystów biorących udział w niniejszym badaniu (50,45%) jest zdania, że Kościół katolicki w Polsce ingeruje w przestrzeń polityczną i nie powinien tego robić. Blisko 19% wyraziło brak zainteresowania sprawami politycznymi kraju, co uniemożliwiło im dokonanie właściwej oceny. Kolejną grupę stanowiły osoby (11,46%), które nie chciały obierać konkretnego stanowiska w tej sprawie. Niemal identyczny odsetek dotyczył osób, które mają wolnościowy pogląd w tej kwestii i przyznają, że Kościół ma prawo do zabierania głosu i konkretnego stanowiska w dyskusjach na temat ojczyzny.

Tabela 106. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: ocena politycznego zaangażowania Kościoła a płeć respondentów.⁶⁴

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,135	<,001
	V Kramera	,135	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

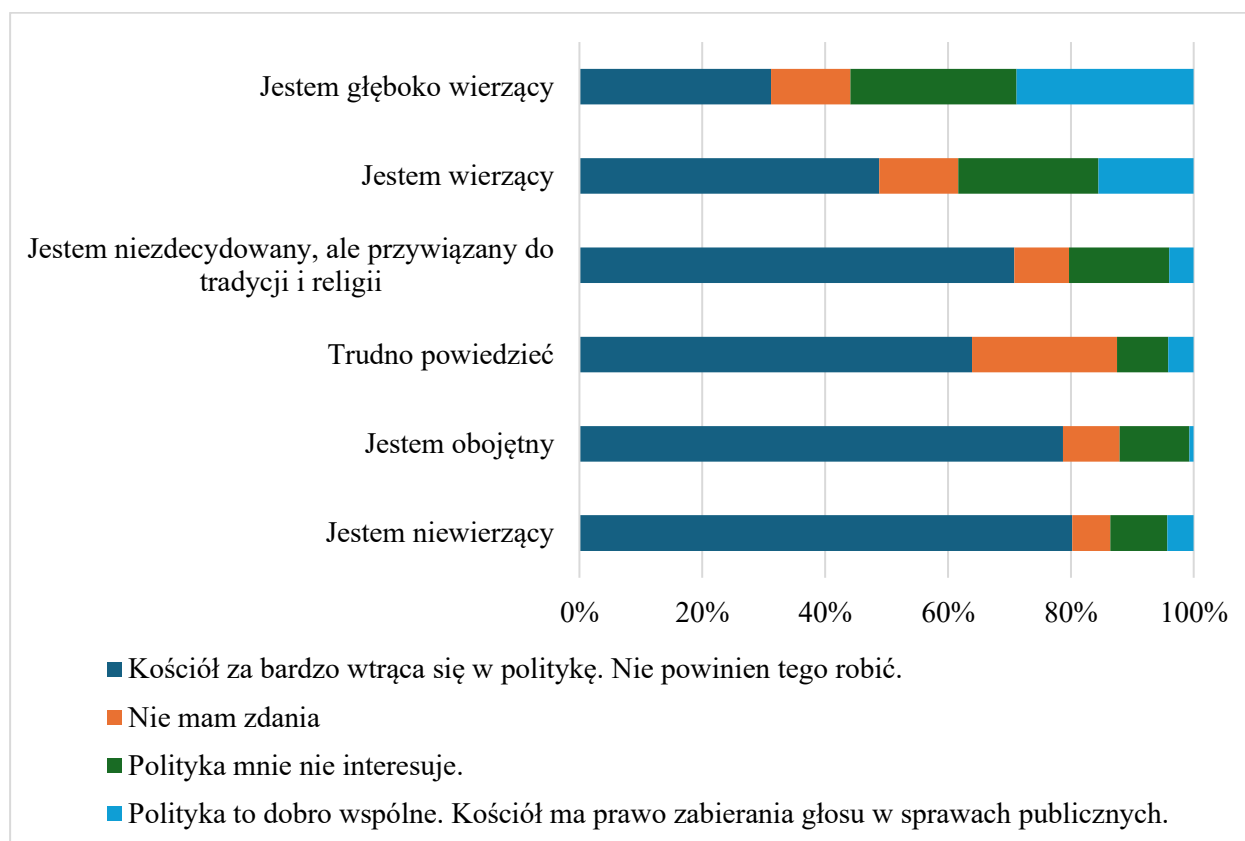
Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przedstawione wcześniej dane ukazują pewne rozbieżności pomiędzy opiniami dziewcząt i chłopców. Największa z nich dotyczy opinii: „polityka to dobro wspólne. Kościół ma prawo zabierania głosu w sprawach publicznych”. Różnica pomiędzy odpowiedziami sięga prawie 8,5 punktów procentowych, gdzie chłopcy częściej zgadzają się z tą opinią. Przeprowadzona analiza statystyczna dostrzega związek między badanymi zmiennymi ($p < ,001$), chociaż V Kramera na poziomie 0,135 sugeruje, że siła tego związku jest słaba. W toku dalszej analizy przedstawiony

⁶⁴ Chi-kwadrat Pearsona – 27,432; df – 3; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

zostanie jeszcze rozkład odpowiedzi na to pytanie w korelacji do poziomu autodeklaracji wiary badanych maturzystów.

Wykres 18. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: Autodeklaracja poziomu wiary a ocena politycznego zaangażowania Kościoła.

Źródło: opracowanie własne

Maturzyści określający siebie jako głęboko wierzący rzadziej niż inni wskazują, że Kościół katolicki w Polsce zbyt próbuje ingerować w politykę państwa (31,18%). Jednocześnie dużo częściej przyznają mu prawo do zabierania głosu w tej sprawie (28,82%), aniżeli pozostali. U osób określających się jako wierzące odsetek osób zdegrustowanych aktywnością polityczną hierarchów kościelnych i duchowieństwa jest większa i wynosi 48,83%. Równolegle maleje grupa zwolenników wypowiadania się Kościoła w kwestiach politycznych do 15,49%. W pozostałych grupach bardzo mocno dominuje przekonanie, że Kościół powinien stronić od polityki.

Tabela 107. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Autodeklaracja poziomu wiary a ocena politycznego zaangażowania Kościoła.⁶⁵

Miary symetryczne			
		Wartość	Istotność przybliżona
Nominalna przez Nominalna	Phi	,368	<,001
	V Kramera	,213	<,001
N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza ukazuje istotną statystycznie zależność badanych zmiennych. Mimo że jej siła nie jest duża, to jednak jest zauważalna i warto mieć świadomość takiego wpływu. Osoby deklarujące się jako wierzące i głęboko wierzące są z reguły mniej krytyczne w stosunku do zaangażowania politycznego Kościoła katolickiego w Polsce aniżeli niewierzący czy zachowujący w tym względzie neutralność.

W niniejszym rozdziale dokonano prezentacji wyników przeprowadzonego wśród młodzieży maturalnej badania, przede wszystkim pod kątem uzewnętrznianych przekonań na temat poziomu własnej wiary, praktyk religijnych, a także zaangażowania w katechizację w szkole oraz w dzieła przy parafiach, które wydają się być trwałym działaniem wobec przedmiotu postawy eklezjalnej. Wśród najważniejszych czynników składających się na komponent behawioralny znajduje się udział w życiu sakramentalnym, uczęszczanie na szkolną lekcję religii a także konkretna aktywność w środowisku parafialnym.

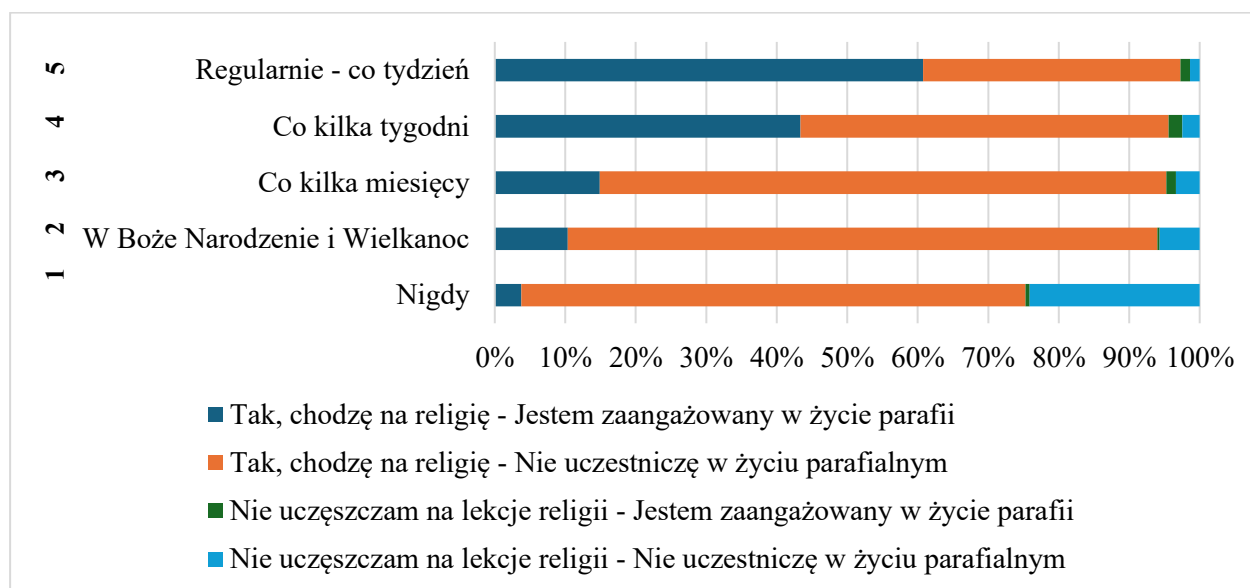
Według przyjętej metodyki prezentacji wyników badań warto jeszcze podjąć próbę podsumowania wiedzy uzyskanej o respondentach w kontekście przejawów ich reakcyjności

⁶⁵ Chi-kwadrat Pearsona – 204,715; df – 15; Istotność asymptotyczna (dwustronna) < 0,001.

względem Kościoła katolickiego w Polsce. W tym celu z każdego paragrafu niniejszego rozdziału wybrano jedną kluczową zmienną. Z pierwszego rozdziału najistotniejszą kwestią dla procesu formacji eklezjalnej w kierunku właściwego modelowania komponentu behawioralnego, wydaje się być przyjmowanie Komunii świętej. Oczywiście zakłada ono udział we Mszy świętej, a także właściwe wewnętrzne usposobienie (trwanie w łasce uświęcającej). Osoby mające właściwie ukształtowaną postawę eklezjalną, winny odznaczać się regularnością w korzystaniu z sakramentu Eucharystii. Dlatego też, żeby dostosować się do wcześniej przyjętej pięciostopniowej skali, w których omawiane były wcześniejsze komponenty postawy, tutaj również zostanie ona zastosowana. W toku analizy każdej odpowiedzi na pytanie dotyczące częstotliwości przyjmowania Komunii świętej przypisano wartość liczbową od 1-5, z czego: 1 odpowiada odpowiedzi „nigdy”; 2 – „Boże Narodzenie i Wielkanoc”; 3 – „co kilka miesięcy”, 4 – „co kilka tygodni”; 5 – „co tydzień” oraz dołączono „kilka razy w tygodniu”, które będą prezentowane razem w zbiorze „regularnie – co tydzień”.

W drugiej części niniejszego rozdziału, dotyczącej udziału i zaangażowania w lekcje religii w szkole, to właśnie uczestnictwo w zajęciach z religii będzie najistotniejszym faktorem dla komponentu behawioralnego (występują tu następujące odpowiedzi: „tak, chodzę na religię” i „nie, nie uczęszczę na lekcje religii”). W ostatnim paragrafie omówione zostały formy zaangażowania w życie parafialne tj. udział w różnego rodzaju grupach parafialnych (wszystkim aktywnościom nadano wartość „jestem zaangażowany w życie parafii”, oraz występuje również zaprzeczenie tego stwierdzenia „nie uczestniczę w życiu parafii”). Swego rodzaju korelację tych trzech zmiennych przedstawia poniższy wykres.

Wykres 19. Korelacja częstotliwości przyjmowania Komunii świętej respondentów w stosunku do uczestnictwa w lekcjach religii i zaangażowania w życie lokalnej wspólnoty Kościoła na przyjętej skali intensywności komponentu behawioralnego

Źródło: opracowanie własne.

Powyższy wykres pomaga zrozumieć intensywność komponentu behawioralnego u badanych maturzystów. W kategorii 5 znajdują się ankietowani, którzy zadeklarowali najbardziej rozwinięty komponent behawioralny dla postawy eklezjalnej. Są przykładnymi katolikami, w niedzielę i święta uczestniczą we Mszy świętej, a także dopełniają to uczestnictwo poprzez przyjmowanie Komunii świętej, uczestniczą w lekcjach religii (tylko 2,72% nie uczestniczy) w przeważającej większości z wewnętrznego przekonania (77,66%), a zdecydowana większość z nich (62,12%) zaangażowana jest w różnego rodzaju grupy i posługi w swoich parafiach. Należy zaznaczyć, że w tej kategorii występuje również największy odsetek osób, które modlą się codziennie (62,67%), co może dodatkowo potwierdzać, że omawiany komponent przedstawia się w dużej mierze spójnie i klarownie.

Kolejną grupę stanowią osoby, dla których w komponencie behawioralnym dominuje duża losowość (przypisano jej intensywność komponentu na poziomie „4”). Chociaż zdarza im się być na Mszy świętej regularnie (47,78%), lub stosunkowo często, ale nie w każdą niedzielę i święto (34%), to Eucharystię przyjmują rzadziej, co sprawia wrażenie, że pełne zjednoczenie z Chrystusem w Komunii świętej nie jest dla nich najistotniejsze. Chociaż znaczącą grupę w tej kategorii stanowią osoby, które odnajdują swoje miejsce w grupach działających przy parafii (45,32%), to większość z nich nie angażuje się w życie parafialne. Natomiast jeśli chodzi o praktykę

modlitwy, najwięcej respondentów stwierdza, że podejmuje ją co kilka dni (36%), chociaż równie dużą grupę stanowią modlący się codziennie (31,53%).

Osoby, których intensywność komponentu behawioralnego oceniono na poziomie „3” stanowią osoby, które sporadycznie korzystają z dóbr sakramentalnych Kościoła. Można tylko domniemywać, że ich obecność w Kościele częściej jest związana z jakimiś obchodami rodzinnymi. Tak jak sami przyznają, Komunię świętą przyjmują co kilka miesięcy, choć niemal 60% z nich poprzedza ją spowiedzią (na pytanie o częstotliwość spowiedzi najwięcej padło wśród nich odpowiedzi „kilka razy w roku” - 58,98%). Najwięcej osób z tej grupy przyznaje, że modli się dosyć rzadko (52,54%).

Kolejną grupę stanowią ankietowani, którzy są praktykującymi katolikami jedynie podczas największych świąt. Pytani o ich obecność na lekcjach religii najczęściej odpowiadali, że nie czują potrzeby obecności na takich lekcjach, ale świadectwo szkolne z oceną religii może potencjalnie pomóc im w spełnieniu formalności wymaganych przez Kościół (40%). Osoby te modlą się zdecydowanie rzadko (57,67%), a 17,33% nigdy nie praktykuje modlitwy. Tylko ok. 11% spośród nich odnalazło się w proponowanych w parafii grupach.

Na ostatnią frakcję, o najmniejszej intensywności komponentu behawioralnego (według umownej skali - na poziomie 1), składają się osoby, którym czasem zdarzy się obecność na Mszy świętej, ale nigdy nie przyjmują Eucharystii. W zdecydowanej większości nie dbają oni o życie wewnętrzne. Przykładowo: zdecydowana większość (64,53%) wcale się nie modli, a 23,55% przyznaje, że modli się rzadko. Zapytani o ich aktualny związek z Kościołem w większości przypadków (71%) ocenili go najniżej z możliwych opcji. W tej grupie najwięcej osób nie uczestniczy w lekcjach religii. Chociaż jest tu niewielki (niespełna 4%) odsetek osób zapisanych do grup parafialnych, ciężko odgadnąć ich motywację uczestnictwa w takich grupach formacyjnych.

Poniżej przedstawiono zestawienie ilościowe poszczególnych grup respondentów, ze względu na intensywność komponentu behawioralnego, w korelacji do płci respondentów.

Tabela 108. Intensywność komponentu behawioralnego a płeć respondentów.

Intensywność komponentu behawioralnego	Kobieta		Mężczyzna		N	Średnia
5	195	25,32%	172	23,27%	367	24,32%

4	101	13,12%	102	13,80%	203	13,45%
3	153	19,87%	142	19,22%	295	19,55%
2	143	18,57%	157	21,24%	300	19,88%
1	178	23,12%	166	22,46%	344	22,80%
Suma końcowa	770	100%	739	100%	1509	100%

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione dane w tabeli krzyżowej, ukazują pewne różnice między badanymi mężczyznami i kobietami, choć są one niewielkie. Przeprowadzona analiza statystyczna zmiennych nie potwierdza ani szczególnego ich związku, a także nie wykazuje istotności statystycznej (V Kramera=0,039; $p=0,682$). Powyższe dane pozwolą nam w ostatniej części dysertacji dokonać porównania z pozostałymi komponentami postawy eklezjalnej.

Natomiast zebrane dotychczas dane pozwalają na ustosunkowanie się do ostatniej hipotezy pomocniczej:

H: Młodzież w minimalnym stopniu angażuje się w życie Kościoła lokalnego.

Powyższą hipotezę na podstawie danych dotyczących komponentu behawioralnego ankietowanych, który określa ich uśrednione zaangażowanie w życie lokalnej wspólnoty wiernych, należy potwierdzić. Takie zaangażowanie wykazuje jedynie 37,77%, a więc zdecydowana większość ankietowanych przejawia odznacza się biernością, bądź też znikomym uczestnictwem w życiu Kościoła lokalnego.

Rozdział VI. Wnioski i postulaty pastoralno-katechetyczne

W poprzednich rozdziałach dokonano analizy socjologicznej i teologicznej danych uzyskanych od respondentów. W niniejszym rozdziale dokonana zostanie weryfikacja hipotez badawczych sformułowanych na początku tej dysertacji. Istotną częścią refleksji w tym rozdziale będzie także próba przedstawienia postulatów, które mogłyby pomóc w budowaniu pozytywnych postaw młodzieży wobec Kościoła. Takie podejście jest zgodne z przyjętą metodologią inspirowaną metodą trzech etapów analizy teologicznopastoralnej. Ostatni z etapów tej metody nazywany jest prakseologicznym bądź też strategicznym. Polega on właśnie na przedstawieniu postulatów na przyszłość, swego rodzaju rekomendacji dla zbawczej działalności wspólnoty eklezjalnej¹.

6.1. Weryfikacja hipotez badawczych

W pierwszej kolejności należy pochylić się nad weryfikacją głównego problemu badawczego, sformułowanych hipotez oraz odpowiadających im pytań heurystycznych, które sformułowane zostały na początku realizacji projektu badawczego. Jak wspomniano we wstępie do niniejszej pracy, autor najpierw postawił ogólny problem badawczy. Kolejnym krokiem było uszczegółowienie problemu badawczego o szereg pytań pomocniczych, których zadaniem było doprecyzowanie zakresu wiedzy, którą należało pozyskać w oparciu o procedurę badawczą i uzyskane za jej pomocą dane². Następnie sformułowano hipotezy badawcze³.

Główny problem badawczy został wyrażony za pomocą następującego pytania: Jakie postawy przyjmuje młodzież maturalna wobec Kościoła katolickiego w Polsce? Jednoznaczny opis postawy eklezjalnej dla całej grupy badanych maturzystów jest jednak niemożliwy z kilku powodów. Jak zaprezentowano w poprzednich rozdziałach, grupa ankietowanych jest bardzo liczna i bardzo zróżnicowana. Ponadto istnieje bardzo wiele czynników wpływających na kształt postawy wobec Kościoła katolickiego w Polsce poszczególnych osób. Natomiast na potrzeby

¹ Por. R. Kamiński: *Metody teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna T. 1*, red. Tenże, Lublin 2000, s. 24–26.

² Zob. J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 43–52.

³ Zob. Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2001, s. 180–201.

niniejszego opracowania podjęto próbę opisu takich postaw w oparciu o stworzone do tego robocze skale poszczególnych komponentów postawy. Pomoże to określić zawartość postawy eklezjalnej badanej młodzieży⁴. Poniżej znajduje się zestawienie trzech komponentów postawy eklezjalnej według przyjętej metodologii i sposobu ich analizy w niniejszej dysertacji. Komponent poznawczy pozwolił na wyszczególnienie pięciu grup ankietowanych, zróżnicowanych pod względem ilości i jakości wiedzy (pierwsza kolumna tabeli). Komponent przekonaniowy i behawioralny są zestawiane ze sobą krzyżowo, dzięki czemu można zaobserwować, jak zintegrowana jest postawa badanych maturzystów wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Najwyższą wartość owej integracji powinny wykazywać osoby, u których poszczególne składniki postaw krzyżują się ze sobą w ten sam sposób. Najłatwiej omówić to na przykładzie najbardziej skrajnych postaw. Przykładowo, można zakładać, że najmocniejsza okaże się postawa u osoby, która (wg. przyjętych skal) osiąga najwyższe wartości tj. komponent poznawczy 5, przekonaniowy 2, a behawioralny 5. Dlatego też na poniższym wykresie wyszczególniono komórki tabeli wskazujące na taki stan rzeczy.

Tabela 109. Zestawienie liczby respondentów ze względu na ukształtowanie trzech komponentów postawy.

Komponent poznawczy	Komponent emocjonalny						Ogółem	
		-2	-1	0	1	2		
1	Komponent behawioralny	1	30	27	13			70
		2	4	10	9	3	1	27
		3	2	7	9	6		24
		4		2	6	1	1	10
		5		1	6	5	4	16
	Ogółem	36	47	43	15	6	147	
2	Komponent behawioralny	1	32	44	13	1		90
		2	4	22	36	15		77
		3	1	9	33	17	1	61

⁴ Zob. W. Prężyna, *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981, s 21-23.

		4		5	17	10	1	33
		5		2	12	12	6	32
		Ogółem	37	82	111	55	8	293
3	Komponent behawioralny	1	15	50	30	5		100
		2	2	22	51	16	2	93
		3	4	11	33	20	3	71
		4	1	3	29	24	4	61
		5	1	3	25	35	13	77
	Ogółem	35	85	150	102	30		402
4	Komponent behawioralny	1	15	23	19	3	1	61
		2	3	16	40	13	1	73
		3	2	12	38	43	3	98
		4	1		22	23	10	56
		5	1	5	31	53	50	140
	Ogółem	22	56	150	135	65		428
5	Komponent behawioralny	1	4	8	7	4		23
		2		6	12	12		30
		3		3	13	18	7	41
		4		2	9	21	11	43
		5			7	32	63	102
	Ogółem	4	19	48	87	81		239
Ogółem (bez komponentu poznawczego)	Komponent behawioralny	1	96	152	82	13	1	344
		2	13	76	148	59	4	300
		3	9	42	126	104	14	295
		4	2	12	83	79	27	203

	5	2	11	81	137	136	367
	Ogółem	122	293	520	392	182	1509

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Powyższa tabela ukazuje, że postawy badanych maturzystów wobec Kościoła katolickiego w Polsce nie są jednoznaczne i posiadają mało zintegrowaną strukturę. Przykładowo, chcąc spojrzeć na osoby o najbardziej pozytywnej intensywności postawy eklezjalnej (wszystkie komponenty o najwyższej wartości), należy stwierdzić, że jest ich tylko 63, co stanowi zaledwie 4,17% całej badanej grupy. Warto również zwrócić uwagę na ostatnią część powyżej tabeli, która opisuje ogół ankietowanych bez różnicowania ze względu na złożoność (multiplexity) komponentu poznawczego. Wtedy okazuje się, że osoby o najbardziej pozytywnym kierunku i intensywności komponentu emocjonalnego oraz o najwyższym stopniu rozwinięcia komponentu behawioralnego tworzą ponad dwukrotnie większą grupę. Prowadzi to do wniosku, że w przypadku postawy eklezjalnej komponent poznawczy nie odgrywa dominującej roli. Potwierdziły to analizy statystyczne siły związku poszczególnych komponentów. Okazuje się bowiem, że najwyższy stopień oddziaływania na siebie posiadają komponenty emocjonalny i behawioralny, co przedstawia poniższa tabela.

Tabela 110. Wyniki analizy statystycznej korelacji komponentów przekonaniowego i behawioralnego z uwzględnieniem komponentu poznawczego.

Miary symetryczne

Komponent				Istotność
poznawczy				przybliżona
			Wartość	
1	Nominalna przez Nominalna	Phi	,855	<,001
		V Kramera	,428	<,001
	N ważnych obserwacji		147	
2	Nominalna przez Nominalna	Phi	,727	<,001
		V Kramera	,363	<,001
	N ważnych obserwacji		293	

3	Nominalna przez Nominalna	Phi	,664	<,001
		V Kramera	,332	<,001
	N ważnych obserwacji		402	
4	Nominalna przez Nominalna	Phi	,765	<,001
		V Kramera	,383	<,001
	N ważnych obserwacji		428	
5	Nominalna przez Nominalna	Phi	,967	<,001
		V Kramera	,484	<,001
	N ważnych obserwacji		239	
Ogółem	Nominalna przez Nominalna	Phi	,749	<,001
		V Kramera	,374	<,001
	N ważnych obserwacji		1509	

Źródło: PS IMAGO PRO, opracowanie własne.

Powyższa analiza była poprzedzona testem chi kwadrat, który wskazywał na niewątpliwą istotność statystyczną dla zależności badanych zmiennych ($p < ,001$). Ogólna umiarkowana siła tejże zależności ($V \text{ Kramera} = 0,374$) ukazuje, że obydwa komponenty mają na siebie zasadniczy wpływ, chociaż owa zależność nie jest jedynym predykatorem kształtującym całą postawę eklezjalną. Siły oddziaływania komponentu poznawczego na emocjonalny ($V \text{ Kramera} = 0,067$) a także behawioralny ($V \text{ Kramera} = 0,067$) są niskie, chociaż są istotne ze statystycznego punktu widzenia.

Wracając do osób, które charakteryzowały się najwyższą spójnością ukształtowania postawy eklezjalnej (wszystkie komponenty przyjmują ten sam poziom wartości), można stwierdzić, że było ich 171, co stanowi 11,3% całej badanej grupy. Jak już zostało wcześniej wspomniane, bardzo ciężko jest jednoznacznie określić jak ukształtowana jest postawa wobec Kościoła katolickiego poszczególnych grup osób biorących udział w badaniu. Zdecydowana większość ma bowiem bardzo nierównomiernie ukonstruowane poszczególne komponenty postawy. Zdarzają się także osoby o bardzo ambiwalentnej strukturze postawy eklezjalnej. Można jednak podjąć próbę charakterystyki reprezentantów najbardziej skrajnych postaw oraz najbardziej

neutralnej postawy. Wydaje się, że ich stanowisko wobec wspólnoty Kościoła jest najbardziej jaskrawe i reprezentatywne. Przedmiotem analizy zatem będą trzy skrajne grupy respondentów spośród pięciu o najbardziej zintegrowanej strukturze postawy wobec Kościoła katolickiego w Polsce wyszczególnione w poniższej tabeli.

Tabela 111. Zestawienie liczby osób o najbardziej zintegrowanej strukturze postawy eklezjalnej.

		Komponent przekonaniowy						
		-2	-1	0	1	2		
Komponent poznawczy	1	30					1	Komponent behawioralny
	2		22				2	
	3			33			3	
	4				23		4	
	5					63	5	

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszą, najbardziej wyrazistą grupę stanowią osoby, których poszczególne komponenty postawy eklezjalnej przyjęły najmniejsze wartości (wg. przyjętych skal). Nie wykazali się oni posiadaniem podstawowej wiedzy na temat Kościoła katolickiego, podstawowych dogmatów, a także znajomości podstawowych zagadnień dotyczących katolickiej nauki moralnej. Ponadto ich stosunek emocjonalny wobec przedmiotu postawy ma kierunek negatywny o najwyższej intensywności, co znajduje potwierdzenie w braku jakiegokolwiek aktualnego związku ze wspólnotą Kościoła. Jest to jednak zasadniczo mała grupa stanowiąca zaledwie 1,99% całej próby badawczej. Stanowią je osoby deklarujące się jako niewierzące, nieuczestniczące w życiu religijnym⁵. Pochodzą z rodzin, w których albo rodzice są niewierzący, albo deklarują się jako wierzący, ale nie praktykują⁶. Będąc obiektywnym należy przypomnieć, że jest to tylko część

⁵ Niewierzący - 63,33%; wyznawcy innej religii – 13,33%; mający problem z autoidentyfikacją religijną – 13,33%; chrześcijanie innego wyznania – 6,67%; katolicy 3,33%.

⁶ Ankietowani z tej grupy najczęściej przyznawali, że ich matki są osobami wierzącymi, chociaż niepraktykującymi (50%) oraz niewierzącymi (26,67%). Podobnie określili religijność ojców: wierzący, ale niepraktykujący - 40%; niewierzący – 26,67%.

ankietowanych spośród 9% grupy, którzy nie uczęszczają na szkolne lekcje religii. Co ciekawe, wśród owych 30 osób zdecydowaną większość stanowią maturzystki (22 kobiety). Charakterystykę poszczególnych komponentów szerzej omówiono w podsumowaniach wcześniejszych rozdziałów, natomiast warto oddać głos tym młodym ludziom i poznać ich odpowiedzi udzielone w jakościowej części badania (pytania otwarte). Ankietowanych zaproszono do udzielenia odpowiedzi na trzy pytania otwarte. Ich odpowiedzi są echem przyjętej i uwidocznionej w powyższych analizach postawy eklezjalnej. Nawet pobieżna lektura wypowiedzi tej grupy maturzystów ukazuje ich negatywną, a często wręcz wrogą postawę wobec Kościoła katolickiego w Polsce⁷. Zapytani: „jakie dostrzegasz wartości (cechy pozytywne) w Kościele katolickim?”, w miarodajnej większości stwierdzają, iż takowych nie widzą. Najczęściej padają odpowiedzi: „nie dostrzegam”, „żadne”, „nie ma”. Wśród tak usposobionych negatywnie 30 osób tylko nieliczni zauważyli jakiekolwiek pozytywy. Przykładowo jedna z kobiet twierdzi: „dla niektórych ludzi jest schronieniem, ukojeniem (nie dla mnie)”, a jeden z ankietowanych mężczyzn dodaje: „jednoczy ludzi, pozytywnie na nich wpływa pod względem moralnym”. Na pytanie dotyczące problemów w Kościele wylewa się szeroka fala zarzutów. Z uwagi na znikomą wiedzę o wspólnocie eklezjalnej, można domniemać, że taka opinia wywodzi się z narracji medialnej szkalującej Kościół w Polsce. Wśród głównych zarzutów można wskazać następujące: mieszanie się Kościoła w politykę, przypadki pedofili wśród duchownych oraz rzekomą nietolerancję wobec osób o odmiennych poglądach. Przykładowo, te same osoby wyżej cytowane twierdzą: kobieta – „nienawisć wielu księży w stosunku do ludzi LGBTQ+ oraz do ludzi z odmiennymi przekonaniami np. politycznymi, dotyczącymi aborcji, współżycia przedmałżeńskiego, antykoncepcji, wiary” oraz mężczyzna dodaje – „kult obrzędu, a nie wiary”. Zaproszeni do wskazania przestrzeni, które warto zmienić w Kościele, najczęściej artykułują swoją wrogość i stwierdzają, że wszystko trzeba zmienić, albo przyznają, że najlepiej Kościół katolicki zlikwidować. Najbardziej uwypukla to wypowiedź jednej z kobiet: „Najlepiej to go zlikwidować [...] Oponować. Zabronić narzucania własnych ideologii ludziom niewierzącym bądź innego wyznania. Zacząć akceptować ludzi z odmienną orientacją, innego wyznania, pochodzenia. Dać kobietom żyć tak jak chcą a nie tak jak każe im Pismo Święte”. Inny maturzysta dodaje: „Chciałbym, żeby zniknął, zatruwa ludziom życie i zasłania obraz prawdziwego życia”. Pojawia się więc pytanie o szeroko rozumianą tolerancję, której przecież domaga się młodzież. Można więc wysnuć wniosek, że młodzi ludzie prawdopodobnie poddani są antykościelnej propagandzie a komponent emocjonalny i behawioralny odgrywają kluczową rolę. Nie posiadają oni podstawowej wiedzy o Kościele katolickim, nawet jej nie szukają, karmiąc swoje uprzedzenie

⁷ Zob. Aneks 2.

z jednej strony negatywnymi informacjami z mediów⁸, a z drugiej strony odmawiając sobie empirycznego doświadczenia, nie korzystając z praktyk religijnych. Podsumowując, można stwierdzić, że postawa eklezjalna tej grupy młodzieży nie jest ukształtowana w sposób obiektywny, a tym samym dojrzały sposób.

Kolejną grupę osób o największej spójności postawy eklezjalnej stanowią osoby, których komponenty postawy układają się w najbardziej neutralnym i biernym punkcie. Spośród wszystkich badanych osób taką postawę prezentuje 32 osoby (2,12% całej badanej grupy): 21 kobiet i 11 mężczyzn. Ogólnie mówiąc ich poziom wiedzy o wspólnocie wierzących w Chrystusa jest przeciętny i czasem zdarza im się pojawiać w kościele, chociaż nie uczestniczą w życiu parafialnym. Większość z nich bierze natomiast udział w szkolnych lekcjach religii (60%). Z reguły pochodzą z domów, w których rodzice praktykują wiarę⁹, mimo iż oni sami rzadko się modlą (60%). Zdecydowana większość deklaruje się jako katolicy (75,76%), a poproszeni o ocenę swojej wiary ponad połowa uznaje się za osoby wierzące¹⁰. Warto zauważyć, iż ani jedna osoba z tej grupy nie stwierdziła jednoznacznie, że jest niewierząca. W omawianej grupie o najbardziej neutralnej postawie eklezjalnej, mimo iż pod względem religijności badani ankietowani mają sporadyczny kontakt ze wspólnotą Kościoła, to ich opinia o Kościele katolickim wydaje się być znacząco odbiegająca od poprzedniej grupy¹¹. Na pytanie o dostrzegane w nim pozytywy tylko dwie kobiety stwierdziły, że takowych nie dostrzegają, a jedna odpowiedziała „trudno powiedzieć”. Pozostali akcentują aspekty religijne jako pozytywy w Kościele np.: kobieta - „kierowanie się Biblią - chrzest, szerzenie miłości, nauczanie o nierozłączności małżeństw po ślubie, aktywność księży”. Inni dostrzegają działalność charytatywną Kościoła, czy też wartości jakie próbuje krzewić w sercach ludzi. Młodzież o biernej postawie eklezjalnej akcentuje podobnie problemy jak ich poprzednicy, jakie dostrzega wśród katolików, a przede wszystkim duchownych. Ich główne zarzuty ogniskują się wokół nadmiernego udziału Kościoła w politykę kraju, przypadków pedofilii wśród duchownych, poczucia braku tolerancji wobec osób LGBTQ+. Wcześniej cytowana maturzystka w następujący sposób ukazuje negatywne cechy Kościoła w jej opinii: „kierowanie się tradycją, nieprzystępność dla młodzieży (tradycyjne stare pieśni, księży

⁸ To właśnie w tej grupie dominuje stwierdzenie, że doniesienia medialne o negatywnych zachowaniach niektórych osób duchownych mają bardzo duży (50%) i duży (30%) na przyjmowane postawy wobec Kościoła katolickiego.

⁹ Ankietowani o neutralnej postawie eklezjalnej w większości pochodzą z katolickich i praktykujących rodzin. Zasadniczo praktykowanie wiary jest domeną ich matek: wierząca i regularnie praktykująca – 54,55%; wierząca, ale rzadko praktykująca - 24,24%. Religijność ojców: wierzący i regularnie praktykujący - 57,58; wierzący, ale niepraktykujący – 21,21%; wierzący, ale praktykujący rzadko – 15,15%.

¹⁰ Wierzący - 63,64%, niezdecydowani, ale przywiązani do tradycji i religii – 18,18%; głęboko wierzący – 12,12%, „trudno powiedzieć” – 6,06%.

¹¹ Zob. Aneks 3.

mówiący nieprzystępnym językiem tłumacząc kazania, mało zachęcających aktywności), udzielanie się w życiu politycznym, mała aktywność ludzi świeckich w kościele, przykuwanie zbyt dużej uwagi na to co musimy zrobić, żeby zostać zbawieni, niż na to że jesteśmy zbawieni dzięki Jezusowi i naszej wierze, a to co robimy jest działaniem, który ma nam w tej wierze pomagać, mało tłumaczenia biblij w przystępnym języku, aby większa ilość osób realnie ją zrozumiała i umiała przekładać na życie, nie wszystko w co wierzymy jest oparte na Biblii”. Wśród postulatów młodzieży w odpowiedzi na pytanie: „co być chciał zmienić w Kościele katolickim?”, znów pojawiają się hasła dotyczące odłączenia Kościoła od polityki, większej otwartości na osoby LGBTQ+. Jedna z kobiet w następujący sposób formułuje przestrzenie, które chciałaby w Kościele zmienić: „Niewypowiadanie się na temat antykoncepcji i aborcji, nieporuszanie tematów polityki, publiczne piętnowanie pedofilii, szacunek do osób LGBTQ+, bo to też są dzieci Boże”. Podsumowując, młodzież o neutralnej postawie eklezjalnej wydaje się odpowiadać często przywoływanej w socjologii religii kategorii osób wierzących, ale niepraktykujących.

Ostatnia grupa o najbardziej charakterystycznej postawie eklezjalnej, a co za tym idzie o najbardziej zintegrowanej jej strukturze, złożona jest z osób o największej wiedzy o wspólnocie Kościoła, o najwyższej intensywności pozytywnego stosunku do niego, a także regularnie praktykujący swoją wiarę. Taką postawę wobec Kościoła ukształtowało 63 osoby (32 kobiety i 31 mężczyzn, co w sumie stanowi 4,17% wszystkich ankietowanych). W zdecydowanej większości pochodzą z rodzin regularnie praktykujących wiarę¹². Niemal wszyscy deklarują swoje osobiste doświadczenia z Kościołem jako pozytywne (bardzo dobre - 76,19%; dobre - 19,05%), a z racji regularnego praktykowania, należy uważać ich zdanie za wiarygodne. Wśród tej grupy również dominuje najwyższy odsetek osób realnie utożsamiających się ze wspólnotą ukonstytuowaną przez Jezusa. Na pytanie „Czy jesteś dumny, że należysz do Kościoła?”, aż 87,3% odpowiedziało „zdecydowanie tak”, a pozostała reszta „raczej tak”. Maturzyści z tej grupy określając siłę ich związku z Kościołem w ponad 80% wskazali na najsilniejszą wartość. Tylko jedna kobieta z tej grupy nie uczestniczyła w szkolnych lekcjach religii w klasie maturalnej. Ich wypowiedzi w części jakościowej badania wydają się być szczególnie cenne i najbardziej dojrzałe, a ich krytyka wobec duchowieństwa, czy też Kościoła instytucjonalnego, konstruktywna¹³. Przypatrując się pozytywowi jakie ci maturzyści widzą w Kościele katolickim, należy podkreślić między innymi wspólnotę jaką tworzą ludzie wierzący. Dostrzegają, że wspólnota wierzących umacnia więzi społeczne, tworzy przestrzeń do pomocy innym ludziom i do rozwoju osobistego, daje poczucie

¹² W omawianej grupie wiarę i jej regularność praktykowania rodziców przyznało: dla matek 92,06%; dla ojców 76,19%.

¹³ Zob. Aneks 4.

miłości, szacunku i akceptacji. Zwłaszcza te trzy ostatnie cechy wydają się być szczególnie cenną wskazówką. Analiza wypowiedzi maturzystów z poprzednich grup o negatywnej i neutralnej postawie eklezjalnej stają w opozycji do powyższych wypowiedzi. Dlatego też należy przyznać, że nie dane im było doświadczyć prawdziwej wspólnoty Kościoła.

Młodzież o najbardziej intensywniej i pozytywnej postawie eklezjalnej, często ukazywała Eucharystię i inne sakramenty jako wartości, które dostrzega w Kościele katolickim. Maturzyści akcentowali tym samym duchowe dobrodziejstwa jakie otrzymują z przynależności do Chrystusa i które pomagają im w codziennym życiu. Innymi pozytywami jakie maturzyści dostrzegają we wspólnocie wierzących w Jezusa są pielęgnowane wartości moralne. Ciekawie to ujął jeden z ankietowanych maturzystów: „Kościół katolicki poprzez Dekalog, nauczanie i wspólnotę kształtuje wśród młodych ludzi załątki właściwego kręgosłupa moralnego i odpowiednich postaw. Zauważyłem prawidłowość, że bardzo często, im głębiej człowiek jest w Kościele tym bardziej te wartości są widoczne”.

Na podstawie analizowanych wypowiedzi można stwierdzić, że ta grupa młodzieży jest właściwie ukształtowana. Z jednej strony wskazuje na liczne dobra duchowe i społeczne, które otrzymuje w Kościele, z drugiej strony dostrzegają również pewne przestrzenie negatywne w Kościele. Często sygnalizują, że gorszące są dla nich przypadki pedofili wśród osób duchownych. Z wielką pokorą jeden z badanych mężczyzn, mówiąc o problemach w Kościele przyznał, że jest nim grzeszność każdego człowieka, również jego samego, po czym odniósł się do problemu pedofili: „Moje grzechy i grzechy każdego innego katolika. Pycha, arogancja, nietolerancja na inną wrażliwość i wywyższanie się części duchowieństwa. Księża pedofile, których było już dwóch w mojej parafii i jeden w sąsiedniej parafii. Tuszowanie pedofilii, brak pokory i brak odwagi do przyznania się do błędów. Niechęć do stanięcia w prawdzie historycznej, niesłuchanie konstruktywnej krytyki, brak chęci podjęcia rozmowy i nazywanie "atakiem" wszystkiego, co w sposób krytyczny odnosi się do jakiegoś autorytetu”. Rzeczywiście nie sposób się nie zgodzić z tym młodym człowiekiem, że takie przypadki (o ile to prawda) niewłaściwego postępowania z księżmi, którzy dopuścili się grzechu i stali się przestępcami, godzą w całą wspólnotę Kościoła i szerzą większe zgorszenie, aniżeli samo przestępstwo. Młodzież z powyższej grupy, tak jak w innych grupach zauważa, że hierarchowie kościoła zbyt mocno angażują się w politykę, chociaż ten głos jest mniej wyraźny niż w poprzednich grupach. Natomiast maturzyści będący najbliżej Kościoła, często wskazują na problemy w duszpasterstwie. Dostrzegają bierność kapłanów, ich brak zaangażowania, brak otwartości lub brak dbałości o liturgię¹⁴ czy też o grupy

¹⁴ Mężczyzna: „powszechne łamanie przepisów liturgicznych, aby "uatrakcyjnić" liturgię (takie działania osłabiają sakralny charakter liturgii i nie służą prawdziwej ewangelizacji)”.

parafialne. Dla przykładu, jedna z ankietowanych kobiet zauważyła: „ostatnio coraz częściej widzę też brak autentyczności wśród księży, brak zaangażowania albo zaburzoną hierarchię wartości, gdzie na pierwszym miejscu znajdują się pieniądze. Wiem, że Kościół tworzą grzeszni ludzie, ale bardzo mnie boli jak ktoś, kto jest w pewnym sensie autorytetem dla wiernych, nie ma takiej świadomości swoich czynów”. Z punktu widzenia procesu formacji eklezjalnej, wokół której ogniskuje się główny problem badawczy, trzeba przyznać, że przedstawiciele tej kategorii charakteryzują się właściwie ukształtowaną postawą eklezjalną.

Należy również wspomnieć, że nie dokonano charakteryzacji dwóch pośrednich grup ankietowanych, charakteryzujących się również wysoką zawartością wszystkich trzech komponentów postawy. Tworzą je osoby, których wartości komponentów behawioralnego i poznawczego przyjęły wartość 2 i emocjonalnego -1, oraz analogicznie 4 i 1. Natomiast dokonując analizy ich wypowiedzi w części jakościowej ankiety, ciężko ustalić jakiś charakterystyczny rys ich postawy eklezjalnej. Dlatego też opisano powyżej te trzy najbardziej charakterystyczne kategorie anektowanych ze względu na skrajności obserwowane w ich postawach wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Natomiast będąc wiernym przyjętej w niniejszym opracowaniu metodologii prezentowania postaw eklezjalnych badanych maturzystów należy przypisać te grupy do zbiorów o negatywnej i pozytywnej postawie. W ten sposób odnosząc się do głównego problemu badawczego, należy zweryfikować główną hipotezę badawczą: „wśród badanej młodzieży maturalnej dominują negatywne postawy w odniesieniu do Kościoła katolickiego w Polsce”. Odnosząc się jednak tylko do wyżej przedstawionych grup osób o jednoznacznym nachyleniu postaw, należy stwierdzić, że wśród nich zdecydowaną większość stanowiły osoby o pozytywnym nachyleniu postawy eklezjalnej¹⁵. Stosunek osób o negatywnej postawie eklezjalnej do pozytywnej wynosi 1:1,654. Oczywiście przeprowadzone badanie nie jest reprezentatywne dla całej populacji polskich maturzystów, jednak ze względu na wielkość próby badawczej można patrzeć w przyszłość z pewną dozą optymizmu.

¹⁵ Postawa negatywna w sumie 52 osoby: 30 osób o najwyższej intensywności postawy (wartości komponentów P:1 E:-2 B:1) + 22 osoby (wartości komponentów P:2 E:-1 B:2). Postawa neutralna 33 osoby (wartości komponentów P:3 E:0 B:3). Postawa pozytywna w sumie 86 osób: 23 osoby o mniejszej intensywności postawy (wartości komponentów P:4 E:1 B:4) + 63 osoby o najwyższej intensywności (wartości komponentów P:5 E:2 B:5).

6.2. Preewangelizacyjna rola świadectwa i mediów społecznościowych

Odnosząc się do prezentowanych w niniejszej rozprawie danych i ich analiz uzyskanych w procesie badania postaw maturzystów z rocznika 2022/2023, należy przedstawić propozycje nowych ścieżek dla formacji eklezjalnej dla młodzieży, realizowanych w ramach nauczania religii w szkole, katechezy parafialnej a także szerzej rozumianego duszpasterstwa. Oczywiście, długofalowe zmiany potrzebne w procesie formacyjnym dotyczyć będą przede wszystkim następnych pokoleń Polaków. Niniejsze opracowanie w głównej mierze miało bowiem na celu przedstawienie postaw eklezjalnych przedstawicieli pokolenia Z, natomiast ostatnie osoby z tego pokolenia niedługo opuszczą mury szkół ponadpodstawowych i swoją edukację będą kontynuować na studiach wyższych. Możliwość pełnego uformowania ich do życia we wspólnocie Kościoła w ramach szkolnej lekcji religii to czas miniony. Dlatego też wszelkie propozycje, programy formacyjne i duszpasterskie należy przygotowywać dla ich następców tzw. pokolenia Alfa oraz kolejnych generacji i koncentrować się na formacji w ramach wspólnoty eklezjalnej.

Generation Alpha – jest określeniem obecnie najmłodszego pokolenia, które zostało przyporządkowane dla niego już w 2005 r. przez australijskiego badacza pokoleń Marka McCrindle’a. Jego zdaniem jest to zupełnie nowe pokolenie w całości urodzone w XXI w. Jego zdaniem powinno się tym mianem nazywać osoby urodzone po roku 2010¹⁶ i do roku 2025. Jak sam szacuje, w tym przedziale czasu przyjdzie na świat 2 miliardy „alf”¹⁷. Tak jak w przypadku pokolenia Z, cechą charakterystyczną dla pokolenia Alfa jest cyfryzacja i to w najpełniejszym tego słowa znaczeniu. Od najmłodszych lat zaznajomieni z cyfrowymi ekranami tabletów i smartfonów, z niemal Nielimitowanym dostępem do Internetu, wykształcili w sobie umiejętność do wielozadaniowego przyswajania i przetwarzania informacji, często w oparciu o możliwości sztucznej inteligencji¹⁸. Świat wirtualny uczy ich mocnej identyfikacji z bohaterami gier, a to z kolei prowadzi do utożsamiania się z emocjami doświadczanymi podczas wirtualnych przygód¹⁹. Ciężko się dziwić takiemu porządkowi rzeczy, skoro „Google Kids”, zanim dostaną pierwsze

¹⁶ Inni twierdzą że pokolenie alfa to urodzeni po 2013. Czasem przypisuje się im miano *Google kids*.

¹⁷ Por. M. McCrindle, F. Ashley, *Understanding Generation Alpha*, „Norwest NSW: McCrindle Research Pty Ltd” 2020, s. 3-5.

¹⁸ Zob. R.N. Carvalho, C.E.F. Monteiro, M.N.P. Martins, *Challenges for University Teacher Education in Brazil Posed by the Alpha Generation*, „Research in Education and Learning Innovation Archives” 2022/28, s. 61–76. DOI: <https://doi.org/10.7203/28.21408>.

¹⁹ Por. H. Krauze-Sikorska, J. Sikorska, *Zabawy cyfrowe w procesie uczenia się dzieci w wieku przedszkolnym – szanse i wyzwania w kontekście edukacji 4.0*, „Konteksty Pedagogiczne” 2(15) 2020, s. 121–136. DOI: <https://doi.org/10.19265/kp.2020.2.15.273>

kredki, ołówki czy długopisy i uczą się nimi posługiwać, w ich ręce trafia tablet lub smartfon ze skomplikowanym interfejsem, który opanowują w mgnieniu oka, by móc cieszyć się grami mobilnymi czy też ulubionymi animacjami z popularnych serwerów streamingowych²⁰. Część badaczy wskazuje również, że obecne pokolenie Alfa w zdecydowanej większości wkraczało w wiek szkolny w trudnym czasie pandemii Covid-19, co znacząco wpływało na wiele obszarów ich życia, a także zdefiniowało ich styl uczenia się²¹. Zajęcia on-line lub w tzw. formie hybrydowej w tym trudnym czasie spotęgowały w nich zdolność do tzw. multitaskingu – wykonywania wielu zadań i operacji w jednym momencie. W trakcie nauki na tablecie lub laptopie sprawnie operują wieloma oknami różnych aplikacji. W jednym momencie robią notatki, bądź wykonują zadanie domowe, słuchając przy tym muzyki, czy też oglądając ulubiony serial, nie spuszczać oka z portali społecznościowych²². Mimo wszystko, wcześniej wspomniany Mark McCrindle twierdzi, że to pokolenie będzie najbardziej wykształcone oraz najbardziej majątne na całym świecie. Prognozuje on również, że osoby z tego pokolenia będą żyły w najmniej licznych rodzinach spośród wcześniejszych pokoleń²³.

Poznając adresatów, do których Kościół ma wyjść z nowymi propozycjami formacyjnymi i duszpasterskimi, należy jeszcze zwrócić uwagę na szczególny kontekst społeczny i kulturowy z jakim przyjdzie się zmierzyć wspólnocie wierzących w Jezusa. Bardzo ciekawie tę przyszłość prognozuje Paweł Mąkosa w jednym z artykułów. Twierdzi on, że: „kulturę przyszłości opisywać będą takie pojęcia jak: racjonalizm i materializm, pluralizm i bezgraniczna tolerancja, a to wszystko w kontekście globalizacji związanej z rozwojem techniki i narzędzi komunikacyjnych. Procesy te, promowane przez media, prowadzić będą do indywidualizmu na niespotykaną dotąd skalę”²⁴. Tłumacząc swoją prognozę dotyczącą problemów, które napotka ewangelizacja i katecheza w najbliższej przyszłości, na pierwszym planie przedstawia racjonalizm światopoglądowy. Ma on prowadzić do wyrugowania religijnej interpretacji świata, opierając się

²⁰ Por. J. Sikorska, H. Krauze-Sikorska, *Edukacja dzieci z pokolenia Alfa – wyzwania rzeczywistego i cyfrowego świata*, w: *Innowacje pedagogiczne w edukacji polonijnej*, red. M. Kasprzak, Poznań 2024, s. 30.

²¹ Zob. R. Buchta, R. Kaczmarek, S. Mandrysz, *Szkolne nauczanie religii i katecheza wobec COVID -19*, w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii. Zeszyt specjalny do programu duszpasterskiego Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2020/2021*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2020, s. 133 -164; oraz R. Buchta, W. Cichosz, A. Zellma, *Religious Education in Poland during the COVID -19 Pandemic from the Perspective of Religion Teachers of the Silesian Voivodeship*, „Religions” 12(8):650(2021), s. 1 -13.

²² Por. E. Baron-Polańczyk, A. Nowak-Łojewska, *Pokolenie Alfa W Szkole. Działania Projektowo-wdrożeniowe Z Wykorzystaniem ICT*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 55 (2) 2022, 94-105 s. 97-98 DOI: <https://doi.org/10.26881/pwe.2022.55.07>.

²³ Por. M. McCrindle, F. Ashley, *Understanding Generation Alpha*, s. 18.

²⁴ P. Mąkosa, *Przyszłość ewangelizacji i katechezy wobec przemian kulturowych*, w: *Wychowanie i katecheza w służbie Polakom w kraju i na emigracji*, red. Tenże, Lublin 2018, s. 8.

w niej jedynie na tym co jest efektem szeroko rozumianej empirii i naukowego doświadczenia. Jego zdaniem sama nauka dla wielu ludzi wystarczy do zaspokojenia egzystencjalnych rozterek, a także pomoże ukształtować wewnętrzną²⁵. W swojej interpretacji kultury przyszłości w kolejnym kroku wskazuje na materializm. Ma on się przejawiać w tzw. konsumeryzmie, co tłumaczy przez metakonsumpcję – „polegająca na gromadzeniu dóbr materialnych i korzystaniu usług w wymiarze nieuzasadnionym realnymi potrzebami człowieka”²⁶. W procesie katechizacji i ewangelizacji przyjdzie się zmierzyć również z pluralizmem, który będzie dotyczył każdej dziedziny życia. Będzie on wypychał z przestrzeni społecznej dotychczasowe hierarchie wartości, by nikogo nie ograniczały. „Kultura przyszłości to kultura totalnej akceptacji dla wszystkich możliwych opcji, w każdej dziedzinie życia. Każdy będzie mógł wybierać co chce, według własnego uznania i bez konieczności uzasadniania swego wyboru, ani pozostawiania wiernym raz wybranym wartościom”²⁷. Prognoza ta podparta jest również tezą, iż w tym przyszłym świecie nie będzie miejsca na krytykę przyjmowanych poglądów, w imię walki z tzw. mową nienawiści. Bardzo podobny obraz przyszłości można sobie wyobrazić po lekturze przedstawionych wcześniej wypowiedzi maturzystów o najbardziej skrajnej i negatywnej postawie wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Jak wobec tak trudnej prognozy kultury przyszłości dotrzeć do pokolenia alfa z ewangelicznym przesłaniem i podjąć się próby ich formowania w wierze oraz przygotowania do życia w Kościele? Jak dotrzeć do tych spośród nich, którzy już na wczesnym etapie dojrzewania, kształtują w sobie negatywną, a może nawet wrogą postawę eklezjalną?

Od początku chrześcijaństwa poszukiwano metod i skutecznych środków do realizacji misyjnego powołania wspólnoty Kościoła: „idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu. Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony; a kto nie uwierzy będzie potępiony” (Mk 16,15–16; por. Mt 28, 19–20; Łk 24, 46–49; J 20, 21–23; KKK 849). Oczywiście to wezwanie odnosiło się w pierwszej kolejności do pogan, stąd nieustająca troska Kościoła o działalność misyjną wśród pogan. Współcześnie jednak odkrywany potrzebę analogicznej działalności wśród już ochrzczonych, którzy wiarę porzucili, albo przywiązani jedynie do tradycji i rytuałów religijnych stają się ludźmi „praktykującymi, ale niewierzącymi”. „*Fiunt, non nascuntur christiani*”²⁸ – jak pisał Tertulian. Dziś te słowa bardzo mocno rezonują w dobie sekularyzacji i pluralizmu społecznego, gdzie ze względów kulturowych wypada ochrzcić dziecko, natomiast nie wiąże się to z przekazem wiary przez rodziców. Wiele w dzisiejszych czasach mówi się

²⁵ Tamże, s. 9-10.

²⁶ Tamże, s. 10.

²⁷ Tamże.

²⁸ „Stajemy się, a nie rodzimy chrześcijanami”. Zob. Tertulian, *Apologetyk*, tłum. J. Sajdak, XVIII, 4, Poznań 1947, s. 81.

o nowej ewangelizacji – to znaczy o przepowiadaniu Ewangelii za pomocą, nowych form i środków przekazu. Najnowsze *Dyrektorium o Katechizacji*, wymienia trzy obszary dla nowej ewangelizacji. W pierwszej kolejności jest nią przestrzeń duszpasterstwa zwyczajnego powiązanego z istniejącymi strukturami wspólnot chrześcijańskich²⁹. Jej kierunkiem ma być duszpasterskie nawrócenie³⁰. Kolejne środowisko, które wg. *Dyrektorium* musi być objęte nową ewangelizacją, tworzą ochrzczeni nie żyjący zgodnie z wymogami tego sakramentu, a także pozostający niejako z boku Kościoła³¹. Ostatnią naturalną przestrzeń dla nowej ewangelizacji stanowią nieochrzczeni, nieznający Jezusa albo wprost Go odrzucający³².

Część pastoralistów zauważa potrzebę tzw. preewangelizacji³³, która ma na celu przygotowanie do przyjęcia wiary i jest kluczowym momentem dla procesu ewangelizacji i formacji chrześcijańskiej³⁴. Termin ten ukonstytuował się w czasie Międzynarodowego Kongresu Katechetycznego, który odbył się w Bangkoku w 1962 r.³⁵ Uwrażliwienie na to przygotowanie do przyjęcia orędzia zbawienia – kerygmatu – miało być odpowiedzią, na obecny już w latach 60. XX w. problem sekularyzacji na świecie, postępującej zwłaszcza w krajach Europy zachodniej (w szczególności we Francji)³⁶. Stwierdzono wówczas, że wielu ludzi nie jest przygotowanych, ani nawet nie posiadają odpowiedniego usposobienia do należytego wysłuchania i przyjęcia orędzia zbawienia. Stąd pojawił się wniosek o potrzebie odpowiedniego przygotowania ich poprzez pierwsze głoszenie do przyjęcia treści kerygmatycznych. Preewangelizacja była postrzegana również jako swego rodzaju metoda przygotowania ludzi z obszarów misyjnych, zwłaszcza wschodnich kultur, do przyjęcia Ewangelii³⁷. Termin ten pojawił się także później

²⁹ DK 41a.

³⁰ DK 40.

³¹ DK 41b. Por. także EG, 14.

³² DK 41c. Por. także EG, 14.

³³ Oprócz prof. Mąkosa, w kontekście pastoralnym w Polsce, taką potrzebę artykułowali m.in. Jerzy Bagrowicz i Stanisław Dyk. Zob. J. Bagrowicz, *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006, s. 181; S. Dyk, *Duch – Słowo – Kościół. Biblijny model ewangelizacji*, Lublin 2007, s. 103-110; oraz Tenże, *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2 (2003) nr 2, s. 169-172.

³⁴ Por. P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem formacji chrześcijańskiej*, „Katecheta” 54:2010 z. 7-8, s. 25.

³⁵ Por. D. Broda, *Preewangelizacja odpowiedzią na współczesne wyzwania kulturowe. Studium katechetyczne*, Lublin 2020, s. 29.

³⁶ Prekursorami tego pojęcia byli min. Jean Le Du, Marcel van Caster i Joseph Colomb, chociaż częściej stosowali termin „prekatecheza”. Zob. J. Le Du, *Prekatechèse*, Paris 1965; M. van Caster, *Catechèse et dialogue*, Bruxelles 1966; J. Colomb, *Le service de L'Evangile*, Paris 1968. Czasami w literaturze można odnaleźć inne terminy odnoszące się do tego samego zakresu pojęciowego: „preewangelizacja”, „prekatechumenat”. Zob. J. Bagrowicz, *Towarzyszyć wzrastaniu*, s. 170-181.

³⁷ Por. S. Dyk, *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, s. 102-103.

w adhortacji apostolskiej papieża Pawła VI *Evangelii nuntiandi* jako wstępny etap procesu ewangelizacji³⁸.

Ostatecznie preewangelizacji postawiono dwa zasadnicze zadania. Pierwszym z nich jest pozytywne usposobienie i przygotowanie na przyjęcie kerygmatu poprzez rozpoznanie problemów egzystencjalnych i uwrażliwienie na wartości religijne, zarówno niechrześcijan jak i tych, którzy „utracili żywy sens wiary albo wprost nie uważają się za członków Kościoła, prowadząc życie dalekie od Chrystusa”³⁹. Paweł Mąkosa trafnie zauważa, że „pod wieloma względami trudniej jest głosić Ewangelię ludziom, którzy żyją w kulturze o korzeniach chrześcijańskich, niż takim, którzy nigdy wcześniej nie słyszeli o Chrystusie”⁴⁰. To twierdzenie odnosi w szczególności sposób do młodzieży szkolnej. Można bowiem zauważyć, że często nie jest ona przygotowana na przepowiadanie kerygmatu, a wręcz jest uprzedzona do wspólnoty Kościoła, traktując go jako relikw przeszłości, a treści wiary jako zdezaktualizowane, nieatrakcyjne oraz mijające się z ich sytuacją egzystencjalną. Wydaje się to być dobry opis tej grupy badanej młodzieży, która przejawia negatywny, a wręcz wrogi stosunek do Kościoła katolickiego w Polsce. Taka młodzież wydaje się być całkowicie zamknięta na orędzie zbawienia, na rzeczywistość wspólnoty wyznawców Chrystusa. Paradoksalnie jednak ta grupa młodzieży jest przekonana jako ci, którzy wychowali się w kulturze chrześcijańskiej o Kościele wiedzą wszystko i nie znajdują w nim nic atrakcyjnego i wiarygodnego. Pierwszym zatem krokiem a także zadaniem preewangelizacyjnej działalności musi być dowartościowanie i dostrzeżenie konkretnego człowieka, wspólne odkrywanie wartości uniwersalnych oraz pierwiastka Bożej miłości w każdym człowieku⁴¹. Tworzenie klimatu spotkania i towarzyszenia młodemu człowiekowi bez krytycznego oceniania jego dotychczasowej historii życia, niejednokrotnie naznaczonej różnymi zranieniami z przeszłości, często mającego problem z akceptacją samego siebie, zanurzonego w różnego rodzaju nurtach ideologicznych, może stać się pierwszym krokiem ku konkretnej

³⁸ „To pierwsze głoszenie Jezusa Chrystusa odbywało się w rozmaity sposób, który niekiedy zwie się „pre-ewangelizacją”. Po prawdzie jest to już ewangelizacja, chociaż jeszcze początkująca i niepełna. Do tego celu może służyć prawie niezliczona ilość środków, jak otwarte przepowiadanie, a także sztuka, badania naukowe, dociekania filozoficzne, prawidłowe rozbudzanie uczuć i tęsknot ducha ludzkiego”. EN, 51.

³⁹ RM, 33.

⁴⁰ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 405-406.

⁴¹ Por. M. Zając, *Kompetencje preewangelizacyjne nauczycieli religii rzymskokatolickiej w świetle nauczania Kościoła*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, Rok XXIII 2024 nr 2 (45), s. 140-141. s. 136-147.

ewangelizacji, katechizacji czy procesów formacyjnych. Chodzi tu zwłaszcza o wytworzenie więzi i atmosfery „w której każdy człowiek będzie się czuł dowartościowany, potrzebny i kochany”⁴².

Drugim głównym zadaniem procesu preewangelizacji jest ukazanie wiarygodności i autentyzmu „chrześcijaństwa i Kościoła katolickiego jako drogi prowadzącej do zbawienia”⁴³. Chodzi o dostarczenie rzetelnych i racjonalnych argumentów, które pomogą rozwiązać uprzedzenia do instytucji Kościoła katolickiego, czy też szerzej mówiąc, niechęć do religii jako takiej, a także wskazać na niewłaściwy kierunek ukonstytuowanej w młodym człowieku postawy eklezjalnej. Innymi słowy, celem preewangelizacji jest przekazanie lub też odbudowanie rzeczywistego obrazu Boga i Kościoła, który ma pomóc danej osobie wyjść z błędnego przekonania, często nie z winy własnej ignorancji, ale raczej w dobie cyfryzacji, wyzwolenie człowieka z tzw. „bańki informacyjnej”, w której poprzez działania algorytmów taka jednostka może czerpać jedynie nieprawdziwe i negatywne informacje o Kościele, religii, kapłanach, itd. Osoby do których kierowana będzie prekatecheza muszą otworzyć się na prawdę, że „droga, która, proponuje chrześcijaństwo i Kościół katolicki nie jest jakąś iluzją, jedną z wielu teorii wymyślonych przez ludzi, lecz obiektywną prawdą, której można całkowicie zaufać”⁴⁴. Owe zadanie ma więc wymiar rzeczywiście apologetyczny⁴⁵. Należy zauważyć, że od powodzenia na tym etapie preewangelizacji może się rozpocząć proces ewangelizacji, a także formacji eklezjalnej (ze względu na zbieżność celów), o czym była mowa w poprzednich rozdziałach niniejszej pracy.

Podsumowując, tak rozumiana i prowadzona preewangelizacja ma więc dwa wymiary: otworzyć człowieka na wartości duchowe i doświadczenie religijne oraz przezwycięzać niechęć do Kościoła Chrystusowego. Przestrzenią niejako skrojoną pod jej obydwie wymiary jest szkoła, a dokładniej mówiąc, szkolna lekcja religii. Jak dowodzi między innymi badanie prezentowane w niniejszej dysertacji, jest ona środowiskiem, w którym spotykają się ludzie o różnym poziomie wiary, religijności, a nawet światopoglądach, co staje się idealną sposobnością do kreatywnego dialogu, nawiązywania relacji, a w konsekwencji do preewangelizacji – jako punktu wyjścia dla właściwego głoszenia kerygmatu⁴⁶. Oczywiście, każde spotkanie z człowiekiem może być również okazją do tak rozumianego przepowiadania.

⁴² P. Mąkosa, *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. Tenże, Rzeszów 2013, s. 196.

⁴³ P. Mąkosa, *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem formacji chrześcijańskiej*, s. 32.

⁴⁴ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, s. 436.

⁴⁵ Por. M. Zajac, *Kompetencje preewangelizacyjne nauczycieli religii rzymskokatolickiej*, s. 143.

⁴⁶ Zob. S. Dyk, *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, s. 103; J. Gevaert, *Prima evangelizzazione. Aspetti catechistici*, Torino 1990, s. 49.

Ewangelizacja od początku chrześcijaństwa opierała się przede wszystkim na świadectwie przemiany życia i oddania Chrystusowi, jaka dokonywała się poprzez przyjęcie Orędzia Bożego, czego najwyższym wyrazem w czasach prześladowań była męczeńska śmierć⁴⁷. Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Ecclesia in Europa* przypominał, że: „Każdy [...] wezwany jest do «proklamowania» Jezusa i wiary w Niego we wszelkich okolicznościach: do «przyciągania» innych ku wierze, przez postępowanie w życiu osobistym, rodzinnym, zawodowym i wspólnotowym w sposób odzwierciedlający Ewangelię; do «promieniowania» radością, miłością i nadzieją, aby liczni ludzie, widząc nasze dobre czyny, chwalili Ojca, który jest w niebie (por. Mt 5,16), tak aby zostali «zarażeni» i pozyskani»⁴⁸. W myśl tych słów świętego papieża Polaka autentyczne świadectwo wiary jest przede wszystkim oparte na zgodności życia chrześcijan ze słowem Bożym oraz nauczaniem Kościoła katolickiego. Nie bez znaczenia Jan Paweł II podkreślił w swojej definicji świadectwa znaczenie promieniowania „radością miłością i nadzieją” na innych ludzi. Owe promieniowanie powinno być w pierwszej kolejności efektem własnego nawrócenia i przyjęcia Ewangelii.

Jak już wcześniej wspomniano, świadectwo chrześcijańskie jest integralną częścią procesu preewangelizacji, a także samej ewangelizacji. Paweł Mąkosa, zwłaszcza w kontekście młodzieży, wskazuje w tej materii na kilka ważnych elementów: dialog, działalność charytatywną i komunikację⁴⁹. Skuteczność świadectwa życia według Ewangelii, uzależniona będzie od poszukiwania wspólnych płaszczyzn zwłaszcza u osób o odbiegającym od chrześcijańskiego światopoglądu, by doprowadzić do konstruktywnego dialogu, który otwiera na źródło wielu wartości mających swoją genezę właśnie w chrześcijaństwie.

Kolejną sposobnością do świadectwa chrześcijan, zwłaszcza na etapie preewangelizacji, jest okazywanie miłości miłosiernej w bezinteresownej działalności charytatywnej wobec najbardziej potrzebujących⁵⁰. „Proponuje się nawet, aby działalność ewangelizacyjną zawsze zaczynać od aktywności humanitarnej, która w sposób konkretny i namacalny dostarczy dowodów na prawdziwość chrześcijańskiej miłości bliźniego”⁵¹. Naturalnie nie chodzi tu tylko o kwestie materialne. Tego rodzaju świadectwo należy dawać, poprzez troskę o pokój i jedność międzyludzką, prawa każdej osoby ludzkiej, a także szeroko rozumianą sprawiedliwość

⁴⁷ Por. Dyk, *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, s. 106.

⁴⁸ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *„Ecclesia in Europa*, 48.

⁴⁹ Por. P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, 409-410.

⁵⁰ Por. W. Przygoda, *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce*, Lublin 2004, s. 104-106.

⁵¹ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, s. 410-411.

międzyludzka⁵². Młodzież poruszona sercem, chętnie angażuje się w takie dzieła, co daje możliwość do ukazania prawdy o tym, jak ludzie wierzący, pociągnięci Ewangelią, niosą z miłością pomoc potrzebującym.

Ostatnią z omawianych kwestii dotyczących świadectwa jako środka do preewangelizacji młodzieży jest odpowiednia komunikacja interpersonalna. „Oczywistym wydaje się bowiem fakt, iż zarówno katecheza, jak i ewangelizacja w sensie ścisłym są w swej istocie aktami komunikacji, a ich podstawą musi być dobry kontakt międzyosobowy wszystkich uczestników tych procesów”⁵³. By móc prawdziwie świadczyć o Chrystusie, trzeba najpierw stworzyć odpowiednie do tego warunki wzajemnej wrażliwości i empatii, czyli klimat wspólnototwórczy⁵⁴. Każdy człowiek ma olbrzymią potrzebę, aby być kochanym, potrzebnym, dostrzeżonym i dowartościowanym. Takie właśnie kwestie leżą u podstaw skutecznej komunikacji interpersonalnej⁵⁵. Wiele w tej materii zależeć będzie od osoby prowadzącej ewangelizację, a więc świeckiego lidera, animatora, ewangelizatora, nauczyciela religii, osoby konsekrowanej czy kapłana, którzy w takim działaniu wpisują się w posługę katechety⁵⁶. Taka osoba uprzednio przygotowana, winna się odznaczać konkretnymi kompetencjami, również w zakresie komunikacji interpersonalnej. Mając na uwadze swoje doniosłe zadanie, musi pamiętać, że podejmując się dzieła ewangelizacji staje wobec młodych ludzi jako:

- „przedstawiciel wspólnoty kościelnej;
- prorok niosący Dobrą Nowinę o Jezusie, wskazujący, jak interpretować znaki, przez które współcześnie Bóg objawia się człowiekowi;
- wychowawca – pomagający przeżywać program chrześcijański, rozwijać doświadczenie życia kościelnego, modlitwy i posługi charytatywnej;

⁵² RM, 42.

⁵³ P. Mąkosa, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, s. 411. Zob. także E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. H. Cisowski [i in.], Warszawa 2003, s. 240.

⁵⁴ Por. E. Osewska, Zastosowanie modeli komunikacji interpersonalnej w katechezie, „Katecheta” 48:2004 nr 1, s. 8.

⁵⁵ Zob. A. Hajduk, *Katecheza i liturgia*, Kraków 1999, s. 64; M. Dziewiecki, *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2000, s. 32; także W. Głodowski, *Komunikowanie interpersonalne*, Warszawa 2001, s. 81.

⁵⁶ Warto przypomnieć, że obok dotychczasowych posług w Kościele katolickim (lektoratu i akolitu), papież Franciszek Listem Apostolskim *Antiquum ministerium* z 2021 roku, wprowadza posługę katechety. Zob. Franciszek, List apostolski w formie motu proprio *Antiquum ministerium*, w którym ustanawia posługę katechisty (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2021), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210510_antiquumministerium.html. Zob. także S. Araszczyk, *Posługa katechisty w dokumentach i praktyce Kościoła. Perspektywa polska*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 23, nr 1(44) 2024, s. 5-20; oraz Z. Głowacki, *Katechista, katecheta czy mistagog liturgiczny? Perspektywa teologiczna listu apostolskiego Antiquum Ministerium*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXXI, zeszyt 3-2024, s. 77-88. DOI: <https://doi.org/10.18290/rt2024.16>

– świadek, który – oprócz komunikowania orędzia – świadczy o nim przede wszystkim własnym życiem”⁵⁷.

To wielka odpowiedzialność wymagająca z jednej strony nieustannej formacji katechety, a z drugiej poszerzania kompetencji⁵⁸, a także narzędzi pozwalających na skuteczne komunikowanie katechizowanym Ewangelii.

Wracając do głównego zagadnienia, a więc młodzieży, z którą Kościół katolicki pragnie wchodzić w komunikację interpersonalną, należy uświadomić sobie rolę nowych kanałów komunikacji. W dobie cyfrowej kultury, w której żyjemy niezbędną rzeczą jest obecność dzieła ewangelizacyjnego w przestrzeni medialnej, która dla generacji Z i Alfa jest charakterystycznym środowiskiem nawiązywania relacji interpersonalnych. Dyrektorium o katechizacji, omawiając specyfikę katechezy z młodzieżą, przypomina: „młode pokolenia znajdują się, ogólnie rzecz biorąc, pod silnym wpływem mediów społecznościowych tzw. świata wirtualnego. Daje to możliwości, których nie miały poprzednie pokolenia, ale zarazem niesie ze sobą zagrożenia. Bardzo istotne jest, by mieć na uwadze, w jaki sposób doświadczenie relacji technologicznie zapośredniczonych wpływa na pojmowanie świata, rzeczywistości i relacji międzyludzkich. Należy zatem podkreślić, że działania duszpasterskie powinny obejmować odpowiednie dostosowanie katechezy młodych, polegające na przełożeniu przesłania Jezusa na ich język”⁵⁹. Natomiast w adhortacji apostolskiej *Christus vivit* papież Franciszek zauważa, że świat wirtualny to miejsce: „w którym młodzi spędzają dużo czasu i łatwo się spotykają”⁶⁰. Papież wskazuje również potrzebę wykorzystywania różnych areopagów współczesności w gorliwej ewangelizacji⁶¹. Chcąc dotrzeć do młodych ludzi z ewangelicznym przesłaniem, Kościół musi być

⁵⁷ R. Buchta, *Katecheta we wspólnocie kościoła świadkiem wiary i mistagogiem*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXIX zeszyt 11-2022, s. 81-82. DOI: <https://doi.org/10.18290/rt226911.5> Zob. także J. Szpet, *Formacja katechetów w Polsce*, „Katecheta” 54 (2010) 10, s. 4.

⁵⁸ Warto zauważyć, iż niezbędne kompetencje katechetów, oprócz wspomnianych wcześniej R. Buchty i J. Szpety omawiają szerzej m.in.: A. Zellma, *Kompetencje emocjonalne nauczyciela religii jako warunek skutecznej katechizacji młodzieży*, „Roczniki Teologiczne” Tom LII, zeszyt 6-2005, s. 263-276; P. Mąkosa, *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej ewangelizacji*, s. 193-212.

⁵⁹ DK, 245.

⁶⁰ CV, 87. Warto zauważyć, że papież Benedykt XVI ukazywał przestrzeń Internetu jako kolejny kontynent, który trzeba ewangelizować dla Chrystusa. Zob. Benedykt XVI, *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa. Orędzie na 44. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, „L’Osservatore Romano” wyd. polskie, 3-4 (2010), s. 6.

⁶¹ Franciszek, *Potrzebny jest tlen Ewangelii. Audienca dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji*, „L’Osservatore Romano” wyd. polskie, 12 (2013), s. 18.

również obecny w świecie kultury cyfrowej⁶². Dlatego też, wszyscy powołani przez Boga do głoszenia Ewangelii młodym, aby doprowadzić do skutecznej komunikacji interpersonalnej muszą nabywać nowe kompetencje cyfrowe i medialne⁶³. W tej dziedzinie przebija się coraz mocniej postulat, że cyfrowych i zanurzonych w mediach społecznościowych młodych ludzi, muszą edukować, wychowywać i formować katecheci z cyfrowymi i medialnymi kompetencjami, aby nadążyć nad szybkim tempem zmian i trendów zachodzących wśród społeczeństwa z informatyzowanego⁶⁴. Jak zauważa Marian Zając: „Z powodu określonych trudności nie można sprostać wszystkim wyzwaniom, jakie stawiają przed ewangelizatorami wszechobecne w edukacji narzędzia cybernetyczne. Jednak ewangelizujący Kościół powinien analizować każdą sytuację, poprzez którą może potwierdzić swoje kompetencje wychowawcze w wykorzystaniu takich narzędzi. Akceptacja tego, co nieuchronne w edukacji religijnej jutra powinno stawać się obiektem zainteresowania każdego ewangelizatora”⁶⁵. Zatem, aby móc trafić do młodych serc z ewangelicznym przekazem, należy ich szukać w świecie cyfrowym, tam ich słuchać, tam rozpoznawać ich język i również tam podejmować się przebijania „bańki informacyjnej”, w której mogli być uwięzieni przez bezlitosne algorytmy⁶⁶.

By to było możliwe, Kościół katolicki w Polsce, musi dalej prowadzić badania o młodzieży, badać jej preferencje w kierunku wykorzystywanych cyfrowych narzędzi oraz niestety „gonić” wciąż zmieniającą się modę. Jak już wcześniej wspomniano, młodzież gen Z i Alfa, migruje z popularnych wśród wcześniejszych pokoleń platform takich jak Facebook, a nawet YouTube, i przynajmniej na chwilę obecną „osiedlają się” na Instagramie oraz Tik Toku. To właśnie tam trzeba ukazywać, czym jest prawdziwy Kościół Chrystusowy, jak naprawdę wygląda życie wspólnoty wierzących. To tam trzeba ukazywać i promować chrześcijański *lifestyle*. Bardzo dużo w tej dziedzinie udało już się wypracować. Wiele grup formacyjnych dla młodzieży takich jak Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, czy Ruch Światło-Życie mają tam swoje profile i dzielą się z innymi użytkownikami tym, co daje im relacja z Jezusem oraz wspólnota eklezjalna. Na tych portalach informują i zapraszają młodzież na wydarzenia

⁶² Zob. D. Wyżkiewicz, D. Gospodarek, *Ostatni dzwonek. Rozmowy o przyszłości lekcji religii*, Warszawa 2020, s. 22–26; por. K. Springmann, *Cyberprzestrzeń wyzwaniem dla katechety*, w: *Katecheta i katechizowany w sieci*, red. B. Bilicka, Toruń 2015, s. 15.

⁶³ Por. T. Kopiczko, *Nowe fora katechezy*, „Studia katechetyczne” 12/2017, s. 178-179. s. 257-270.

⁶⁴ Por. A. Szajda, *Kompetencje medialne nauczycieli religii. Studium z edukacji medialnej*, Kraków 2021, s. 242.

⁶⁵ M. Zając, *Perspektywy ewangelizacji w epoce cyfrowej*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 9/2023, s. 137. Zob. także: M. Chmielewski, *Media społecznościowe jako narzędzia ewangelizacji*, „Świat i Słowo” 1(22)/2014, s. 213–229.

⁶⁶ Zob. G. Ptaszek, *Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*, Kraków 2019, s. 86-97.

o charakterze religijnym (rekolekcje, festiwale młodzieży katolickiej, koncerty), a także o podejmowanych dziełach charytatywnych. To w tym cyfrowym środowisku, jak się wydaje, można występować z ofertą jaką daje przyjęcie Ewangelii i Jezusa jako Pana, na skalę wręcz nieograniczoną. Można, poprzez świadomą strategię udostępnianych treści, próbować przebijać bańki informacyjne, a przez to docierać również do tych, którzy są niewierzący, wiarę porzucili lub ją zaniedbali. Wiele innych szeroko rozumianych instytucji kościelnych⁶⁷, grup, wspólnot, osób świeckich i duchownych, biskupów, a nawet kolejni papieże prowadzą tam swoją działalność, co powinno budzić szansę i nadzieję na dotarcie do jeszcze większej liczby dusz, której nie daje już niestety kościelna ambona. Przestrzeń medialna staje się również, bezcenną areną dla tzw. marketingu eklezyjalnego⁶⁸. Nie chodzi o to, żeby promować jakieś usługi świadczone przez instytucje kościelne. Wręcz przeciwnie – celem owego marketingu jest zbawienie człowieka oraz skuteczne komunikowanie o różnego rodzaju inicjatywach mających do tego celu przybliżać. Kościół katolicki w Polsce, na przestrzeni ostatnich lat wiele zrobił w tym kierunku. Trzeba przyznać, że przestrzeń cyfrowa staje się niezbędnym narzędziem i kanałem komunikacji, zwłaszcza ze współczesną młodzieżą. Tak jak mawia się o Kościele, że był i jest mecenasem sztuki, tak też trzeba, aby stawał się częścią cyfrowej kultury, a nawet ekspertem w tej dziedzinie, by w duchu Ewangelii przestrzeń medialną kształtować i jako współczesny „areopag” czy też „nowy kontynent” chrystianizować.

6.3. Odnowa katechezy parafialnej

Kolejnym wnioskiem, jaki można wyprowadzić po analizie przeprowadzonych badań, jest potrzeba dowartościowania katechezy prowadzonej w parafii, która „w praktyce [...] wciąż pozostaje dużym wyzwaniem”⁶⁹. Polskie dyktorium katechetyczne podkreśla fakt, że „parafia jest przede wszystkim uprzywilejowanym miejscem dla katechezy przygotowującej do przyjmowania sakramentów świętych”⁷⁰. Oczywiście tak rozumiana katecheza parafialna nie

⁶⁷ Zob. M. Wyrostkiewicz, M. Petro, W. Weiseł, G. Rebizant, *The Catholic Church in the Digital Age: theory – Practice – Perspectives*, „Journal for the study of religions and ideologies” 67/2024, s. 44-58.

⁶⁸ Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II od roku 2023, organizowane są wykłady zatytułowane: „Działalność marketingowa instytucji kościelnych”, prowadzone przez Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji w ramach studiów podyplomowych z „Zarządzania instytucjami kościelnymi”.

⁶⁹ Por. A. Zellma, *Katecheza parafialna. Stan aktualny i wyzwania*, „Studia Warmińskie” 61 (2024), s. 273.

⁷⁰ PDK, 107.

wyczerpuje w pełni jej funkcji, a wskazuje na swego rodzaju pierwszeństwo katechezy mistagogicznej. Niestety zdarza się, że przybiera ona mało pożądaną formę, gdyż często zamiast systematycznego i uporządkowanego przekazu wiary i treści jakie niosą w sobie sakramenty, akcent jest kładziony na formę w jakiej odbywa się ich celebracja, a właściwa katechizacja „spychana” jest na szkolne lekcje religii. Właściwie rozumiana katecheza parafialna jest „systematyczną, uporządkowaną, pogłębianą formacją wiary, która ma charakter integralnego wtajemniczenia chrześcijańskiego zapoczątkowanego przez chrzest”⁷¹. Dlatego też różne małe grupy, ruchy religijne i stowarzyszenia kościelne działające przy parafii, mogą się wpisywać w tę definicję, o ile oczywiście ich podstawowym wymiarem działalności jest krzewienie wiary. Katecheza organizowana w parafii ma nieco inną specyfikę niż szkolna lekcja religii, ta bowiem skupiona jest przede wszystkim na treści wiary. Polskie dyktorium podkreśla nawet, że katecheza parafialna nie powinna multiplikować tego co jest realizowane w czasie szkolnej katechezy, a raczej uzupełniać w zakresie mistagogii i wychowania w wierze⁷². Dlatego też posługując się innymi formami i metodami, takimi jak celebracje liturgiczne, różnego rodzaju nabożeństwa, kursy zorientowane na lekturę Pisma świętego, szkoły modlitwy itp., „które do głębi poruszają człowieka i skłonią go do refleksji nad tym, co już się w nim dokonało w czasie inicjacji. Szczególną rolę odgrywa w tym względzie indywidualne doświadczenie katechizowanych, które tworzy podstawę do zgłębiania tajemnic chrześcijańskich, a zwłaszcza misterium włączenia do wspólnoty wierzących w Chrystusa”⁷³. Jak podaje Paweł Mąkosa, charakterystycznymi formami i metodami (oprócz wyżej przytoczonych) takiej katechezy są m.in. spotkania zbiorowe dla wszystkich katechizowanych, oraz w mniejszych grupach, pielgrzymki oraz rekolekcje. Dla młodzieży rekomenduje zwłaszcza różnego rodzaju metody polegające na dyskusji oraz metodę świadectwa życia Ewangelią⁷⁴. Katecheza parafialna, organizowana w przestrzeni kościelnej lub przykościelnej, umożliwia w większym stopniu poczucie *scarum*. Stąd też formy i metody powinny sprzyjać osobistemu doświadczeniu obecności kochającego Boga. Należy więc w katechezie parafialnej dowartościować (a może odkryć na nowo) jej przeżyciowy charakter, by od problemów egzystencjalnych, poprzez osobiste doświadczenie wiary, otwierać katechizowanych na odkrycie autentycznej wspólnoty i Kościoła ewangelicznego⁷⁵.

⁷¹ A. Zellma, *Katecheza parafialna. Stan aktualny i wyzwania*, s. 259. Zob. także: PDK, 18, 20.

⁷² PDK, 107.

⁷³ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Rada do Spraw Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Program Katechezy Parafialnej młodzieży szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2004, s. 139.

⁷⁴ Por. P. Mąkosa, *Systematyczna katecheza parafialna dzieci i młodzieży. Motywacja i realizacja*, w: *Miejsca katechezy. Rodzina, parafia, szkoła*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2005, s. 286-287.

⁷⁵ Por. P. Mąkosa, *Optymalny system formacji chrześcijańskiej w Polsce*, „Verbum Vitae” 21/2012, s. 300-301.

Przechodząc do praktycznych wniosków jakie niesie zaprezentowane badanie, podstawą do doboru odpowiednich form i metod zawsze musi być konkretny katechizowany oraz jego osobista postawa wobec Kościoła. Nie można zakładać, że każdy kto przygotowuje się do przyjęcia sakramentów jest w tej dziedzinie właściwie uformowany, a nawet oczekiwać, że posiada pozytywną postawę wobec Kościoła katolickiego. Dlatego też katechezy głoszone w czasie przygotowania do przyjęcia sakramentów powinny być poprzedzone preewangelizacją, która będzie dążyć do nawiązania konkretnej relacji z osobami pragnącymi je przyjąć, a nawet z ich rodzinami. Powinno to dotyczyć całej drogi wtajemniczenia chrześcijańskiego, ponieważ mimo postępującej sekularyzacji, wciąż w Polsce większość ludzi, być może tylko ze względów kulturowych, pragnie ochrzcić swoje dzieci czy posłać je do Pierwszej Komunii św. Bardzo często wtajemniczenie mistagogiczne w parafiach ma znamiona pewnego masowego procesu, bez zróżnicowania na faktyczne potrzeby duchowe kandydatów i bez koniecznego jak się wydaje, zaangażowania się duszpasterzy, katechetów czy świeckich liderów wspólnot w konkretne relacje z rodzicami, czy ich dziećmi. Jest to niewątpliwie najważniejszy moment i często ostatnia szansa, żeby oddziaływać ewangelizacyjnie. Kolejną okazją mogłaby być celebrowana w kulturze Polskiej rocznica pierwszego przyjęcia Chrystusa w Eucharystii, natomiast praktyka duszpasterska podpowiada, że coraz mniej rodzin obchodzi taką uroczystość. Przygotowanie dzieci do sakramentów świętych, staje się więc wyjątkową szansą, aby od preewangelizacji rozpocząć ewangelizację, formację eklezjalną całych rodzin.

Podobnie należy podejść do młodzieży, która jest podmiotem zainteresowania w niniejszej rozprawie. Najlepszym ku temu miejscem, oprócz szkolnej lekcji religii jest okres przygotowania do przyjęcia bierzmowania, który powinien „mieć na celu doprowadzenie chrześcijanina do głębszego zjednoczenia z Chrystusem, do większej zażyłości z Duchem Świętym, Jego działaniem, darami i natchnieniami, aby mógł lepiej podjąć apostolską odpowiedzialność życia chrześcijańskiego”⁷⁶. Niezbędne jest, aby prowadzący takie przygotowanie najpierw nawiązał pozytywne relacje z kandydatami do tego sakramentu. Musi poznać ich motywację a także podjąć się próby określenia poziomu ich wiedzy o Kościele, nastawienia emocjonalnego do niego, a także częstotliwości praktykowania wiary, co w sumie może pomóc określić postawę eklezjalną każdego z nich. Dopiero z taką wiedzą o młodzieży, można dobrać odpowiednie środki i formy do odpowiedniej katechezy przygotowującej do sakramentu bierzmowania.

Wydaje się być uzasadnionym praktykowanie przygotowania do tego sakramentu w mniejszych grupach, co sugeruje w swoich „*Wskazaniach*” dotyczących przygotowania do

⁷⁶ KKK, 1309. Zob. także: T. Kopiczko, *Biblijne owoce Ducha Świętego (Ga 5,22-23) na drodze do dojrzałej wiary w katechezie*, „*Verbum Vitae*” 37/2020, s. 257-270.

bierzmowania Konferencja Episkopatu Polski. Ów dokument zakłada, iż nie powinny przekraczać 12 osób, co wydaje się dobrą praktyką⁷⁷. Natomiast pozostaje kwestia podzielenia całej grupy na mniejsze. Niniejsze badanie ukazuje, że najrozsądniej byłoby, dokonać zróżnicowania ze względu na postawę jaką młodzież ukształtowała w sobie wobec Kościoła katolickiego: negatywnie, czy wręcz wrogo nastawieni do Kościoła, aczkolwiek z różnych przyczyn pragnący przystąpić do tego sakramentu; osoby o neutralnej postawie eklezjalnej; osoby już uformowane, o pozytywnej postawie eklezjalnej⁷⁸. Każda z tych grup będzie potrzebowała odpowiednich środków i form przekazu wiary. We wspomnianym wyżej dokumencie o przygotowaniu do bierzmowania, zaproponowano 5 grup zagadnień, które winny być poruszone w trakcie 3 letniego cyklu katechezy parafialnej:

- „kerygmat chrześcijański,
- sakrament chrztu wprowadzeniem we wspólnotę Kościoła,
- mistagogia sakramentu pokuty i pojednania,
- mistagogia sakramentu Eucharystii,
- mistagogia sakramentu bierzmowania”⁷⁹.

Natomiast jego dostosowanie do katechizowanych ze względu na ich postawę eklezjalną, będzie w dużej mierze zależne od duszpasterza bądź katechety. W pierwszej grupie, negatywnie czy wrogo ustosunkowanej do Kościoła katolickiego przede wszystkim zacząć trzeba od gruntownej preewangelizacji, aby przezwyciężyć uprzedzenia do Kościoła lub zbudować odpowiednią atmosferę wiarygodności Kościoła⁸⁰ oraz wzbudzić czyste pragnienie i właściwe motywacje do przyjęcia bierzmowania. Dopiero powodzenie tego etapu prekatechizacji, może otworzyć na treść kerygmatu i mistagogię. Dla drugiej grupy (o względnie neutralnej postawie eklezjalnej) uzasadnione wydaje się, by również zacząć od krótkiej preewangelizacji, wprowadzając do kerygmatu, otwierając na wspólnotę eklezjalną, aby młodzi ludzie mogli doświadczyć Chrystusa obecnego we wspólnocie wierzących i przygotować ich do wzięcia za nią

⁷⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania*, 06.04.2017, 12.

⁷⁸ Takiej weryfikacji można by było dokonać, za pomocą krótkiej ankiety skierowanej do każdego z kandydatów na pierwszym spotkaniu. W tym celu trzeba przygotować odpowiedni kwestionariusz podobny do tego wykorzystanego w czasie prezentowanego i omawianego badania, natomiast w dużej mierze uproszczony. Należało by zbadać postawę eklezjalną w kluczu 3 komponentów postawy, na które w dużej mierze składają się: wiedza o Kościele kandydatów, ich nastawienie emocjonalne wobec Kościoła katolickiego, oraz praktyki religijne.

⁷⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania*, 06.04.2017, 21.

⁸⁰ DK, 248.

odpowiedzialności⁸¹. Ostatniej grupie młodzieży, a więc o najpełniej rozwiniętej postawie wobec Kościoła katolickiego, warto zaproponować pogłębioną formację eklezjalną i mistagogiczną, gdyż zakładać należy, iż kerygmat już w swoich sercach przyjęli. Kierowana do nich katecheza, musi być konkretna i nastawiona eklezjalnie, ponieważ oni jako praktykujący i zaangażowani we wspólnotę Kościoła, w następstwie formacji, sami mogą stać się liderami, przewodnikami i katechetami dla rówieśników. Takie zróżnicowanie musi również zakładać różne „prędkości” w rozwoju duchowym młodzieży, a także w osiąganym dojrzałości chrześcijańskiej, co w porozumieniu z rodzicami i opiekunami powinno ostatecznie determinować długość takiego przygotowania.

Oczywiście nie bez znaczenia w takim procesie będzie postawa i osobowość prowadzącego formację. Nie tylko od jego kreatywności czy stosowania nowych form przekazu, ale przede wszystkim od autentyzmu życia wiarą – osobistej świętości – zależeć będzie powodzenie dzieła otwierania młodych serc na łaskę Ducha Świętego. Dlatego też osoby prowadzące takie przygotowania, muszą walczyć o swój rozwój duchowy, nie zaniedbując przy tym szkolenia się z nowoczesnych środków i form pracy z młodzieżą. Wpisują się one w powołanie do stawiania się katechetą, niezależnie czy są duchownymi, osobami konsekrowanymi, czy też świeckimi. Jak naucza *Dyrektorium o katechizacji*, otrzymują oni od Boga szczególne powołanie: „przez to powołanie katecheta staje się uczestnikiem misji Jezusa, która polega na wprowadzaniu uczniów do synowskiej relacji z Ojcem. [...] Działanie to dokonuje się w łonie Kościoła – katecheta jest świadkiem jego Tradycji i pośrednikiem, który ułatwia wprowadzanie nowych uczniów Chrystusa do Jego Ciała, czyli Kościoła”⁸². Warto tu wspomnieć, że ma być on „świadkiem wiary i pamięci o Bogu [...]; nauczycielem i mistagogiem [...]; towarzyszem i wychowawcą dla tych, którzy zostali mu przez Kościół powierzeni”, w tym przypadku na czas prekatechizacji, ewangelizacji i katechizacji przed przyjęciem sakramentu bierzmowania⁸³. On sam więc mając osobiste doświadczenie Boga, winien poprzez metody przeżyciowe, doprowadzać do takiego spotkania swoich katechizowanych.

Formułując powyższe postulaty, trzeba mieć na uwadze fakt, iż dedykowane są procesowi przygotowania do bierzmowania cyfrowego pokolenia Alfa. Dlatego też, duży wpływ na kontakt z młodzieżą mogą mieć narzędzia cyfrowe. Przykładem takiego narzędzia może być dostępna już

⁸¹ KKK, 1309.

⁸² DK, 112.

⁸³ Zob. Z. Kiernikowski, *Mistagogia nieodzownym etapem chrześcijańskiego wtajemniczenia. Wprowadzenie do sympozjum*, w: *Chrzest w życiu i misji Kościoła. Mistagogia – pogłębione wtajemniczenie*, red. I. Chłopkowska, Warszawa–Siedlce 2011, s. 16.

od dobrych kilku lat, chociaż dalej innowacyjna, aplikacja mobilna PentecostApp⁸⁴. Jak opisują ją jej twórcy dedykują ją nie tylko dla „Bierzmowanych” ale także dla prowadzących przygotowania do tego sakramentu. Aplikacja ma szereg funkcji, pomagających utrzymywać kontakt z młodzieżą ich prowadzącym, poprzez przysyłanie wiadomości, memów o treści religijnej, fragmentów Pisma Świętego, czy też materiałów formacyjnych. Podobnie jak inne aplikacje społecznościowe wysyła użytkownikom powiadomienia o nowych treściach. Pomaga też osobie prowadzącej spotkania dla kandydatów do bierzmowania w organizacji spotkań, a także pozwala zarządzać całą grupą oraz dzielić je na mniejsze. To cyfrowe narzędzie zintegrowane jest z programem formacyjnym dla kandydatów do bierzmowania „Życie na 100% Spotkania o Duchu Świętym”⁸⁵. To cykl 16 spotkań mających pomóc odkrywać Osobę Ducha Świętego. Na program składają się katechezy oraz konspekty spotkań do przeprowadzenia w małych grupach. Jak piszą o nich autorzy: „przygotowane zostały z myślą o młodych ludziach przede wszystkim, przygotowujących się do przyjęcia bierzmowania. Można je elastycznie dostosować do rocznej lub 2-letniej formacji, można wybrać formę katechez skierowanych do dużej grupy lub formę spotkań małych grup z animatorem. Niezależnie od wybranej formy, do każdego tematu przygotowane są dwa krótkie filmiki, pojawiające się w aplikacji u uczestników, wprowadzające do spotkania – dzień przed i podsumowujące – dzień po jego odbyciu”⁸⁶. Taka aplikacja jako narzędzie wspierające proces przygotowania do bierzmowania, może pomóc w docieraniu do młodych ludzi z generacji Alfa oraz kolejnych w ich „naturalnym” środowisku cyfrowym. Narzędzie to wydaje się bardzo użyteczne, chociaż jeszcze wciąż zbyt mało popularne, zwłaszcza wśród duchownych. Być może zadbać trzeba, aby do innych najbardziej popularnych programów formacyjnych kandydatów do bierzmowania, stosowanych w różnych diecezjach, powstały podobne narzędzia.

Bierzmowanie dopełnia wtajemniczenia chrześcijańskiego, co najczęściej w warunkach polskich, ma prowadzić młodego człowieka do osiągnięcia pełniejszej tożsamości eklesjalnej. „Przez sakrament bierzmowania (ochrzczeni) jeszcze doskonalej wiążą się z Kościołem i obdarzeni są szczególną mocą Ducha Świętego, i w ten sposób jeszcze bardziej są zobowiązani, jako prawdziwi świadkowie Chrystusa, do szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz do jej obrony”⁸⁷. Trzeba na to uwrażliwiać zwłaszcza młodzież przyjmującą sakrament bierzmowania, że ów sakrament nie kończy wtajemniczenia chrześcijańskiego, ale je dopełniając rozpoczyna

⁸⁴ Zob. <https://pentecostapp.pl/> [dostęp: 10.03.2025]

⁸⁵ Szerzej tematykę polskich programów przygotowania do bierzmowania omawia Marian Zając: M. Zając, *Polskie programy przygotowania do sakramentu bierzmowania*, „Teologia i Człowiek”, 38 2/2017, s. 101–116. DOI: 10.12775/TiCz.2017.020.

⁸⁶ Zob. <https://web.pentecostapp.pl/materials/about/1> [dostęp: 10.03.2025]

⁸⁷ KK, 11.

nowy etap życia młodego człowieka we wspólnocie Kościoła. Przed wiekami św. Ambroży pięknie pouczał o pieczęci Ducha Świętego – otrzymywanej w trakcie namaszczenia podczas liturgii sakramentu bierzmowania – próbując budzić eklezjalną tożsamość słuchaczy: „Przypomnij sobie, że otrzymałeś duchowy znak, "ducha mądrości i rozumu, ducha rady i męstwa, ducha poznania i pobożności, ducha świętej bojaźni", i zachowuj to, co otrzymałeś. Naznaczył cię Bóg Ojciec, umocnił cię Chrystus Pan i "dał zadatek" Ducha”⁸⁸. Katechizm Kościoła Katolickiego, omawiając duchowe owoce płynące z przyjęcia sakramentu bierzmowania podkreśla, że: „udziela nam, jako prawdziwym świadkom Chrystusa, specjalnej mocy Ducha Świętego do szerzenia i obrony wiary słowem i czynem, do mężnego wyznawania imienia Chrystusa oraz do tego, by nigdy nie wstydzić się Krzyża”⁸⁹. Struktura parafialna Kościoła katolickiego sprzyja jednak anonimowości⁹⁰. Dlatego też należy młodym, obdarzonym już darami Ducha Świętego, tworzyć przestrzeń i możliwość do tego by mogli z tego daru korzystać dla budowania Kościoła Chrystusowego.

Od reformy Soboru Watykańskiego II zmienił się sposób patrzenia na parafię – ma stawać się wspólnotą wspólnot⁹¹. Sobór bardzo mocno akcentował rolę, miejsce i potrzebę zaangażowania osób świeckich w Kościele: „Obowiązek i prawo do apostołstwa otrzymują świeccy na mocy samego zjednoczenia swojego z Chrystusem - Głową. Wszczepieni bowiem przez chrzest w Ciało Mistyczne Chrystusa, utwierdzeni mocą Ducha Świętego przez bierzmowanie, są oni przeznaczeni przez samego Pana do apostołstwa. Dostępują poświęcenia na królewskie kapłaństwo i święty naród, by przez wszelkie uczynki składać duchowe ofiary i po całej ziemi dawać świadectwo Chrystusowi. Sakramenty natomiast, zwłaszcza Eucharystia, udzielają i wzmagają ową miłość, która jest jakby duszą całego apostołstwa”⁹². Wśród funkcji parafii znajduje się także funkcja wychowawcza polegająca na kształtowaniu postaw osadzonych w chrześcijańskim systemie wartości. Z jednej strony parafia jest środowiskiem lokalnej społeczności, a z drugiej środowiskiem wychowawczym - łącząc elementy naturalne i nadprzyrodzone w swoim działaniu⁹³. Obowiązkiem wręcz parafii, w realizowaniu tej misji wychowawczej, winno być tworzenie przestrzeni, w której młodzi ludzie obdarowani darami Ducha Świętego w sakramencie

⁸⁸ Św. Ambroży, *De mysteriis*, 7, 42.

⁸⁹ KKK, 1303.

⁹⁰ Por. B. Biela, *Odnova parafii: pastoralne wskazania Jana Pawła II*, „Studia Pastoralne” 15:2019, s. 78-79.

⁹¹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, 27.

⁹² Sobór Watykański II, Dekret *Apostolicam actuositatem* (18.11.1965), 3.

⁹³ Por. J. Majka, *Parafia jako środowisko kształtowania moralności*, w: *Powołanie człowieka*, red. B. Bejze, Poznań–Warszawa 1983, s. 302.

bierzmowania, będą mogli dalej umacniać się wzajemnie w wierze, oraz kontynuować formację eklezjalną w duchu misji apostolskiej. Oczywiście tworzenie takiego środowiska, może przynieść również pozytywne skutki dla młodzieży jeszcze przed przyjęciem sakramentu bierzmowania, by wzmocnić jego ewangelizacyjny charakter.

W warunkach polskiego duszpasterstwa nadzwyczajnego młodzieży, na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci, powstało wiele grup formacyjnych o różnym stopniu sformalizowania. Spotkania prowadzone w małych grupach umożliwiają młodzieży karmienie się Słowem Bożym, przygotowaniem do przeżywania Eucharystii, adoracji Najświętszego sakramentu czy też organizacji różnego rodzaju dzieł charytatywnych. Buduje to związek z parafią, lokalną społecznością oraz z innymi organizacjami pożytku publicznego. Wielkim walorem tak rozumianych małych grup formacyjnych jest to, że ich działalność umożliwia tworzenie struktur organizacyjnych, które wykraczać mogą poza granice parafii, miejscowości, diecezji, a nawet państwa⁹⁴. Grupy młodzieżowe charakteryzujące się bardziej zorganizowaną strukturą pozwalają młodym ludziom doświadczyć, co to znaczy, że Kościół jest powszechny. Stąd też ruchy czy młodzieżowe stowarzyszenia, mające mniej lub bardziej sprecyzowane programy formacyjne, podejmujące się organizacji wspólnych inicjatyw (często charytatywnych), organizujące wspólne zjazdy, festiwale, rekolekcje, szkolenia czy też obozy wakacyjne, tworzą przestrzeń wymiany poglądów, wzajemnego świadectwa wiary, oraz mobilizowania do brania odpowiedzialności za wspólnotę eklezjalną⁹⁵. Tak szeroko rozumiane katolickie organizacje młodzieżowe wydają się dobrą odpowiedzią na współczesne czasy. Zwłaszcza te, które mają bardziej uporządkowaną strukturę i program formacyjny. Warto bowiem zwrócić uwagę na problem małej trwałości nieformalnych wspólnot. Praktyka duszpasterska podpowiada, że częstym powodem rozpadania się takowych grup młodzieżowych, opierających się na jakimś autorskim programie formacyjnym, jest zmiana wikariusza w parafii, czy też wyjazd z parafii lidera/animatora świeckiego na studia itp. Ich następcy mogą nie mieć pomysłu ani woli kontynuowania takiego dzieła, co skutkuje kryzysem grupy i często jej rozpadem.

Trwałość takiej małej grupy może gwarantować spójny i sprawdzony system program formacyjny. Warto tu przywołać choćby przykłady sprawdzonych grup i ruchów z długą tradycją. Pierwszą z nich może być propozycja Ruchu Światło-Życie kierowana również do młodzieży. Jego powstanie związane jest z postacią wcześniej wspomnianego sługi bożego ks. Franciszka

⁹⁴ Por. H. Wrońska, *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne. Studium pastoralno-katechetyczne*, Lublin 2007, s. 169-171.

⁹⁵ Por. S. Dziekoński, *Katecheza wobec kryzysu życia wspólnotowego*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, s. 315-316.

Blachnickiego. Ów ruch ukształtował się jako efekt poszukiwań stosowania w praktyce efektów badań z obszaru teologii pastoralnej, zwłaszcza katechetyki, liturgiki oraz pedagogiki chrześcijańskiej. Za cel obiera sobie formację dojrzałej tożsamości eklezjalnej – nowego człowieka. Stworzony do tego celu program oparty jest na dziesięciu punktach tzw. *Drogowskazach nowego człowieka*. Program formacyjny, nawiązując do wczesnochrześcijańskiej instytucji przygotowania dorosłych do przyjęcia sakramentu chrztu świętego, składa się z trzech etapów. Pierwszy polega na ewangelizacji, która ma pomóc odkrywać wiarę jako przestrzeń osobistej relacji z Bogiem. Druga faza, nazywana deuterokatechumenalną, ma za zadanie pomóc odkryć podstawy wiary. Ostatni zaś, ma prowadzić do odkrycia osobistych charyzmatów, a przez to do rozeznania powołania do życia we wspólnocie eklezjalnej oraz jego realizacji w konkretnych dziełach poprzez tzw. diakonie⁹⁶.

Kolejną propozycją wspólnoty formacyjnej dla młodzieży generacji Alfa, ze sprawdzoną metodą i programem formacyjnym, może być Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży. Jego początki sięgają dwudziestolecia międzywojennego i obecności Akcji Katolickiej w Polsce. Obecny KSM wykształcił się z młodzieżowej gałęzi AK⁹⁷. Od początku jego istnienia bardzo ważnym elementem, oprócz formacji eklezjalnej, było wychowanie patriotyczne. Historia KSM jest bardzo długa i inspirująca. Ciekawym zwrotem akcji w jego istnieniu były represje wobec jej członków przez władze PRL oraz delegalizacja⁹⁸. Dopiero w 1989 r. na fali przemian życia społecznego w Polsce udało się oficjalnie reaktywować działalność tego zrzeszenia. W roku 1990 otrzymało kościelną osobowość prawną, a w 1993 Rada Ministrów uznała jego cywilną osobowość prawną⁹⁹. Tak reaktywowana młodzieżowa organizacja, w oparciu o wieloletnią tradycję działalności swoich poprzedników, dziś jest środowiskiem formacji eklezjalnej i obywatelskiej¹⁰⁰. To zasadnicze dwa cele jakie stawia sobie stowarzyszenie: wychowywać młodzież na ludzi dojrzałych w wierze oraz odpowiedzialnych obywateli¹⁰¹. KSM opiera się na grupach – oddziałach przy parafiach, natomiast istnieją również struktury organizacyjne na poziomie diecezjalnym i krajowym. Umożliwia to koordynowanie podejmowanych działań,

⁹⁶ Zob. M. Ostrowski, *Ruch Światło-Życie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 756-760; a także: R. Derewenda, M. Marczewski, *Światło-Życie*, w: *Encyklopedia Katolicka T. 19*, Lublin 2013, s. 332-335.

⁹⁷ Por. M. Kielska, *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i jego działalność wychowawcza*, w: *Środowiska wychowawcze i edukacja dorosłych w dobie przemian*, red. T. Aleksander, Kraków 2003, s. 55-56.

⁹⁸ Por. K. Mrozek, P. Czech, M. Chmielnicki, *Po co wskrzeszać trupa?*, Warszawa 2021, s. 16-17.

⁹⁹ Por. A. Sołtysik, [i inni], *Podręcznik. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży*, Kraków 2007, s. 28-32.

¹⁰⁰ Por. Tamże, s. 47.

¹⁰¹ Por. E. Brzuska, *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży jako środowisko wychowawcze*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1/2001, s. 214-215.

szkoleń, rekolekcji, czy też przygotowania ujednoliconego programu formacyjnego. Pozwala to młodzieży doświadczyć, że w Kościele katolickim jest wciąż zaangażowanych wielu młodych katolików, wbrew medialnej narracji. KSM podejmuje się wielu inicjatyw, które wykraczają poza grono ich członków. Przykładem takich dzieł mogą być chociażby obozy patriotyczne, obozy sportowe, rekolekcje dla dzieci i młodzieży oraz zbiórki charytatywne¹⁰². Również i w kwestiach formacyjnych wielką uwagę poświęcono, by program formacyjny ubrać w nowoczesną formę z zastosowaniem współczesnych narzędzi. Wszystko by odpowiadać na potrzeby młodych ludzi, którzy pragną spotykać się ze sobą i działać na rzecz Ojczyzny.

To, co łączy te dwie popularne katolickie grupy młodzieżowe, działające na szeroką skalę w Polsce, to fakt, że młodzież jest formowana przez młodych ludzi, a często przez swoich rówieśników. Oczywiście, zazwyczaj towarzyszy temu procesowi osoba duchowna jako opiekun grupy. Rodzi to sposobność, by młodzież we właściwy i zrozumiały dla siebie sposób mogła czerpać wiedzę o Kościele, wspólnie doświadczać miłości Bożej i realnej wspólnoty Kościoła oraz rozeznawać swoje w nim miejsce, co wpływa na właściwe budowanie komponentów postawy eklezjalnej. Wszystko opiera się na świadectwie młodego człowieka już uformowanego eklezjalnie. Oczywiście jak zaznaczono istnieje wiele grup formacyjnych i katolickich ruchów młodzieżowych o podobnej specyfice, które mogą uwydatnić proces katechizacji parafialnej. W dobie spadku liczby powołań kapłańskich, a co za tym idzie kapłanów posługujących w parafiach, a także kurczącej się liczby katechetów, niezbędnym jest prowadzenie odpowiednich szkół dla liderów świeckich, animatorów i ewangelizatorów, którzy po odpowiednim przygotowaniu teologicznym oraz metodycznym, posyłani by byli do parafii z posługą katechety, by wzmacniać wysiłki duszpasterzy w pracy z małymi grupami formacyjnymi, w celu pastoralnego nawrócenia całej wspólnoty parafialnej.

¹⁰² Zob. T. Pązik, *Służyć Bogu i Ojczyźnie - 25-lecie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Diecezji Legnickiej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok XX 2021 nr 2 (39), s.89-91.

Powyższy, a zarazem ostatni rozdział dysertacji poświęcony został rozwiązaniu głównego problemu badawczego oraz wyciągnięciu odpowiednich wniosków o charakterze pastoralnym i katechetycznym. Zaprezentowano i omówiono zatem zestawienie wszystkich komponentów postawy eklezjalnej badanych maturzystów oraz ich stosowne korelacje. Dokonano również charakterystyki postaw o największej zawartości (negatywną, neutralną oraz pozytywną). Pozwoliło to na wysnucie odpowiednich postulatywnych wniosków dotyczących formacji eklezjalnej młodzieży. Wśród najważniejszych wyartykułowano potrzebę dowartościowania w tym procesie preewangelizacji, świadectwa wiary, roli mediów społecznościowych w tej dziedzinie. Podkreślono również rolę katechezy parafialnej dokonującej się w trakcie przygotowania do sakramentów świętych, a także prowadzonej w różnego rodzaju ruchach młodzieżowych.

Zakończenie

Teologia pastoralna, a w szczególności katechetyka, nieustannie podejmuje refleksję nad dziełem katechizacji, która powinna prowadzić do pogłębienia wiary wyrażanej przez udział w praktykach religijnych i podejmowaniu decyzji zgodnych z Objawieniem chrześcijańskim. Proces ten jest jednak bardzo złożony, gdyż mimo coraz doskonalszych form, metod, a nawet całych programów formacyjnych, zależy on od wielu czynników, takich jak zmiany społeczno-kulturowe, w tym dynamiczna laicyzacja. Jednocześnie nie można zapominać, że owocność katechezy zależy przede wszystkim od dyspozycji i kondycji duchowej każdego człowieka.

Niezwykle ważnym wymiarem życia każdego katolika jest przynależność do wspólnoty Kościoła. Przejawia się ona nie tylko w poczuciu tożsamości, ale przede wszystkim w udziale w życiu Kościoła, zwłaszcza w życiu sakramentalnym. Oczywiście jest zatem, że każda katecheza właściwie rozumiana posiada wymiar eklezjalny, polegający na formowaniu właściwych postaw wobec Kościoła.

W niniejszej dysertacji, wychodząc od klasycznego pojęcia postawy religijnej zaproponowano zawężenie tego terminu do postawy eklezjalnej. Zdefiniowano ją w następujący sposób: postawa eklezjalna jest względnie stałym, zasadniczo pozytywnym lub negatywnym, ustosunkowaniem się (intelektualnym, emocjonalnym i behawioralnym) jednostki wobec Kościoła.

W konsekwencji, główny problem badawczy niniejszej dysertacji dotyczył uzyskania wiedzy na temat aktualnych postaw eklezjalnych polskiej młodzieży kończącej edukację religijną w szkołach ponadpodstawowych oraz wypracowania propozycji działań, które mogłyby stać się katalizatorem pozytywnych postaw wobec Kościoła. Problem badawczy sformułowano zatem w formie następującego pytania: Jakie są postawy maturzystów wobec Kościoła katolickiego w Polsce i jakie działania należy podjąć, żeby kształtować pozytywne postawy wobec wspólnoty wierzących? Tak sformułowanemu problemowi badawczemu towarzyszyła główna hipoteza zaczerpnięta z mediów głównego nurtu: Młodzież zasadniczo prezentuje negatywną postawę wobec Kościoła katolickiego w Polsce.

Rozwiązanie problemu rozprawy i jednoczesna weryfikacja przedstawionej hipotezy badawczej zostały dokonane w kluczu analizy komponentów postawy. Bez wątpienia stanowiło to duże wyzwanie, gdyż dotychczas katechetyka i szerzej rozumiana teologia pastoralna nie

wypracowały odpowiedniego narzędzia badawczego, ani nie zostały wystandaryzowane skale do pomiaru postaw. Można zatem stwierdzić, że niniejsza dysertacja posiada charakter pionierski. Niewątpliwie bowiem, przyjęta metoda pomiaru komponentów postawy eklezjalnej pomoże w przyszłości dopracować i ustandaryzować sposób analizy postawy religijnej jako takiej oraz innych, bardziej szczegółowych postaw w badaniach prowadzonych w obszarze katechetyki i teologii pastoralnej.

Zgodnie z metodologią stosowaną w pracach ze znaczącym komponentem socjologicznym, w niniejszej rozprawie postawiono, oprócz hipotezy głównej, również hipotezy szczegółowe odnoszące się do trzech komponentów postawy: komponentu poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego. Hipotezy te przyjęły następującą formę:

- H 1: Większość młodzieży wykazuje niski poziom wiedzy o Kościele i jego nauce.
- H 2: Większość młodych ludzi kontestuje genezę i naturę Kościoła, i nie akceptuje prawdy wiary i nauki moralnej Kościoła.
- H3: Młodzież w minimalnym stopniu angażuje się w życie Kościoła lokalnego.

Oczywiście niniejsze hipotezy zostały poddane operacjonalizacji i uszczegółowione, co było przedmiotem analiz na wcześniejszych etapach tworzenia dysertacji.

Poszukiwania rozwiązania problemu badawczego oraz weryfikacji hipotez prowadziły, najpierw przez analizę teoretyczną założeń formacji eklezjalnej młodzieży zawartych w dokumentach katechetycznych. Chodzi tu zwłaszcza o dokumenty określające treści dotyczące Kościoła, które znajdują się w tych założeniach a także wskazujące sposób, w jaki mają być realizowane, żeby prowadzić do budowania postaw. W polskich uwarunkowaniach formacja taka w systematyczny sposób dokonuje się przede wszystkim w środowisku szkolnym. Z tego względu dokonano zwłaszcza analizy założeń formacji eklezjalnej obecnych w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* oraz w *Programie nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Obydwa te dokumenty zostały wydane w 2018 roku i wciąż obowiązują. Oczywiście jest zatem, że nauczanie religii badanej młodzieży odbywało się w oparciu o te dokumenty.

Jak już wspomniano, w niniejszej dysertacji skupiono się na uczniach szkół ponadpodstawowych, a wśród różnych rodzajów takich szkół, zdecydowano się wybrać liceum ogólnokształcące jako typ szkoły najbardziej popularny wśród młodzieży. Analiza założeń programowych została przeprowadzona w następującym kluczu:

- a. przekaz informacji na temat genezy Kościoła i jego natury;

- b. przedstawienie argumentów przemawiających za wiarygodnością Kościoła,
- c. zachęta do zaangażowania w życie wspólnoty wierzących i podejmowania konkretnych działań.

Niniejsze wymiary formacji eklezjalnej korespondują z trzema komponentami postawy eklezjalnej, której właściwe ukształtowanie winno stać się efektem tego procesu.

W toku analizy dokumentów programowych zidentyfikowano wiele materiałów, które z teoretycznego punktu widzenia mają istotnie wpływać na kształtowanie się pozytywnej postawy wobec Kościoła katolickiego w trakcie procesu formacji eklezjalnej realizowanego w ramach szkolnych lekcji religii. Ich prezentacja i omówienie znalazły się w pierwszym rozdziale niniejszej dysertacji.

Drugi rozdział zawiera analizę metodologii zastosowanej w rozprawie, zwłaszcza podczas realizacji części empirycznej. W tej części podjęto zatem problem uwarunkowań rozwojowych współczesnej młodzieży jako kategorii badawczej. Wśród młodzieży jako takiej, będącej dość zróżnicowaną wewnątrznie grupą, wyodrębniono pokolenie Z, do którego zaliczali się młodzi ludzie biorący udział w badaniu. W rozdziale metodologicznym omówione zostało również narzędzie badawcze w formie kwestionariusza ankiety, stworzone dla weryfikacji efektywności kształtowania zakładanych postawy eklezjalnych. Dzięki temu głównym źródłem do dalszej analizy i rozwiązania głównego problemu badawczego stało się 1509 wypełnionych kwestionariuszy ankiety, które wypełnili maturzyści z całej Polski. Narzędzie badawcze stworzono w oparciu o następujące komponenty postawy eklezjalnej:

1. Komponent poznawczy – badanie poziomu wiedzy młodzieży na temat Kościoła i jego nauczania.
2. Komponent przekonaniowy – ocena stopnia akceptacji Kościoła, prawd wiary i nauczania moralnego oraz poziom pozytywnych emocji wobec tej wspólnoty.
3. Komponent behawioralny – analiza praktyk religijnych oraz poziomu zaangażowania młodzieży w życie Kościoła.

Ostatnia część tego rozdziału została poświęcona na analizę procedury zastosowanej do zebrania materiału badawczego. Opisano zatem dobór próby badawczej, technikę prowadzenia badań oraz ich czas i miejsce. Przeprowadzone badanie, z punktu widzenia socjologii, nie rości sobie praw do tego, by być uznanym za reprezentatywne, ale warto zauważyć dużą próbę badawczą, gdyż ankietowani stanowili 0,5% całej populacji polskich maturzystów z rocznika

2022/2023. Taka próba badawcza na gruncie katechetyki wydaje się być wystarczająca i dająca szerokie spojrzenie na efekty formacji.

Kolejne trzy rozdziały, korespondujące z wyżej wymienionymi częściami narzędzia badawczego i komponentów postawy eklezjalnej, omawiają szczegółowo zebrane dane w procesie badań empirycznych. Zaprezentowano w nich szczegółowe wyniki przeprowadzonych analiz statystycznych a także różnorodnych zależności zachodzących pomiędzy zmiennymi. Każda z tych części dysertacji zakończona została obszernym podsumowaniem, które miało ukazać, jak ukształtowane zostały poszczególne komponenty postawy eklezjalnej w badanej grupie.

Analiza tych komponentów stała się następnie podstawą do weryfikacji hipotez pomocniczych. Pierwsza z tych hipotez, sformułowana w następujący sposób: „większość młodzieży wykazuje niski poziom wiedzy o Kościele i jego nauce”, została zweryfikowana negatywnie. Tylko 29,16% respondentów uzyskało bowiem wyniki wskazujące na bardzo niski poziom wiedzy w tym zakresie lub zupełny jej brak. Kolejna hipoteza pomocnicza odnosiła się do komponentu przekonaniowego: „większość młodych ludzi kontestuje genezę i naturę Kościoła, prawdy wiary i naukę moralną Kościoła”. Po analizie odpowiedzi ankietowanych dotyczących powyższych kwestii, należy tę hipotezę obalić. Chociaż, zaprezentowane dane sugerują zróżnicowanie w ukształtowaniu tej składowej postawy, nie można jednak mówić, że większość badanej młodzieży kontestuje Kościół i jego naukę oraz ma do niego negatywny stosunek emocjonalny. Ostatnia hipoteza pomocnicza brzmiała: „Młodzież w minimalnym stopniu angażuje się w życie Kościoła lokalnego”. W przeciwieństwie do poprzednich, hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie, ponieważ zdecydowana większość ankietowanych maturzystów (62,23%) przejawia słabe zaangażowanie w życie Kościoła, lub jest w tym wymiarze zupełnie bierna.

Ostatni rozdział niniejszej dysertacji poświęcony został rozwiązaniu głównego problemu badawczego oraz wypracowaniu postulatów na przyszłość o charakterze katechetycznym i pastoralnym, których realizacja mogłaby pomóc w kształtowaniu pozytywnych i pogłębionych postaw wobec Kościoła katolickiego. Pierwszy paragraf tego rozdziału, w sposób wyczerpujący, omawia korelację wszystkich komponentów postawy. Okazało się, że rzeczą wręcz niemożliwą było scharakteryzowanie w syntetyczny i jednoznaczny sposób postawy, jaką badani maturzyści przyjmują wobec Kościoła katolickiego w Polsce, ponieważ postawy te bardzo różniły się między sobą. Tylko część z nich charakteryzowała się pełną zwartością postawy, a więc zintegrowaniem jej składowych na podobnym poziomie. Takich osób było tylko 171, co stanowiło 11,33% całej grupy badawczej. Wyselekcjonowanie tych osób umożliwiło głębszą analizę trzech spośród pięciu wyodrębnionych grup o najbardziej czytelnej i jaskrawej postawie eklezjalnej. Zdecydowano się

na szczegółowy opis następujących grup osób: o najbardziej intensywniej negatywnej postawie wobec Kościoła, postawie biernej oraz pozytywnej o największej intensywności.

Charakterystykę postawy eklezjalnej wyodrębnionych grup zilustrowano wypowiedziami tych samych ankietowanych z części jakościowej badania, co jeszcze bardziej podkreśliło trafność diagnozy ich postawy eklezjalnej. Pozwoliło to na obalenie głównej hipotezy. Okazało się bowiem, że wśród badanych maturzystów było zdecydowanie więcej osób o pozytywnym niż negatywnym nastawieniu do wspólnoty eklezjalnej (ich stosunek wynosi 1,654:1). Oczywiście wyniki badań zidentyfikowały jeszcze inne grupy osób, natomiast nierównomierne ukształtowanie poszczególnych komponentów ich postawy eklezjalnej nie pozwalało jednoznacznie jej zdefiniować. Przykładowo, zdarzały się osoby, których postawę można zdefiniować jako ambiwalentną, gdyż mając stosunkowo wysoki poziom wiedzy na temat Kościoła katolickiego, nie akceptowały jego nauczania moralnego i nie uczestniczyły w praktykach religijnych i na odwrót. Dlatego też w celu rozwiązania głównego problemu badawczego odniesiono się do respondentów cechujących się największą zwartością (spójnością) i integracją wszystkich trzech komponentów. W toku analizy statystycznej dla całej grupy ustalono, że integracja między komponentami przekonaniowym i behawioralnym postawy mają zasadniczy i istotny statystycznie wpływ na ustosunkowanie się tych jednostek wobec Kościoła.

Do najważniejszych wniosków wynikających z przeprowadzonych badań empirycznych i analiz teoretycznych można zaliczyć następujące twierdzenia:

- Istnieją trzy wyraźne kategorie postaw eklezjalnych wśród maturzystów:
 - Negatywna (1,99 % całej badanej próby) – brak wiedzy, silnie niechętnie emocje, rezygnacja z praktyk;
 - Neutralna (2,12 %) – przeciętna wiedza, sporadyczne uczestnictwo, mieszane opinie;
 - Pozytywna (4,17 %) – wysoka wiedza, regularne praktyki, głęboka identyfikacja z Kościołem.
- Przewaga postaw pozytywnych nad negatywnymi – stosunek liczebności grup o jednoznacznie pozytywnej do negatywnej postawie wynosi 2,1 : 1, co pozwala odrzucić hipotezę o dominacji negatywnych postaw w badanej próbie;
- Regularnie praktykująca rodzina jest kluczowym czynnikiem mającym wpływ na formację religijną – wysoki poziom wiedzy i zaangażowania religijnego koreluje z pochodzeniem z domu, w którym systematycznie praktykuje się wiarę;
- Komponenty emocjonalny i behawioralny, mają ze sobą silną korelację, co staje się fundamentem do kształtowania właściwej postawy eklezjalnej;

- Składowe postawy eklezjalnej współkształtują jej dojrzałość– najwyższe wartości we wszystkich trzech komponentach idą w parze z konstruktywną krytyką i głębokim utożsamieniem się ze wspólnotą;
- Młodzież o pozytywnej postawie eklezjalnej dostrzega zarówno duchowe i społeczne korzyści wspólnoty (miłość, szacunek, akceptacja, sakramenty, moralne i duchowe przewodnictwo), jak i wskazuje obszary wymagające uzdrowienia (pedofilia, brak pokory niektórych duchownych, przesadne zaangażowanie polityczne struktur kościelnych);
- Grupa maturzystów o negatywnym stosunku do Kościoła wykazuje postawę ukształtowaną głównie przez przekazy medialne – brak osobistego doświadczenia Kościoła i negację praktyk religijnych wzmacnia skrajnie niechętną narrację;
- Osoby o neutralnej postawie eklezjalnej reprezentują grupę nazywaną socjologią religii jako „wierzący–niepraktykujący” – deklaratywna akceptacja wartości chrześcijańskich łączy się z niską intensywnością praktyk i umiarkowaną krytyką instytucji;
- Gotowość do dialogu z Kościołem instytucjonalnym i współtworzenia zmian jest największa w grupie o pozytywnej postawie eklezjalnej – formułują oni najbardziej konstruktywne postulaty reform (większa przejrzystość, odpowiedzialność, otwartość na krytykę);
- Nie sposób pominąć dużej roli szkolnej lekcji religii, a także przyparafialnych grup formacyjnych na sposób kształtowania postawy eklezjalnej młodzieży.

Zgodnie z tożsamością teologii pastoralnej i metodologią stosowaną w badaniach z tego obszaru wiedzy, ostatnim etapem analiz jest przedstawienie postulatów, czyli propozycji pod adresem przyszłej działalności Kościoła odnośnie do badanej rzeczywistości. Warto jednak wcześniej przedstawić, choćby ogólne ramy i główne uwarunkowania, które wypracowane propozycje muszą uwzględniać, żeby miały walor realizmu:

- formacja eklezjalna prowadzona w czasie szkolnych lekcji religii, a także w ramach katechezy parafialnej w dużej mierze będzie dotyczyć nowej generacji młodzieży tzw. pokolenia Alfa;

- będzie się ona dokonywać w bardzo specyficznym kontekście kulturowo-społecznym, który można opisać za pomocą następujących słów: racjonalizm, materializm, pluralizm, bezgraniczna tolerancja, które w znaczący sposób będą wpływać na generację Alfa.

Uwzględniając te uwarunkowania w dalszej części rozdziału szóstego, zaproponowano postulaty o charakterze katechetycznym i pastoralnym. Ich szczegółowa analiza zostanie przedstawiona niżej.

W odpowiedzi na wyżej przytoczone wnioski, sformułowano następujące postulaty pastoralno-katechetyczne, które streścić można w następujący sposób:

1. Potrzeba dowartościowania preewangelizacji jako przygotowania do procesu ewangelizacji i integralnej części formacji eklezjalnej, zwłaszcza wobec osób o biernej i negatywnej, czy wręcz wrogiej postawie eklezjalnej:
 - a. w tym celu należy nieustannie formować i dbać o rozwój kompetencji, osób duchownych i konsekrowanych, katechetów, świeckich liderów grup parafialnych, aby stawali się ekspertami w towarzyszeniu katechizowanym oraz w pełnym miłości i empatii dialogu;
 - b. z wielką powagą trzeba podchodzić i akcentować w tym procesie rolę świadectwa życia autentycznie chrześcijańskiego;
 - c. przestrzeń cyfrowa i medialna powinna stać się naturalnym środowiskiem dla świadectwa chrześcijańskiego, a także miejscem promowania chrześcijańskiego lifestyle'u. Media społecznościowe, z których aktualnie korzystają młodzi ludzie muszą stawać się naturalnym narzędziem dla marketingu eklezjalnego.
2. Należy dążyć do rzeczywistej odnowy katechezy parafialnej;
 - a. szczególną troską warto otoczyć katechezę sakramentalną, gdyż w wielu przypadkach trafiają na nią młodzi ludzie, których motywacja do przyjęcia sakramentów świętych nie zawsze jest dojrzała, tak samo jak ich postawa eklezjalna;
 - b. katecheza parafialna winna być przestrzenią ewangelizacji;
 - c. powinna, poprzez odpowiednie formy i metody, kierować na doświadczenie Bożej obecności;
 - d. programy formacyjne katechezy parafialnej powinny być dostosowane do postawy eklezjalnej młodzieży (np. długość przygotowania do bierzmowania powinna być dostosowana do postawy kandydatów wobec Kościoła);
 - e. w odniesieniu do pokolenia Z i alfa rekomenduje się stosowanie nowoczesnych aplikacji, pozwalających na komunikację i organizację spotkań;
 - f. tworzenie przestrzeni dla młodych katolików przy parafiach. Katechezę pozasakramentalną można prowadzić w różnych katolickich grupach i zrzeszeniach, wśród których należy dowartościować te o najbardziej spójnych i trwałych programach formacyjnych;

- g. w przestrzeni parafialnej szczególną troską trzeba otoczyć liderów takich wspólnot i nieustannie dbać o formację nowych osób, aby zapewnić ciągłość trwania spotkań i katechizacji w małych grupach oraz dbać o rozwój ich kompetencji, zwłaszcza cyfrowych.

Podsumowując, główny problem badawczy pracy, który wyrażono pytaniem „Jaka jest postawa maturzystów wobec Kościoła katolickiego w Polsce?” został rozwiązany. Z tego też względu można uznać, że cel pracy doktorskiej został osiągnięty. Oczywiście, nie wyczerpuje to całego zagadnienia związanego z kształtowaniem postaw wobec wiary i Kościoła. W niniejszej rozprawie udało się zaprezentować postawy ankietowanych maturzystów z rocznika 2022/2023, a więc młodszych przedstawicieli pokolenia Z. Z pewnością na ich postawę eklezjalną wpłynęło wiele czynników społeczno-kulturowych, mających zarówno pozytywne jak i negatywne skutki.

Przed Kościołem katolickim stoją jednak wciąż nowe wyzwania na polu formacji młodych ludzi ku chrześcijańskiej dojrzałości. Niniejsza dysertacja stanowi punkt wyjścia do dalszych badań w dziedzinie katechizacji i formacji młodzieży, efektem których mogą być inne wnioski oraz pastoralne i katechetyczne postulaty. Wśród najważniejszych obszarów, które wymagałyby dalszych badań można wskazać m.in.:

1. Badanie postawy eklezjalnej młodzieży z pokolenia Alfa oraz badania porównawcze z pokoleniem Z. Uzyskana w ten sposób wiedza może pomóc jeszcze lepiej zdiagnozować czy wcielone w życie powyższe postulaty przyniosły pożądane efekty;
2. Badanie skuteczności „eklezjalnego marketingu” prowadzonego w sieci, którego adresatami są młodzi ludzie;
3. Badanie środowisk młodzieżowych w polskich parafiach i ich wpływu na zmiany postawy eklezjalnej;
4. Badanie wpływu zapowiadanych reform Ministerstwa Edukacji Narodowej w szkolnej edukacji religijnej na postawy uczniów.

Dalsze badania w tych i innych obszarach będą niezwykle interesujące dla katechetyki i teologii pastoralnej oraz mogą przyczynić się do bardziej kompleksowego zrozumienia kształtowania się postaw religijnych młodzieży w Polsce. Ponadto ich wyniki mogą pomóc w jeszcze skuteczniejszym doborze środków i działań pastoralnych dostosowanych do potrzeb współczesnych pokoleń młodzieży.

Bibliografia

I. Źródła wytworzone

1509 - kwestionariuszy ankiety wypełnionych przez maturzystów z terenu całej Polski z rocznika 2022/2023.

II. Dokumenty Kościoła

Sobór Watykański II, *Dekret o Katolickich Kościołach Wschodnich Orientalium Ecclesiarum*, 21 listopada 1964, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, ss. 177-186.

Sobór Watykański II, *Dekret Apostolicam actuositatem*, 18 listopada 1965, w: tamże, ss. 377–401.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium*, 21 listopada 1964, w: tamże, ss. 104–166.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, 7 grudnia 1965, w: tamże, s. 526–606.

Kodeks prawa kanonicznego, 25 stycznia 1983, Poznań 2008

Katechizm Kościoła Katolickiego, 11 października 1992, Poznań 2002.

Konferencja episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, 20 czerwca 2001, Warszawa 2001.

Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Rada do Spraw Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Program Katechezy Parafialnej młodzieży szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2004.

Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania*, 06 kwietnia 2017, Warszawa 2017.

Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, 8 czerwca 2018, Częstochowa 2018.

Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, 19 września 2018, Częstochowa 2019.

Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, 23 marca 2020, Kielce 2020.

Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Instrukcja Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, 29 czerwca 2020, Wrocław 2020.

III. Nauczenie papieży

Paweł VI, *Adhortacja apostolska o ewangelizacji w świecie współczesnym Evangelii nuntiandi*, 8 grudnia 1975, Wrocław 2001.

Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy Ecclesia in Europa*, 28 czerwca 2003, Wrocław 2003.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach Catechesi tradendae*, 28 lutego 1980, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II. T. I*, Kraków 1996, ss. 1-64.

Jan Paweł II, *Encyklika o stałej aktualności posłania misyjnego Redemptoris missio*, 7 grudnia 1990, w: *Encykliki Ojca świętego Jana Pawła II*, Kraków 2009, ss. 323-392.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II Christifideles laici*, 30 grudnia 1988, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane. T. 2*, Kraków 2006, ss. 269-377.

Benedykt XVI, *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa. Orędzie na 44. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, „L'Osservatore Romano” wyd. polskie, 3-4 (2010).

Franciszek, *Encyklika o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie Evangelii gaudium*, 24 listopada 2013, Kraków 2013.

Franciszek, *Potrzebny jest tlen Ewangelii. Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji*, „L'Osservatore Romano” wyd. polskie, 12 (2013).

Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Christus vivit*, 25 marca 2019, Kraków 2019.

IV. Literatura przedmiotu

- Adamski W., *Młodzież współczesna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, ss. 380–384.
- Alberich E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. H. Cisowski [i in.], Warszawa 2003.
- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
- Araszczyk S., *Posługa katechisty w dokumentach i praktyce Kościoła. Perspektywa polska*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 23, nr 1(44) 2024, ss. 5-20.
- Arnett J.J., *Stanley G. Hall's Adolescence: A Centennial Reappraisal Introduction*, „History of Psychology” Vol. 9 No. 3 2006, ss. 165–171. DOI: 10.1037/1093-4510.9.3.165
- Aronson E., Wilson T.D., Alert R.M., *Psychologia społeczna*, Poznań 1997.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2007.
- Bagrowicz J., *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006.
- Bain R., *An Attitude on Attitude Research*, „American Journal of Sociology” 33:6 1928, ss. 940-957. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/214598>
- Banak J., *Świadectwa niechrześcijańskie o Jezusie Chrystusie*, „Ateneum Kapłańskie” 74:1982 t.99 z. 2(441), s. 250-265.
- Baniak J., *Religia katolicka i Kościół rzymskokatolicki w opiniach polskiej młodzieży. Od akceptacji do kontestacji*, Kraków 2015.
- Baron-Polańczyk E., Nowak-Łojewska A., *Pokolenie Alfa w szkole. Działania projektowo-wdrożeniowe z wykorzystaniem ICT*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 55 (2) 2022, ss. 94-105. DOI: <https://doi.org/10.26881/pwe.2022.55.07>.
- Bartnik Cz.S., *Dogmatyka katolicka T. I*, Lublin 2003.
- Biela B., *Odnowa parafii: pastoralne wskazania Jana Pawła II*, „Studia Pastoralne” 15:2019, s. 73-94.
- Blachnicki F., *Istotne cechy ruchu eklezjalnego*, w: *Charyzmat Światło-Życie*, red. Tenże, Kraków 1987.
- Blachnicki F., *Oaza rekolekcyjna Diakonii Ruchu Światło-Życie*, Kraków 1995.

- Blachnicki F., *Pisma katechetyczne, T. 2: Katechetyka fundamentalna*, red. M. Marczewski, R. Murawski, K. Misiaszek, Warszawa 2006.
- Blackwell D., Leaman C., Tramposch R., Osborne C., Liss M., *Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction*, „Personality and Individual Differences”, nr 116 2017, ss. 69-72. DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2017.04.039>
- Broda D., *Preewangelizacja odpowiedzi na współczesne wyzwania kulturowe. Studium katechetyczne*, Lublin 2020.
- Brünnholzl K., *The Center of the Sunlit Sky: Madhyamaka in the Kagyu Tradition*, New York 2004.
- Brzezińska A.I., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, w: *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, ss. 47-77.
- Brzosko A., *Pokolenie Y w szkole*, „Oświata Mazowiecka” 04(09) 2011, ss. 10-11
- Brzuska E., *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży jako środowisko wychowawcze*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1/2001, ss. 209-219.
- Buchta R., *Mistagogia w polskiej refleksji katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017.
- Buchta R., Kaczmarek R., Mandrysz S., *Szkolne nauczanie religii i katecheza wobec COVID -19*, w: *Duszpasterstwo w czasie pandemii. Zeszyt specjalny do programu duszpasterskiego Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2020/2021*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2020, ss. 133 -164
- Buchta R., *Katecheta we wspólnocie kościoła świadkiem wiary i mistagogiem*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXIX zeszyt 11/2022, ss. 77-88. DOI: <https://doi.org/10.18290/rt226911.5>.
- Buchta R., Cichosz W., Zellma A., *Religious Education in Poland during the COVID -19 Pandemic from the Perspective of Religion Teachers of the Silesian Voivodeship*, „Religions” 12(8):650(2021), ss. 1 -13.
- Buchta R., *Katecheza wprowadzająca do życia wspólnotowego w kontekście założeń programu duszpasterskiego dla Kościoła w Polsce „Wierzę w Kościół Chrystusowy”*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 30/2023, s. 121-136.
- Campbell D.T., *The indirect assessment of social attitudes*, „Psychological Bulletin” 47(1) 1950, ss. 15–38.

- Can G., Satıcı S.A., *Adaptation of Fear of Missing Out Scale (FoMOs): Turkish version validity and reliability study*, „Psicologia: Reflexão e Crítica”, 2019 nr 32:3, s. 1-7. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41155-019-0117-4>
- Carvalho R.N., Monteiro C.E.F., Martins M.N.P., *Challenges for University Teacher Education in Brazil Posed by the Alpha Generation*, „Research in Education and Learning Innovation Archives” 2022/28, ss. 61–76. DOI: <https://doi.org/10.7203/28.21408>.
- Caster van M., *Catéchèse et dialogue*, Bruxelles 1966.
- CBOS, *Młodzież 2003*, Warszawa 2003.
- CBOS, KBPN, *Młodzież 2010*, Warszawa 2011.
- CBOS, KBPN, *Młodzież 2013*, Warszawa 2014.
- CBOS, KBPN, *Młodzież 2016*, Warszawa 2016.
- CBOS, KBPN, *Młodzież 2018*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019.
- CBOS, KBPN, *Młodzież 2021*, Warszawa 2022.
- Ceranek-Dadas A., Neumann-Schmidtke E., *Postawy*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. 4, red. T. Pilch, s. 743-749.
- Chaim W., *Psychologiczna analiza religijności niespójnej*, Lublin 1991.
- Chillakuri B., Mahanandia R., *Generation Z Entering the Workforce: The Need for Sustainable Strategies in Maximizing Their Talent*, „Human Resource Management International Digest”, Vol. 26 nr 4/2018, ss. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.1108/HRMID-01-2018-0006>.
- Chmielewski M., *Media społecznościowe jako narzędzia ewangelizacji*, „Świat i Słowo” 1(22)/2014, ss. 213–229.
- Chmura P., *Dynamika współczesnej polskiej młodzieży jako wyzwanie duszpasterskie*, Kraków 2008.
- Ciereszko H., *Absolutny charakter chrześcijaństwa: współczesna interpretacja tezy*, „Studia Teologiczne” nr 11/1993, ss. 181–193.
- Colomb J., *Le service de L'Evangile*, Paris 1968.
- Csobanka Z.E., *The Z Generation*, „Acta Technologica Dubnicae” 6(2) 2016, ss. 63-76.
- Czaja A., *Formacja eklezjalna w gimnazjum*, w: *Katecheza w Kościele i dla Kościoła*, red. R. Czekalski, Płock 2006, ss. 25-36.

- Czerski W.M., *Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży* „The stigma of technology – nomophobia and FoMO as examples of contemporary youth anxiety”, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 2022, 22, nr 2, ss. 133-144.
- Dacka M., *Potrzeba wsparcia pokolenia Z w szkole i na rynku pracy w sytuacji pandemii covid-19*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika”, T. 44, nr 2/2023, ss. 175–198. DOI 10.12775/AUNC_PED.2022.019
- Derewenda R., Marczewski M., *Światło-Życie*, w: *Encyklopedia Katolicka T. 19*, Lublin 2013, ss. 332-335.
- Dębowski H., *Informacja o wynikach egzaminu maturalnego przeprowadzonego w terminie głównym, dodatkowym i poprawkowym w 2023 r.*, CKE 2023.
- Digital Poland 2024 – raport social media w Polsce*, <https://empemedia.pl/digital-poland-2024-raportsocial-media-w-polsce/>, [dostęp: 04.12.2024].
- Drozdowicz J., *W co wierzy pokolenie Z? Transformacje religijności cyfrowej młodzieży*, „Przegląd Religioznawczy” 1(283)/2022, ss. 91-109.
- Dyk S., *Preewangelizacja „otwarcie drzwi” dla Ewangelii*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2 (2003) nr 2, ss. 169-172.
- Dyk S., *Duch – Słowo – Kościół. Biblijny model ewangelizacji*, Lublin 2007.
- Dziedzic J., *Religijność a postawy moralne polskiej młodzieży. Refleksja psychologiczno-pastoralna*, „Polonia Sacra” Nr 4(45) 20:2016, s. 67-87.
- Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2000.
- Dziekoński S., *Katecheza wobec kryzysu życia wspólnotowego*, w: *Katecheza ewangelizacyjna. Poszukiwania koncepcji*, red. P. Mąkosa, Lublin 2010, ss. 311-318.
- Elhai J.D., Levine J.C., Alghraibeh A.M., Alafnan A.A., Aldraiweesh A.A., Hall B.J., *Fear of missing out: Testing relationships with negative affectivity, online social engagement, and problematic smartphone use*, „Computers in Human Behavior” nr 89/2018, ss. 289-298.
- Eysenck H.J., *The Psychology of Politics*, London 1957.
- Fabris M.A., Marengo D., Longobardi C., Settanni M., *Investigating the links between fear of missing out, social media addiction, and emotional symptoms in adolescence: The role of stress associated with neglect and negative reactions on social media*, „Addictive Behaviors”, 2020, nr 106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106364>.

- Fingerman K.L., Pillemer K.A., Silverstein M., Suitor J.J., *The Baby Boomers' Intergenerational Relationships*, „The Gerontologist”, nr 2/2012, ss. 199–209. DOI: <https://doi.org/10.1093/geront/gnr139>
- Fuson W.M., *Attitudes: A Note on the Concept and Its Research Context*, „American Sociological Review” vol. 7 1943, ss. 856-857.
- Gerstmann S., *Osobowość. Wybrane zagadnienia psychologiczne*, Warszawa 1970
- Gevaert J., *Prima evangelizzazione. Aspetti catechistici*, Torino 1990.
- Głodowski W., *Komunikowanie interpersonalne*, Warszawa 2001.
- Głowacki A., *Religijność młodzieży*, w: *Młodzież 2016*, „CBOS” 2016, ss. 130–140.
- Głowacki A., *Religijność młodzieży i uczestnictwo w lekcjach religii w szkołach*, w: *Młodzież w badaniach 2018 roku*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2019, ss. 147-163.
- Głowacki Z., *Katechista, katecheta czy mistagog liturgiczny? Perspektywa teologiczna listu apostołskiego Antiquum Ministerium*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXXI, zeszyt 3-2024, ss. 77-88. DOI: <https://doi.org/10.18290/rt2024.16>.
- Golka M., *Czym bywa tożsamość?*, „Człowiek i Społeczeństwo” T. XXVI Poznań 2006, ss. 9-33.
- Grabowska M., *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa*, CBOS 2021.
- Grabowska M., *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?*, „Komunikaty z Badań CBOS” Nr 105/2022, Warszawa 2022.
- Guttman L., *A Basis for Scaling Qualitative Data*, „American Sociological Review” Vol. 9, No. 2 1944, ss. 139-150. DOI: <https://doi.org/10.2307/2086306>
- Hajduk A., *Katecheza i liturgia*, Kraków 1999.
- Hajduk Z., *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2001.
- Hall G.S., *Adolescence: its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education*, New York 1904.
- Havighurst J.R., *Developmental tasks and education*, New York 1981.
- Hildebrand-Wypych D., *Pokolenie młodzieży – próba konceptualizacji*, „Przegląd Pedagogiczny” nr 2 2009, ss. 105-124.
- ISKK, *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991-2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Warszawa 2013.
- ISKK, *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*, red. P. Ciesieląg i in., Warszawa 2014.

- ISKK, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia Ad 2015*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2015.
- ISKK, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia Ad 2016*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2016.
- ISKK, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia Ad 2018*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2018.
- ISKK, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia Ad 2019*, red. W. Sadłoń, Warszawa 2019.
- ISKK, *Annuario statistico Ecclesiae in Polonia Ad 2020*, red. W. Sadłoń, L. Organek, Warszawa 2020.
- Jang W., Bucy E. P., Cho J., *Self-esteem moderates the influence of self- presentation style on Facebook users' sense of subjective well-being*, „Computers in Human Behavior”, 2018, nr 85, ss. 190-199.
- Jarantowska-Daczka M., *System wartości młodzieży licealnej w rzeczywistości globalizującego się świata*, Poznań 2023.
- Jarczyńska J., *Tożsamość młodzieży w świecie mediów cyfrowych*, Bydgoszcz 2021.
- Jupowicz-Ginalska A. (red.), *FOMO 2022: Polacy a lęk przed odłączeniem*, Warszawa 2022
- Kalkowska M., *Pokolenie Z wobec potrzeb kształtowania kompetencji adaptacyjnych do życia i pracy w ponowoczesnym świecie*, w: *Cyfrowy tubylec w szkole – diagnozy i otwarcia. Współczesny uczeń a dydaktyka 2.0*, red. M. Nowicka, J. Dziekońska, Toruń 2018, ss. 77-92.
- Kamiński R.: *Metody teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna T. I*, red. Tenże, Lublin 2000.
- Kamiński R., *Prace promocyjne z teologii praktycznej*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXVI, zeszyt 6/2019, ss. 41-62.
- Kazimierzczak M., *Komunikacja międzypokoleniowa*, „Meritum”, nr 1/2018, ss. 21-27.
- Kędzior J., *Młodzież jako specyficzna kategoria społeczna*, w: *Współczesna młodzież pomiędzy eros a thanatos*, red. J. Kurzępa, A. Lisowska, A. Pierzchalska, Wrocław 2008, ss. 9-18.
- Kielian A., Witos B., *Společne, etyczne i religijne postawy polskiej młodzieży oraz ich konsekwencje dla nauczania religii w Polsce*, „Polonia sacra” Nr 4/45 20:2016, ss. 41-65.
- Kielska M., *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i jego działalność wychowawcza*, w: *Środowiska wychowawcze i edukacja dorosłych w dobie przemian*, red. T. Aleksander, Kraków 2003, ss. 55-66.
- Kiełb D., Mąkosa P., *Between personal faith and facade religiosity. Study on youth in the south-eastern Poland*, „European Journal Science and Theology” Nr 5:17 2021, ss. 15-30.

- Kiernikowski Z., *Mistagogia nieodzownym etapem chrześcijańskiego wtajemniczenia. Wprowadzenie do sympozjum*, w: *Chrzest w życiu i misji Kościoła. Mistagogia – pogłębione wtajemniczenie*, red. I. Chłopkowska, Warszawa–Siedlce 2011, ss. 11–18.
- King B.M., Minium E.W., *Statystyka dla psychologów i pedagogów*, Warszawa 2009.
- Kopiczko T., *Nowe fora katechezy*, „*Studia katechetyczne*” 12/2017, ss. 257-270.
- Kopiczko T., *Biblijne owoce Ducha Świętego (Ga 5,22-23) na drodze do dojrzałej wiary w katechezie*, „*Verbum Vitae*” 37/2020, ss. 257-270.
- Kowalczyk J., Korgul M., *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie w kontekście nowej Podstawy programowej katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, w: *Wokół podstawy programowej i programu nauczania religii*, red. A. Bałoniak, Częstochowa 2020, ss. 35-48.
- Kozakiewicz M.: *Młodzież – Teorie młodzieży*, w: *Encyklopedia Psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1998, ss. 254-256.
- Krauze-Sikorska H., Sikorska J., *Zabawy cyfrowe w procesie uczenia się dzieci w wieku przedszkolnym – szanse i wyzwania w kontekście edukacji 4.0*, „*Konteksty Pedagogiczne*” 2(15) 2020, ss. 121–136. DOI: <https://doi.org/10.19265/kp.2020.2.15.273>.
- Kućko W., *Przemiany religijności młodzieży i dorosłych w Polsce – próba diagnozy na podstawie wybranych badań sondażowych Pew Research Center oraz CBOS*, „*Studia Teologiczne*” 37:2019, ss. 195-213.
- Kulpaczyński S., *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, „*Roczniki teologiczno-kanoniczne*”, T. 35 z.6 1988, ss. 77-95.
- Lazarsfeld P.F., *The Art of Asking WHY in Marketing Research: Three Principles Underlying the Formulation of Questionnaires*, „*National Marketing Review*”, Vol. 1, No. 1 1935, 26-38. <https://www.jstor.org/stable/4291274>
- Le Du J., *Precatéchèse*, Paris 1965.
- Ledwoń I. S., *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. M. Rusecki i inni, Lublin-Kraków 2002, s. 1342-1352.
- Leppert R., *Pomiędzy dzieciństwem a dorosłością. Młodzież jako obiekt badań naukowych w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku*, „*Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*” 2000, numer specjalny, ss. 89-101.
- Likert R., *A Technique for the Measurement of Attitudes*, „*Archives of Psychology*” 22(140) 1932, ss. 1-55.

- Majewski M., *Spotkanie katechezy z teologią*, Kraków 1995.
- Majka J., *Parafia jako środowisko kształtowania moralności*, w: *Powołanie człowieka*, red. B. Bejze, Poznań–Warszawa 1983, ss. 302-315.
- Malik A., Dhir A., Kaur P., Johri A., *Correlates of social media fatigue and academic performance decrement: A large cross-sectional study*, „Information Technology and People” 34, nr 2 2021, ss. 557-580.
- Mannheim K., *The Sociological Problem of Generations*, w: *Karl Mannheim: Essays*, red. P. Kecskemeti, New York 1952.
- Marczewski M., *Katechetyka integralną częścią teologii pastoralnej (refleksja nad koncepcją i teologią katechezy)*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, ss. 119-138.
- Marek Z., *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji*, red. A. Hajduk, Kraków 1999, ss. 93-121.
- Mariański J., *Charakterystyka religijno-moralna współczesnej młodzieży*, w: *Katecheza młodzieży*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2003, ss. 15-70.
- Mariański J., *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008.
- Mariański J., *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*, Lublin 2003.
- Mariański J., *Religijność młodzieży szkolnej w małych miastach w warunkach zmiany społecznej*, w: *Małe miasta: religie*, red. M. Zemło, Lublin-Supraśl 2006, ss. 321-359.
- Marody M., *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa 1976.
- Mądrycki T., *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1970.
- Mąkosza P., *Systematyczna katecheza parafialna dzieci i młodzieży. Motywacja i realizacja*, w: *Miejsca katechezy. Rodzina, parafia, szkoła*, red. St. Kulpaczyński, Lublin 2005, ss. 273-312.
- Mąkosza P., *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009.
- Mąkosza P., *Preewangelizacja pierwszym i koniecznym etapem formacji chrześcijańskiej*, „Katecheta” 54/2010 z. 7-8, ss. 25-34.

- Mąkosa P., *Optymalny system formacji chrześcijańskiej w Polsce*, „Verbum Vitae” 21/2012, s. 297-311.
- Mąkosa P., *Kompetencje ewangelizatorów fundamentem nowej ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. Tenże, Rzeszów 2013, ss. 193-202.
- Mąkosa P., *Szkolna lekcja religii istotnym elementem wychowania w szkole*, w: *Wychowanie w szkole: od bezradności ku możliwościom*, red. R. Chałupniak, T. Michalewski, E. Smak, Opole 2014, ss. 351-361.
- Mąkosa P., *Confessional and catechetical nature of religious education in Poland*, „The Person and the Challenges” 5:2015 nr 2, ss. 53-66. DOI: <https://doi.org/10.15633/pch.1521>
- Mąkosa P., *The Religious Education of Polish Youth in the Face of Changes in Religiosity*, „Roczniki Teologii Katolickiej”, T. 2 17:2018 s. 87-100.
- Mąkosa P., *Edukacja religijna polskiej młodzieży wobec przemian religijności*, w: *Wychowanie patriotyczne*, red. P. Goliszek, Lublin 2018, ss. 255-268.
- Mąkosa P., *Przyszłość ewangelizacji i katechezy wobec przemian kulturowych*, w: *Wychowanie i katecheza w służbie Polakom w kraju i na emigracji*, red. Tenże, Lublin 2018, ss. 8–19.
- McCrindle M., Ashley F., *Understanding Generation Alpha*, „Norwest NSW: McCrindle Research Pty Ltd” 2020.
- Mendyk M., *Katechetyka jako nauka*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana ks. biskupowi Gerardowi Kuszowi*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2004, ss. 141-143.
- Mika S., *Postawy i ich badanie*, w: *Materiały do nauczania psychologii*, red. L. Wołoszynowa, Warszawa 1966, ss. 357 – 426.
- Mika S., *Psychologia społeczna*, Warszawa 1981.
- Mika S., *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa 1972.
- Misiaszek K., *Pedagogika religii w relacji do szkolnego nauczania religii*, w: *Pedagogika religii*, red. Z. Marek, A. Walulik, Kraków 2020, ss. 51-72.
- Misiurek J., *Chalcedoński Sobór*, w: *Encyklopedia katolicka*, T. 3, Lublin 1995, ss. 50–54.
- Modras K., *„Droga prosta” do zbawienia w islamie*, w: *Zbawienie bez zbawiciela? Idea samozbawienia i jej kulturowe konsekwencje*, red. R.T. Ptaszek, Lublin 2014, ss. 23-36.
- Morawa J., *Znaki prawdziwości Kościoła*, w: *Kościół Chrystusowy*, red. T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Napiórkowski, Kraków 2019, ss.73–137.

- Mrozek K., Czech P., Chmielnicki M., *Po co wskrzeszać trupa?*, Warszawa 2021.
- Myszka L., *Autoidentyfikacje współczesnej młodzieży – przyczynek do dyskusji na temat: Młodzież, czyli kto?*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, nr 2(4) 2013, ss. 141-163.
- Napiórkowski S.C., *Niepokalone poczęcie*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, T. 7, ss. 303-305.
- Nelson E., *Attitudes: Their Nature and Development*, „Journal of General Psychology” vol. 21 1939, ss. 367 – 399.
- Niezgoda M., *Młodzież. Kłopotliwa kategoria socjologiczna*, w: *Młodzież w społeczeństwie ryzyka*, red. M. Niezgoda, P. Długosz, S. Solecki, Kraków 2014, ss. 13-34.
- Nowak S., *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teorie postaw*, red. Tenże, Warszawa 1973.
- Nowak S., *Teorie postaw*, Warszawa 1973.
- Obuchowska I., *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, ss. 163-201.
- Offmański A., *Pojęcie i natura katechezy*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji*, red. Hajduk A., Kraków 1999, ss. 79-92.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.
- Oleniacz M., *Przeżywanie młodości. Obraz fenomenu w badaniach biograficznych*, Kraków 2005.
- Oliwa R., „*Pokolenie Z*” – cyfrowe podejście do nauki języków obcych, „Kwartalnik Edukacyjny” nr 4/2015, ss. 38-49.
- Osewska E., *Zastosowanie modeli komunikacji interpersonalnej w katechezie*, „Katecheta” 48:2004 nr 1, ss. 4–13.
- Ostrowski M., *Ruch Światło-Życie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, ss. 756-760.
- Paszkowska T., *Formacja eklezjalna*, Kraków 2019.
- Pązik T., *Służyć Bogu i Ojczyźnie – 25-lecie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Diecezji Legnickiej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, Rok XX 2021 nr 2 (39), ss. 79-93.
- Pązik T., *Zaufanie młodzieży wobec kościoła na podstawie badania maturzystów z terenu diecezji legnickiej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” Rok XXIII 2024 nr 1 (44), ss.77-92.

- Pew Reseach Center, *The Age Gap in Religion Around the World*, 2018.
<https://www.pewresearch.org/religion/2018/06/13/the-age-gap-in-religion-around-the-world/> [dostęp: 01.12.2024]
- Pew Research Center, *Being Christian in Western Europe*, 2018.
- Pilarska A., *Ja i tożsamość a dobrostan psychiczny*, Poznań 2012.
- Prężyna W., *Funkcja postawy religijnej w osobowości człowieka*, Lublin 1981.
- Prężyna W., *Koncepcja postawy w psychologii*, „Roczniki Filozoficzne” T. 15, z. 4 1967, ss. 25-38.
- Przewłocka J., *CAWI – specyfika, wykorzystanie, perspektywy rozwoju*, w: *Ewaluacja wobec wyzwań stojących przed sektorem finansów publicznych*, red. A. Haber, M. Szałaj, Warszawa 2009, ss. 97-108.
- Przybylski A.K., Murayama K., DeHaan C. R., Gladwell V., *Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out*, „Computers in Human Behavior”, 29, nr 4/2013, ss. 1841-1848.
- Przygoda W., *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 2009 nr 10, ss. 31-43.
- Przygoda W., *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce*, Lublin 2004.
- Ptaszek G., *Edukacja medialna 3.0. Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*, Kraków 2019.
- Puchalski G., *Model katechezy ewangelizacyjnej w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, ss. 23-36.
- Róziewicz G., *Dzieci sieci – specyfika pokolenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1/2011, s. 12-24.
- Rubacha K., *Pełnienie roli nauczyciela a realizacja zadań rozwojowych w okresie wczesnej dorosłości*, Toruń 2000.
- Rusak P., *X, Y, Z: Pokoleniowa bitwa biurowa*, w: *Raport Rynek pracy, Przewodnik pracodawcy 2013/2014*, Warszawa 2013.
- Rusecki M., *Pozachrześcijańskie świadectwa o historycznym istnieniu Jezusa*, w: *Najważniejsza jest miłość. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Waleriana Słomki*, red. M. Chmielewski, Lublin 1999, ss. 361-375.

- Rusecki M., *Objawienie Boże podstawą religii*, w: *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia*, red. G. Dziewulski, Łódź - Kraków 2007, ss. 157-182.
- Scheuer J., *Więźniowie odmiennego spojrzenia*, „Communio” 9:1989 nr 4(52), ss. 65-77.
- Siek S., Grochowski A., *Postawy religijne, a poczucie bezpieczeństwa młodzieży*, w: *Studia z psychologii T. 9*, red. S. Siek, A. Jakubiak, A. Grochowska, Warszawa 1999, ss. 111-116.
- Sikorska J., Krauze-Sikorska H., *Edukacja dzieci z pokolenia Alfa – wyzwania rzeczywistego i cyfrowego świata*, w: *Innowacje pedagogiczne w edukacji polonijnej*, red. M. Kasprzak, Poznań 2024, ss. 27-39.
- Sińczuch M., *Wchodzenie w dorosłość w warunkach zmiany społecznej*, Warszawa 2002.
- Siwko M., *Młodzież polska w integrującej się Europie*, Koszalin 2006.
- Słotwińska H., *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, Lublin 2004.
- Słotwińska H., Mariański J., Mąkosa P., Buk-Cegiełka M., Rybarski R., *Edukacja religijna młodzieży polskiej – stan obecny, szanse i wyzwania*, Lublin 2024.
- Smith M.B., *A Map for Analysis of Personality and Politics*, „Journal of Social Issues” vol. 24 1968, ss. 15-28.
- Smith M.B., *The Personal Setting of Public Opinions*, w: *Readings in Attitude Theory and Measurement*, red. M. Fishbein, New York 1967.
- Sotłtysik A., [i inni], *Podręcznik. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży*, Kraków 2007.
- Springmann K., *Cyberprzestrzeń wyzwaniem dla katechety*, w: *Katecheta i katechizowany w sieci*, red. B. Bilicka, Toruń 2015, ss. 15-51.
- Springtide Research Institute, *The State Religion & Young People: Relational Authority (Catholic Edition)*, Farmington 2021.
- Stach-Hejosh M., *Postawa religijna a relacje interpersonalne katechizowanej młodzieży gimnazjalnej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1/2011, ss. 166-176.
- Szajda A., *Kompetencje medialne nauczycieli religii. Studium z edukacji medialnej*, Kraków 2021.
- Szczurek-Boruta A., *Zadania rozwojowe młodzieży i edukacyjne warunki ich wypełniania w środowiskach zróżnicowanych kulturowo i gospodarczo. Studium pedagogiczne*, Katowice 2007.
- Szpet J., *Formacja katechetów w Polsce*, „Katecheta” 54 (2010) 10, ss. 3–15.

- Sztabiński F., *Ankieta Internetowa (CAWI): czy rzeczywiście idealna technika?*, w: *Ewaluacja wobec wyzwań stojących przed sektorem finansów publicznych*, red. A. Haber, M. Szałaj, Warszawa 2009, s. 149-172.
- Śliwak J., Bartczuk R., *Skala Intensywności Postawy Religijnej*, w: *Psychologiczny pomiar religijności*, red. M. Jarosz, Lublin 2011, ss. 45-72.
- Św. Ambroży, *De mysteriis*, 7, 42.
- Święś K., *Aktualny kontekst społeczno-kulturowy jako zagrożenie dla wiary*, w: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*, red. W. Przygoda, K. Święś, Lublin 2013, ss. 57-78.
- Święś K., *Postawy młodzieży wobec Kościoła jako wyzwanie dla katechezy*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXI zeszyt 11, Lublin, ss. 107-128.
- Tari A., *Z generation*, Budapest 2011.
- Tertulian, *Apologetyk*, tłum. J. Sajdak, XVIII, 4, Poznań 1947.
- Thomas W.J., Znaniecki F., *Polish Peasant in Europe and America*, Boston 1918 - 1920, T. 1.
- Thurstone L.L., *Attitudes can be measured*, „The American Journal of Sociology”, vol. XXXIII 1928 nr. 4, ss. 529-554. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1086/214483>
- Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 1996.
- Turner A., *Gen Z: The culture, beliefs and motivations shaping the next generation*, Lisle 2022.
- Waldenfels H., *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele – dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*, tł. A. Paciorek, Katowice 1993.
- Waligórski W., *Islam*, w: *Chrześcijaństwo wśród religii*, red. M. Wojciechowski, Warszawa 1990, ss. 96-124.
- Wiedmer T., *Generation Do Differ: Best Practices in Leading Traditionalists, Boomers and Generations X, Y and Z*, „The Delta Kappa Gamma Bulletin: International Journal for Professional Educators” 1/2015, s. 51-58.
- Witkowska K., *Od Munificentissimus Deus do Katechizmu Kościoła Katolickiego – ewolucja dogmatu o Wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny na 70-lecie jego ogłoszenia*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 28/2021, ss. 267-283.
- Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Warszawa 2011.
- Wojtkun J., *Powołanie chrześcijańskie jako doświadczenie wiary*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. Łabendowicz S., Radom 2013, ss. 45-52.

- Wrońska H., *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne. Studium pastoralno-katechetyczne*, Lublin 2007.
- Wrońska H., *Znaczenie ewangelizacyjne małych grup parafialnych*, w: *Nowa ewangelizacja w nowej katechezie*, red. P. Mąkosa, Rzeszów 2013, ss. 195-205.
- Wróblewska M., *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” Tom XVII 2011, ss. 176-187.
- Wrzesiński W., *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Poznań 2003.
- Wyrostkiewicz M., Petro M., Wcisł W., Rebizant G., *The Catholic Church in the Digital Age: theory – Practice – Perspectives*, „Journal for the study of religions and ideologies” 67/2024, ss. 44-58.
- Wysocka E., *Młode pokolenie wobec wartości – bunt aksjologiczny czy egocentryczny w procesie „stawania się” w ponowoczesnym świecie*, w: *Wartości w pedagogice, Młodzi Polacy wobec wartości*, red. W. Furmanek, A. Długosz, Rzeszów 2016, ss. 11–30.
- Wyżkiewicz D., Gospodarek D., *Ostatni dzwonek. Rozmowy o przyszłości lekcji religii*, Warszawa 2020.
- Zajac E., *Koncepcja zbawienia w głównych nurtach judaizmu*, w: *Zbawienie bez zbawiciela? Idea samozbawienia i jej kulturowe konsekwencje*, red. R.T. Ptaszek, Lublin 2014, s. 37–51.
- Zajac M., *Polskie programy przygotowania do sakramentu bierzmowania*, „Teologia i Człowiek” 38 2/2017, ss. 101–116. DOI: 10.12775/TiCz.2017.020.
- Zajac M., *Perspektywy ewangelizacji w epoce cyfrowej*, „Studia Teologii Dogmatycznej” 9/2023, ss. 129-138.
- Zajac M., *Kompetencje preewangelizacyjne nauczycieli religii rzymskokatolickiej w świetle nauczania Kościoła*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, Rok XXIII 2024 nr 2 (45), ss.136-147.
- Zaręba S.H., *Empiryczny obraz moralnych opinii młodzieży Warszawy*, w: *Młodzież Warszawy – pokolenia pontyfikatu Jana Pawła II*, red. W. Zdaniewicz, S.H. Zaręba, Warszawa 2005, ss. 107-124
- Zellma A., *Kompetencje emocjonalne nauczyciela religii jako warunek skutecznej katechizacji młodzieży*, „Roczniki Teologiczne” Tom LII, zeszyt 6-2005, ss. 263-276.

Zellma A., *Słowniczek podstawowych pojęć stosowanych w nowych dokumentach katechetycznych*, w: *Wokół nowej Podstawy Programowej i Programu nauczania Religii*, red. A. Błoniak, Częstochowa 2020, ss. 7-8.

Zellma A., *Katecheza parafialna. Stan aktualny i wyzwania*, „Studia Warmińskie” 61 (2024), ss. 257-274.

Żurek A., *Religijność polskich rodzin a proces modernizacji rodziny*, „Przegląd Religioznawczy” 1/2020, ss. 83–96. DOI: 10,34813/ptr1.2020.7

V. Lektura pomocnicza:

Ador Z.I., *The discourse of gen Z in social media network: Inputs to English language teaching*, „The Research Probe” nr 2/2023, ss. 42-52. DOI: <https://doi.org/10.53378/>

Andrzejewska A., *Uzależnienie od mediów cyfrowych*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2007, s. 1189.

Andrzejewska A., *Świat wirtualny kreatorem rzeczywistości dziecka*, w: *Cyberświat – możliwości i zagrożenia*, red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, Warszawa 2009.

Andrzejewska A. (red.), *Dzieci i młodzież w sieci zagrożonych realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*, Warszawa 2014.

Appel M., Marker C., Gnamb T., *Are social media ruining our lives? A review of metaanalytic evidence*, „Review of General Psychology”, (24) nr 1/2020, ss. 60-74. DOI: <https://doi.org/10.1177/1089268019880891>

Aronson, E., Wilson, T., Alert, R. *Psychologia społeczna: serce i umysł*, Poznań 2012.

Bagrowicz J., *Katecheza na poszczególne etapy życia człowieka*, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, red. W. Kubik, t. 1, Warszawa 1985, ss. 67-73.

Bagrowicz J., *Uwarunkowania skuteczności katechezy*, Włocławek 1993.

Bagrowicz J., *Katecheta – chrześcijański wychowawca*, w: *Postawy katechetów*, red. M. Majewski, Kraków 1996, ss. 45-63.

Bagrowicz J., *Konfesyjny czy ogólnokulturowy model nauczanie religijnego młodzieży?*, „Kwartalnik Pedagogiczny” nr 2/1999, ss. 69-84.

- Bagrowicz J., *Środowiska wychowania religijnego*, w: *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, Opole 2001, ss.145-178.
- Bagrowicz J., *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000.
- Borto P., *Eklezjalny wymiar katechezy*, w: *Katecheza w swoich podstawowych wymiarach.*, red. J. Czerkawski, Kielce 2013, ss. 7-22.
- Borzucka-Sitkiewicz K., Leksy K., *Ekshibicjonizm społeczny w Internecie: Motywy i potencjalne zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa młodzieży*, Katowice 2017.
- Bowo F. A., Anisah F. A., Marthalia L., *Meme Marketing: Generation Z Consumer Behavior on Social Media*, „Jurnal Indonesia Sosial Sains”, (5) nr 2/2024, ss. 188-201. DOI: 10.59141/jiss.v5i02.995
- Buchta R., *Zadania katechetyczno-duszpasterskie wskazane przez ks. Franciszka Blachnickiego w Katechumenacie na dzisiejszą godzinę. Spojrzenie w perspektywie minionego półwiecza.* „Studia Pastoralne”, nr 17 2021, ss. 104-121.
- Bukalski S., *Psychologiczna sylwetka współczesnej polskiej młodzieży w kontekście optymalizacji działań katechetycznych*, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, red. A. Offmański, Szczecin 2008, ss. 51-68.
- Can G., Satıcı S. A., *Adaptation of Fear of Missing Out Scale (FoMOs): Turkish version validity and reliability study*, „Psicologia: Reflexão e Crítica”, nr 32/2019, ss. 1-7. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41155-019-0117-4>
- Chałupniak R., *«Katecheza» czy «nauczanie religii»? W obronie szkolnej katechezy*, „Katecheta” nr 5(44) 2000, ss. 7-12.
- Chałupniak R., *Wprowadzenie w przestrzeń języka religijnego – istotnym zadaniem katechezy*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, ss. 107-117.
- Chałupniak R., *W poszukiwaniu nowego modelu katechezy*, „Katecheta” nr 7-8/2010, ss. 19-25.
- Chałupniak R., *Katecheza w służbie przekazu i formacji wiary. Nowa ewangelizacja w (nowej) katechezie*, „Katecheta” nr 7-8/2012, ss. 4-16.
- Charytański J., *Program katechezy na poziomie licealnym w zmienionej sytuacji ekonomiczno-społecznej*, w: *Katecheza w szkole*, red. J. Krucina, Wrocław 1992, ss. 65-92.
- Charzyńska E., Gózdź J., *W sieci uzależnienia. Polska adaptacja Skali Uzależnienia od Facebooka*, „Chowanna”, nr 1/2014, ss. 163-185.

- Chmielewski M., *Katecheza rodzinna w kontekście współczesnych uwarunkowań społeczno-eklezyjalnych*, w: *Rodzina jako Kościół domowy*, red. A. Tomkiewicz, Lublin 2010, ss. 305-321.
- Chmielewski, M., *Edukacja medialna – rola w Kościele i kierunki rozwoju*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 1/2019, ss. 11-30.
- Chmielewski, M., *Kultura medialna jako wyzwanie dla komunikacji wiary w świetle orędzi Benedykta XVI na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 1/2016, ss. 156-178.
- Chmielewski, M., *Youcat – wskazania dla katechezy w kulturze medialnej*, w: *Catechetica porta fidei*, red. A. Kiciński, P. Goliszek, Lublin 2012, ss. 193-216.
- Chrost S., *Doświadczenie egzystencjalne wymiarem współczesnej katechezy. Katechetyczne studium interdyscyplinarne*, Radom 1998.
- Czerska I., *Pokolenie „head down” jako konsekwencja smartfonizacji społeczeństwa*, w: *Badania marketingowe: zmiany w metodologii i technikach badawczych*, red. K. Mazurek-Łopacińska, M. Sobocińska, Wrocław 2016, ss. 214-221.
- Czerski W.M., *Piętno technologii – nomofobia i FoMO jako przykłady lęków współczesnej młodzieży*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” (22) nr 2/2022, ss. 133–144. DOI: <https://doi.org/10.14746/kse.2022.22.06>
- Czerwiński K., 2007: Metodologiczne aspekty pomiaru postaw jako wypadkowej systemu wartości, w: *Komunikacja społeczna a wartości w edukacji. Nowe znaczenie i sytuacje, T. 1: Humanistyczne (i inne) konteksty komunikowania „się” i „Ja” w obszarze wartości wewnątrz edukacji*, red. W.J. Maliszewski, Toruń 2007, ss. 222–236.
- Domagalska-Grędyś M., *Wartości w pracy młodych pokoleń Y i Z*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” T. 19 z. 2 (2017), ss. 39-45.
- Droba D.D., *The Nature of Attitude*, „The Journal of Social Psychology” (4) nr 4/1933, ss. 444–463. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224545.1933.9919338>
- Dziekoński S., *Rodzina chrześcijańska w katechezie ewangelizacyjnej*, w: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, ss. 33-66.
- Dziekoński S., *Korelacja wychowania w rodzinie, parafii, szkole – potrzeba i możliwości*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i Dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, ss. 27-46.

- Dziekoński S., *Miejsce metody w współczesnej katechezie*, w: *W poszukiwaniu nowych metod katechetycznych*, red. H. Słotwińska, Lublin, 2006, ss. 25-41.
- Dziekoński S., *Katecheza wtajemniczeniem w wiarę*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 245-267.
- Dziekoński S., *Uwarunkowania wychowania w wierze współczesnej młodzieży*, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, red. A. Offmański, Szczecin 2008, ss. 109-125.
- Dziekoński S., *Dwadzieścia lat katechezy w szkole*, „Katecheta” nr 1/2010, ss. 7-13.
- Fidelus A., *Social Attitudes as an Element of the Social Capital and Its Connections with the Process of the Social Readaptation*, „Forum Pedagogiczne” 1/2012, ss. 87–124.
- Fishbein M., *An Investigation of the Relationships between Beliefs about an Object and the Attitude toward that Object*, „Human Relations” 16 (3) 1963, ss. 233–239. DOI: <https://doi.org/10.1177/001872676301600302>
- Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.
- Gałąj W., *Pokolenie Z na rynku pracy*, w: *Pokolenia na rynku pracy*, red. A. Rogozińska-Pawelczyk, Łódź 2014, ss. 85-110.
- Gezgin D. M., Hamutoglu N. B., Sezen-Gultekin G., Gemikonakli O., *Relationship between Nomophobia and Fear of Missing Out among Turkish University Students*, „Cypriot Journal of Educational Sciences” nr 4/2018, ss. 549-561. DOI: 10.18844/cjes.v13i4.3464
- Gigilewicz W., *Fomo sapiens w kulturze transparencji – człowiek podróżujący wszędzie i w każdej chwili*, „Biografistyka Pedagogiczna” nr 1/2018, ss. 177-188. DOI: 10.36578/BP.2018.03.13
- Goliszek P., *Wymiar moralny katechezy*, w: *Katecheza w swoich podstawowych wymiarach*, red. J. Czerkawski, Kielce 2013, ss. 89-115.
- Hensoldt-Fyda M., *Socjalizacja do kultury wizualnej: język social media*, w: *Język a media: wzory języka we współczesnych mediach*, red. B. Skowronek, E. Horyń, A. Walecka-Rynduch, Kraków 2018, ss. 73-88.
- Holly R., *Postawa (i hasła korespondujące)*, w: *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1985, ss. 215–217.
- Isterewicz I., *Psychospołeczne mechanizmy kształtowania postaw*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” (64) - Prace Pedagogiczne 2/1978, ss. 7–18.

- Janiga W., *Katecheza szkolna: kryzysy i ...nadzieja*, w: *Współczesna katecheza: kryzysy i nadzieja*, red. R. Chałupniak, Opole 2011, s. 87-116.
- Janus J., *Słownik pedagogiki i psychologii. Zagadnienia, pojęcia terminy*, Olszyn 2011.
- Jupowicz-Ginalska A. (red.), *FOMO 2022: Polacy a lęk przed odłączeniem*, Warszawa 2022.
- Juszczyk S., *Statystyka dla pedagogów*, Toruń 2006.
- Kalkowska M., *Pokolenie Z wobec potrzeb kształtowania kompetencji adaptacyjnych do życia i pracy w ponowoczesnym świecie*, w: *Cyfrowy tubylec w szkole – diagnozy i otwarcia. T. I, Współczesny uczeń a dydaktyka 2.0*, red. M. Nowicka, J. Dziekońska, Toruń 2018 ss. 77-92.
- Kamiński R., *Tożsamość metodologiczna teologii pastoralnej*, w: *Metodologia teologii praktycznej*, red. W. Przyczyna, Kraków 2011, ss. 37-55.
- Kiciński A., *Wyzwania katechezy młodzieży nowego tysiąclecia*, w: *Katecheza dziś*, red. J. Zimny, Sandomierz 2002, ss. 25-41.
- Kiciński A., *Nauczanie religii w Europie*, „Katecheta” nr 10/2012, ss. 4-15.
- Kielian A., *Niewierzący? Obecny! Co na lekcji religii robi niewierzący uczeń czy nie wierząca uczennica?*, „Katecheta” nr 5/2012, ss. 45-50.
- King B.M., Minium E.W., *Statystyka dla psychologów i pedagogów*. Warszawa 2020.
- Kochel J., *Propozycja koncepcji katechetyki o charakterze ewangelizacyjnym*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 201-218.
- Kulpaczyński S., *Jaki język dla współczesnej katechezy?*, „Roczniki Teologiczne” 2003, ss. 99-139.
- Kulpaczyński S., *Jaki katecheta dla młodzieży?*, w: *Katecheza młodzieży*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2003, ss. 99-119.
- Langier C., *Cyberdziecko – nowe wyzwanie współczesnej edukacji wczesnoszkolnej*, „Edukacja, Technika, Informatyka” Vol. 9 nr 3 (2018), ss. 224-232.
- Lechowicz N., Pikula D., *Pokolenie Z czyli jak Internet kształtuje nowe pokolenie: implikacje dla systemu edukacji i metod wychowawczych*, w: *Spółczesność internautów a kultura globalna: młody użytkownik w sieci*, red. M. Kalczyńska, A Rajchel, Opole 2014, ss. 91-102.
- Łabendowicz S., *Formacja katechetów według Dyrektorium Ogólnego*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium Ogólnego o katechizacji*, red. A. Hajduk, Kraków 1999, ss. 133-154.

- Łabendowicz S., *Wychowanie w wierze podstawowym zadaniem katechezy*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. S. Łabendowicz, Radom 2013, ss. 107-120.
- Łysek J., *Generacja Z w szkole*, „Nauczyciel i Szkoła” nr 2/2016, ss. 103-113.
- Makaruk K., *Korzystanie z portali społecznościowych przez młodzież, Wyniki badania EU NET ADB*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka”, (12) nr 1/2013, ss. 69-79.
- Marciniak B., *Metodyczne aspekty pomiaru deklaracyjnych i utajonych postaw*, „Handel Wewnętrzny”, 4/2016, ss. 153–161.
- Marek Z., *Jezus Chrystus w katechezie ewangelizacyjnej*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, ss. 89-96.
- Marek Z., *Program nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, ss. 43-51.
- Marek Z., *Dokąd zmierza nasze katechizowanie?*, „Katecheta” nr 10/2004, ss. 55-58.
- Mariański J., *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*, Lublin 2006.
- Mariański J., *Religijna mapa Europy i jej współczesna dynamika*, w: *W poszukiwaniu człowieka w człowieku. Chrześcijańskie korzenie nadziei*, red. S. Nowosad, A. Eckmann, T. Adamczyk, Lublin 2012, ss. 339-372.
- Marody M., *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa 1976.
- Mądrycki T., *Postawy a działanie*, „Przegląd Psychologiczny” 1/1978, ss. 19–32.
- Mąkosza P., *Przyszłość katechezy inicjacyjnej*, w: *Przekroczyć próg Kościoła*, red. K. Mielcarek [i in.], Lublin 2005, ss. 109-123.
- Mąkosza P., *Przemiany religijności jako wyzwania dla współczesnej edukacji religijnej*, „Katecheta” nr 2/2008, ss. 16-22.
- Mąkosza P., *Wybrane postulaty metodyczne pod adresem katechezy młodzieży*, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, red. A. Offmański, Szczecin 2008, ss. 267-281.
- McCrindle M., *The ABC of XYZ. Understanding the Global Generations*, Sydney 2010.
- Misiaszek K., *Potrzeby i możliwości wprowadzenia elementów ewangelizacji do nauczania religii w szkole*, w: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, ss. 173-184.

- Misiaszek K., *Funkcje języka w katechezie*, w: *Komunikacja w katechezie*, red. J. Zimny, Sandomierz 2003, ss. 29-41.
- Misiaszek K., *Katecheza rodziców w korelacji z chrześcijańską formacją dzieci i młodzieży*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i Dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, ss. 59-72.
- Misiaszek K., *Katecheza parafialna – aktualny stan rozwoju i oczekiwań*, w: *Kościół katechizujący i katechizowany*, red. I. Dec, Wrocław 2003, s. 110.
- Misiaszek K., *Nauczanie religii w szkole*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006, ss. 539-544.
- Misiaszek K., *Katechetyka – katecheza – pedagogika religii. Refleksje na kanwie dialogu między katechetyką a pedagogiką religii*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 166-186.
- Misiaszek K., *Ewangelizacyjny priorytet*, „Katecheta” nr 7-8/2012, ss. 16-21.
- Misiewicz J., *Ewangelizacja i katechizacja w społeczeństwie zsekularyzowanym*, „Katecheta” nr 11/2003, ss. 61-65.
- Murawski R., *Działania katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium Ogólnego i Polskiego*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, ss. 55-70.
- Murawski R., *Katecheza młodzieży według «Dyrektorium Ogólnego o Katechizacji»*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i Dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, ss. 18 – 25.
- Nycz K., *Szkoła miejscem katechezy*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, ss.13-22.
- Offmański A., *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej. Polska katecheza młodzieżowa w latach 1945-2000*, Szczecin 2000.
- Oppenheim A., *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*. Poznań 2004.
- Osiał W., *Problem integralności treści katechezy w świetle posoborowej refleksji katechetycznej*, w: „Katecheta” nr 4/2006, ss. 13-26.
- Panuś T., *Czynniki wpływające na efektywną katechizację młodzieży*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, ss. 211-238.
- Panuś T., *Nowe możliwości intensyfikacji posługi katechetycznej w Polsce*, „Katecheta” nr 12/2004, ss. 4-16.

- Panuś T., *Jaka katecheza dla współczesnego człowieka?*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 403-445.
- Panuś T., *Młodzież nadzieją Kościoła! A czy Kościół jest nadzieją młodzieży?*, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, red. A. Offmański, Szczecin 2008, ss. 87-108.
- Papier M., *Aspekty edukacyjny i komunikacyjny wykorzystania internetu przez młode pokolenie*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” Vol. 36 nr 4 (2017), ss. 195-211.
- Pawelec A., *Obraz młodzieży i jej katechezy w opinii uczniów z klas I-IV z Liceum Ogólnokształcącego im. S. Żeromskiego w Kielcach*, Lublin 2001.
- Potocki A., *Katechetyka w poszukiwaniu doświadczenia społecznego, czyli o związkach katechetyki i socjologii*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 122-146.
- Prężyna W., *Koncepcja postawy w psychologii*, „Roczniki Filozoficzne”, 15(4) 1967, ss. 25–38.
- Przygoda W., *Współczesne sposoby komunikowania wiary w praktyce Kościoła*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. S. Łabendowicz, Radom 2013, ss. 91-106.
- Puchalski G., *Model katechezy ewangelizacyjnej w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004, ss. 23-36.
- Rathus, S., *Psychologia współczesna*, Gdańsk 2004.
- Rogozińska-Pawełczyk, A., *Kształtowanie postawy zaangażowania organizacyjnego*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi” 2(97) 2014, ss. 27–38.
- Różewicz G., *Dzieci sieci – specyfika pokolenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” nr 1/2011, ss. 12-25.
- Schwarz N., *Attitude Construction: Evaluation in Context. Social Cognition*, 25(5) 2007, ss. 638–656. DOI: <https://doi.org/10.1521/soco.2007.25.5.638>
- Shahid M. S., Yousaf R., Munir H., *Social media addiction, depression and aggression in young adults*, „Journal of Professional & Applied Psychology” (5) nr 2/2014, ss. 276-285. DOI: 10.52053/jpap.v5i2.297
- Sitko-Dominik M., *Przynależność generacyjna, płeć psychologiczna, postawy wobec miłości a style użytkowania Facebooka przez młodych dorosłych*, „Polskie Forum Psychologiczne”, (25) nr 2/2020, ss.170-187. DOI: <https://doi.org/10.14656/PFP20200202>
- Soborski W., *Postawy, ich badanie i kształtowanie*, Kraków 1987.

- Solecki R., *Funkcjonowanie pokolenia cyfrowego w środowisku równieśniczym*, w: *Cyberprzestrzeń, człowiek, edukacja. T. 2, Dylematy społeczności cyfrowej*, red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, Kraków 2015, ss. 181-192.
- Stala J., *Potrzeby i możliwości wprowadzania elementów ewangelizacji do katechezy rodzinnej*, w: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, ss. 13-31.
- Stanowski A., *Ankietowe badania religijności*, w: *Encyklopedia katolicka, T. I*, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, ss. 620-623.
- Stelmach D., *Jak mówić dzisiaj młodemu człowiekowi o Bogu?*, „Katecheta” nr 7-8/2012, ss. 94-97.
- Stroba J., *Od nauki religii do katechezy*, w: *Katecheza w szkole*, red. J. Krucina, Wrocław 1992, ss. 17-24.
- Swend D., *Współczesna apologia wiary chrześcijańskiej*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. S. Łabendowicz, Radom 2013, ss. 78-90.
- Szarejko I., *Ewangelizacja jako wyzwanie czasu*, „Katecheta” nr 7-8/2012, ss. 79-84.
- Szpet J., *Ewangelizacyjny wymiar szkolnych lekcji religii*, w: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, ss. 185-204.
- Szpet J., *Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole*, Poznań 2002.
- Świerkosz-Hołyś M., *Pokolenie Z wkracza na rynek pracy*, „Społeczeństwo i Edukacja” nr 2/2016, ss. 439-447.
- Tanaś M. (red.), *Nastolatki wobec Internetu*, Warszawa 2016.
- Tanaś M., Kamieniecki W., Bochenek M., Wrońska A., Lange R., Fila M., Loba B., *Nastolatki 3.0. Wyniki ogólnopolskiego badania nastolatków w szkołach*, Warszawa 2016.
- Tomasik P., *Podstawa programowa i ogólnopolskie podręczniki do katechizacji młodzieży*, w: *Katecheza młodzieży*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 2003, ss. 71-98.
- Tomasik P., *Kluczowe pojęcia katechetyki fundamentalnej*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 29-44.
- Tomasik P., *Katecheza młodzieży ponadgimnazjalnej wobec problemów związanych z wkraczaniem w dorosłe życie*, w: *Troska Kościoła o współczesną polską młodzież. Zarys problematyki*, red. A. Offmański, Szczecin 2008, ss. 193-204.

- Tomasik P., *Możliwości ewangelizacji w szkolnym nauczaniu religii*, „Katecheta” nr 11/2009, ss. 4-12.
- Tomczyk Ł., *FOMO (Fear of Missing out) – wyzwanie diagnostyczne i edukacyjne*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” (37) nr 3/2018, ss. 139-150. DOI: 10.17951/lrp.2018.37.3.139-150
- Twenge J. M., *Generation Me: Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled and More Miserable Than Ever Before*, New York 2006.
- Twenge J. M., *Generation Me-Revised and Updated: Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled and More Miserable Than Ever Before*, New York 2014.
- Twenge J. M., *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us*, New York 2017.
- Wasylewicz M., *Transformacja sposobu komunikowania się pokolenia X, Y, Z: bilans zysków i strat*, „Nowa Szkoła” nr 1/2017, ss. 10-17.
- Wieczorek L., *Rola mediów społecznościowych w życiu pokolenia C*, „Infotezy”, (12) nr 1/2022, nr, ss. 73-89.
- Wojciszke, B., *Postawy i ich zmiana*, w: *Psychologia. Podręcznik akademicki T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, red. J. Strelau, Gdańsk 2003, ss. 79–106.
- Zawisza E., Mądry-Kupiec M., Kwatera A., „Smombie” – plemię wyznające „multitasking”, w: *Człowiek, media, edukacja*, red. J. Morbitzer, D. Morańska, E. Musiał, Dąbrowa Górnicza 2017, ss. 203-210.
- Zellma A., *Konflikty: katecheta – młodzież. Szansa czy zagrożenie*, „Katecheta” nr 7-8/2002, ss. 3-13.
- Zellma A., *Zastosowanie współczesnego podręcznika dla ucznia w katechezie dzieci i młodzieży na wybranych przykładach podręczników do nauki religii*, „Katecheta” nr 1/ 2003, ss. 3-13.
- Zellma A., *Mechanizmy obronne katechizowanej młodzieży i wynikające z nich zadania wychowawcze*, „Katecheta” nr 11/2003, ss. 10-19.
- Zellma A., *Wielostronne aktywizowanie młodzieży w szkolnym nauczaniu religii. Studium w świetle Programu nauczania religii katolickiej z 2001 roku*, Olsztyn 2006.
- Zellma A., *Kreatywność w myśleniu i działaniu uczestników szkolnych lekcji religii – moda czy konieczność edukacyjna*, „Katecheta” nr 7-8/2007, ss. 21-30.

- Zellma A., *Ku nowej relacji katechetyka – dydaktyka ogólna*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, ss. 187-200.
- Zellma A., *Kompetencje nauczyciela religii jako perspektywa efektywności edukacyjnej*, „Katecheta” nr 6/2009, ss. 3-12.
- Zellma A., *Szkolna katecheza – między rzeczywistością a spełnionymi i niespełnionymi oczekiwaniami. Komunikat z badań*, „Katecheta” nr 7-8/2010, ss. 4-18.
- Zellma A., *Analfabetyzm religijny polskiej młodzieży wyzwaniem dla szkolnego nauczania religii*, „Katecheta” nr 7-8/2013, ss. 4-14.
- Zellma A., *Badania internetowe w służbie polskiej teorii i praktyki katechetycznej*, „Studia Warmińskie” 56 (2019), ss. 213-226.
- Zellma A., *Aktualne wyzwania dla formacji katechetów w środowisku parafialnym*, „Roczniki Teologiczne” Tom LXXI zeszyt 3/2024, ss. 11-24. DOI: <https://doi.org/10.18290/rt2024.12>
- Zimbardo, P.G., Leippe, M.R., *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*, Poznań 2004.
- Żarczyńska-Dobiesz A., Chomętowska B., *Pokolenie „Z” na rynku pracy: wyzwania dla zarządzania zasobami ludzkimi*, w: *Sukces w zarządzaniu kadrami: różnorodność w zarządzaniu kapitałem ludzkim – podejścia, metody, narzędzia: problemy zarządczo-psychologiczne*, red. M. Stor, A. Fornalczyk, Wrocław 2014, ss. 405-415.

Wykaz rysunków

Rysunek 1. Korelacja intensywności i kierunku postawy wg. Prężyny.	132
---	-----

Wykaz tabel

Tabela 1: Treści nauczania dotyczące genezy i natury Kościoła w Podstawie programowej katechezy oraz ich występowanie w Programie nauczania religii.	20
Tabela 2. Statusy tożsamości w ujęciu J. E. Marcii.	62
Tabela 3. Ankietowani maturzyści badania pilotażowego przeprowadzonego w diecezji legnickiej.	73
Tabela 4. Płeć respondentów.	77
Tabela 5. Miejsce zamieszkania respondentów.	78
Tabela 6. Religijność rodziców w opinii maturzystów.	78
Tabela 7. Wiedza na temat genezy Kościoła a płeć respondentów.	86
Tabela 8. Znajomość przymiotów Kościoła katolickiego a płeć respondentów.	87
Tabela 9. Wiedza na temat sukcesji apostołskiej a płeć respondentów.	90
Tabela 10. Znajomość papieża i Prymasa Polski a płeć respondentów.	90
<i>Tabela 11: Znajomość Osób Boskich a płeć respondentów.</i>	<i>92</i>
Tabela 12. Wiedza na temat unii hipostatycznej a płeć respondentów.	93
Tabela 13. Znajomość dogmatów maryjnych a płeć respondentów.	94
Tabela 14. Znajomość ilości sakramentów a płeć respondentów.	95
Tabela 15. Znajomość V przykazania Dekalogu a płeć respondentów.	96
Tabela 16. Znajomość katolickiego nauczania na temat współżycia seksualnego a płeć respondentów.	97
Tabela 17. Znajomość nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płeć respondentów.	98
Tabela 18. Propozycja skali multiplexity komponentu poznawczego postawy eklezjalnej.	99
Tabela 19. Zestawienie poprawności odpowiedzi ankietowanych z zaproponowaną skalą multiplexity komponentu poznawczego.	100
Tabela 20. Korelacja złożoności komponentu poznawczego wg. przyjętej skali vs. płeć respondentów.	101

Tabela 21. Akceptacja nadprzyrodzonej genezy Kościoła a płeć respondentów.	103
Tabela 22. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w założenie Kościoła przez Jezusa oraz płeć respondentów.	104
Tabela 23. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w założenie Kościoła przez Jezusa a wiedza na temat założyciela Kościoła.	106
Tabela 24. Wiara w asystencję Ducha Świętego w Kościele a płeć respondentów.....	106
Tabela 25. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w asystencję Ducha Świętego w Kościele a płeć respondentów.	107
Tabela 26. Opinia na temat tożsamości i działalności Kościoła a płeć respondentów.....	108
Tabela 27. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia o tożsamości i działalności Kościoła a płeć respondentów.	109
Tabela 28. Wiara w zbawczą wiarygodność Kościoła a płeć respondentów.....	110
Tabela 29. Poczucie dumy z przynależności do Kościoła a płeć respondentów.	111
Tabela 30. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: poczucie dumy z przynależności do Kościoła a opinia na temat tożsamości i działalności Kościoła.	113
Tabela 31. Wiara w Tróję Świętą a płeć respondentów.	114
Tabela 32. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara w Tróję Świętą a płeć respondentów.....	114
Tabela 33. Wiara w unię hipostatyczną Jezusa Chrystusa a płeć respondentów.....	115
Tabela 34. Znajomość a akceptacja unii hipostatycznej Chrystusa.....	116
Tabela 35. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiedza na temat unii hipostatycznej Chrystusa a akceptacja tej prawdy wiary.	117
Tabela 36. Wiara na temat tożsamości Maryi a płeć respondentów.	118
Tabela 37. Wiara a wiedza na temat tożsamości Maryi w nauczaniu katolickim.	118
Tabela 38. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wiara a wiedza na temat tożsamości Maryi w nauczaniu katolickim.....	119
Tabela 39. Poziom zaufania do Kościoła a płeć respondentów.....	120
Tabela 40. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: poziom zaufania do Kościoła a płeć respondentów.....	121
Tabela 41. Opinia na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym a płeć respondentów.....	121
<i>Tabela 42. Opinia na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym a znajomość nauczania Kościoła w tej materii.</i>	<i>122</i>
Tabela 43. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia na temat współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym a znajomość nauczania Kościoła w tej materii.....	124

Tabela 44. Opinia na temat stosowania antykoncepcji a płeć respondentów.	124
Tabela 45. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Opinia na temat stosowania antykoncepcji a płeć respondentów.	125
Tabela 46. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia na temat stosowania antykoncepcji a opinia na temat współżycia przed ślubem kościelnym.....	127
Tabela 47. Opinia na temat aborcji a płeć respondentów.	128
Tabela 48. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: opinia na temat aborcji a płeć respondentów.....	129
Tabela 49. Ocena nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płeć respondentów.	129
Tabela 50. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: ocena nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a płeć respondentów.....	130
Tabela 51 Ocena nauczania Kościoła na temat osób LGBTQ+ a jego znajomość.	131
Tabela 52. Wartości odpowiedzi do poszczególnych pytań, zastosowane w celu pomiaru komponentu emocjonalnego badanych maturzystów.....	134
Tabela 53. Intensywność i kierunek komponentu emocjonalnego badanych maturzystów. ..	135
Tabela 54. Autodeklaracja poziomu wiary a płeć respondentów.	139
Tabela 55. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary, płeć respondentów.....	140
Tabela 56. Częstotliwość modlitwy a płeć respondentów.	141
Tabela 57. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość modlitwy, płeć respondentów.....	142
Tabela 58. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość modlitwy.	143
Tabela 59. Znajomość modlitw a płeć respondentów	144
Tabela 60. Przyjęte sakramenty a płeć respondentów	145
Tabela 61. Częstotliwość udziału we Mszy św. a płeć respondentów.....	147
Tabela 62. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość udziału we Mszy św. a płeć respondentów.....	147
<i>Tabela 63. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość udziału we Mszy św.</i>	<i>149</i>
<i>Tabela 64. Częstotliwość przyjmowania Komunii świętej a płeć respondentów.</i>	<i>150</i>
Tabela 65. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość przystępowania do Komunii świętej a płeć respondentów.....	151
Tabela 66. Autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość przystępowania do Komunii świętej.	151

Tabela 67. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość przystępowania do Komunii świętej.	152
Tabela 68. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość udziału we Mszy św. a częstotliwość przystępowania do Komunii św.	154
Tabela 69. Częstotliwość spowiedzi a płeć respondentów.	154
Tabela 70. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: częstotliwość spowiedzi a płeć respondentów.	155
Tabela 71. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość spowiedzi.	157
Tabela 72. Zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne a płeć respondentów.	158
Tabela 73. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne a płeć respondentów.	158
Tabela 74. Autodeklaracja poziomu wiary a zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne.	159
Tabela 75. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a zamiar wprowadzenia dzieci w życie sakramentalne.	160
Tabela 76. Uczestnictwo w lekcjach religii a płeć respondentów.	162
Tabela 77. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: uczestnictwo w lekcjach religii a płeć respondentów.	163
Tabela 78. Autodeklaracja poziomu wiary a uczestnictwo w lekcjach religii.	163
Tabela 79. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a uczestnictwo w lekcjach religii.	164
Tabela 80. Motywacja uczestnictwa w lekcjach religii a płeć respondentów.	165
Tabela 81. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: motywacja uczestnictwa w lekcjach religii a płeć respondentów.	166
Tabela 82. Autodeklaracja poziomu wiary a motywacje uczestnictwa w lekcjach religii.	166
Tabela 83. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a motywacja uczestnictwa w lekcjach religii.	167
Tabela 84. Ocena lekcji religii a płeć respondentów.	168
Tabela 85. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: ocena lekcji religii a płeć respondentów.	169
Tabela 86. Powołanie realizowane przez nauczycieli religii a płeć respondentów.	170
Tabela 87. Relacje z nauczycielem religii a płeć respondentów.	171
Tabela 88. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: relacje z nauczycielem religii a płeć respondentów.	172

Tabela 89. Autodeklaracja poziomu wiary a relacje z nauczycielem religii.	173
Tabela 90. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a relacje z nauczycielem religii.....	174
Tabela 91. Wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła a płeć respondentów.....	175
Tabela 92. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła a płeć respondentów.	176
Tabela 93. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła.....	178
Tabela 94. Siła związku z Kościołem a płeć respondentów.	179
Tabela 95. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Siła związku z Kościołem a płeć respondentów.....	180
Tabela 96. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a siła związku z Kościołem.	181
Tabela 97. Udział w życiu parafii a płeć respondentów.	182
Tabela 98. Osobiste doświadczenia eklezjalne a płeć respondentów.	186
Tabela 99. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: osobiste doświadczenia eklezjalne a płeć respondentów.....	187
Tabela 100. Wpływ mediów na opinię wobec Kościoła a płeć respondentów.....	188
Tabela 101. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wpływ mediów na opinię wobec Kościoła a płeć respondentów.	189
<i>Tabela 102. Wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych a płeć respondentów.</i>	<i>189</i>
Tabela 103. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych a płeć respondentów.	191
Tabela 104. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Osobiste doświadczenia eklezjalne a wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych.....	192
Tabela 105. Ocena politycznego zaangażowania Kościoła a płeć respondentów.	193
Tabela 106. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: ocena politycznego zaangażowania Kościoła a płeć respondentów.	194
Tabela 107. Wyniki analizy statystycznej dla zmiennych: Autodeklaracja poziomu wiary a ocena politycznego zaangażowania Kościoła.....	196
Tabela 108. Intensywność komponentu behawioralnego a płeć respondentów.	199
Tabela 109. Zestawienie liczby respondentów ze względu na ukształtowanie trzech komponentów postawy.....	202

Tabela 110. Wyniki analizy statystycznej korelacji komponentów przekonaniowego i behawioralnego z uwzględnieniem komponentu poznawczego.	204
Tabela 111. Zestawienie liczby osób o najbardziej zintegrowanej strukturze postawy eklezjalnej.	206

Wykaz wykresów

Wykres 1: Procentowe zestawienie deklaracji tożsamości religijnej badanych maturzystów.	80
Wykres 2: Motywacje uczestnictwa ankietowanych w szkolnych lekcjach religii.	81
Wykres 3. Znajomość przymiotów Kościoła a częstotliwość udziału we Mszy św.?	89
Wykres 4. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: wiara w założenie Kościoła przez Jezusa a wiedza na temat genezy Kościoła.	105
Wykres 5. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: poczucie dumy z przynależności do Kościoła a opinia na temat tożsamości i działalności Kościoła.	112
Wykres 6. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: opinia na temat stosowania antykoncepcji a opinia na temat współżycia przed ślubem kościelnym.	126
Wykres 7. Wizualizacja kierunku i intensywności komponentu emocjonalnego postawy eklezjalnej badanej młodzieży.	136
Wykres 8. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary, częstotliwość modlitwy.	143
Wykres 9. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość udziału we Mszy św.	148
Wykres 10. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: częstotliwość udziału we Mszy św. a częstotliwość przystępowania do Komunii św.	153
Wykres 11. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a częstotliwość spowiedzi.	156
Wykres 12. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a ocena lekcji religii.	170
Wykres 13. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a relacje z nauczycielem religii.	175

Wykres 14. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a wpływ lekcji religii na postawy wobec Kościoła.	177
Wykres 15. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a siła związku z Kościołem.	181
Wykres 16. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: autodeklaracja poziomu wiary a zaangażowanie w życie parafii.	185
Wykres 17. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: osobiste doświadczenia eklezjalne a wpływ przekazów medialnych na temat gorszących zachowań osób duchownych.	192
Wykres 18. Skumulowany wykres ukazujący korelację zmiennych: Autodeklaracja poziomu wiary a ocena politycznego zaangażowania Kościoła.	195
Wykres 19. Korelacja częstotliwości przyjmowania Komunii świętej respondentów w stosunku do uczestnictwa w lekcjach religii i zaangażowania w życie lokalnej wspólnoty Kościoła na przyjętej skali intensywności komponentu behawioralnego	198

Aneksy

Aneks 1. Kwestionariusz ankiety

Postawy młodzieży maturalnej wobec Kościoła Katolickiego w Polsce.

Szczęść Boże! Dzień dobry!

Z tej strony ks. Tomasz Pązik - doktorant Katechetyki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W swojej pracy naukowej chcę zbadać postawy młodzieży maturalnej wobec Kościoła katolickiego w całej Polsce.

Dlatego za grupę docelową obieram Was maturzystów? Ponieważ osiągniecie już dojrzałość, kończycie szkołę ponadpodstawową, a przy tym możliwość udziału w szkolnej katechizacji, jako dorośli ludzie macie już swoją hierarchię wartości z którą ruszacie w świat! Dlatego bardzo proszę o spokojne wypełnienie ankiety i o szczerść (bo tylko wtedy takie badanie ma sens) - ankieta jest całkowicie anonimowa.

Liczę, że dzięki Waszym odpowiedziom, uda się zaproponować nowe rozwiązania duszpasterskie, aby głos młodych ludzi posłużył do odnowy Kościoła Katolickiego.

Drogi przyjacielu!

Zdecydowana większość pytań jest zamknięta, więc wybierasz między przygotowanymi odpowiedziami.

Średni czas wypełnienia tej ankiety wnosi ok. 12 minut.

Uprzejmie proszę również, aby wysłać link do swoich znajomych maturzystów.

Z góry dziękuję za Twoją pomoc!

Czas zacząć! Serdecznie dziękuję za poświęcony czas!

Powodzenia!

„Metryczka”

Ankieta jest anonimowa, ale na początku muszę zapytać o kilka rzeczy...

Kim jesteś:

- a. Jestem kobietą.
- b. Jestem mężczyzną.

Gdzie mieszkasz na stałe?

- a. Mieszkam w mieście powyżej 100 tys. Mieszkańców
- b. Mieszkam w mieście liczącym od 30 do 100 tys. Mieszkańców
- c. Mieszkam w mieście liczącym poniżej 30 tys. Mieszkańców
- d. Mieszkam na wsi

Na terenie której z archidiecezji/diecezji mieszkasz? (odpowiedzi wg. kolejności alfabetycznej)

- Archidiecezja Białostocka
- Diecezja Bielsko-Żywiecka
- Diecezja Bydgoska
- Archidiecezja Częstochowska
- Diecezja Drohiczyńska
- Diecezja Elbląska
- Diecezja Ełcka

- Archidiecezja Gdańska
- Diecezja Gliwicka
- Archidiecezja Gnieźnieńska
- Diecezja Kaliska
- Archidiecezja Katowicka
- Diecezja Kielecka
- Diecezja Koszalińsko-Kołobrzeska
- Archidiecezja Krakowska
- Diecezja Legnicka
- Archidiecezja Lubelska
- Diecezja Łomżyńska
- Diecezja Łowicka
- Archidiecezja Łódzka
- Diecezja Opolska
- Diecezja Pelplińska
- Diecezja Płocka
- Archidiecezja Poznańska
- Archidiecezja Przemyska
- Diecezja Radomska
- Diecezja Rzeszowska
- Diecezja Sandomierska
- Diecezja Siedlecka
- Diecezja Sosnowiecka
- Archidiecezja Szczecińsko-Kamieńska
- Diecezja Świdnicka
- Diecezja Tarnowska
- Diecezja Toruńska
- Archidiecezja Warmińska
- Archidiecezja Warszawska
- Diecezja Warszawsko-Praska
- Diecezja Włocławska
- Archidiecezja Wrocławska
- Eparchia Wrocławsko-Koszalińska
- Diecezja Zamojsko-Lubaczowska

- Diecezja Zielonogórsko-Gorzowska

Które z poniższych twierdzeń najlepiej opisuje religijność twojej mamy? (Jeśli nie dotyczy - pomin)

- a. Wierząca i regularnie praktykująca katoliczka
- b. Wierząca, ale rzadko praktykująca katoliczka
- c. Wierząca, ale niepraktykująca katoliczka
- d. Należąca do innej religii lub wyznania
- e. Niewierząca i niepraktykująca

Które z poniższych twierdzeń najlepiej opisuje religijność twojego taty? (Jeśli nie dotyczy - pomin)

- a. Wierzący i regularnie praktykujący katolik
- b. Wierzący, ale rzadko praktykujący katolik
- c. Wierzący, ale niepraktykujący katolik
- d. Wyznawca innej religii lub członek innego wyznania chrześcijańskiego
- e. Niewierzący i niepraktykujący

Wiedza na temat Kościoła i jego nauczania

Zaznacz Osoby Boskie, o których naucza Kościół katolicki.

- a. Maryja
- b. Duch Święty
- c. Apostołowie
- d. Jezus Chrystus
- e. św. Jan Paweł II
- f. Bóg Ojciec
- g. Papież

Kościół katolicki wierzy i uczy, że Jezus Chrystus jest...

- a. Prawdziwym Bogiem
- b. Prawdziwym Bogiem i człowiekiem jednocześnie
- c. Zwykłym człowiekiem
- d. Trudno powiedzieć

Kościół katolicki wierzy i uczy, że Maryja, matka Jezusa jest...

- a. Osobą Boską
- b. Poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą
- c. Zwyczajnym, grzesznym człowiekiem
- d. Trudno powiedzieć

Zaznacz imiona wszystkich Ewangelistów:

- a. św. Piotr
- b. św. Jan
- c. św. Marek
- d. św. Andrzej
- e. św. Łukasz
- f. św. Mateusz
- g. św. Tymoteusz

Ile jest sakramentów w Kościele katolickim?

- a. 5
- b. 6
- c. 10
- d. 7

Jak brzmi V przykazanie Dekalogu?

- a. Nie cudzołóż
- b. Nie kradnij
- c. Nie zabijaj
- d. Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu

Jakie jest nauczanie Kościoła w sprawie współżycia seksualnego przed ślubem kościelnym?

- a. Jest niedopuszczalne i jest grzechem
- b. Jest dopuszczalne bez ograniczeń
- c. Kościół nie wypowiada się na ten temat
- d. Jest dopuszczalne, jeśli ludzi łączy miłość
- e. Nie wiem

Jaka jest nauka Kościoła na temat osób LGBTQ+?

- a. Kościół uważa, że mają prawo do zawierania małżeństw i adopcji dzieci
- b. Kościół obdarza je szacunkiem, ale wzywa do życia w czystości seksualnej

- c. Kościół potępia osoby o takich skłonnościach
- d. Kościół nie wypowiada się na ten temat
- e. Nie wiem

Zaznacz modlitwy, które znasz na pamięć.

- a. Anioł Pański
- b. Pod Twoją obronę
- c. Ojcze nasz
- d. Zdrowaś Maryjo
- e. Wierzę w Boga
- f. Aniele Boży
- g. Duchu Święty, który oświecasz...

Kto Twoim zdaniem założył Kościół?

- a. Apostołowie
- b. Jezus
- c. Pierwszy papież
- d. Cesarz Konstantyn Wielki
- e. Trudno powiedzieć

Jakie są główne przymioty (cechy) Kościoła katolickiego?

- a. Doskonały i bezgrzeszny
- b. Pierwotny i eschatologiczny
- c. Jeden, święty, powszechny i apostolski
- d. Trudno powiedzieć

Sukcesja apostolska to:

- a. Dziedziczenie majątku w Kościele
- b. Przekazywanie władzy święceń nieprzerwanie od początku Kościoła
- c. Poczet papieży
- d. Trudno powiedzieć

Zaznacz imię aktualnego papieża oraz imię i nazwisko prymasa Polski (wybierz dwie odpowiedzi)

- a. Papież Jan Paweł II
- b. Papież Franciszek

- c. Papież Benedykt XVI
- d. Prymas Wojciech Polak
- e. Prymas Stefan Wyszyński
- f. Prymas Stanisław Dziwisz

Opinie i stosunek emocjonalny do Kościoła

Za kogo siebie uważasz?

- a. Jestem katolikiem
- b. Jestem chrześcijaninem innego wyznania
- c. Jestem wyznawcą innej religii
- d. Jestem niewierzący
- e. Nie umiem powiedzieć

Jak dzisiaj oceniasz swoją wiarę w Boga?

- a. Jestem głęboko wierzący
- b. Jestem wierzący
- c. Jestem niezdecydowany, ale przywiązany do tradycji i religii
- d. Jestem obojętny
- e. Jestem niewierzący
- f. Trudno powiedzieć

Osobiście wierzysz, że Bóg...

- a. Jest Trójcą Osób
- b. Jest jedną Osobą
- c. Jest bezosobowy, nieokreśloną siłą
- d. Nie wierzę w istnienie Boga

Za kogo uznajesz Jezusa Chrystusa?

- a. Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem i człowiekiem
- b. Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem
- c. Jezus Chrystus był zwyczajnym człowiekiem
- d. Jezus Chrystus jest postacią mityczną
- e. Nie mam zdania

Wierzysz, że Maryja, matka Jezusa jest...

- a. Osobą Boską

- b. Poczęta bez grzechu pierworodnego oraz wniebowzięta z ciałem i duszą
- c. Zwyczajnym, grzesznym człowiekiem
- d. Trudno powiedzieć

Jaka jest Twoja opinia o współżyciu seksualnym przez ślubem kościelnym?

- a. Koniecznym warunkiem jest ślub kościelny
- b. Jeśli ludzie się kochają nie widzę problemu
- c. Akceptuję bez żadnych ograniczeń
- d. Wystarczy ślub cywilny
- e. Nie mam zdania

Jaka jest Twoja opinia o antykoncepcji?

- a. Jestem całkowicie przeciwny jej stosowaniu
- b. Jestem za antykoncepcją, ale odrzucam stosowanie środków wczesnoporonnych
- c. Jestem całkowicie za jej stosowaniem
- d. Nie mam zdania

Jaka jest Twoja opinia o aborcji (przerywaniu ciąży)?

- a. Jestem zdecydowanym przeciwnikiem
- b. Uważam ją za zło, ale czasami konieczne
- c. Zgadzam się na nią tylko, jeśli dziecko jest chore (upośledzone)
- d. Jestem jej zwolennikiem bez żadnych ograniczeń
- e. Nie mam zdania

Jak oceniasz nauczanie Kościoła na temat osób LGBTQ+?

- a. Zdecydowanie zgadzam się z Kościołem
- b. Raczej zgadzam się z Kościołem
- c. Nie mam zdania
- d. Raczej nie zgadzam się z Kościołem
- e. Zdecydowanie nie zgadzam się z Kościołem

W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki został założony przez Jezusa Chrystusa?

- a. Zdecydowanie wierzę
- b. Raczej wierzę
- c. Nie mam zdania
- d. Raczej nie wierzę

- e. Zdecydowanie nie wierzę

W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki jest prowadzony przez Ducha Świętego?

- a. Zdecydowanie wierzę
- b. Raczej wierzę
- c. Nie mam zdania
- d. Raczej nie wierzę
- e. Zdecydowanie nie wierzę

W jakim stopniu celibat księży wpływa na twoje podejście do Kościoła katolickiego?

- a. Celibat jest dużą wartością. Wzmacnia moje zaufanie do Kościoła.
- b. Celibat jest szkodliwy. Powoduje, że mniej ufam Kościołowi.
- c. Jest mi wszystko jedno czy celibat obowiązuje księży czy nie. To ich sprawa.
- d. Nie mam zdania.

Czym przede wszystkim jest dla Ciebie Kościół katolicki? (wybierz jedną odpowiedź)

- a. Wspólnotą wiary i miłości, która pomaga osiągnąć zbawienie
- b. Pożyteczną organizacją społeczną i charytatywną
- c. Organizacją szkodliwą dla społeczeństwa
- d. Trudno powiedzieć

W jakim stopniu wierzysz, że Kościół katolicki jest pewną drogą do zbawienia?

- a. Zdecydowanie wierzę
- b. Raczej wierzę
- c. Nie mam zdania
- d. Raczej nie wierzę
- e. Zdecydowanie nie wierzę

Jakie są Twoje osobiste doświadczenia z Kościołem i księżmi?

- a. Bardzo dobre
- b. Dobre
- c. Przeciętne
- d. Złe
- e. Bardzo złe
- f. Żadne

W jakim stopniu ufasz Kościołowi katolickiemu?

- a. Bardzo dużym
- b. Dużym
- c. Średnim
- d. Małym
- e. Bardzo małym
- f. Żadnym

Czy jesteś dumny z tego, że należysz do Kościoła?

- a. Zdecydowanie tak
- b. Raczej tak
- c. Trudno powiedzieć
- d. Raczej nie
- e. Zdecydowanie nie
- f. Nie należę do Kościoła Katolickiego

W jakim stopniu na Twoje podejście do Kościoła mają wpływ przekazy w mediach negatywnie ukazujące Kościół?

- a. Bardzo duży
- b. Duży
- c. Średni
- d. Mały
- e. Bardzo mały
- f. Trudno powiedzieć

W jakim stopniu na Twój stosunek do Kościoła wpływają informacje na temat pedofilii i innych negatywnych zachowań niektórych księży katolickich?

- a. Bardzo duży
- b. Duży
- c. Średni
- d. Mały
- e. Bardzo mały
- f. Trudno powiedzieć

Jak oceniasz zaangażowanie Kościoła katolickiego w politykę?

- a. Polityka to dobro wspólne. Kościół ma prawo zabierania głosu w sprawach publicznych.
- b. Kościół za bardzo wtrąca się w politykę. Nie powinien tego robić.

- c. Polityka mnie nie interesuje.
- d. Nie mam zdania

Realny związek z Kościołem

Jakie sakramenty przyjąłeś w Kościele katolickim? (można wybrać kilka odpowiedzi)

- a. Chrzest
- b. Komunię Świętą
- c. Sakrament Pokuty i Pojednania (spowiedź)
- d. Bierzmowanie
- e. Żaden

Jak często się modlisz?

- a. Codziennie
- b. Co kilka dni
- c. Rzadko
- d. Nigdy

Jak często bierzesz udział we Mszy św.?

- a. W każdą niedzielę i święta
- b. Często, ale nie w każdą niedzielę i święto
- c. Rzadko
- d. Nigdy

Jak często przystępujesz do Komunii świętej?

- a. Kilka razy w tygodniu
- b. Co tydzień
- c. Co kilka tygodni
- d. Co kilka miesięcy
- e. W Boże Narodzenie i Wielkanoc
- f. Nigdy

Jak często się spowiadasz?

- a. Raz w miesiącu lub częściej
- b. Kilka razy w roku
- c. Raz w roku
- d. Raz na kilka lat

- e. Nigdy

Jaki masz aktualnie udział w życiu twojej parafii? (można zaznaczyć kilka odpowiedzi)

- a. Jestem członkiem ruchu lub stowarzyszenia katolickiego działającego w parafii
- b. Biorę aktywny udział w liturgii (czytam, śpiewam, służę do Mszy św. itp.)
- c. Angażuję się w działalność organizowaną przez parafię (np. charytatywną)
- d. Nie biorę udziału w życiu parafialnym

Czy w przyszłości, jeśli będziesz mieć potomstwo, zamierzasz je ochrzcić, przygotować do I Komunii i spowiedzi, bierzmowania?

- a. Tak
- b. Nie

Czy uczestniczysz w lekcjach religii katolickiej w szkole?

- a. Tak
- b. Nie

Dlaczego chodzisz na lekcje religii?

- a. Z wewnętrznego przekonania
- b. Bo rodzicie nalegają
- c. Nie czuję potrzeby, ale może kiedyś przyda się zaświadczenie (np. do ślubu)
- d. Bo nie ma alternatywy (np. etyki)
- e. Nie uczęszczam

Jak oceniasz twoje lekcje religii?

- a. Tematy są ciekawe i metody interesujące
- b. Tematy i metody są nudne
- c. Lekcje religii są przeciętne
- d. Nie mam zdania
- e. Nie uczęszczam

Kto jest twoim nauczycielem religii?

- a. Ksiądz
- b. Siostra zakonna
- c. Osoba świecka
- d. Nie uczęszczam na lekcje religii

Jakie masz relacje z nauczycielem religii (katechetą)?

- a. Bardzo dobre
- b. Dobre
- c. Przeciętne
- d. Słabe
- e. Negatywne
- f. Nie uczęszczam na lekcje religii

Jaki wpływ na Twoje postawy wobec Kościoła mają lekcje religii?

- a. Bardzo pozytywny
- b. Raczej pozytywny
- c. Obojętny
- d. Raczej negatywny
- e. Zdecydowanie negatywny
- f. Nie uczęszczam na lekcje religii

Zaznacz w skali od 1 – 5 jak silny jest Twój aktualny związek z Kościołem katolickim.

- 1- Żaden 5 - Bardzo związany

Jakie dostrzegasz wartości (cechy pozytywne) w Kościele katolickim? Proszę o krótkie uzasadnienie swojej odpowiedzi.

Jakie dostrzegasz problemy (cechy negatywne) w Kościele katolickim? Proszę o krótkie uzasadnienie swojej odpowiedzi.

Co byś chciał zmienić w Kościele katolickim? Proszę o krótkie uzasadnienie swojej odpowiedzi.

To już koniec!

Bardzo dziękuję za poświęcony czas!

ks. Tomasz Pązik

Aneks 2. Zestawienie wypowiedzi ankietowanych charakteryzujących się najbardziej negatywną postawą eklezjalną.

Pisowania oryginalna.

	Jakie dostrzegasz wartości (cechy pozytywne) w Kościele katolickim?	Jakie dostrzegasz problemy (cechy negatywne) w Kościele katolickim?	Co być chciał zmienić w Kościele katolickim?
Kobieta	Żadne	Brak polegania na Biblii i dodawanie tradycji i świąt ludzkich czy o pochodzeniu pogańskim.	Usunąć, ponieważ należy do religii fałszywej (Babilon Wielki w księdze Objawienia).
Kobieta	Żadne	Sporo ich	Większość rzeczy
Kobieta	nie ma żadnych cech pozytywnych, kościoły to szkodliwe miejsca	same problemy	zamknąć ta instytucje
Kobieta	Nie dostrzegam	Nietolerancja, wtrącanie się w politykę, próba kontroli społeczeństwa	Nie interesuje mnie kościół
Kobieta	nie dostrzegam	zbyt wtrąca się w życie i politykę	wszystko
Kobieta	nie dostrzegam	Nie dostrzegam	Nie wiem

Kobieta	Może nie sam kościół, ale wiara w Boga i uczestniczenie w wydarzeniach związanych z wiarą pomaga ludziom wierzącym w trudnych dla nich momentach.	Kościół za bardzo ingeruje w sprawy polityczne państwa. Uważam, że nie powinno ustalać się np. prawa do aborcji na podstawie tylko i wyłącznie wiary katolickiej. Jeśli ksiądz popełnia takie przestępstwo jak pedofilia - to powinien iść za to do więzienie, a takie sprawy w kościele są "zamiatane pod dywan". Kościół nie potrafi szanować osób innej orientacji seksualnej, a także nakłania swoich wiernych do tego, żeby również ich nie szanowali. Przykazanie szanuj bliźniego swego jak siebie samego jest łamane przez nie tylko wiernych, ale również przez głowy kościoła i to w najgorszy możliwy sposób. Celibat nie ma sensu, bo i tak wiadomo, że księża mają "na boku" kobiety, a czasem również mężczyzn, bo jak wiadomo każdy człowiek ma swoje potrzeby. W kościele za dużo widać pieniędzy, a za mało miłości do wiernych. Teraz to nie miejsce do pojednania, a chora instytucja, która podzieliła miliony Polaków. Mówię to z perspektywy osoby, która od małego była wychowywana w wierze katolickiej, jeździła na obozy religijne, śpiewała w chórze kościelnym i regularnie chodziła na msze świętą.	Całkowite odejście kościoła od polityki państwa, zlikwidowanie celibatu, szanowanie ludzi, a w szczególności społeczności LGBT+.
Kobieta	żadne uważam że kościół jest szkodliwy	narzuca wzorce zachowań zamiast powielać miłość	Nic, chciałabym żeby przestać istnieć
Kobieta	Pomaga niektórym ludziom w brnięciu przez życie.	Poglądy nie idą z duchem czasu np. seks przed ślubem jest niedopuszczalny, aborcja na życzenie również oraz złe podejście do seksu homoseksualistów i osób transpłciowych.	Ich poglądy. Np aborcja na życzenie jest dopuszczalna, seks przed ślubem również, seks homoseksualistów oraz by przestali degradować osoby transpłciowe.
Kobieta	Nie widzę	Pedofilia	Wszystko
Kobieta	Żadne	egoizm, kłamstwo, brak tolerancji, hipokryzja	kościół już nie jest potrzebny ludziom
Kobieta	Dla niektórych ludzi jest schronieniem, ukojeniem (nie dla mnie)	Nienawisć wielu księży w stosunku do ludzi LGBT oraz do ludzi z odmiennymi przekonaniami np. politycznymi, dotyczącymi aborcji, współżycia przedmałżeńskiego, antykoncepcji, wiary	Żeby kościół był odłączony od polityki!

Kobieta	Żadne, dzisiejszy kościół nie ma prawie nic związanego z wiarą i jest tylko szopką do obdzierania ludzi z pieniędzy i kontrolowania ich	Budzi w ludziach nienawiść Narzuca ludziom to jacy mają być i jak mają prowadzić swoje życie, zwłaszcza kobietom Wtrąca się do polityki Chciwy na pieniądze Wtrąca się ludziom do życia prywatnego	Najlepiej to go zlikwidować :p Opodatkować. Zabronić narzucania własnych ideologii ludziom niewierzącym bądź innego wyznania. Zacząć akceptować ludzi z odmienną orientacją, innego wyznania, pochodzenia. Dać kobietom żyć tak jak chcą a nie tak jak każe im pismo święte
Kobieta	żadne, nauka kościoła nie ma nic wspólnego z chrześcijaństwem	jest ich zdecydowanie zbyt wiele	wszystko, szczególnie opodatkować i zabronić dostępu do udzielania się w polityce
Kobieta	Nie ma	Nie rozwija się, nie dostosowuje się do norm społeczeństwa, zakaz seksu przed ślubem, mieszkania razem, aborcji i antykoncepcji to jakieś żarty średniowieczne, nie akceptowanie LGBT i nazywanie ich ideologia zaprzecza przekonaniu o kochaniu każdego człowieka, pedofilia jest obrzydliwa (osobiście uważam że przyczyną takiego zepsucia umysłowego jest wprowadzony absurdalny celibat), jak ludzie (ksiądz) który nie ma żony i dzieci może nauczać o tym, płatanie kościoła w politykę jest męczące i nudne	Akceptacja aborcji, antykoncepcji, osób lgbt, mieszkania i współżycia przed ślubem oraz zniesienie celibatu, zaprzestanie szerzenia polityki
Kobieta	Ew uczenie dzieci rozróżnienia, co jest dobre, a co złe. Przynajmniej na poziomie podstawowym, bo nie zgadzam się w wielu sytuacjach z przekonaniem KK.	Chronienie przestępstw członków KK. Nagonka na osoby LGBTQ, osoby dokonujące in vitro, na zwolenników aborcji, na osoby trans, na sexworkerów. Wtrącanie się w politykę państwa. Zwyczaj odpłatności za np. Śluby czy Chrzty. Stawianie życia płodu nad życie matki. Istnienie sakramentu spowiedzi. Krytyka wyglądu młodych osób i staroświeckie przekonania, które nie zmieniają się wraz z rozwojem społeczeństwa np. o tatuażach czy kolczykach czy kolorowych włosach czy ubiorze z symbolami np. czaszki	Wszystko wymienione wyżej. Kościół powinien się rozwijać i zacząć brać pod uwagę ludzkie uczucia a nie fanatyczne wierzenia.
Kobieta	Jestem osobą niewierzącą	Tak jak poprzednią odpowiedź	wszystko
Kobieta	Żadne	jego istnienie i wtrącanie się w sprawy państwowe i nakaz religii w szkołach, tragedia.	najlepiej żeby przestał istnieć

Kobieta	Ogólnie przykazania kościoła są słuszne ale często nieprzestrzegane przez katolików	Wtrącenie się w politykę. Rozbieżności	Żeby nie wtrącał się w politykę i żeby wiara była dla tych którzy faktycznie wierzą a nie chodzą do kościoła bo tak wypada. Zlikwidowanie celibatu
Kobieta	Kościół dawno przestał mieć wartości	Piętnowanie wszystkiego co nowe, nieznane. Jak i osób które chcą żyć inaczej niż kościół katolicki	wszystko
Kobieta	Żadne	Za dużo wtrącania się w politykę	Mniejszy udział w polityce
Kobieta	Żadne	Pedofilią w kościele, nakłonienie do szykanowania osób o innych poglądach, wpływ kościoła w szkole jak za średniowiecza, chrzczenie niemowlaków przez co nie są nawet świadome na co się piszą, ingerowanie w życie ludzkie, manipulacja społeczeństwem	Wszystko Najlepiej gdyby nie miał żadnych możliwości wtrącania się w życie ludzkie, w szkole i politykę
Mężczyzna	Nie widzę takich	Za bardzo wnika w sferę prywatną człowieka, politykę, itp. Miesza się w sprawy, które serio nie powinny go dotyczyć.	Chciałbym żeby zniknął, zatruwa ludziom życie i zasłania obraz prawdziwego życia.
Mężczyzna	żadne, nie wierzę w religię katolicką	pedofilia, oszustwa pieniężne, zbyt duże zainteresowanie polityką.	nie integrować w politykę i zacząć przestrzegać dekalogu.
Mężczyzna	Zagubieni ludzie, ludzie którzy nie posiadają celu w życiu w łatwy sposób mogą znaleźć zrozumienie i ukojenie w informacjach przekazywanych przez kościół	Pedofilia i nie karanie księży za nią, coraz większy materializm widoczny w kościele, kościół jako argument polityczny w kampaniach partii politycznych, kolesiostwo, krycie i przenoszenie księży by uniknęli konsekwencji swoich akcji, brak zaufania ludzi do księży	Wyeliminowanie pedofili by ludzie wierzący nie bali się o ich dzieci w kościele, zminimalizowanie materializmu wśród księży, niektórzy interesują się bardziej własnym życiem w luksusach zamiast Bogiem
Mężczyzna	Jednoczy ludzi, pozytywnie na nich wpływa pod względem moralnym	Kult obrzędu, a nie wiary	Ludzi nim zarządzających
Mężczyzna	Żadne	Pedofilia, nepotyzm, materializm, angażowanie się w życie społeczne i polityczne, rasizm, klasizm, ksenofobia, hipokryzja	Opodatkowanie kościoła jako instytucji, wprowadzenie realnej filozofii wynikającej z Biblii i nie nagiętej do potrzeb wyższych zakonników, realne kary za wykorzystywanie ludzi

Mężczyzna	Jestem osobą nie wierzącą	Tak jak i poprzednia odpowiedź	Wszystko
Mężczyzna	żadne.	wszystko	wszystko
Mężczyzna	Żadne, to toksyczna sekta.	Wszystko jest oparte na wstydzie i błaganiu o przebaczenie za bycie człowiekiem.	Usunąć całkowicie kościół z polityki, usunąć celibat.

Aneks 3. Zestawienie wypowiedzi ankietowanych charakteryzujących się najbardziej neutralną postawą eklezjalną.

Pominięto 6 wierszy tabeli, w których zamiast wypowiedzi ankietowani wpisali kropkę, by przejść do kolejnego pytania (1 kobieta i 5 mężczyzn). Pisowania oryginalna.

	Jakie dostrzegasz wartości (cechy pozytywne) w Kościele katolickim?	Jakie dostrzegasz problemy (cechy negatywne) w Kościele katolickim?	Co być chciał zmienić w Kościele katolickim?
Kobieta	niektórzy czują duży ból w swoim życiu i mają chęć zakończyć życie i Kościół czasami pomaga z tym	za bardzo pchają młodych na wiarę	nie wiem
Kobieta	siła	sprzeczności	nie traktowanie Pisma Świętego i urywków wyrwanych z kontekstu jako wytłumaczenia własnych błędów
Kobieta	otwartość i ciepło księży	nie wiem	nie wiem
Kobieta	Możliwość spotkania się z Panem Bogiem.	Pedofilia, polityka, pieniądze, kłamstwa oraz ukrywanie zatajanie tuszowanie - zła ogólnego.	Nie wypowiadanie się na temat antykoncepcji i aborcji, nie poruszanie tematów polityki, publiczne piętnowanie pedofilii, szacunek do osób Lgbt bo to też są dzieci Boże.

Kobieta	Wspólnota	Niewystarczająca tolerancja	Zaprzestanie łączenia Kościoła z polityką
Kobieta	Pomoc ludziom	Wyzysk	Nie wiem
Kobieta	Zjednoczenie	Nietolerancja	Zrozumienie
Kobieta	Wielu ludzi zbiera się po to, by doświadczyć wspólnoty w kościele	Mówienie o polityce, rzeczy których nie ma w Biblii a księża o tym mówią	Krótsze kazania, ogłoszenia po błogosławieństwie
Kobieta	Przed wszystkim, że można wypowiadać się w kościele, pomodlić się, słuchać kazań	Na pewno to że niektóre kazania są długie albo są bezinteresowne i podejście Kościoła do LGBT	Atmosferę
Kobieta	Wspólne działania na rzecz innych słabszych ludzi, łączenie się we wspólnej modlitwie, dążenie do jednego celu bez względu na rasę pochodzenie czy kraj zamieszkania	Zbyt duży nacisk i poruszanie kwestii politycznych zamiast skupianie się na wierze, dodatkowo potępienie niektórych zachowań poprzez słowa i sformułowania niektórych księży, zamiast pomoc w drodze do nawrócenia słowa która jedynie zniechęcają do dalszego trwania i nawrócenia się (np. podczas spowiedzi świętej), negowanie seksu przedmałżeńskiego całej tej otoczki oraz ingerencja i negowanie postaw młodzieży, oraz postrzeganie prostych rzeczy jako grzech kiedy nie czyni się złego wobec siebie i innych ale „dla zasady bo to grzech,,, nie dostosowywanie potrzeb słów oraz Kazań zgodnych z np. sytuacja na świecie która się zmienia z pokolenia na pokolenie aby ci młodzi ludzie usłyszeli słowa ich pokrzepiające i sprawiające wrażenie że są rozumianym	Wyżej opisane rzeczy
Kobieta	Nie dostrzegam	Propagowanie i wciskanie własnych wartości w wspólnotę Kościoła oraz wykorzystywanie jego społeczności w celach manipulacyjnych w kwestii polityki. Jedynym słowem - kościół to narzędzie władzy, a moja wiara, jest moja wiara.	Mieszanie polityki oraz wmawianie ludziom, że poprzez ich orientację, wybory w sprawie własnej ciąży, czy rozwód jest grzechem. Gdzie zawarte jest to w piśmie świętym?

Kobieta	Daję zasady moralne	Brak zrozumienia współczesnych nastolatków	Nastawienie i otwartość księży do młodzieży
Kobieta	Żadnych	Żadnych	Nie wiem
Kobieta	Treściowe i sensowne przekazy	Za bardzo angażuje się w sprawy polityczne	Wszystko mi odpowiada
Kobieta	ludziom wierzącym Bóg na pewno daje dużo nadziei otuchy i siły	wtrącanie się w politykę zachęcania do dobra a sami księża obrażają osoby lgbt inne itp. ukrywanie pedofilii	żeby nie wychodzili poza ramy wiary i nie wtrącali się w życie prywatne wiernych
Kobieta	Trudno powiedzieć	Trudno powiedzieć	Trudno powiedzieć
Kobieta	rozmowa z bogiem	kościół jako instytucja	podejście księży
Kobieta	umacnianie wiary	coraz częstsza pedofilia	niektóre stereotypy o których mówi kościół
Kobieta	jest super	za dużo polityki, nie szanują LGBT, sprzeciw antykoncepcji, aborcji, współżycie przed ślubem,	żeby nie popierali tak polityki i mediów i nie bronili tak księży pedofili i nie widzieli w tym problemu
Kobieta	Miłość, połączenie ludzkości i wiara	Sprzeciw LGBT, sprzeciw aborcji i antykoncepcji. Polityka. Wmawianie ludziom dziwnych przekonań	Aby dodać miłość w kościele i nie gadaniem polityce bo to nie jest miejsce do tego natomiast za dużo księży się jednak zapomina...

Kobieta	kierowanie się Biblią - chrzest, szerzenie miłości, nauczanie o nierozłączności małżeństw po ślubie, aktywność księży	kierowanie się tradycją, nieprzystępność dla młodzieży (tradycyjne stare pieśni, księża mówiący nieprzystępnym językiem tłumacząc kazania, mało zachęcających aktywności), udzielanie się w życiu politycznym, mała aktywność ludzi świeckich w kościele, przykuwanie zbyt dużej uwagi na to co musimy zrobić, żeby zostać zbawieni, niż na to że jesteśmy zbawieni dzięki Jezusowi i naszej wierze, a to co robimy jest działaniem, który ma nam w tej wierze pomagać, mało tłumaczenia biblij w przystępnym języku, aby większa ilość osób realnie ją zrozumiała i umiała przekładać na życie, nie wszystko w co wierzymy jest oparte na Biblii	To co napisałam w problemach
Mężczyzna	wspólnota, zjednoczenie, miłość	nie trzymanie się swoich zasad przez księży	brak wtrącania się w politykę
Mężczyzna	działalność charytatywna	mieszanie się w politykę, ukrywanie pedofili i brak rozwiązywania sytuacji z nią związanych	nastawienie niektórych księży do ludzi
Mężczyzna	Miejsce spotkania z Bogiem	Pedofilia wśród księży	Znieść celibat
Mężczyzna	Wartości jakie stara się przekazać	Angażowanie się w politykę, oszusta finansowe i działanie na własną korzyść	Podejście do polityki i pieniędzy
Mężczyzna	działalność charytatywna, promowanie wartości tradycyjnych i powszechnie uznawanych za dobre, funkcja kulturowa, spajająca naród (nie zawsze)	zbyt duże zaangażowanie w życie polityczne kraju, zbyt duża zaściankowość (w skali centralnej), skorumpowanie na szczeblu państwowym, tuszowanie (niestety) wielu przypadków pedofilii wśród księży w kraju (jednak moim zdaniem nie związane z postacią św. Jana Pawła II)	wprowadzić zmiany systemowe, tzn. np. znieść celibat, niektóre zasady kościoła katolickiego, które nie są bezpośrednio zawarte w Biblii
Mężczyzna	Wewnętrzny wpływ I możliwość przemiany	Wtrącanie się w sprawy krajowe i polityczne oraz kontrowersyjne wydarzenia związane z kościołem i księżami.	Podejście kościoła do spraw wewnętrznych człowieka. Szacunek dla każdego i brak kościoła jako instytucji

Aneks 4. Zestawienie wypowiedzi ankietowanych charakteryzujących się najbardziej pozytywną postawą eklezjalną.

Pominięto 2 wiersze tabeli, w których zamiast wypowiedzi ankietowani wpisali kropkę, by przejść do kolejnego pytania (1 kobieta i 1 mężczyzna). Pisowania oryginalna.

	Jakie dostrzegasz wartości (cechy pozytywne) w Kościele katolickim?	Jakie dostrzegasz problemy (cechy negatywne) w Kościele katolickim?	Co być chciał zmienić w Kościele katolickim?
Kobieta	Prostuje moje myślenie. Daje mi Jezusa w sakramentach.	Mało młodzieży angażuje się w życie Kościoła.	Proboszcza
Kobieta	Moralność, działanie na rzecz społeczności, poszanowanie życia i godności każdej jednostki oraz posługa sakramentów. Dzięki tym wartościom Kościół kieruje życie wiernych w zgodzie z naukami Chrystusa i prowadzi ich do zbawienia.	powszechne łamanie przepisów liturgicznych, aby "uatrakcyjnić" liturgię (takie działania osłabiają sakralny charakter liturgii i nie służą prawdziwej ewangelizacji), słaba katechizacja młodzieży, niejasne i niejednoznaczne nauczanie magisterium, brak dyscypliny, brak zrozumienia dla wartości i konieczności życia ofiarnego	Odrodzenie nauczania doktryny katolickiej w oparciu o scholastykę i odrzucenie teologii liberalnej. Wzmocnienie roli papieża jako najwyższego autorytetu Kościoła, Ułatwienie dostępu do liturgii przedsoborowej, Zwiększenie znaczenia i promowanie kultu eucharystycznego, w tym przypominanie wiernym o rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, Ochrona i promowanie modlitwy, pokuty, skromności i umiarkowania, Zachowanie i promowanie piękna i godności liturgii
Kobieta	Dawanie się ludziom-służba, życie cnotami (pознаłam takich ludzi i tego mnie świadome/nie świadome uczyli)	sporo zależy od człowieka księdza/proboszcza w parafii. Nie wszyscy księża odnoszą się z szacunkiem do Hostii	Aby wszystkie osoby duchowne można by było nazwać w przyszłości świętymi

Kobieta	Kościół przede wszystkim umożliwia przyjmowanie Komunii Świętej, co zapewnia stałą relację z Bogiem. Jest też wielu świetnych księży czy zakonnic, którzy pomagają innym w kwestiach wiary, np. na rekolekcjach. Poza tym Kościół to wspólnota i nawet jeśli nie czuję się szczególnie związana z osobami, powiedzmy, z mojej parafii, to i tak czuję, że razem tworzymy coś dobrego w oczach Boga.	Sama nie mam takich doświadczeń, ale słyszałam o wielu przypadkach, gdzie księża poprzez swoje zachowania gorszą wiernych, co ich odpycha od Kościoła. Co prawda, w Kościele jest się dla Boga, a nie z powodu księdza, ale do takich sytuacji nie powinno dochodzić. Każdy błąd osoby duchownej w oczach niewierzących jest bardziej wartościowy niż dziesięć pozytywnych rzeczy dokonanych przez Kościół. Dlatego wszystkie błędy potęgują nienawiść ze strony ludzi spoza Kościoła. Po wysłuchaniu paru historii z innych parafii mam wrażenie, że niektórzy księża nie powinni pełnić swoich funkcji i wątpię, że cokolwiek się w nich zmieni.	Nie twierdzę, że powinno się zabronić komukolwiek wstępu do kościoła (a wręcz przeciwnie), ale mam wrażenie, że obecnie większość wiernych przychodzi do kościoła bardziej z przyzwyczajenia, a bez szczerzej wiary. Jezus powiedział, że do Nieba nie dostaną się "letni" wierzący. Trzeba całkowicie oddać się Bogu. Nie wiem, co dzieje się w sercach wszystkich, których widzę w kościele, ale coś mówi mi, że ich wiara nie jest taka, jaka powinna być. Oczywiście nie uważam siebie za idealną pod tym względem, ale bardzo staram się zbliżyć do Boga. Może to właśnie potrzeby Boga nie widzę u innych.
Kobieta	Znajduje w nim ludzi, z którymi łączy mnie wiara i miłość do Boga, przynależność do kościoła i przyjmowanie sakramentów pomaga mi w codziennych trudnościach oraz w dążeniu do dobra.	Niektórzy księża poprzez swoje kazania zniechęcają ludzi do Kościoła, szczególnie kiedy są oceniający albo ich poglądy są niekonieczne zgodne z nauką Kościoła, a bardzo skrajne.	Księża nie powinni oceniać ludzi, a być wspierający. Kościół nie powinien tak interesowny.
Kobieta	To, że Jezus nam zostawił Siebie w sakramentach	Nie wiem	Aby na kazaniach niektórych księży głoszone było Słowo Boże z miłością, np. komentarz do Ewangelii z danego dnia, a nie mówienie zupełnie nie na temat, nie o Bogu, straszenie ludzi i narzekanie na ludzi niewierzących

Kobieta	Kościół daje mi przestrzeń do poznawania Boga i innych ludzi, ponieważ należę do wspólnoty. Kościół uczy mnie podejścia do życia w sposób zgodny z moją wiarą, podczas kazań, albo na spotkaniach wspólnoty się o tym dowiaduje. Kościół udziela mi sakramentów, które są znakami łaski Boga i pozwalają mi być bliżej Niego	Księża, szczególnie z wyższych szczebli hierarchii za bardzo skupiają się na władzy i pieniądzu, przez co często angażują się w coś co nie powinni. Mała chęć do podejmowania nowych działań np. Niechęć proboszcza to działania Młodzieży w parafii	Chciałabym, aby księża otworzyli się bardziej na ludzi, żeby wchodzili z nimi w dialog, żeby byli pasterzami, którzy znają swoje owce, żeby ludzie Kościoła, świeccy i duchowni żyli wiarą, kierowali się Ewangelią w swoim życiu
Kobieta	Przybliży mnie do Boga i tłumaczy Jego słowa	Z początku nie obowiązywał celibat, a także apostołowie mieli rodziny - od czasu, kiedy celibat obowiązuje, na przestrzeni lat niektórzy duchowni pozwalają sobie na słowa i czyny niedopuszczalne	Wprowadzić większe restrykcje dotyczące niemoralnych zachowań wśród duchownych
Kobieta	Dobre osoby w kościele pomagają rozwijać i zrozumieć wiarę.	Brak wystarczającej otwartości.	Dokładniejsze sprawdzanie czy kleryk/diakon nadaje się do prowadzenia ludzi w sposób duchowy, ponieważ niektóre wartości przekazywane przez księży nie ukazują dobrego, „żywego” kościoła osobą poszukującym/niewierzącym.
Kobieta	Otwartość, obrona wartości moralnych, wspólnotowość	Niechęć do zmian, przekonanie o nieomyślności i brak dialogu, jednoznaczne wskazywanie co zawsze jest złe co powoduje dużą ilość ludzi z nerwicą eklezjogenną	Większą otwartość na zmiany, edukację w dziedzinach psychologicznych, więcej dialogu
Kobieta	Wspólnota, miłość, wsparcie - jesteśmy sobie bliscy, łączy nas Chrystus, a Jego Miłość pragniemy przekazywać też innym	Czasem są tuszowane sprawy pedofilii, a przecież ważne jest, by przyznać się do niedoskonałości i grzeszności, a pomóc ofiarom pedofilii	Więcej akcji ewangelizacji itd., bo ludzie odchodzą od Boga, bo po prostu Go nie znają i musimy im o Nim powiedzieć. No i też by nie były tuszowane jakieś przestępstwa - jasne, bolesny temat, ale tuszowanie tego jest jeszcze gorsze dla wizerunku Kościoła wśród ludzi

Kobieta	Kościół to wspólnota otwarta i wspierająca. Jest drogą do zbawienia. Nie zamyka się na nikogo, co sprawia, że zawsze znajdę tu kogoś, kto mnie wysłucha.	Wierzący często traktują kościół instytucjonalnie. Więcej wad nie widzę, a problemy jednostek i patologie (choćby pedofilia) nie są zjawiskiem na tyle częstym, by nazwać je cechą negatywną całej wspólnoty.	Pewnie będę w mniejszości: nie lubię, gdy czytania czytają świeccy, a lektorzy siedzą i nie czytają. Często zwykłe osoby nie umieją czytać wyraźnie, bez zacinania się czy seplenienia, co tak bardzo utrudnia mi skupienie (szczególnie jak lektor jest obecny na mszy, ale jedynie posługuje przy ołtarzu).
Kobieta	Nawoływanie do nawrócenia i stanie się lepszym, nowym człowiekiem - to podnosi jakość życia społeczeństwa, nawet tego które nie wierzy.	Upraszczenie różnych tematów przez księży, bo wtedy łatwiej się tłumaczy np. seksualność.	Żeby w parafiach było więcej szczegółowych treści, nie ogólników.
Kobieta	Przede wszystkim wspólnotę, która daje mi poczucie, że nie jestem sama kiedy jest trudniej.	Zapominanie o przykazaniu miłości i z góry ocenianie człowieka bez znajomości jego historii życia.	Aby księża częściej słuchali ludzi, próbowali ich zrozumieć. Aby też wiara nie kojarzyła się ludziom ze tylko ze strachem i piekłem, aby widzieli jej pozytywne aspekty - że wiąże się z radością i miłością.
Kobieta	Uczy kochać i szanować wszystkich, włącznie z sobą samym. Pomaga znacznie łatwiej podejmować pewne wybory/decyzje.	Chyba nic konkretnego	Nic konkretnego
Kobieta	Został założony przez Jezusa, pozwala nam odkrywać prawdę i przyjmować sakramenty	Jest podzielony, jest dużo niewyjaśnionych tematów. Księża często przedstawiają fałszywy obraz Boga i katolicyzmu, co zniechęca ludzi. Ludzie nie rozumieją istoty, poprzez zbyt duże skupienie na zewnętrznosci i nikt tego nie tłumaczy. Są ludzie uważający się za katolików i ukazujący wiarę w fałszywy sposób, który odpycha i sprawia wrażenie sekty	Nie do mnie należy zmienianie Kościoła. Kościół to ludzie, więc tak, chciałabym żeby ludzie się kochali nawzajem. Ale nie jestem w stanie tego zmienić. Gdyby żyli w miłości, mówiliby prawdę, a tylko prawda jest w stanie ukazać prawdziwy Kościół
Kobieta	Otwartość i chęć rozmowy księży	Zniewolenia, brak świadomości konkretnych elementów Mszy	Większa świadomość katolików na temat zagrożeń duchowych
Kobieta	Przyjazny, pomocny	Nie dostrzegam	Nic

Kobieta	Wpływ na młodych katolików (ukazanie prawdziwej wiary, miłości Jezusa) i chęci uwielbiania Boga; dużo ludzi z rozwiniętymi charyzmatami, przez co lepiej służą Bogu i uczą tego innych	Negatywny wizerunek Kościoła jako instytucji, przesadne podejście wielu katolików, które w rzeczywistości nie jest zgodne z Ewangelią	Chciałabym, żeby każdy człowiek mógł się dowiedzieć o miłości Boga, a młodzi ludzie byli zachęceni do rozwoju wiary i dzielenia się nią z innymi, aby każdy czuł, że widzi w katolikach odbicie postępowania Jezusa
Kobieta	Bliskość Jezusa, Bogu spodobało się zbawić nas we wspólnocie, a nie w pojedynkę, Kościół pomaga w dążeniu do Niego	często wierni nie są świadomi i nie wiedzą co dzieje się podczas Eucharystii, bardziej jak gdyby oglądali przedstawienie, niż w niej uczestniczyli. Często katolicy też nie widzą belki w swoim oku, są zamknięci na dialog, nie szukają Jezusa i traktują wiarę jako obyczaj	chciałabym, aby więcej ludzi angażowało się w życie Kościoła i parafii, by więcej osób czuło wspólnotę w której ma wsparcie i w której może wzrastać, a nie widzieć tylko i wyłącznie instytucję. Chciałabym żeby ludzie chcieli poznawać żywego Boga.
Kobieta	Czuje się wysłuchana przez Boga	Brak	Brak
Kobieta	Bóg jest pośród ludzi zebranych w jego imieniu. Wspólne dążenie do świętości. Pomoc księży w trudnościach związanych z wiarą	Brak ślubów ubóstwa u księży Brak szacunku ze strony niektórych księży	Aby pieniądze części księży którzy mają ich dużo były przekazywane na biednych lub misje
Kobieta	Myślę, że coraz więcej powstaje form zaangażowania młodzieży w życie Kościoła, co uważam za bardzo pozytywne.	W mniejszych parafiach brakuje mi właśnie takich zorganizowanych wspólnot.	Zmieniałabym to, że na kazaniach czasami potępia się i oskarża ludzi, którzy żyją niezgodnie z nauką Kościoła - należy potępiać grzech, nie ludzi.
Kobieta	Wspólnota	-	-
Kobieta	Pozwala na zbudowanie głębokiej relacji z Bogiem.	Bardzo rzadko na mszach świętych jest poruszany temat jak się modlić, jak zwalczać pokusy i jak rozważać Pismo Święte	W sumie nic, ale bardzo chciałabym żeby była to wspólnota osób PRAWDZIWIE szukających i chcących mieć relacje z Panem, a nie osób zmuszanych.
Kobieta	msza święta daje mi pokój serca	zbyt dużo tematu polityki i pieniędzy	więcej uwielbień, wspólnot

Kobieta	Bezpieczeństwo, spokój	Zbyt duża hierarchia wśród księży (rywalizacja o wyższe stanowiska, układy za plecami biskupa, krycie się wzajemne, obojętność do tego co uważa reszta świata o kościele) zagrywki, manipulacje i "zakładanie masek" przez księży, krycie dzieci księży i kobiet. Jednak pomimo tych negatywów nie tracę wiary w Boga. Kościół nie jest doskonały i nigdy taki nie będzie.	Wiele, na przykład większe zaangażowanie księży i świeckich we wspólnoty, życie w kościele. Chciałabym aby księża wzbudzali większą ufność i nie "zakopywali brudów", które zostały przez kogoś wykopane
Kobieta	Akceptacja (nie trzeba bać się odrzucenia) Trwanie przy wartościach moralnych (walka o życie itp. są bardzo ważne w dzisiejszych czasach kiedy co raz więcej ludzi zmienia swoje spojrzenie na te sprawy na tak na prawdę niezgodne z zasadami moralnymi i zależy im wyłącznie na własnej wygodzie i przyjemności. Uważam że to bardzo dobrze że kościół walczy z takimi postawami i całkowicie to popieram i kiedy tylko mogę wspieram)	Szczerze mówiąc ciężko mi powiedzieć co jest nie tak. W opinii moich niewierzących znajomych którzy jednak mieli kiedyś coś wspólnego z kościołem jest on zbyt staroświecki i zamknięty na postęp. Chodzi tu o sposób prowadzenia mszy itp. Ja jednak jestem raczej zwolenniczka tradycji i odpowiada mi taka forma więc chyba wszystko zależy od osoby	Tu może odniosę się do pytania o politykę. Uważam że bardzo dobrze że kościół zabiera głos w niektórych kwestiach związanych z polityką. Przykładowo bardzo dobrze że nie popiera legalizacji aborcji. Uważam jednak że kościół jako miejsce nie ma służyć głoszeniu przez księży poglądów politycznych. Przekazywanie wartości którymi powinniśmy się kierować nie może zawierać żadnych nawiązań politycznych. Znacznie słabiej trafia wtedy do ludzi którzy uznają tę formę za jakąś polityczną zagrywkę a nie ewangelizację
Kobieta	Możliwość rozwoju, nie tylko duchowego, ale też społecznego, możliwość wsparcia, otrzymania rady od innych w Kościele, podtrzymywanie i rozwijanie wiary, siła do wytrwania przy Bogu i do działań w codziennym życiu.	Często parafia lub wspólnota jest zamknięta na innych, spoza „swojego” środowiska, zamiast współpracować, raczej się izoluje; nie zawsze nauczanie księży/ kazania są adekwatne do aktualnej sytuacji człowieka i mogą źle oddziaływać na niego.	Chyba to, żeby był bardziej otwarty, organizował też wydarzenia dla osób niewierzących lub z innej religii, żeby księża angażowali się w miarę możliwości w świeckie wydarzenia/ organizacje, aby wierni bardziej angażowali się w życie Kościoła, np. w liturgię - niekoniecznie tylko ci, którzy należą do jakichś wspólnot w danej parafii.

Kobieta	Kościół katolicki daje bardzo wiele możliwości do zarówno rozwoju duchowego, ale i samokształcenia poprzez istniejące stowarzyszenia i grupy. Są one przystosowane do tak naprawdę każdej kategorii wiekowej, dlatego nauka Kościoła może w równym stopniu trafiać do wszystkich. Coraz więcej księży, osób życia konsekrowanego stara się głosić Słowo Boże i przekazywać swoją wiedzę w sposób, który jest atrakcyjniejszy dla szczególnie młodszych osób np. poprzez użycie Internetu.	Kościół katolicki mimo starań jeszcze w niewystarczającym stopniu "idzie do przodu". Tradycja jest potrzebna, natomiast bardzo często nie trafia ona do młodych ludzi, którzy ukształtowani mediami itp. negatywnie nastawiają się do Kościoła zauważając tylko jego wady.	Formę przekazu treści głoszonych przez Kościół, gdyż nie są one zrozumiałe i często źle interpretowane przez młodzież, co prowadzi do ich negatywnego podejścia względem Kościoła.
Kobieta	Trudno powiedzieć, jeśli dobrze zrozumiałam pytanie to na pewno wspólnota, to że poprzez wiele akcji, dziejących się w parafiach możemy się zjednoczyć, mam takie poczucie że nie płyniemy sami pod prąd tego świata, razem z Bogiem i drugim człowiekiem jest po prostu łatwiej pokonywać wszystkie trudności.	Kilku rzeczy w kościele nie rozumiem, przeszkadzają mi takie niedopatrzenia, np. Nie rozumiem drugiego punktu 6 głównych prawd wiary, mam po prostu inny obraz Boga, i to że to człowiek ponosi konsekwencje za swoje czyny negatywne lub pozytywne, a nauka tych prawd wiary jest narzucona przez Kościół. Ostatnio coraz częściej widzę też brak autentyczności wśród księży, brak zaangażowania albo zaburzoną hierarchię wartości gdzie na pierwszym miejscu znajdują się pieniądze. Wiem że Kościół tworzą grzeszni ludzie ale bardzo mnie boli jak ktoś kto jest w pewnym sensie autorytetem dla wiernych nie ma takiej świadomości swoich czynów.	Chyba nie mam takiej rzeczy

Mężczyzna	Szacunek, otwartość, wspólnota ludzi, świadomość kruchości i słabości. Kościół składa się z ludzi słabych i grzesznych, ale łączy nas jeden cel - niebo	Nie reagowanie w sprawach odchyłeń i problemów seksualnych u księży. Zdarzają się takie sytuacje, jednak powinno się coś z tym robić i wyciągać konsekwencje.	Nic
Mężczyzna	Uczy życia, ponieważ przekazuje prawdy, o których mówił sam Jezus Chrystus. Prowadzi do zbawienia, ponieważ bez czynnego udziału w Mszy Świętej dusza nie otrzymuje pokarmu, który jest nam dany na życie wieczne.	Na ten moment nie dostrzegam.	Myślę, że wszystko jest tak jak powinno.
Mężczyzna	Wspólnota i możliwość jednoczenia z innymi w wierze katolickiej.	Choć koniecznym jest angażowanie się kościoła w politykę społeczną to zdecydowanie negatywna jest postawa wiązania się ugrupowaniami politycznymi.	Podejście do liturgii jako do wielkiego daru, o który powinno się dbać nie dopuszczając do nadużyć i coraz to "luźniejszego" podejścia podczas jej sprawowania.
Mężczyzna	Wiarygodność.	Skupienie się na problemach aktualnych, a nie na relacji z Bogiem.	Nic, chciałbym sam się zmieniać, aby być lepszym świadkiem wiary.
Mężczyzna	sakramenty	brak rozliczenia z przeszłością, chowanie problemów pod dywan, słaby poziom duchowy duchowieństwa, brak otwartości diecezji na osoby charyzmatyczne, a za tym rekolekcje z nimi, brak ciekawych przedsięwzięć związanych z kościołem - np. pikniki rodzinne, coś dla ludzi po za kościołem (Msza Św. super ale warto zrobić coś więcej dla ludzi)	reforma głęboka Kościoła by się przydała, większa otwartość do współczesnego człowieka (dużo osób jest żyjących w grzechach ciężkich i problemach - tu przydał by się z nimi dialog a nie tylko że to zło)
Mężczyzna	Przekazywanie odpowiednich wartości	Nie dostrzegam	Nic

Mężczyzna	Kościół jest szkołą Miłości oraz szansą spotkania Jej źródła: Boga, i innych ludzi. To jest miejsce, które mnie leczy i nadaje sens mojemu życiu.	Pojawiają się problemy na tle duszpasterstwa młodzieży. Zrozumiałe jest to, że mamy coraz mniej kapłanów, więc czas przeznaczony przez nich dla tej grupy jest ograniczony. Są deficyty jednak odpowiednio przygotowanych osób świeckich. Młodzież jest pozostawiona sama sobie, a przecież autorytety i osoby doświadczone są młodym ludziom na tym etapie życia bardzo potrzebne. Osoby kierujące młodzieżą powinny słuchać podopiecznych, być wrażliwym na ich potrzeby, ale jednocześnie kształtować i wymagać.	Nie jestem zwolennikiem zmian w Kościele. Uważam, że Kościół powinien kontynuować swoją drogę poprzez rozwój, jak to miało miejsce do tej pory. Moim zdaniem historia Kościoła jest dobra, bo o Jego wzrost troszczy się Duch Św.
Mężczyzna	Kościół katolicki poprzez dekalog, nauczanie i wspólnotę kształtuje wśród młodych ludzi załączki właściwego kręgosłupa moralnego i odpowiednich postaw. Zauważyłem prawidłowość, że bardzo często im głębiej człowiek jest w kościele tym bardziej te wartości są widoczne	Odrzucenie przez część społeczeństwa, w niektórych przypadkach stawianie siebie ponad innych, co nie dotyczy do końca samego kościoła, ale bardziej jego wspólnoty i w niej występujących jednostek	Mam zbyt mało informacji i za mało siedzę w tym temacie, żeby móc swobodnie i bez kompleksów wypowiadać się w tej kwestii

Mężczyzna	Wspólnota, relacje i wspólne pomaganie, wspieranie (rozwój) sobie nawzajem	Brak uszanowania hierarchii kościoła, księży (proboszczowie zwłaszcza) robią co chcą, zaniedbanie darów jakie zostały mu powierzone (Np. Dary Ducha Świętego, liturgia itp.), kościół stara się być powszechny ponad miarę tzn. Fajnie że zachęca się osoby które nie są przekonane jednak nie powinno to się odbywać zubożeniem treści które są dla tych którzy są i tworzą Kościół	Zmieniłbym podejście do bogactwa kościoła tzn. Powtarzałbym to co teoretycznie jest w kościele, a czego nie ma, liturgia która jest opisana a mimo tego w wielu miejscach ma się ją w poważaniu, to że proboszcz na parafii jest bezkarny (no dobra może brakuję księży, ale kiedyś apostołów było jakby mniej)... zmiana podejścia do parafii czyli tworzenie mniejszych grup (niejako ukrytych przed światem, ale jednak nie tajnych i otwarte na innych) w parafii, między parafiami, w których następowałaby formacją i rozwój duchowy, zwłaszcza po triduum to widać kiedy księży rezygnują z pięknych form liturgicznych ponieważ ludzie którzy przychodzą raz w roku mogą się znudzić.... a osoby budujące Eklezie muszą przywyknąć
Mężczyzna	Pomoc potrzebującym	Pedofila, wzbogacanie się	Przygotowania do sakramentów, promocji lektorskiej i ceremoniarskiej
Mężczyzna	Wspólnota, która o siebie dba	Podjęmowany dialog (Synod) nie ma przełożenia na praktykę	Zmiana mentalności starszych ale i młodszych duchownych
Mężczyzna	Życie wieczne	Brak nawracania się	Siebie
Mężczyzna	Uważam że Kościół daje wiele swoim wiernym	Uważam, że Pracownicy kościoła są zbyt mało religijni	Jest parę zasad, które są przestarzałe i niedostosowane do współczesnych realiów. Np. Wspólne życie przedmałżeńskie, jest zakazane mimo tego że nie jest szkodliwe dla społeczeństwa, ani nawet dla pary. We współczesny świecie ciężko sobie wyobrazić by młodzież nie współżyła ze sobą

Mężczyzna	Dobro	Zło	Siebie
Mężczyzna	Dobre uczynki moje i każdego innego katolika. Otwartość na drugiego człowieka w małych wspólnotach. Dobroć części ludzi Kościoła.	Moje grzechy i grzechy każdego innego katolika. Pycha, arogancja, nietolerancja na inną wrażliwość i wywyższanie się części duchowieństwa. Księża pedofile, których było już dwóch w mojej parafii i jeden w sąsiedniej parafii. Tuszowanie pedofilii, brak pokory i brak odwagi do przyznania się do błędów. Niechęć do stanięcia w prawdzie historycznej, niesłuchanie konstruktywnej krytyki, brak chęci podjęcia rozmowy i nazywanie "atakiem" wszystkiego, co w sposób krytyczny odnosi się do jakiegoś autorytetu. Księża niezaangażowani, którym nic się nie chce. Podkreślanie przez kapłanów (szczególnie proboszcza) ich wyższej stopy życiowej od stopy życiowej przeciętnego parafianina.	System sprawowania władzy i jej wybierania. Zmienić formację kapłanów, wprowadzić dobrowolny celibat. Nakazać wszystkim ludziom sprawującym władzę w Kościele transparentność swoich działań (coś na zasadzie prawa do informacji publicznej w administracji publicznej).
Mężczyzna	Daje mi sakramenty, które umacniają moją wiarę i prowadzą w drodze do zbawienia	Skostniałość relacji między księżmi a wiernymi	By wspólnota ta była mniej formalna a bardziej ludzka
Mężczyzna	Pomoc w drodze do osiągnięcia zbawienia	Nie znajduje takich	Zwiększyć zaangażowanie kościoła na wydarzenia młodzieżowe w parafiach lub nawet diecezjach (turnieje piłki nożnej lub inne wydarzenia kierowane do młodzieży)
Mężczyzna	Dobre	Dobre	Dobre
Mężczyzna	Moim zdaniem ważna jest wspólnota, możliwość spotkania się z Bogiem w Eucharystii.	Nie dostrzegam innych "kłujących w oko" problemów prócz pedofili, którzy czasami są w Kościele.	Nie posiadam propozycji zmian.

Mężczyzna	Kościół łączy ludzi ze sobą, pełni rolę pośrednika po między nimi a Bogiem, udziela pomocy potrzebującym, udziela się w różnych sprawach dotyczących ludzkiego życia	Problemem jest odpychanie od siebie ludzi młodych pomimo ich ważności w życiu wspólnoty, niektóre osoby w Kościele działają w pewnym stopniu na jego niekorzyść	Większe zrozumienie obecnych czasów ale nie uleganie żadnym naporom
Mężczyzna	Jednoczy wierzącą młodzież. Jest też moją taką ostoją, domem. Również w Kościele poznałem ważne dla mnie osoby i widzę w nich dużą wartość.	Nauczanie wiernych na podstawie pewnych "zasad", zamiast pokazania prawdziwej wiary w żywego Boga. O wiele prostsze jest życie zgodnie z przykazaniami, gdy moja wiara jest żywa, a nie tradycyjna. To też powoduje, że ludziom łatwiej się podzielić. Nie uważam, aby nasz Kościół był jednością, a powinna budować go miłość do Boga i bliźniego.	Myślę, że będzie się to bardzo wiązało z moją poprzednią odpowiedzią. Kwestia przekazywania wiary, często mówimy o różnych zasadach, klepiemy stałe formułki i dochodzi do tego, że wiara ludzi jest tradycyjna, nie chodzi o radość i potrzeby na spotkanie żywego Boga. Potrzeba przekazywania prawdziwej wiary.
Mężczyzna	Kościół, będąc mistycznym Ciałem Chrystusa, prowadzi do Boga. Pomaga ludziom zmizerniałym duchowo. Kościół daje możliwość rozwoju wiary.	Księża w Kościele są leniwi, marudni.	Uważam, że księża winni docenić działanie młodych osób, nie pozwalając na niszczenie Kościoła, a przy tym nie popadając w kapłańską pychę. Kościół powinienem przybierać często rolę matki i ojca, gdyż rodzice, często z powodu, że sami nie poznali żywej wiary, nie są w stanie jej przekazać. Zatem w stanie nie są również być prawdziwymi rodzicami, dbającymi o wychowanie.
Mężczyzna	Jest wspólnotą, która wspomaga ludzi, trwa jako głos rozsądku w procesie rozwoju człowieka	Sprawy przestępstw bywają źle rozwiązywane	Poziom edukacji wiernych na temat liturgii i prawd wiary
Mężczyzna	.	.	Większą otwartość na bogatość liturgii
Mężczyzna	Myślę że jedna z głównych pozytywnych cech kościoła katolickiego jest to że prowadzi nas do zbawienia	Często księża zbyt mocno napierają na wiernych w kwestiach np. komunii Św.	Kwestię współżycia przed ślubem

Mężczyzna	Łączy ludzi i wspomaga ich w zdobywaniu wiary i świętości	Zbyt małe nastawienie do ewangelizacji osób niewierzących	Postawić większą wartość na ewangelizację
Mężczyzna	Wartością jest wspólnota, możliwość rozwoju...	Powolny w decyzjach, brak jedności wśród księży,	Szybkość reakcji na niektóre sprawy
Mężczyzna	Cieszę się, że są nadal wspólnoty i kapłani w Kościele, którzy głoszą katolicką naukę.	Odstąpienie od świętej Tradycji, która, jako jedno ze źródeł objawienia, jest fundamentem całej wspólnoty Kościoła. Począwszy od Vaticanum II, Kościół przestał głosić doktrynę katolicką, napęłnił się duchem protestantyzmu i niewdzięcznych, wiarołomnych żydów. Czcigodny ryt Rzymski został zastąpiony przez Novus Ordo, który można najlepiej określić, mówiąc, iż w tej liturgii w centrum nie stawia się już Pana Boga, ale człowieka, wokół którego wszystko się kręci.	Chciałbym powrotu prawdziwego, tradycyjnego, katolicyzmu.
Mężczyzna	Prawda, mówi się prawdę, a mowa jest tak – tak, nie – nie, bez owijania w bawełnę. Grzech nazywa się grzechem, a zło złem Wspólnota i Miłość – każdy może pomóc tylko trzeba się spytać czasem	Subiektywizm i uprawianie polityki - powinno się sprzeciwiać zachowaniom niektórych polityków a nie czerpać korzyści, pokazywać grzechy polityków żeby pobudzić społeczeństwo do myślenia, ale także każdy grzech przebaczać. Nienawiść i staroświeckie myślenia - w stosunku do osób homoseksualnych dużo księży i osób ich nie toleruje i nienawidzi oceniają ludzi zamiast czyny. Demonizowanie Papieża i uznawanie Polski jako narodu wybranego, nie słuchanie Papieża tylko budowanie własnych autorytetów. Brak odpowiedzialności za czyny księży - jest się księdzem ma się większe zaufanie społeczne i można to wykorzystywać albo ukrywanie niektórych zbrodni prawnych czy alkoholizmu	Narzucić odpowiedzialność na księży biskupów za czyny które robią przed stolicą apostolską, egzekwowanie prawa wobec księży i biskupów którzy je omijają. To budzi niesprawiedliwość społeczną. Większy kontakt między księżmi a młodzieżą a nie że oni są zza ambony i tylko na zakrystię na podpis żeby można było poznać księdza fajnego jego historię żeby chcieli się pokazać i byli autorytetami i młode osoby się mogły z nimi utożsamiać. Większy kontakt.

Mężczyzna	Wspólnota - jest to moim zdaniem jedna z najważniejszych cech Kościoła katolickiego	Próba ukrywania różnych błędów, które zostały popełnione, np. w przeszłości, ale także ukrywanie problemu związanego z pedofilią, która moim zdaniem, jest obecnie największym problemem Kościoła i jednym z głównych czynników zniechęcających ludzi do uczestnictwa w życiu Kościoła.	Zwiększyć zaangażowanie dzieci i młodzieży w życie parafialne. Dzieci jak najbardziej zachęcać do uczestnictwa w Mszach poprzez, np. dedykowanie jakiejś Mszy specjalnie dzieciom. Młodzież moim zdaniem należy zachęcać przede wszystkim przyjsciem na religie i nie tworzeniem na niej bariery: uczeń - ksiądz. Należy pamiętać, że dzieci i młodzież są przyszłością Kościoła katolickiego
-----------	--	--	--